

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

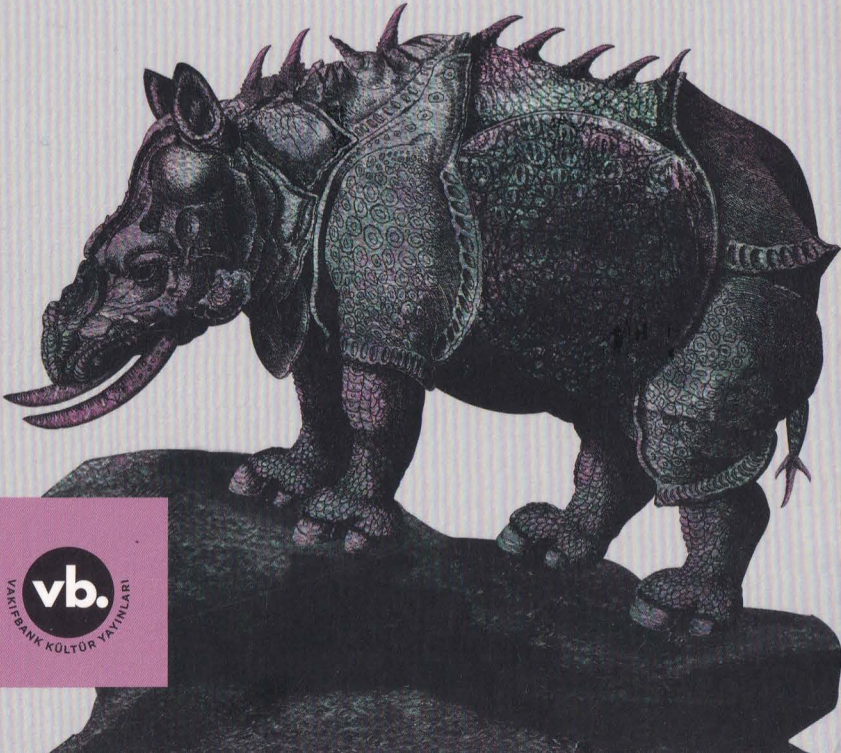
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

THOMAS HOBBS

Behemoth

ya da İngiltere İç Savaşının İçyüzü

TÜRKÇESİ ABDULLAH YILMAZ

BEHEMOTH
YA DA
İNGİLTERE İÇ SAVAŞININ
İÇYÜZÜ
THOMAS HOBBS

VakıfBank Kültür Yayınları: 0071
Felsefe: 008

BEHEMOTH YA DA
İNGİLTERE İÇ SAVAŞININ İÇYÜZÜ
THOMAS HOBBS

 zg n Adı:

*Behemoth: The History of the Causes
of the Civil Wars of England, and the
Councils and Artifices by Which They
Were Carried on from the Year 1640 to the
Year 1660*

Türkçesi

Abdullah Yılmaz

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Hüseyin Yorulmaz

Yayın Müdürü
Dr. Hasan Aksakal

Tasarım ve Yayın Kimliği
Bülent Erkmen

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulama
Faruk  zcan

Kitap Editörü
Gökçe  i ek  etin

Son Okuma
Selin Dilmaç

VakıfBank Kültür Yayınları

Büyükdere Caddesi

No: 97 – Kat 4

 i li 34394 İstanbul

Telefon: 0 212 354 5730

www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr

Sertifika No: 40141

  Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A. ., 2020

ISBN 978-605-7947-73-4

*Kitabın Türkçe yayın hakları VakıfBank
Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım
amacıyla, kaynak göstermek şartıyla
yapılacak sınırlı alıntılar dışında,
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir elektronik veya mekanik araçla
   altılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve
mali hakları saklıdır.*

Baskı

Ofset Yapımevi

Şair Sokak No: 4,  ağlayan Mahallesi,
34403 Kağıthane, İstanbul

Telefon: 0 212 295 86 01

Sertifika No: 45354

1. Baskı: Ekim 2020

BEHEMOTH
YA DA
İNGİLTERE
İÇ SAVAŞININ
İÇYÜZÜ

THOMAS HOBBS

TÜRKÇESİ
ADULLAH YILMAZ

THOMAS HOBBS

Avrupa siyasi düşünceler tarihinin en etkili toplumsal sözleşme kuramcılarında biri olan İngiliz filozof Thomas Hobbes 5 Nisan 1588'de doğdu. Klasik Latince, Yunanca ve temel bilimler eğitimin ardından Oxford'da öğrenim gördü. Entelektüel kariyeri boyunca Latince'nin yanı sıra İngilizce de yazdı ve İngilizceyi bir kültür dili olarak kullanan ilk isimlerden biri oldu. Paris'e gitti. Galileo Galilei gibi birçok Avrupalı çağdaşıyla ahablak etti ve ilk önemli eseri *De Cive*'yi Paris'teyken kaleme aldı (1642). İngiliz İç Savaşındaki keskin gözlemlerinin ürünü olan *Leviathan*'ı (1651) ve yaklaşık on beş yıl sonra onu tamamlayan eseri *Behemoth*'u yazdı. Gerek İç Savaş gerekse Restorasyon döneminde siyasetin içinde geçirdiği uzun yılların ardından, Thomas Hobbes 4 Aralık 1679'da 91 yaşında vefat etti.

Aradan geçen yüzyıllara rağmen Thomas Hobbes, giderek daha çok incelenen bir filozofa dönüşmüştür. Realist yaklaşımıyla siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler teorilerine damgasını vuran Hobbesçu düşünce, Locke, Rousseau, Hegel gibi pek çok büyük ismi etkilemiş ve hem liberalizme hem de muhafazakâr düşünceye ilham vermiştir.

Hobbes'un iki önemli eseri, filozofun ölümünün üzerinden geçen üç yüzyılı aşkın bir sürenin ardından Türkçedeki yerini almıştır: *Leviathan* (YKY, 1993; 21. baskı, 2019) ve *De Cive: Yurttaşlığın Felsefi Temelleri* (Belge, 2010; 3. baskı, 2018)

ABDULLAH YILMAZ

Giresun'da doğan Abdullah Yılmaz, ilk ve ortaöğrenimini Zonguldak'ta tamamlamış, ardından Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesinde okumuştur. 1990'lı yılların ilk yarısından itibaren yayıncılık dünyasında editör, çevirmen ve yayın yönetmeni olarak çalışıp Türkçeye birçok eser kazandıran Abdullah Yılmaz'ın çevirilerinden bazıları şunlardır: Michael Hardt ve Antonio Negri'den *İmparatorluk* (Ayrıntı Yayınları) ve *Duyuru* (Ayrıntı Yayınları), Will Kymlicka'dan *Çokkültürlü Yurttaşlık* (Ayrıntı Yayınları) ve *Küreselleşme* (Ayrıntı Yayınları), Murray Bookchin'den *Ekolojik Bir Topluma Doğru* (Ayrıntı Yayınları), Tarık Ali'den *Fundamentalizm* (Everest Yayınları), Noam Chomsky'den *Medya Gerçeği* (Everest Yayınları), Bernard Lewis'ten *İslam'ın Krizi* (Literatür Yayıncılık), Liah Greenfeld'den *Milliyetçilik: Moderniteye Giden Beş Yol* (Alfa Yayınları), Bettany Hughes'dan *İstanbul: Üç Şehrin Hikâyesi* (Alfa Yayınları), Niall Kishtainy'den *Ekonominin Kısa Tarihi* (Alfa Yayınları), Adam Kirsch'ten *Küresel Roman* (VakıfBank Kültür Yayınları), Nicholas Rescher'den *101 Anekdotla Felsefe Tarihinde Yolculuk* (VakıfBank Kültür Yayınları) ve Khaled Fhamy'den *Kavalalı Mehmed Ali* (VakıfBank Kültür Yayınları).

İÇİNDEKİLER

Çevirmenin Önsözü

008

Behemoth ya da
İngiltere İç Savaşının İçyüzü

043

I. Bölüm

044

II. Bölüm

134

III. Bölüm

210

IV. Bölüm

279

İç Savaşın
Zaman Çizelgesi

354

*“Bella per Angliacos plus quam civilia campos, iusque
datum sceleri loquimur,---”¹*

1. Latince: “İç savaştan da beterdir İngiltere düzlüklerindeki bu savaşlar ve burada konuştuğumuz suçları kendinde saklar.”

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

Elçiye zeval olmaz, derler. Ve kendini elçi yerine koyan çevirmenler, çevirdikleri metnin içeriğine dair hukuki ya da entelektüel sorumluluktan kurtulmak için, bu sözü çok kullanır. Durum böyle olunca, “Çevirmenin Önsözü” kulağa biraz garip gelir; pek alışıldık bir durum değildir. Elçi taraf olmuş, çevirmen metne müdahale etmiştir. Hele ortada Thomas Hobbes gibi dünyanın en tanınmış filozoflarından birinin metni varsa, çevirmenin dahli çok daha nazik bir konu haline gelecektir. Bu metnin çevirmeni de, arada bir içinden geçirmiş olmakla birlikte, bu zamana kadar çevirdiği yüzü aşkın kitap için böyle bir önsöz yazma gereği duymamıştır. Dediğim gibi, çoğumuz bazı kitapları okurken içten içe, “Şu kitaba bir Önsöz yazılmış olsaydı keşke!” deriz. İşte bu kitap benim için o bazı kitaplardan biri. Çevirmeni de ben olduğuma göre, iş başa düştü. Kitabı karşı sorumluluğum gereği, anlatacağım nedenlerle, bir önsöz yazdım.

Öncelikle elçi hiçbir zaman yalnızca elçi değildir, ister istemez zaten meseleye müdahildir. Aynı şekilde çevirmen de, hiçbir zaman metnin dışında basit bir aracı olarak kalmaz; varlığını mümkün olduğunca hissettirmemeye

çalışarak, her zaman metnin içinde, üzerinde, yanında, arkasındadır. Ancak çevirmen metne dair bir şey söylerken, hele metin dünyanın önde gelen filozoflarından birinin elinden çıkmışsa, haddini de bilmelidir. Her ne kadar Mülkiyeli olsam da, Hobbes üzerine kesinlikle ahkâm kesmek gibi bir niyetim yok. Bu, siyasetbilimcilerin işi. Burada amaç, metnin daha iyi anlaşılması ve yorumlanması için ortamın hazırlanmasından ibaret. Şayet kitapta anlatılan döneme, konu edilen olaylara ve kişilere dair yeterli Türkçe kaynak olsaydı,¹ yine araya girmeye gerek olmazdı. Ayrıca, naçizane görüşüm şudur ki, İngiliz İç Savaşı ve önemi dünya genelinde de yeterince tartışılmış, tam olarak anlaşılmış değildir. Fransız Devrimi ile Napoléon öyle havalıdır ki, İngiliz İç Savaşı onların yanında sönük kalmıştır. Halbuki o görkemli devrimin, hatta genelde modern dünyanın temelleri 140 yıl önce, pek esamesi okunmayan İç Savaş günlerinin İngiltere'sinde atılmıştır.

Bu kitabın, çok mühim bir döneme dair oluşu dışında, çevirmeninin araya girip söz söylemesini gerektirecek bir diğer özelliği de, kitabın adının, yani *Behemoth*'un bir açıklama gerektiriyor olmasıdır. Kitapta böyle bir açıklama bulunmamaktadır. Öte yandan, kitabın yazılış ve yayınlanış tarihleri de tartışma konusudur ve kitabın içeriğinin doğru yorumlanabilmesi için okurun bu konularda bilgilendiril-

1. Haksızlık etmek istemem. Tam da kitabın anlattığı döneme dair, Christopher Hill'in iki önemli eseri, *İngiltere'de Devrim Çağı* ve *Dünya Altüst Oldu*, İletişim Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Uygur Kocabaşoğlu'nun hakkıyla çevirdiği, yetmezmiş gibi bir de kısa sözlük eklediği bu iki kitabı okura hararetle öneriyorum.

mesi yararlı olacaktır. Ayrıca kitap bildiğimiz, alıştığımız anlamda bir tarih kitabı değildir. Her ne kadar olaylar yer yer anlatılmış olsa da, kitapta daha çok, yazarın bilindiğini varsaydığı olaylara ilişkin değerlendirmeleri yer almaktadır. Olaylar en azından kabaca bilinmeden bu değerlendirmeler havada kalacak, yeterince anlaşılamayacaktır. Kitapta yine, içinde bulunduğumuz kültürel ortama çok yabancı kavramlardan, kurumlardan, hareketlerden, hiziplerden ve toplumsal zümrelerden bahsedilmektedir. Bunlara dair en azından bir ön açıklama yararlı olacaktır. Zaten gerekli görülen yerlere notlar ve dipnotlar da (yeri gelmişken, kitapta sayfa altında yer alan bütün dipnotlar ile satır aralarındaki bütün köşeli parantezler çevirmene aittir) eklenmiştir; ama Önsözde ele alınan konular tikel bir kavrama değil, hikâyenin tamamına ilişkindir.

Kitabın ismiyle başlayalım. “Yılana benzeyen bir deniz canavarı” olarak tasvir edilen “Leviathan” terimi, Kitab-ı Mukaddes’te Eyüp, Mezmurlar ve İşaya olmak üzere üç ayrı bölümde geçmektedir. “Behemoth” ise yalnızca bir yerde, Eyüp, 40: 15-24’te geçer:

¹⁵ *Seninle birlikte yarattığım Behemot’a bak, Sığır gibi ot yiyor.*

¹⁶ *Bak, ne güç var belinde, Karnının kasları ne güçlü!*

¹⁷ *Kuyruğunu sedir ağacı gibi sallıyor, Sımsıkıdır uyluk lifleri.*

¹⁸ Kemikleri tunç borular, Kaburgaları demir çubuklar gibidir.

¹⁹ Tanrı'nın yapıtları arasında ilk sırayı alır, Yalnız Yaratıcısı ona kılıçla yaklaşır.

²⁰ Tepeler ürünlerini ona getirir, Bütün yabanıl hayvanlar yanında oynar.

²¹ Hünnap çalıları altında, Kamışlarla örtülü bir bataklıkta yatar.

²² Hünnaplar onu gölgelerinde saklar, Vadideki kavaklar kuşatır.

²³ Irmak coşsa bile o ürkmeyiz, Güvenlik içindedir, Şeria Irmağı boğazına dayansa bile.

²⁴ Gözleri açıkken kim onu tutabilir, Kim kancayla burnunu delebilir?

Özetle, Behemoth bataklıkta yaşayan, otlarla beslenen ve kuyruğu olan, güçlü kuvvetli bir yaratıktır. Tanrı tarafından yaratılmış olan Behemoth'un yanına da ancak Tanrı, o da kılıçla yaklaşabilir. Peki, bu kitaba neden ve nasıl bu ad verilmiştir? Kitabın adını kim vermiştir? Bütün bu sorular üzerinde henüz bir fikir birliğine varılmış değildir.

Hobbes *Leviathan*'da, Leviathan'ın ne anlama geldiğini ve kitaba neden o adı verdiğini açıklar; ama *Behemoth* için böyle bir açıklaması yoktur. Ayrıca kitabın yazılış ve basım süreci üzerine tartışmalar da kitabın adına dair sorulara bir açıklama getirmekten uzaktır. *Behemoth*'un yazılış tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, öne sürülen en erken ve en geç tarihi esas alırsak, metin yaklaşık olarak 1666-1670 tarihleri

arasında yazıldığı söylenebilir. Ancak bu dönem Restorasyon dönemidir ve Hobbes kendisini himaye eden, yıllık olarak ödediği belli bir miktar parayla geçimini sağlayan Kral II. Charles'la arasını bozmak istemez. Kitabın yayınlanması için Kraldan izin ister, ancak bu izni alamaz. Öte yandan, yaşı ilerleyen Hobbes kitabının ölmeden önce gün yüzüne çıkmasını arzu etmektedir. Bu arada, nasıl olduğu bilinmez, Avrupa'da kitabının üst üste korsan baskıları çıkmaya başlar. Ne var ki, bunlar oldukça eksik ve hatalı basımlardır. Hobbes ise, kitabının kendi istediği biçimde basıldığını görmeden 1679 yılında ölür ve yazarın yayıncısına verdiği kopya, *Behemoth: The history of the causes of the civil wars of England, and of the counsels and artifices by which they were carried on from the year 1640 to the year 1660* [Behemoth: 1640 yılından 1660 yılına kadar süren, İngiltere'nin iç savaşlarının ve onlara neden olan görüşlerin ve yalanların tarihi] adıyla 1682 yılında basılır. Dolayısıyla, kitaba *Behemoth*, yani bir başka canavarın adını, büyük ilgi gören *Leviathan*'ı çağrıştırmak okurun ilgisini çekmek isteyen yayıncının vermiş olma ihtimali de gözardı edilemez. Okur isterse bu tartışmalara ilişkin İngilizce kaynaklara internet ortamında bile erişebilir; ancak kitap artık *Behemoth* olarak bilinmektedir, burası kesin.

Yine genel kabul gören yorumlara dayanarak diyebiliriz ki, nasıl Leviathan hikmetinden sual olunmaz, her şeye hükmeden, baskıcı bir devlet demekse, Behemoth da devlete hâkim olmuş hukuksuzluk, kaos ve yozlaşma demektir. "Leviathan commonwealth, devlet ya da meşru hükümdar; Behemoth ise sivil uyumsuzluk, isyan ya da

devrim anlamına gelir.”² Hobbes’a göre, biri olmazsa diğeri olacaktır.

Kitabın adına ilişkin belli bir fikir edindikten sonra, şimdi yazıldığı dönemin genel özelliklerine kısaca bakalım. 1618-1648 yılları arasında, Avrupa tarihin en kanlı savaşlarından birine sahne olmuştur: O tarihte Avrupa nüfusunun yaklaşık yüzde 25 ila 40’ının ölümüne yol açan, tarihin en kanlı savaşlarından biri olan Otuz Yıl Savaşları, esas olarak Protestan ve Katolik Avrupa’nın savaşlarıdır; ama içinde çok sayıda küçük savaş da verilmiştir. Yetmezmiş gibi, Fransa ile İspanya ayrı bir savaşın içindedir. Bugünkü Hollanda topraklarında yer alan Dutch Cumhuriyeti en görkemli dönemlerinden birini yaşamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu batıdan büyük bir baskıya maruz kalmaktadır ve 1683’te Kutsal İttifak ile girdiği savaş, 1699 yılında Karlofça Antlaşmasıyla son bulacaktır. Kısacası, Avrupa altüst olmaktadır; hatta bazı tarihçiler bu yüzyıl için Genel Kriz dönemi der.

Öte yandan, 17. yüzyıl hem Aydınlanma düşüncesi hem de Sanayi Devrimi açısından bir dönüm noktasına işaret eder. Thomas Hobbes’tan başka, Galileo Galilei, Johannes Kepler, René Descartes, Pierre Fermat, Blaise Pascal, Robert Boyle, Christiaan Huygens, Antonie van Leeu-

2. Paul Seaward, “General Introduction”, The Clarendon Edition of the Works of Thomas Hobbes, Cilt: 10: *Behemoth, or The Long Parliament*, 2009.

wenhoek, Robert Hooke, Isaac Newton, Gottfried Wilhelm Leibniz, Baruch Spinoza, Francis Bacon, Tommaso Campanella ve daha birçok namlı filozof ve bilim insanı o büyük atılımın hem faili hem de tanığı olmuştur. Kısacası, modern dünyanın maddi ve fikri temellerinin bu yüzyılda atıldığını söylemek hiç de abartı olmayacaktır.

Bu kitabın önemini anlamak için, İngiliz İç Savaşının önemini, hem dünya tarihindeki hem de Hobbes'un hayatındaki yeri açısından anlamak gerekir. Ve bu üzerinde durulmaya değer bir konudur; çünkü özel olarak Türkçe kaynaklarda yeterince tartışılmamıştır.

Bu kitapta İngiliz İç Savaşının nedenleri ve gelişmeleri yorumlanıyor (İngiliz İç Savaşını diyoruz ama bu döneme verilen başka adlar da var: Üç Krallık Savaşları, Püriten Devrim, Büyük İç Savaş, Büyük Ayaklanma, İngiliz Devrimi gibi). Diğer bir deyişle, kitap sistematik bir İç Savaş anlatısı değil. Royce Mac Gillivray'ın dediği gibi: “*Behemoth* her ne kadar azımsanmayacak bir tarih anlatısı içeriyor olsa da, Hobbes bu kitapta tarafsız olgusal enformasyon sağlamaktan çok, olaylara belli bir yorum getirmekle ilgilidir.”³ O halde şimdi, kitap boyunca bilindiği varsayılan bu dönemi kısaca özetleyelim.⁴

3. Royce MacGillivray, “Thomas Hobbes’s History of the English Civil War A Study of *Behemoth*”, *Journal of the History of Ideas*, Cilt: 31, No. 2 (Nisan-Haziran, 1970), s. 179-198.

4. İngiliz İç Savaşına dair aşağıdaki özet, wikipedia temel alınarak hazırlanmıştır; bkz. https://www.wikiwand.com/en/English_Civil_War.

İngiltere’de, Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası olmak üzere iki ayrı grubun ortak meclisi olan Parlamento, İç Savaşa kadar sadece geçici bir danışma kurulu olarak hizmet vermiş, kral “toplının” deyince toplanmış, “dağılın” deyince dağılmıştı. Ancak parlamentonun elinde çok kritik bir güç vardı ve bunu hiçbir kral gözardı edememişti: vergi koyma ve toplama gücü. Çünkü parlamentoyu oluşturan en kalabalık grup olan, hali vakti yerinde, eğitilmiş orta sınıf diyebileceğimiz gentry,⁵ ülke çapında vergi toplayabilecek tek kesimdi. Kral, gentry’ye bu bakımdan muhtaçtı.

Parlamentoyu, mülk sahipleri ve bazı seçim bölgelerinde evi barkı olan erkekler tarafından seçilen temsilcilerden oluşan Avam Kamarası ile, zaman içinde seçim usulleri değişmekle birlikte, esas itibarıyla kralın seçtiği soylulardan oluşan Lordlar Kamarası meydana getiriyordu. Parlamento, o tarihte, savaş gibi olağanüstü durumlarda krallar para toplamak için mülk sahibi sınıfa muhtaç olduğunda toplanıyordu; çünkü bu sınıf olmaksızın kralın vergi koyma ve toplama yetkisinin pratikte bir anlamı yoktu. Demek oluyor ki, mülk sahibi sınıfın bir yürütme gücü yoktu; ama kralları mali kaynaklarını kesmekle tehdit edebilirdi.

5. İngiltere’de büyük toprak sahipliği ile küçük çiftçilik arasında kalan ve toplumun büyük bir kesimini oluşturan sınıftır. Doğuştan asalet unvanına sahip olmamakla birlikte, zaman içinde bazı idari görevler elde ettikleri veya parayla aristokratik unvanlar satın aldıkları olmuştur.

Hikâye uzun; ama biz özetleyerek verelim: I. Charles 1628'de, ihtiyacı olan parayı temin etmek için Parlamento'yu toplamış ve mali destek karşılığı taviz olarak Parlamento'nun hazırladığı, bireye devlet karşısında koruma sağlayan birçok düzenlemeyi içeren Petition of Right⁶ kabul etmişti. Ancak Parlamento, Krala yine vergi yetkisi vermemişti. Bunun üzerine Charles yine Parlamento'yu lağvetmiş ve on yıl içinde bir daha da toplamamıştı. Ne var ki, paraya da ihtiyaç vardı ve kaçınılmaz olarak yeni kaynak arayışlarına gidilmişti. Eskiden yalnızca liman kentleri ile sahil yerleşimlerinden toplanan gemi parası⁷ [*ship-money*] adlı vergi, denizle alâkası olmayan yerleşimlerden de alınmaya başlamıştı; ki bu, büyük bir hoşnutsuzluk yaratacaktı. Bu arada, Charles'ın bazı dini geleneklere müdahalesi de Püritenlerin tepkisini çekmişti.

Öte yandan, İskoçya'da patlak veren ayaklanma her şeyi değiştirecek, büyük bir devrimin fitilini ateşleyecekti. Ayaklanmanın nedeni, Kral Charles'ın İskoçya'nın da kralı olma vasfıyla, İngiltere'de uyguladığı dini politikayı, yani Anglikanizmi, ağırlıklı olarak Presbiteryen olan İskoçya'ya

6. 7 Haziran 1628 tarihinde kabul edilen ve halkın hükümdara karşı sahip olduğu bireysel özgürlükleri içeren anayasal belgedir. Genellikle, Magna Carta ile aynı ölçüde önemli olduğu söylenir. Özellikle 1627'de, I. Charles döneminde artan vergileri ödemeyi reddedenlerin yargılanmadan hapse atılması, toplumun hemen hemen her kesiminde Krala karşı bir muhalefet oluşturmuştur. Petition of Right, devletin mülkiyet hakkı ve kişinin özgürlüğü üzerinde imtiyaz sahibi olmadığını göstermek amacıyla ortaya çıkmıştır.

7. Krallığın, askeriye ve savunma giderleri için sahil kasabalarından aldığı vergidir. Bu verginin I. Charles tarafından sürekli hale getirilmesi halkın büyük tepkisini çekmiştir. 1641'de, Uzun Parlamento tarafından iptal edilmiştir.

da dayatmasıydı. Charles bütün Britanya'da kiliselerde tek tip âyinlerin yapılmasını ve aynı duaların okunmasını istiyordu ve bu amaçla İskoçya'ya bir *Common Prayer Book*⁸ [Ortak Dua Kitabı] göndermişti. Ancak bu hareket çok şiddetli tepkilere neden olmuş, Edinburgh'da halk ayaklanmıştı. Şubat 1638'de, İskoçlar topladıkları National Covenant adlı mecliste karar alarak, Krala itirazlarını kâğıda dökmüştü. Bu belge, özgür parlamentoların ve kilise meclislerinin onayı olmaksızın yapılacak her türlü yeniliği reddediyordu.

1639 yılı başlarında, Kral ayaklanmaları bastırmak üzere ordusunun başında İskoçya sınırına kadar gelmiş; ancak İskoçların ateşkes teklifini kabul etmek zorunda kalmıştı. Ne var ki, ateşkes kısa sürecek ve akabinde 1640 yılı ortalarında çıkan savaşta İskoçlar Charles'ın kuvvetlerini mağlup edecek, ardından da güneye ilerleyerek Newcastle'ı ele geçirecekti. Sonunda da Charles, İskoçların dinine karışmamayı ve savaş tazminatı ödemeyi kabul edecekti.

Geri dönen Charles aynı yıl, artık bildiğimiz nedenle, Parlamenti toplandı. Ne var ki, yeni toplanan Parlamento, Kralın para talebini gerek Kraliyete karşı şikâyetleri tartışmak, gerek İskoçya'ya sefer düzenleme fikrine karşı çıkmak için bir fırsat olarak görmüştü. Charles ise bunu kendisine karşı bir girişim olarak değerlendirmiş ve henüz birkaç haftalık olan Parlamenti feshetmişti. Bu Parlamento "Kısa Parlamento" olarak anılacaktı.

8. Kral VI. Edward zamanında, 1549 yılında ilki basılan, Anglikan Kiliselerinde yapılacak âyinlerin usullerinin ve âyinlerde okunacak duaların toplandığı kitap.

Yaşananların ardından, Charles, Parlamento desteği olmaksızın İskoçya'ya yeniden saldırmış ve bu defa fena halde yenilgiye uğramıştı. İskoçlar İngiltere'nin bütün kuzeyini işgal etmiş ve Charles da İskoç ordusuna her gün 850 sterlin ödemeyi kabul etmişti; aksi halde bütün yerleşim yerleri yağmalanacak, yakılıp yıkılacaktı. Charles, İskoçların kralı olarak İngiltere'deki İskoç ordusuna günlük ödeme yapmak, İngiltere kralı olarak da İngiltere'yi savunmak için İngiliz ordusunun giderlerini karşılamak zorundaydı. Hal böyle olunca, Lordların da tavsiyesi üzerine, çaresiz kalan Charles, Kasım 1640'ta Parlamentoyu bir kere daha toplayacaktı.

Ne var ki, bu yeni Parlamento da Charles'ın derdine derman olmadığı gibi, başına yeni belalar açacaktı. Parlamento, para sorununu çözmek yerine, Krala ve onun yakın danışmanlarına yönelik şikâyetleri tartışmaya başlamıştı. Daha ilk oturumlarda, kralın çağrısı olsun ya da olmasın, her üç yılda bir parlamentonun toplanacağı ve kralın parlamentonun rızası olmadan vergi koyup toplayamayacağı karara bağlanmıştı. Ve nihayet parlamento, kralın parlamentoyu dağıtma yetkisini elinden almıştı. O tarihten sonra ve alınan bu karardan ötürü, söz konusu Parlamento artık "Uzun Parlamento" [*Long Parliament*] olarak bilinecekti.

Parlamentonun ilk icraatlarından biri, Kralın başdanışmanı Strafford Kontu Thomas Wentworth'ün yargılanıp idamına karar vermesiydi. Parlamento hızını alamamış ve parlamentonun rızası olmadan gemi parası alınmasını, şövalyeliklerin feshi cezalarını ve zorunlu borcu kaldırmış,

daha önce verilmiş tekel imtiyazlarını iptal etmiş, Kralın Star-chamber⁹ ve High Commission¹⁰ gibi kurullarını ilga etmişti. 3 Mayıs'ta Parlamento, 18 yaş üzeri herkesin Parlamantoya, Kralın şahsına ve gerçek Reform dinine sadakat yemini etmesi yönünde bir karar almıştı.

T. Wentworth'un idamı ve yemin yasası savaşa doğru gidişatı durdurmamış, aksine cesaretlendirmişti. Charles ve destekçileri hâlâ Parlamantonun taleplerine hınç besliyor, Parlamento yanlıları ise Kralın Parlamantoyu feshederek kendi sınırsız tiranlığını kurma niyetinden kuşku duyuyordu. İrlandalı Katolikler bir Protestan kalkışma korkusundan ötürü elini çabuk tutma ihtiyacı duymuş ve harekete geçmişlerdi. İrlanda kısa sürede kaosa sürüklenecekti. Bu arada, Kralın İrlandalı Katolikleri desteklediği söylentileri çıkmıştı. Avam Kamarasının Püriten üyeleri, Charles'in kendilerine karşı bir hazırlık içinde olduğunu dillendirmeye başlamıştı.

4 Ocak 1642'de, Kral Charles yanına 400 asker alarak Avam Kamarasının kapısına dayanmış ve vatana ihanetle suçladığı beş üyenin kendisine teslim edilmesini istemişti. Kimse teslim edilmeyince, Charles, Parlamantodan içeriye girmiş ve Başkan William Lenthall'a bu beş kişinin nerede

9. Adını Westminster Sarayının yıldız süslemelerinden alan ve oldukça geniş yetkilerle donatılmış olan mahkemedir. VIII. Henry zamanında güç kazanan bu mahkeme, zaman zaman jüriye bile başvurmadan karar alabilmiştir. Halk nezdindeki olumsuz imajından ötürü, Uzun Parlamento döneminde kapatılmıştır.

10. 1534 yılında VIII. Henry tarafından kurulan kilise mahkemesidir. Yalnızca yöntemleriyle değil, kararlarıyla da Püritenlerin tepkisini çeken bu mahkeme, 1641 yılında Uzun Parlamento tarafından kapatılmıştır.

olduğunu sormuştu. Başkan ise, “Bu meclis bana emret-medikçe, ne gözlerim görür ne dilim konuşur” diye cevap vermişti. Kısacası, Başkan Krala değil de Parlamenteoya bağlı olduğunu beyan etmişti. Öte yandan, ülkenin geri kalan bölgelerinde de şikâyetler ve somut sorunlar yüzünden kamplaşmalar artıyordu.

1642 yazında, ülke çapındaki bu gerginlik bir kutuplaşmayı da beraberinde getirmişti. Charles’a muhalefet, somut yerel sorunlardan kaynaklanıyordu. Bir kısım halk, Kralın sorunlarına karşı ilgisiz olduğunu görüyor ve bu da onları Parlamenteo yanlılarına yaklaştırıyordu. Charles Parlamenteoya dış geçiremeyeceğini anlayınca, ailesinin ve saray efradının güvenliğinden endişe duymaya başlamış ve Londra’dan ayrılıp kuzeye gitmişti. Zaman içinde kentler ve kasabalar, taraflardan birine ya da ötekine bağlılıklarını ilan etmeye başlayacaktı. Tansiyon yükseldikçe yükselecek, yer yer kavgalar, ağız dalaşları olacak ama ilk ölüm Manchester’da gerçekleşecekti.

BİRİNCİ İÇ SAVAŞ

Çatışma öncesinde, ülkenin çoğu tarafsızken, Donanma ile çoğu İngiliz şehri Parlamenteodan, kırsal kesim ise Kraldan yanaydı. İki taraf arasında ise belirgin bir güç farkı yoktu. Savaş durumu, ülkenin dört bir yanında hissedilmeye başlamıştı. Kamplar netleşmişti: Örneğin Portsmouth garnizonu Krala bağlılığını ilan etmişti; ama Kral, Hull’daki

cephanelikten silah ve mühimmat talep ettiğinde, Parlamento'nun tayin ettiği askeri vali Sir John Hotham onun şehre girmesine izin vermemiş, Kral daha fazla adamla gergelse de, sonuç değişmemişti. Kral, Hotham'ın vatana ihanetten tutuklanmasını istemişti; ancak bunu yapacak gücü yoktu.

Bazı bölgeler ise tarafsız kalmaya gayret etmiş ve kendilerini korumak için, *Clubmen* adı altında özel birlikler oluşturmuştu. Kral ve destekçileri, kilisede ve devlette geleneksel yönetim düzenini korumak için, çoğu Parlamento yanlısı ise, ilk başlarda, “on bir yıllık tiranlık” süresince bozulmuş olan kilise ve devlet yönetiminde geleneksel dengeyi yeniden kurmak için mücadele ediyordu. Ancak Parlamento üyelerinin görüşleri, Krala kayıtsız şartsız sadakatten, ulusal çapta dini bağımsızlık ve iktidarın paylaşımını isteyen radikal görüşlere kadar uzanan büyük bir çeşitlilik gösteriyordu. Ama kimsenin aklında Charles'ı devirme fikri yoktu.

Hull olayından sonra Charles, Nottingham'a geçmiş ve 22 Ağustos 1642'de, kraliyet sancağını açıp karargâhını kurmuştu. Bu fiilen Birinci İç Savaşın başlaması anlamına geliyordu. Bu sırada Charles'ın 2000 süvarisi ve az sayıda Yorkshireli piyade vardı ve Kral klasik yöntemle, yöredeki yetkililer ve gentry yoluyla asker toplamaya çalışıyordu. Bu amaçla Kral batıya, Galler'in kuzeyine doğru yola koyulmuştu. Wellington'dan geçerken, bu yerin adını alan Wellington Deklarasyonu, “Protestan dini, İngiltere yasaları ve Parlamento'nun özgürlüğü” için mücadele ettiğini duyuracaktı.

Bu arada, Parlamento yanlıları da boş durmuyordu. Hull'da olduğu gibi, stratejik kent ve kasabaları elde tutmak için önlemler almaya başlamışlardı. 9 Haziranda, gönüllülerden oluşan 10.000 kişilik bir ordu toplanması için yasa çıkarılmıştı. Ordunun başına Essex Kontu Robert Devereux geçmişti ve görevi de "Majesteleri Kralı, Galler Prensini ve York Dükünü etrafını saran kötü kişilerin elinden kurtarmak"tı.

Birkaç ay sonra, 23 Eylül 1642'de artık her iki tarafın da emrinde on binlerce askerden oluşan bir ordu ve bu iki ordu arasında da sadece Worcestershire kırsalı vardı; öncü süvarilerin karşılaşmama ihtimali yok gibiydi. İç Savaşın bu ilk çatışmasında, Prens Rupert komutasındaki 1000 kişilik Kralcı süvari birliği, Albay John Brown yönetimindeki bir Parlamento süvari bölüğünü Powick Bridge Muharebesinde yenilgiye uğratmıştı. Prens Rupert çatışma sonrasında Shrewsbury'e çekilmiş ve orada toplanan savaş konseyi ya Essex Kontunun yeni pozisyonuna karşı hücumla geçmeyi ya da artık açılmış olan yoldan Londra'ya yürümeyi tartışmıştı. Sonuçta, Londra'ya yürüme yönünde karar verilmişti; ama amaç çatışmadan kaçınmak değildi. Keza Kralcılar, daha fazla güçlenmeden Essex Kontunun işini bitirmek istiyorlardı. Ordu 12 Ekimde Shrewsbury'den ayrılarak güneye doğru yola koyulmuştu ve bu hamle, tahmin ettikleri sonucu doğuracaktı: Essex Kontu yollarını kesmek üzere harekete geçmişti.

İlk çatışma 23 Ekimde, Edgehill'de gerçekleşmişti ve her iki taraf da zafer kazandığını iddia etse de, bir sonuç

alınamamıştı. İkinci çatışma Turnham Green'de yaşanmış ve Charles, savaşın bundan sonraki döneminde üssü olarak kullanacağı Oxford'a çekilmek zorunda kalmıştı.

Artık savaş başlamıştı ve 1643 yılında İngiltere'nin birçok yerinde taraflar çatışacak, şehirler ele geçirilecek, komutanlar ölecekti.

Bu arada Londra'da hem savaştan yana hem de savaş karşıtı gösteriler düzenleniyordu. Buna karşılık Londra yönetimi de sert önlemlere baş vurmuştu.

Genel olarak savaşın ilk aşamaları Kralcılar için iyi sonuçlanmıştı. Ancak yaz sonu, güz başı itibariyle durum değişmişti. Essex Kontunun ordusu, Kral güçlerini Gloucester kuşatmasına son vermeye mecbur bırakmış ve ardından, ilk Newbury Muharebesinde Kralcıları darmaduman ettikten sonra, Londra'ya muzaffer bir şekilde dönmüştü. Bazı küçük çatışmalar da Kralcılar aleyhine sonuçlanınca, Charles politik bir manevrayla, İrlanda'daki İngiliz birliklerinin kendi yanında savaşmak üzere serbest kalması için İrlanda ile ateşkes görüşmeleri başlatmıştı ve bu arada Parlamento da boş durmamış, yardım karşılığı İskoçlara bazı tavizler önermişti.

İskoçların da yardımıyla Marston Moor Muharebesini Parlamento güçleri kazanmış ve York ile İngiltere'nin kuzeyi ele geçirilmişti. Cromwell bu savaşta büyük bir komutan (ya da askeri dehâ) olduğu kadar, büyük bir politik lider olduğunu da göstermişti.

1645 yılına gelindiğinde, Parlamento savaşı bitirme kararlılığıyla belli adımlar atacaktı. Kabul edilen Self-den-

ying Ordinance [feragat emirnamesi] yasası gereği, Lordlar Kamarası ile Avam Kamarası üyeleri artık ya meclis üyesi olmayı ya da ordunun komuta kademelerinde yer almayı tercih etmek zorundaydı. İkisi birden imkânsızdı. Ve böylece Sir Thomas Fairfax komutasında, Cromwell'in de ikinci komutan olduğu, Yeni Model Ordu [*New Model Army*] kurulmuş oluyordu. Bu yeni ordu iki çok önemli çatışmada –14 Haziran Naseby ve 10 Temmuz Langport– Kralın ordularını bozguna uğratmıştı.

Kral, ülkenin ortasında elinde kalan bölgeyi tahkim etmek amacıyla, Oxford ile Nottinghamshire'daki Newark-on-Trent yerleşimleri arasında bir cephe hattı kurmaya girişmişti. Bu iki kasaba arasındaki Leicester'ı da ele geçirmişti. Ne var ki, kaynakları tükenmişti ve yeni kaynak bulması da imkânsızdı. Çaresiz kalan Kral Mayıs 1646'da, Nottinghamshire, Southwell'de karargâh kurmuş İskoç ordusuna sığınmak zorunda kalacak ve sonunda da İngiliz Parlamentosuna teslim edilerek hapse atılacaktı. Böylece Birinci İngiliz İç Savaşı da sona ermiş oluyordu.

ARA DÖNEM

1646'da savaş sona ermişti; ama ardında Kralcılar, Bağımsızlar ve Yeni Model Ordudan oluşan üç İngiliz fraksiyondan herhangi birinin diğerleri üzerinde hâkimiyet kurabilecek kadar güçlü olmadığı bir iktidar boşluğu bırakmıştı. Bu arada Kral yine kilit bir konumdaydı. Hangi grup Kralı

yanına alırsa, o başarılı olacak gibi görünüyordu. Kral böylece İskoçlardan Parlamentonun, sonra da ordunun eline geçecekti. Durumun farkında olan Kral ise bu taraflardan hepsiyle flört ediyordu. Kralın ordunun eline geçmesi, İngiliz Presbiteryenler ile İskoçların hiç hoşuna gitmemişti ve artık onlar için yeni düşman, ordunun temsil ettiği “Bağımsızlar”dı. Ordunun artık etkisizleştirilmesi gerektiğini düşünen muhalifler, orduyu dağıtmaya, ülke dışına göndermeye ve ödeneklerini kesmeye kalkışmıştı. Ancak ordu da durumun farkındaydı. 1646 ila 1648 yılları arasında, Ordu ile Parlamentonun arası günden güne açılmıştı ve nihayet Presbiteryenler, İskoçlar ve Kralcılarla birlik olup, İkinci İç Savaşı başlatmıştı.

İKİNCİ İÇ SAVAŞ

Charles dikkatlerin başka yöne kaymasından faydalanarak, İskoçlarla 28 Aralık 1647’de gizli bir anlaşma yapmıştı. Bu anlaşmaya göre, İskoçlar İngiltere’yi istila edecek ve Charles’ı tahta geçirecek, karşılığında da Charles üç yıl boyunca Presbiteryenizmi kurumsallaştıracaktı.

1648 yazında birçok Kralcı ayaklanma olmuş ve İskoç istilasına başlamıştı. Parlamentoya bağlı birlikler bu isyanların çoğunu fazla zorlanmadan bastırmıştı; ancak Kent, Essex ve Cumberland ayaklanmaları, Galler isyanı ve İskoç istilasına zorlu çatışmalara ve uzun kuşatmalara sahne olmuştu.

1648 baharında, Galler'de paralarını alamayan Parlamento askerleri taraf değiştirmişti. Ancak Cromwell ve Thomas Fairfax güçleri, buralardaki Kralcı ayaklanmayı bastırmayı başarmıştı. Daha sonra, 17-19 Ağustos tarihindeki Preston Muharebesinde İskoçları mağlup etmiş ve böylece İkinci İç Savaş da sona ermişti.

Birinci savaş sonrasında neredeyse bütün Kralcılar, bir daha Parlamenteoya karşı silah kullanmayacaklarına dair söz vermiş ve bazıları da bu sözünü tutmuştu. Bu yüzden, ikinci savaşı kazananlar acımasız davranacak ve birçok infaz gerçekleştirilecekti.

Charles'ın gizli anlaşmaları ve sözlerini tutmamaları yönünde taraftarlarını cesaretlendirmesi, Parlamenteoda Kralın tahta yeniden oturtulup oturtulmaması tartışmasını da beraberinde getirmişti. Fairfax gibi, Charles'ın tahtını koruması gerektiğini düşünenler, onunla yeniden müzakere edilmesi taraftarıydı. Parlamenteonun hâlâ Kralı başa geçirmeye çalışmasına öfkelenen Ordu, Parlamenteonun üzerine yürümüşü ve Aralık 1648'de, operasyona komutanlık eden Thomas Pride'in adından dolayı "Pride's Purge" adıyla bilinen bir harekât başlatmıştı. 45 üye tutuklanırken, 146 üye dışarıda bırakılmış ve geriye kalan yalnızca 75 üyeyle bir Parlamento oluşturulmuştu. Rump adı verilen bu Parlamento, Kralı vatana ihanetle yargılamak üzere High Court of Justice'ı¹¹ [Adalet

11. Kral I. Charles teslim alınıp Londra'ya getirildikten sonra, Rump Parlamentosu İngiltere halkı adına Kralı vatana ihanet suçuyla yargılamak üzere High Court of Justice'i kurmuştur. 1660'taki Restorasyonla birlikte, bu mahkemenin ülke dışına kaçamayan bütün üyeleri yargılanmış ve çoğu idam edilmiştir.

Yüksek Mahkemesi] kurmuştu. Fairfax bu mahkemeyeyle ilgili hiçbir şeye bulaşmak istemediğinden ordu komutanlığından çekilmiş, böylece Cromwell'in yolu da açılmıştı.

59 üyeden oluşan mahkeme, Charles'ı "tiranlık, ihanet, cinayet ve halk düşmanlığı"ndan suçlu bulmuştu. Charles 30 Ocak 1649'da, Whitehall Sarayında infaz edilmişti. 1660 Restorasyonundan sonra, Kralın katline iştirak etmiş üyelerden dokuzu idam edilmiş, sürgünde olmayan diğer üyeler de ömür boyu hapse mahkûm edilmişti.

Kralın infazından sonra, en büyük oğul II. Charles, 17 Şubat 1649'da halkın huzurunda yeni kral ilan edilmişti.

ÜÇÜNCÜ İÇ SAVAŞ

İRLANDA

1641'den beri İrlanda'da sular durulmamıştı. Bu süre zarfında, İrlanda'nın büyük bir bölümü İrlanda Katolik Konfederasyonu tarafından yönetilmişti. Charles'ın ölümünden sonra, İngiliz Parlamentosu ordusunun tehdidi karşısında Konfederasyoncular, İngiliz Kralcılarıyla bir anlaşma yapmıştı. Dük Ormonde komutasındaki ortak kuvvetler, Dublin'i elinde tutan Parlamentocuları etkisiz hale getirmek için harekete geçmişti; ancak 2 Ağustos 1649'da, Rathmines Muharebesinde bozguna uğramışlardı. Amiral Robert Blake komutasındaki Parlamento güçleri Prens Rupert'in filosunu Kinsale'de abluka altında tutarken, Cromwell ordusuyla 15 Ağustosta Dublin'e gelmişti.

Cromwell'in ordusu İrlanda'da Kralcılar kanlı bir biçimde bastırmıştı. Drogheda kuşatmasının ardından yaklaşık 3500 kişinin –bunların 2700'ü Kralcı askerlerken, geri kalanlar sivillerdi– katledilmesi, İrlanda'nın gelecekteki üç yüz yıllık tarihine damga vuracak İrlandalı-İngiliz, Katolik-Protestan gerilimine neden olacaktı. İrlanda kuşatması, 1653'te son Kralcı askerler de teslim olana kadar sürmüştü. Zaferin ardından, muzaffer olanlar neredeyse bütün İrlandalı-Katoliklere ait topraklara el koymuş ve bu topraklar, Parlamento destekçileri, İrlanda'daki Parlamento askerleri ile savaştan önce oraya yerleşmiş İngilizler arasında bölüş-türülmüştü.

İSKOÇYA

Kralın katli, 1644'ten beri Kralcılar ile İskoç Presbiteryenler arasında süren iç savaşın dinamiklerini de değiştirmişti. 1649'da Kralcılar dağılmış ve liderleri Marki Montrose sürgüne gönderilmişti. II. Charles başlarda, Montrose'u yüksek kesimlerde Kralcılar için savaşmak üzere bir ordu toplamaya teşvik etmiş; ancak İskoçlar ona İskoçya tahtını teklif edince Montrose'u yüzüstü bırakmıştı. Ne var ki, Norveç'te kendine paralı askerlerden bir ordu kuran Montrose savaştan vazgeçmemişti; ancak 27 Nisan 1650'de yenilgiye uğrayacak, yakalanacak ve 20 Mayıs'ta da İskoç Parlamentosu'nun kararıyla idam edilecekti.

II. Charles 23 Haziran 1650'de İskoçya'ya gelmiş ve Presbiteryenlerle anlaşmıştı. Eskiden beri orada olan İskoç Kralcılar, yeni Presbiteryen güçleri arkasına alan II. Char-

les, yeni İngiliz Cumhuriyeti için büyük tehlike arz etmeye başlamıştı. İmdada yetişen ise yine Cromwell olmuştu. 22 Temmuzda İrlanda'ya ayak basan Cromwell, 3 Eylülde Edinburgh'u ve Güney İskoçya'nın büyük bölümünü işgal etmişti. 1652 yılında Kralcı direniş tamamen bastırılmıştı; İskoçların Parlamantosunu lağvedilmişti ve bundan böyle Londra'daki birleşik Parlamantoda 30 üyeyle temsil edilecekti.

İNGİLTERE

Cromwell'in Yeni Model Ordusu İskoçları yenmişti; ama Kralın başka bir Kralcı orduyla İngiltere içlerine kadar ilerlemesine engel olamamıştı. Ancak Cromwell yeniden toparlanan ordusuyla birlikte, yeni İskoç Kralını 3 Eylül 1651'de yenilgiye uğratacaktı.

Kral Fransa'ya kaçmış ve Parlamento fiilen İngiltere'nin kontrolünü ele geçirmişti.

Sonuçta, beş milyon nüfuslu İngiltere'de yaklaşık 100.000 kişi savaşla bağlantılı hastalıklardan ve 84.830 kişi de doğrudan savaşta ölmüştü.

Yaklaşık bir milyon nüfusu olan İskoçya'da ise yaklaşık 60.000 kişi hayatını kaybetmişti.

İrlanda'da durum felaketti. Bir buçuk milyonluk nüfusta yaklaşık 616.000 kişi hastalık, savaş ve açlıktan ölmüştü. Üstelik bu sayıya, sürgüne gönderilen 40.000 kişi de dahil değildi. Kısacası, İngiltere nüfusunun yüzde 4'ünü, İskoçya yüzde 6'sını kaybederken, İrlanda'nın kaybı yüzde 41'di.

Bu savaşların sonunda İngiltere, İskoçya ve İrlanda, kralsız idare edilen çok az sayıdaki ülkelerden olmuştur. 1649'dan 1653'e ve sonra da 1659'dan 1660'a kadar ülkeyi *Commonwealth of England* adıyla cumhuriyetçi hükümet yönetmişti. Parlamento içindeki fraksiyon savaşları yüzünden, aradaki *Protectorate* döneminde ise ülkenin başında, *Lord Protector* unvanıyla askeri bir diktatör olarak, ölünceye kadar Oliver Cromwell bulunmuştur.

23 Mayıs 1660'a gelindiğinde ise II. Charles sürgünden dönmüş ve 23 Nisan 1661'de de taç giyerek İngiltere Kralı olmuştur.

İngiltere İç Savaşı özetle böyle. Peki ama biz bütün bu hikâyeyi niye anlattık? Anlattık; çünkü İngiliz İç Savaşının seyrini ve önemini kavramadan, *Behemoth*'u anlamak mümkün değil.

Fransız Devrimi o kadar gösterişli olmuş ya da sunulmuştur ki, milliyetçiliğin, modern devletin ve hatta sosyalizmin ortaya çıkışı bu devrimin hanesine yazılmıştır. Halbuki bu devrimden 140 yıl önce İngiltere'de patlak veren savaşlar ve ayaklanmalar zinciri beraberinde o tarihe kadar görülmemiş genişlikte toplum kesimlerini harekete geçirmiş, o zamana dek duyulmamış fikirler ile bu fikirler etrafında gelişen gruplaşma ve örgütlenmeleri ortaya çıkarmıştır. Yaklaşık 20 yıl süren bu dönemde, 22.000'in üzerinde konuşma, vaaz, bildiri ve farklı gazete

basılmıştır.¹² *Behemoth*'ta da bu "kâğıt savaşı"ndan bahsedilir. Christopher Hill, bu dönemdeki radikal hareketleri anlatan *Dünya Altüst Oldu* adlı kitabında, "Levellerlar, Diggerlar, Beşinci Monarşistler gibi gruplar yeni siyasal çözümler (ve Diggerların durumunda olduğu gibi yeni ekonomik çözümler de) önermişlerdir. Değişik tarikatlar –Baptistler, Quakerlar, Muggletonianlar– yeni dinsel çözümler ortaya atmıştır. Başka gruplar –Seekerlar, Ranterlar, hatta Diggerlar– toplumlarının bütün kurumları ve inançları hakkında şüpheci sorular sormuşlardır,"¹³ diye yazar. Ve bütün bunlar, bizatihi *Behemoth*'un yazarının da içinde bulunduğu düşünürler tarafından yorumlanmış ve bu fikirler, savaş ve devrim yıllarının doğal sonucu olan sürgünler ve kaçaklar sayesinde, o zaman bile birkaç saatte geçilebilen Manş'ın karşı tarafına, kıtasal Avrupa'ya yayılmıştır. Kısaca, diyebiliriz ki, Fransız Devriminde pişen yemek, İngiltere'de bir buçuk asır önce hazırlanıp ocağa konulmuştur. Günümüz dünyasının temellerini oluşturan ekonomik, siyasi ve felsefi/ahlaki görüşlerin büyük bir kısmı o tarihlerde İngiltere'de geliştirilmiş ve ilk örgütsel muhataplarıyla tanışmıştır.

Öte yandan, aynı şekilde kıta ülkelerinde, başta entelektüellerin ve devlet adamlarının ve tüccarların gıptaıyla İngiltere'ye baktığını da unutmayalım. Uzun Parlamento-

12. Ingrid Creppell, "The Democratic Element in Hobbes's *Behemoth*", *Hobbes's Behemoth: Religion and Democracy*, der. Tomaz Mastnak, Imprint Academic, 2009.

13. Christopher Hill, *Dünya Altüst Oldu*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, 2013.

nun toplanmasından hemen sonra Fransa'ya geçen ve savaş sonuna kadar orada kalan Hobbes'un tanıklığı ve siyasi fikirleri de yakından takip ediliyordu kuşkusuz.

Fransız Devrimi ve genel olarak Avrupa üzerindeki İngiliz etkisini daha iyi anlamak için İç Savaş sonrasına da hızlıca bir göz atmak yararlı olacaktır. İç Savaşın ardından, İskoçya'dan gelen Kral II. Charles'ın sağduyulu yönetimi sayesinde toplumsal düzen yeniden tesis edilmiş ve Püriten grupların kentlerde köşe başlarını tuttuğu başıboşluk son bulmuştu. İngiltere yavaş yavaş bir merkezi devlet olma vasfını kazanırken, Stuartların bu son dönemi gerçek bir Restorasyon çağı olacaktı. Katolik inanç ve ibadete karşı katı tavır yumuşarken, siyaset sahnesinde cereyan eden tartışmalardan, Tory (muhafazakâr) ve Whig (liberal) olmak üzere iki parti ortaya çıkmıştı. İngiliz siyasetini de, günümüze kadar süren bu ikili yapının diyalektik ilişkisi belirleyecekti. Yaşlı Thomas Hobbes'un ömrünün vefa etmediği 1680'lerde Charles ölünce (1685), kargaşa yeniden baş göstermiş ve "Görkemli Devrim"e giden yol açılmıştı. 1688'de patlak veren bu devrim, halkın bir daha geri dönmeyeceği şekilde siyaset sahnesine çıktığı büyük bir eşikti. 1689'da ilan edilen *Bill of Rights*, 1789'a uzanan toplumsal hak taleplerinin önemli bir ayağıydı. Devrimin etkileri, "İngiliz istisnailiği"ni de yaratan bir dizi gelişmeye zemin oluşturmuştu. Hukukun üstünlüğü, daimi parlamento fikri, mezhepler bütünü olmaktan ziyade bir "yurttaşlar cemaati" olarak millet ve siyaset dilinin sekülerleşmesi gibi daha birçok şey İç Savaştan sonra olgunlaşan bu devrimin getiri hanesine yazılacaktı.

Bütün bunların ardından, 1707’de İngiliz ve İskoç kraliyetlerinin birleşme kararı almasıyla beraber Birleşik Krallık adını alan ülkenin hızla Atlantik-ötesi dünyaya hâkim olduğunu ve bilhassa Kuzey Amerika kolonileri ile Hint alt-kıtasındaki emperyal siyasetiyle, büyük bir yükselişe geçtiğini söyleyebiliriz. Böylelikle İngiltere 1750 gibi görece erken bir tarihte, tüm dünya okyanuslarında dolaşan bir imparatorluk gücüne sahip olmuş, Sanayi Devriminin ateşini yakmış ve kıtasal Avrupa’dan farklılaşan, daha özgürlükçü bir kültürel iklim yaratmıştır.

Matbaanın Osmanlı Müslümanlarının hayatına henüz girmediği, Fransız Devrimine daha 140 yıl, neredeyse bir buçuk asır varken, Amerika’da yerleşimlerin yeni yeni hız kazandığı (İç Savaş bu göçün hızını katlayarak artıracaktı), Almanya’nın yerinde Kutsal Roma İmparatorluğu ile birbirini yiyen Cermen prensliklerin olduğu bir tarihte yaşanan İngiliz İç Savaşı bir anlamda, tekrarlayacak olursak, modern dünyanın temellerinin atıldığı en önemli uğraklardan biridir.

Hobbes’un yazdığı *Behemoth*’u okumaya başlamadan önce, yine konunun daha iyi anlaşılması için bazı tartışmalara kısaca göz atmak yararlı olacaktır. Elbette yine İç Savaşa odaklanacağız. Yukarıda anlatılanlardan hareketle, İç Savaşın nedenlerine kısaca bakalım isterse-

niz:¹⁴ Papalık o tarihte olduğu gibi genelde de, kralları ve tebaalarını kontrol etmek istiyordu. Bunun için aforoz başta olmak üzere cezalandırma mekanizmasının yeterli olmadığını görerek, insanları kendi yanına çekmek ve zihinlerine girmek için birtakım politikalar geliştirmeye başlamıştı. 12. yüzyıldan itibaren bu amaçla, ilk ikisi Paris'te ve Oxford'ta olmak üzere üniversiteler kurmuş ve gezici vaizler tayin etmişti. Artık din basit bir inanç meselesi değil, ustalık da gerektiren bir şey olduğundan, bu üniversitelerde dini yayacak olanlara Aristoteles felsefesi ile Kutsal Kitap'ın yanında, konuşma ve tartışma sanatı da öğretiliyordu. Böylelikle entelektüel hâkimiyet amaçlanıyordu. Reform hareketi de bu durumu temelde değiştirmemişti. Yalnızca şimdi Papalığın yerini İngiltere Kilisesinin piskoposları almıştı. Amaç, manevi olduğu kadar dünyevi meselelerde de iktidar konumunu kaybetmemekti ya da iktidarda mümkün olduğu kadar fazla söz sahibi olmaktı.

Ancak Reform hareketi kendi mezar kazıcılarını da yaratmıştı. İncil'i halkın anladığı dile çevirerek ve herkesin İncil'i kendi başına yorumlayabileceğini ilan ederek, Reform, yerleşik Kilisenin dini dogmaları belirleme hakkını da baltalamış oluyordu. Artık bir sürü yorum, bir sürü de hizip, tarikat ve topluluk vardı. Kral da bunlara söz geçiremiyordu; çünkü bütün bu hizipler kendilerini

14. Bu kısa özeti Robert P. Kraynak'ın "Hobbes's Behemoth and the Argument for Absolutism" makalesinden derledim; bkz. *The American Political Science Review*, Cilt: 76, No. 4 (Aralık 1982), s. 837-847.

devletin üzerinde görüyor ve doğrudan halkın vicdanına sesleniyordu. Dolayısıyla ortada İç Savaşa engel hiçbir otorite kalmamıştı.

Politik nedenlere gelince: İç Savaşa yol açan ayaklanmayı hazırlayan, yerleşik Kilisenin öğretisini reddeden Presbiteryen papazlar ile monarşinin meşruluğuna meydan okuyan “demokratik centilmenler” arasında bir ittifakın sağlanmış olmasıydı. Bu centilmenler Kral Charles’ı tiranlıkla suçlayarak ve doğru yönetim biçiminin demokrasi ya da cumhuriyetçilik olduğunu savunarak, Uzun Parlamenta hâkim görüşü temsil ediyordu. Hangi yönetim biçiminin doğru, hangisinin yanlış olduğu ise, tıpkı inanç meselesinde olduğu gibi, hâkimiyet kurmayı amaçlayan insanların meselesi haline geliyordu.

Ortama dair bu kısa özetten sonra, Hobbes’un tarihsel otorite eleştirisinin ana hatlarına geçebiliriz. 17. yüzyıl İngiltere’sinde, otorite belli kanaatler ve öğretiler temelinde yükseliyordu: Bunlar, Hıristiyan gelenekleri tarafından geliştirilen dini otorite, klasik felsefelerin icat ettiği doğru rejim anlayışı ve kamu hukukundan türeyen yasal düzenlemelere dayanan fikirlerdi. Bunların hepsi de, eğitimli kesim –rahipler, profesörler, eğitimli centilmenler ve hukukçular– tarafından yaratılmış ve savunulmuştu. Etkilerinin kaynağı, bir bütün olarak sivil toplumun, özel olarak da devletin doğru görüş üzerine inşa edilmesi gerektiği iddiasıydı; bu doğru görüşü de eğitimleri ve erdemleri sayesinde belirleyecek tek otorite kendileri oluyordu.

Ne var ki, her grup farklı standartlara göre hareket ediyordu. Rahipler Kutsal Kitap'a, centilmenler doğa yasalarına, hukukçular ise örfi hukuka dayanarak hak iddia ediyor ve çözüm öneriyordu. Ayrıca her grup kendi içinde alt gruplara ayrılıyordu doğal olarak (Bütün bunlar, görüleceği üzere, doğrunun tekeli, sözün otoritesi ve gücü gibi, modern felsefenin en temel sorunlarına işaret ediyor). İşte bu noktada, Hobbes'un fikirlerinin geliştiği ortamı da artık seçebiliyoruz. Hobbes'un her şeye hükmeden, dışarıda hiçbir alan bırakmayan despot hükümdarına yakından bakınca, başka şeyleri de görmek mümkün oluyor.

Kısacası, Robert B. Kraynak gibi, Hobbes'u liberalizmin kurucusu olarak da görebiliyoruz:

Bundan dolayı, Hobbes'un mutlakiyetçiliği özünde bilimseldir: Bu yaklaşım, konuşmanın doğal ya da ilahi olarak esinlenmediğini, keyfi insan tercihindен kaynaklandığını gösteren Aydınlanmacı bir fikir ve kanaat eleştirisi gerektirir. Bu da egemen hükümdarın ilke bazında bütün anlaşmazlıkları keyfi olarak çözmesini ve kendi kararlarını kesin bilim gibi koymasını mümkün kılar. Mutlak hükümdar böylece uygarlık için yeni bir temel kurmuş olur: Sözel iddialara dayanan otoriterce konuşmanın yerini, keyfi tanımları bilinçli olarak güçle savunulan kesin bilim alır. Sonuçta da, özellikle Batı dünyasında medeniyeti tehdit eden egemenlik bölünmesi ve hizip temelli tartışmalar nihai ve kesin olarak çözülmüş olacaktır.

Bu nedenle Hobbes, gayet haklı olarak, totalitaryenizmin karşıtı ve liberalizmin kurucusu olarak görülür. Devletin

dinde ve ahlakta kesin kurallar koyması gerektiği yönündeki geleneksel görüşü reddeden Hobbes, böylelikle, bütün görüşlere eşit mesafede duran ve bireysel vicdan özgürlüğünü politik ve dini kontrole karşı koruyan liberal devletin önünü açmış olur.¹⁵

Aynı yönde görüş belirtenlerden biri de, *Leviathan*'ın Türkçe çevirisine bir Önsöz yazan Mehmet Ali Kılıçbay'dır:

Hobbes'un siyasal açıdan bir mutlakiyetçi olduğunu söylemek âdet olmuştur; bu yanlış değildir, ama önerme bu haliyle eksik kalmaktadır; çünkü düşünür aynı zamanda ve bizzat bu tutumundan ötürü, liberalizmin kurucuları arasında yer almaktadır. Siyasal ve ahlaki kurumların varoluş nedeninin ve ilk varoluş ödevlerinin vatandaşların güvenliğini sağlamak olduğu konusundaki ısrarı, onun hareket noktasının birey olduğunu göstermektedir.¹⁶

Kitapta yer alan tartışmalara ilişkin bir fikrimiz oluşmaya başladı sanırım. *Behemoth*'un tamamına hâkim olan havaya bakıldığında, fikirlere, kanaatlere ve onlar etrafında örülen hiziplere, gruplaşmalara, tarikatlara ve taraftarlara büyük önem verildiğini görüyoruz. “Hobbes kendi eserinin dönüştürücü ve gerek barışın gerek düzenin sağlanmasına hizmet edici bir fikirler manzumesi olduğuna inanıyordu. O aynı

15. Robert P. Kraynak, “Hobbes's Behemoth and the Argument for Absolutism”, *The American Political Science Review*, Cilt: 76, No. 4 (Aralık 1982), s. 837-847.

16. Mehmet Ali Kılıçbay, “Önsöz”, Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, 1993, s. 12.

zamanda, inanç ve kanaatleri istikrar ve iktidarın temeli olarak görüyordu.”¹⁷ Kısacası, Hobbes’un ortaya koyduğu çerçevenin tamamen modern ve sanılanın aksine, demokratik olduğunu iddia etmek mümkündür (Bu arada, ne kadar tekrar etsek azdır: Amacımız metne dair belli bir okuma vaaz etmek değil, metnin imkânlarını göstermektir). Ayrıca İç Savaş da birçok bakımdan, bilerek ya da bilmeyerek demokrasiye dönük bir hareket olmuştur. Her şeyden önce, ayaklanan kesimin ortaya koyduğu talepler –vazgeçilmez temel haklar kavramı, yasal ve politik eşitlik, hesap sorma ve hesap verme mekanizmalarının işletilmesi, halkın belli bir oranda karar alma süreçlerine katılımı, iktidar gücünün sınırlandırılması– modern demokrasilerin olmazsa olmaz ilkeleriydi. Ayrıca İç Savaş yalnızca ortaya atılan fikirler ya da talepler bakımından değil, yaşanan gelişmelerin gölgesinde yavaş yavaş bilinçlenerek “yurttaş”lara dönüşen halk kitlelerinin belli amaçlar etrafında seferber oluşlarıyla da modern ve demokratikti.

Hobbes’un *Behemoth*’u ölümüne yakın, bütün temel teorik çalışmalarının zaten yayınlanmış ve görüşlerinin herkesin malûmu olduğu bir zamanda yazmış olması, kaçınılmaz bir şekilde, kitabın zaten bilinen ilkelerin pratiğe uygulanması olarak anlaşılmasını da beraberinde getirmiştir. Ancak kitap üzerine yakın tarihte yapılan çalışmalar, yukarıda bazı ipuçlarını verdiğimiz açılımların da ortaya koyduğu üzere, bunun doğru olmadığını gösteriyor. Doğru-

17. Ingrid Creppell, “The Democratic Element in Hobbes’s *Behemoth*”, *Hobbes’s Behemoth: Religion and Democracy*, der. Tomaz Mastnak, Imprint Academic, 2009.

su, Hobbes'un 80 yaşında geçmişle hesaplaşmak için değil, geleceği öngördüğü için bu kitabı yazdığını söylemek yanlış olmaz. "Onu yazmaya iten, muhtemelen, geriye dönük bir öfke değil, yüzyılın en önemli ve travmatik kolektif olayının tasviri ve açıklanması üzerinde bir kontrol sağlama yönündeki ileriye dönük bir girişimdi. İç Savaşın anlaşılmasını belirleyen ilkeler ve koşullar, kaçınılmaz olarak Restorasyondan sonra da sürececek genel bir ideolojik tartışmayı belirleyecektir."¹⁸

Yine *Behemoth* etrafında, onun bir politik teori çalışması mı, yoksa İç Savaş anlatan bir tarih çalışması mı olduğu tartışmaları yapılmaktadır. İster politik teori ister tarih çalışması olarak görülsün, değişmeyen bir şey varsa, o da Hobbes'un bizatihi tanık olduğu ve bütün hayatının ekseninde yer alan olaylara dair yazdıkları, en az bu olayların anlaşılması kadar, Hobbes'un ve onun bu olaylara bakışının anlaşılması açısından da önemlidir. Öte yandan, *Behemoth* yalnızca Hobbes'un politik felsefesinin olaylara tatbik edilmesi olarak değil, aynı zamanda o politik felsefenin sınanması ve açıklaması olarak da görülebilir. "İki kitabın da farklı amaçla yazıldığını ve doğrusunu söylemek gerekirse kıyaslanamayacaklarını savunan Vaughan, 'Leviathan Hobbes'un sistematik bir biçimdeki felsefesidir; *Behemoth* ise pedagojik biçimdeki felsefesi' diye yazar."¹⁹ Özetle, birtakım sonuçlara varmak için, bu kitabın politik felsefe çalışması

18. A.g.y.

19. Paul Seaward, "General Introduction", The Clarendon Edition of the Works of Thomas Hobbes, Cilt: 10: *Behemoth, or The Long Parliament*, 2009.

mı, yoksa tarih çalışması mı olduğundan önce, bu kitabın bir Hobbes eseri olduğunu ve hatta Hobbes'un son eseri olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

Bağlamadan önce, kitabın bir diyalog biçiminde yazılışı üzerine de birkaç şey söylemek yerinde olacaktır. Bilindiği üzere, normal tarih yazımı, geçmişte yaşanmış birtakım olaylara dair oldukça sınırlı birtakım tespitler ve değerlendirmeler yaparak ilerler. Deneme de çok genel sorunlara çok genel terimlerle yaklaşır. Buna karşın, “Bir diyalog, genel konuları ya da geçmiş olayları ele alıyor da olsa, tikel bir ortamda tikel karakterler arasındaki dinamik bir ilişkiyi anlatır. *Behemoth* da, bu yüzden, karmaşık mantıksal ve dinsel analizlere başvurmaksızın ve onların yanıltıcı havasını yaratmaksızın, doğrudan fikir ve kanaatleri etkileyen bir öğretmeni göstererek, Hobbes'un politik görüşlerine açıklık getiriyor.”²⁰ Ayrıca bu kitapta, savaşın ve yenilginin dehşetini daha yeni yaşamış muhafazakâr bir monarşist olan öğrenciye, uzun vadeli politik istikrarın nasıl sağlanabileceğini anlatarak umut aşılayan bir öğretmeni de görebiliriz.

Son olarak: “Doğru, *Behemoth* kesinlikle, İç Savaş hakkında, konuya dair başka çağdaş tarih çalışmalarında bulunabilecek türden kesin, ayrıntılı enformasyon sağlamıyor ve yaptığı birçok yoruma katılmak da mümkün değil. Ancak yorumlarının parlaklığı, yazdığı metnin mükem-

20. Yishai Abosch, “Hope, Fear, and the Mollification of the Vanquished in Hobbes's ‘Behemoth or the Long Parliament’”, *Political Research Quarterly*, Cilt: 62, No. 1 (Mart 2009), s. 16-28.

melliği, tam anlamıyla rasyonel bir düşünürün savaştaki dini meseleler hakkında sonuca varmasının nasıl mümkün olduğunun ve bu cüretli, büyük düşünürün devlet felsefesini savaş karmaşasına başka hiçbir eserinde rastlanamayacak bir biçimde nasıl uyguladığının görülmesi açısından kesinlikle dikkate değer.”²¹

Genelde tek bir kişiye mal edilmekle birlikte, çeviren kolektif uğraşlardan biridir. Günümüzde kendisinden önceki kuşakların ürettiği tarihsel birikime kolayca erişebilen çevirmenler, yayınevinin sağladığı profesyonel desteğin dışında, başı sıkıştığında danışabileceği arkadaşlarının bilgi ve tecrübelerinden de faydalanır. Tarihsel birikim dipnotlarda verilir; yayınevi kitabın künyesinde profesyonel desteği sağlayanların adını zikreder; ama arkadaş çevresi genellikle kendine yer bulamaz. Ve çevirmen çevirdiği kitapta teşekkür etme fırsatını nadiren yakaladığı için, kendini hep borçlu hisseder. Şimdi ben elime geçen bu fırsatı kullanmak istiyorum.

Öncelikle bu kitapla tanışmamı sağlayan, kitabı bana öneren ve her aşamasında muhabbetini esirgemeyen, ayrıca Önsözün yazımına da bizzat katkıda bulunan VakıfBank Kültür Yayınları Yayın Müdürü Hasan Aksakal’a teşekkür

21. Royce MacGillivray, “Thomas Hobbes’s History of the English Civil War A Study of Behemoth”, *Journal of the History of Ideas*, Cilt: 31, No. 2 (Nisan-Haziran 1970), s. 179-198.

ederim. Çeviri aşamasında başım her sıkıştığında çekinmeden soru sorabildiğim ve gerek dile gerek konuya hâkimiyetlerine son derece güvendiğim arkadaşlarım Northwestern Üniversitesi Siyaset Bilimi Profesörü Jacqueline Stevens ile İngiltere’de yaşayan araştırmacı ve yazar Claire Nahmad’a teşekkür ederim. Kitabı baştan sona okuyup önerilerde bulunan ve dipnotlara aldığımız çoğu kavramın açıklamasını yazan editörler Selin Dilmaç ve Nazmi Ağıl’a ve yine dikkatli okuması dolayısıyla Hikmet Akyüz’e teşekkür borçluyum. Kitabın yükünü üstlenen yayınevi editörü Erdem İlgi Akter ve grafik tasarımcı Faruk Özcan’a da teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Son olarak, çevirinin her aşamasında yanımda olan ve kitabı defalarca gözden geçiren editör eşim Gökçe Çiçek Çetin’e sevgi ve şükranlarımı sunuyorum. Elbette, varsa, kitaptaki eksiklikler ve hatalar tamamen bana aittir. Okur dostlarımızın her türlü eleştiri ve önerilerinin tarafımızdan memnuniyetle karşılanacağından hiç şüphesi olmasın. Unutulmamalıdır ki, bu tür metinler her zaman yeni yorumlara ve yeniden yazılmaya açıktır.

Abdullah Yılmaz

Eylül, 2020

**BEHEMOTH
YA DA
İNGİLTERE İÇ SAVAŞININ
İÇYÜZÜ**

I. BÖLÜM

A. Mekânda olduğu gibi, zamanda da yükseklik ve alçaklık dereceleri olsaydı, kesinlikle inanıyorum ki, zamanın en yüksek noktası olarak 1640 ile 1660 yılları arası gösterilirdi. Zira biri bu yükseklikten, Şeytan Dağından bakar gibi, aşağıya bakıp insanların, özellikle de İngiltere'dekilerin yaptıklarını gözlemiş olsaydı, dünyanın tahammül edebileceği her türden haksızlığı ve her türden aptallığı görme şansını yakalayabilir, bunların biri çifte günah ve diğeri de çifte aptallık olan ikiyüzlülüklerinin ve kendini beğenmişliklerinin eseri olduğuna tanıklık edebilirdi.

B. Böyle bir şansa sahip olmak beni çok mutlu ederdi. Siz, insanların iyinin de, kötünün de ferîştahını gördüğü bir zamanda ve yerde yaşamış biri olarak, ne olursunuz, o kadar iyi göremeyen biri olarak beni aynı dağın tepesine çıkarıp, o zaman bizzat tanık olduğunuz eylemleri ve nedenlerini, bahaneleri, adaleti, düzeni, insanların marifetlerini ve olayı anlatın bana.

A. 1640 yılında İngiltere'nin yönetim şekli monarşiydi ve tahtta Charles ismini taşıyan ilk kral ve altı yüz yıldan uzun

süredir devam eden bir hanedanın vârisi ve daha da eskiye dayanan İskoçya Kralı ile atası İrlanda Kralı II. Henry'nin soyundan gelen I. Charles oturuyordu. Kral, ne bedensel ya da zihinsel erdem peşindeydi ne de Tanrı'ya karşı görevlerini yerine getirmekten, yani tebaasını iyi yönetmekten başka bir derdi vardı.

B. Her county'de¹ bu kadar eğitimli askeri, toplamda 60.000 kişilik bir ordusu, müstahkem mevkillerinde her çeşit cephanesi varken, nasıl oldu da başarısız olabildi?

A. Eğer bu askerler, bütün diğer tebaanın olması gerektiği gibi, Majestelerinin hizmetinde olsaydı, üç krallığın barış ve huzur ortamı, Kral James'in bıraktığı gibi sürerdi. Ama halk genel olarak yozlaşmıştı ve itaatsiz kişiler en iyi vatan-severler olarak saygı görüyordu.

B. Ama mutlaka, niyeti bozuk olanlar dışında, halkı kendisine muhalif bir organ içinde birleşmekten men edebilecek bir ordu kurmak için yeterli adam vardı ortalıkta.

A. Aslına bakarsanız, sanırım, eğer Kralın parası olsaydı, İngiltere'de yeterli sayıda askeri de olurdu. Zira sıradan halkın arasında, bu davalardan herhangi birini önemseyen çok az

1. Anglosaksonlar zamanında ismi "shire" olan idari birim (bizdeki il). Tarihsel olarak, kentsel alanları kapsayan ve kısmen otonom olan *borough*ların aksine *counties*, temelde İngiltere'de merkezi hükümete bağlı olmuş ve hükümdarın seçtiği temsilciler tarafından yönetilmişlerdir.

insan vardı; para ya da yağma söz konusu olduğunda halk herhangi bir tarafı seçebilirdi. Ama Kralın hazinesi tamtakırdı ve onun, halkı vergilerden ve diğer dertlerinden kurtaracağını iddia eden düşmanları, City of London² ile İngiltere'nin en büyük şehirlerine, ticari bakımdan gelişkin kasabalarına ve ayrıca birçok belli başlı kişinin cüzdanına hükmediyordu.

B. Nasıl oldu da halk bu kadar yozlaştı? Ve onları böylesine baştan çıkaranlar nasıl insanlardı?

A. Baştan çıkarıcı unsurlar envai çeşitti. Bir yanda papazlar [*ministers*]³ vardı. Bunlar kendilerine İsa Mesih'in görevlileri ve bazen de âyinlerde Tanrı'nın elçileri diyorlardı. Kendilerinin parish'lerini,⁴ meclislerinin de ülkenin tamamını yönetme hakkını Tanrı'dan aldığını iddia ediyorlardı.

İkinci olarak, Papanın İngiltere'deki hükmü, hem dünyevi hem de dini anlamda, Parlamento Kararı [*Act of Parliament*] ile ilga edilmiş olmasına rağmen, hâlâ onun İsa Mesih'in vekili olduğu ve Mesih'ten aldığı yetkiyle bütün Hristiyanları yönetme hakkına sahip olduğu inancını koruyan, diğerleri

2. Londra'nın eski sınırlarına tekabül eden, çeşitli imtiyaz ve muafiyetlere sahip bölge, City of London ya da yalnızca City olarak bilinir.

3. Protestan Kilisesinde papaz makamına ya da derecesine karşılık gelen unvandır. Fakat "minister" sözcüğü, *priest* unvanındaki gibi tek bir makamı ifade etmez; papaz ve daha aşağı kademedeki din adamlarının tümüne "minister" adı verilir. Protestanlığın Kilise-içi hiyerarşiyi ve piskoposluk (*bishop*) makamını reddettiği düşünüldüğünde, bu kelimenin anlamının kasıtlı olarak geniş tutulduğu söylenebilir. Ortak Dua Kitabı'nda "officiant", yani Kilise Görevlisi anlamında da kullanılmıştır.

4. Önceden, bir bölgede ruhban sınıfının yönettiği kesimi nitelemek için kullanırken, 16. yüzyıldan itibaren en küçük yerel birimi ifade etmek için kullanılmıştır.

kadar olmasa bile çok sayıda insan vardı. Ve bunlar Papacılar olarak anılıyordu; daha önce bahsettiğim papazlara [*ministers*] da genel olarak Presbiteryenler deniyordu.

Üçüncü olarak, sayıları hiç de az olmayan, karışıklıkların başında fark edilmemiş ama kısa bir süre sonra ortaya çıkarak kendilerine has dini inançlarını ilan etmiş olanlar vardı. Ancak bunlar tek bir grup değildi; birbirlerinden farklı görüşlere sahiplerdi. Bunların bazılarına, hepsinin birbirinden bağımsız, kendi özgür cemaatleri olduğu için, Bağımsızlar [*Independents*]⁵ deniyordu. Diğerleri, çocukların vaftizinin, onların anladığı anlamda gerçekleştirilmediği için geçersiz olduğunu savunuyordu ve bu yüzden onlara Anabaptistler deniyordu. Bir başka grup da, İsa Mesih'in krallığının o zamanlar yeryüzünde başlayacağını savunuyordu ve onlara Beşinci Monarşistler [*Fifth Monarchists*]⁶ deniyordu; ayrıca adlarını ve kendilerine özgü öğretilerini hatırlayamadığım Quakers, Adamites ve benzerleri vardı. Herkesin kendi anadilinde üstünkörü okumasına maruz bırakılan Kutsal Kitap'ı kendilerine göre yorumlayarak Majestelerine karşı isyan eden düşmanlar bunlardı işte.

5. 17. yüzyıl İngiltere'sinde, yerel kilise cemaatinin özerkliğini savunan *non-conformist*lere, yani yerleşik İngiltere Kilisesine karşı olan Protestan Kilisesi üyelerine verilen genel addır. Bağımsızlar piskoposların Kilise yönetimini (*episcopacy*) ve Presbiteryenliği reddetmişlerdir. Baptistler ve Congregationalistler gibi grupların yanı sıra, Beşinci Monarşistler ve Anabaptistler gibi bazı radikal gruplar da Bağımsızlar içinde görülür.

6. İngiliz İç Savaşını izleyen ara dönemde, 1649-1660 yılları arasında faal, aşırı bir Püriten hizip. Babil, Pers, Yunan ve Roma olmak üzere dört monarşiden sonra, Kraların Kralı Mesih'in dönüşüyle birlikte yeryüzünde Beşinci Monarşinin kurulacağına inanıyorlardı.

Dördüncü olarak, daha iyi, eğitilmiş, gençliklerinde antik Yunan ve Roma devletlerinden [*commonwealth*]⁷ meşhur adamların o devletlerin siyasetine ve büyük eylemlerine dair yazdığı kitapları okumuş sürüyle insan vardı. Bu kitaplarda, halkın yönetimi o devrin özgürlükçü şahsiyetleri tarafından göklere çıkarılmış ve monarşi de tiranlık diye anılarak aşağılanmıştı. Böylece, sözü edilen okumuş adamlar, antik Yunan ve Roma'nın yönetim biçimine tutkuyla bağlanmışlardı. Ve Avam Kamarasının çok büyük bir çoğunluğu ya da büyük çoğunluk değilse de, belagat güçleriyle geri kalanı her zaman etkisi altına alan kesim, işte bu insanlar arasından seçilmişti.

Beşinci olarak, hükümdarlarına, yani İspanya Kralına karşı ayaklandıktan sonra refaha eren Aşağı Ülkeler'e [*Low Countries*]⁸ duydukları hayranlıkla, burada da aynı minvalde bir yönetim değişikliğinin kendileri için benzer bir refah yaratacağını düşünmeye meyyal City of London ile büyük ticaret kasabaları vardı.

Altıncı olarak, ya servetlerini har vurup harman savuranlar ya da hali vakti yerinde olanlara bakıp kendilerinin çok az şeye sahip olduğunu düşünenler vardı. Ve onlardan

7. İç Savaş özelinde bu terim, 1649 yılında Rump'in Lordlar Kamarasını ve monarşiyi lağvedip bir Devlet Konseyi kurmasından sonra İngiltere için kullanılmıştır. 1653 yılında Oliver Cromwell, *Lord Protector of the Commonwealth* ilan edilmiş ve onun yönetim dönemine ise *Protectorate* ya da *Commonwealth* adı verilmiştir. Ancak Hobbes, *commonwealth* terimini genel olarak *civitas*, örgütlenmiş toplum, yani devlet anlamında kullanmıştır. *Behemoth*'ta da bu kullanıma sadık kalmıştır. Kitapta bu terim genel olarak devlet, bazı özel durumlarda da toplum olarak çevrilmiştir.

8. Deniz seviyesinden aşağıda olduğu için günümüzde Hollanda'ya tekabül eden bölgedeki konfederasyonlara *Low Countries* [Aşağı Ülkeler] deniyordu.

daha fazla sayıda da, eli ayağı tutan ama ekmeğini dürüst bir biçimde kazanmanın hiçbir yolunu bulamayanlar. Bunlar bir savaşın özlemini duyuyor ve savaş çıkınca da, yapacakları şanslı bir taraf seçimiyle hayatlarını idame ettirmeyi umuyorlardı. Sonuçta çoğu bunu yaptı; en çok parası olan tarafa hizmet etti.

Son olarak, genelde halk görevleri konusunda o kadar cahildi ki, çok azı, belki on binde bir bile olmayan bir kısmı, kimin onları yönetme hakkı olduğunu ve ne hakla yöneteceğini ya da iradesi hilafına parasını bölüşeceği Kralın ya da Devletin [*Commonwealth*] neden gerekli olduğunu biliyordu; aksine, elinde ne varsa onun tek sahibi olduğunu ve kendi rızası olmaksızın, herhangi bir müşterek güvenlik bahanesiyle bunun elinden alınamayacağını düşünüyordu. Onlara göre Kral, sahip olunan zenginlikler yardımıyla edinilmiş şövalye, baron, kont, dük gibi unvanların üzerinde, en yüksek mertebeye sahipti. Onların ölçüsü hakkaniyet değil, soyları ile örf ve âdetleriydi. Hal böyleyken, diye düşünüyordu halk, en akıllı ve en uygun tercih, devlet yardımlarına ya da diğer kamu harcamalarına en çok kim karşıysa Parlamente'ye onu seçmekti.

B. Halk bu haldeyken ve Kral da zaten yönetimden el çektilmişken, diye düşünüyorum, silaha sarılmaya gerek yoktu. Çünkü Kralın onlara direnmek için herhangi bir biçimde ordu kurması, silah temin edebilmesi mümkün değildi.

A. Bu işi anlamak gerçekten de çok zordu. Ama bu noktada, anlattıklarımı takip edip bilgilenmeniz daha iyi olacaktır.

B. Ama her şeyden önce, hem Papanın hem de Presbiteryenlerin hangi gerekçelerle başımıza geçip bizi yönetme hakkına sahip olduklarını iddia ettiklerini, sonra da buradan, Uzun Parlamentoda [*Long Parliament*], demokrasi iddiasına nasıl ve ne zaman geçtiklerini bilmek istiyorum.

A. Papacılar söz konusu olduğunda, onlar bu hakkı Eski Ahit'teki Yasa'nın Tekrarı, XVII. 12 ve benzer âyetlerden alıyordu. Bu âyetin eski Latince'den yapılan çevirisi şöyledir: *Orada Tanrınız Rab'bın önünde görev yapan kâhinin ya da rahibin emirlerini dinlemeyi kim reddeder, saygısız davranırsa ölümle cezalandırılmalı.* Çünkü nasıl ki o zamanlar Tanrı'nın kulları Yahudiler ise, şimdi de Tanrı'nın kulları bütün Hristiyanlar olduğundan, onlar buradan hareketle, bütün Hristiyan halkın yüksek yargıcı olduğunu iddia ettikleri Papanın da tüm kararlarına Hristiyanların hepsinin itaat etmesi gerektiği; aksi halde, ölüm acısını tadaracakları sonucuna vardılar. Yine, Yeni Ahit'te de Matta, XXVIII. 18-20'de, İsa Mesih kullarına, *Gökte ve yeryüzünde bütün yetki bana verildi. Bu nedenle gidin, bütün milletleri öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adıyla vaftiz edin; size buyurduğum her şeye uymayı onlara öğretin* diye buyurmuş olmasına rağmen, onlar buradan, havarilerin emirlerine uyulmak zorunda olduğu ve sonuçta milletlerin onlar, özellikle de havarilerin prensi Aziz Petrus ve onun halefi Roma'daki Papalar tarafından yönetileceği sonucunu çıkardılar.

B. Eski Ahit'in metni dikkate alındığında, inançsız bir kralın kendisini imana davet edecek o havarinin ya da rahibin ya da papazın yasalarına tâbi olmaksızın Hristiyan olamayacağını baştan kabul etmedikçe, Tanrı'nın Yahudilere gönderdiği yargıçlarına itaat etmeleri emrinin (bütün dünya insanların Tanrı'nın kulu olduğu düşünülerek), öteki Hristiyan milletler örneğinde, Hristiyan olmayan milletlerden daha fazla geçerli olduğu yönünde nasıl yorumlandığını anlamıyorum. Yahudiler Tanrı indinde özel bir halk, orası bir dini krallık ve onlar önce Musa'nın, sonra da her bir yüksek rahibin yaptığı ve Sina Dağında, Mısır'dan göç sırasında kurulan kutsal çadırda ve tapınağın *sanctum sanctorum*'unda⁹ doğrudan Tanrı'nın ağzından duyup kabul ettiği yasalardan başka yasa tanımazlar. Ve Matta'nın metnine gelince, benim bildiğim, İncil'de *gidin öğretin* demiyor, *gidin öğrencilerim olarak yetiştirin* diyor ve bir öğrenci ile bir kul arasında ve öğretmek ile emretmek arasında büyük fark vardır. Ve eğer bu ve benzeri metinler bu şekilde yorumlanacak olsa, o zaman Hristiyan krallar neden hükümrانlık haklarını ve majeste unvanlarını bırakıp kendilerine Papanın subayları demiyorlar? Halbuki Roma Kilisesinin âlimleri, görünüşe bakılırsa, kendi yaptıkları ruhani ve dünyevi iktidar ayrımında, mutlak iktidarın varlığını reddediyorlar; ki ben bu ayrımı da pek anlamış değilim.

9. Latince: En kutsal yer.

A. Onların ruhani iktidardan anladığı, inanç meselelerinde karar mercii, ahlaki görevlerde ise, iç vicdan mahkemesinin hâkimleri olmaktır. Bu, kendi kararlarına uymayanları aforoz etmek suretiyle cezalandırma gücünü içerir. Ve onlar Papanın bu gücü, o güçle tebaasını aforoz edebilecekleri herhangi bir krala ya da hükümrân meclise tâbi olmaksızın, doğrudan doğruya İsa Mesih'ten aldığını söylüyorlar. Ne var ki, sivil yasalara karşı gelenlerin işlediği cürümleri yargılamaktan ve cezalandırmaktan ibaret olan dünyevi iktidar söz konusu olduğunda da, onlar bu iktidar üzerinde doğrudan değil ama dolaylı olarak, yani söz konusu cürümler din ve ahlak kurallarına engel teşkil ettiği ya da destek çıktığı oranda hak talep ediyorlar; ki *in ordine ad spiritualia*¹⁰ derken kastettikleri budur.

B. Krallara ve diğer sivil hükümrânlara, Papanın *in ordine ad spiritualia* saymayabileceği, hangi iktidar kalıyor ki?

A. Hiç kalmıyor ya da kalsa da çok az kalıyor. Ama bütün Hristiyan âleminde uygulanacak bu iktidarı yalnızca Papa iddia etmiyor; onun bazı piskoposları da kendi bölgelerinde, *jure divino*, yani Papadan değil de doğrudan İsa Mesih'ten aldıkları iktidarı kullanıyor.

B. Ama ya biri çıkıp da, Papanın ve onun piskoposlarının bu iktidar taleplerine boyun eğmeyi kabul etmezse? Özel-

10. Latince: Ruhani olana erişmek uğruna.

likle de bu biri başka bir hükümdarın tebaası ise, aforoz ona ne gibi bir zarar verebilir ki?

A. Çok büyük zarar verir. Çünkü Papanın ya da piskoposun aforozu sivil iktidara bildirmesi üzerine, o kişi yeteri kadar cezalandırılacaktır.

B. O halde bu kişi, sivil iktidar lehine yazmaya ya da konuşmaya cüret ettiği için, ihtiyaç hissettiği için, kendiliğinden, kutsal sandık düşmesin diye elini uzatıp onu tutan Uzza¹¹ gibi, haklarını koruduğu kişi tarafından cezalandırılma durumuyla karşı karşıya kalmış oluyor.

Ama şayet bütün ulus hep birlikte Papaya karşı ayaklanacak olsa, aforozun onlar üzerinde ne gibi bir etkisi olabilir ki?

A. Bu sebepten ötürü, onlar için artık âyin yapılmayacaktır, en azından Papanın herhangi bir rahibi tarafından. Ayrıca Papa artık onlarla olan ilişkisini kesecek, onları kendi hallerine bırakacak ve böylece onlar krallarından yoksun bir milletin düştüğü duruma düşeceklerdir: Kendi kendilerini yönetmeye ya da kimi isterlerse onun tarafından yönetilmeye terk edileceklerdir.

11. 2. Samuel, 6:7: Tanrı'nın Sandığı'nı Avinadav'ın evinden alıp yeni bir arabaya koydular. Arabayı Uzza'yla Ahyo sürüyordu./8 Bu arada Davud'la bütün İsrail halkı da lir, çenk, tef, zil ve borazanlar eşliğinde ezgiler okuyarak, Tanrı'nın önünde var güçleriyle bu olayı kutluyorlardı./9 Kidon'un harman yerine vardıklarında öküzler tökezledi. Bu nedenle Uzza elini uzatıp sandığı tuttu./10 RAB sandığa elini uzatan Uzza'ya öfkelerek onu yok etti. Böylece Uzza orada, Tanrı'nın önünde öldü./11 Davud, RAB'bin Uzza'yı cezalandırmasına öfkelenildi. O günden bu yana oraya Peres-Uzza denilir.

B. Ama bu kral için olduğu kadar halk için de bir ceza olarak alınmamalı. Dolayısıyla, Papa bütün bir ulusu aforoz ettiğinde, benim düşünceme göre, aslında kendini onlardan aforoz etmiş oluyor. Ama yalvarırım anlatın bana: Papa öteki prenslerin krallıklarında ne gibi haklar talep etmişti?

A. İlk olarak, bütün papazların, rahiplerin ve keşişlerin, ceza davalarında sivil yargıçlar tarafından yargılanmaktan muaf tutulmasını. İkinci olarak, yardımları canının istediğine, yerli ya da yabancı fark etmez, dağıtmak ve onda birleri, ilk ürünleri ve öteki ödemeleri eksiksiz almak. Üçüncü olarak, Kilisenin kendisini ilgilendirdiğı iddiasında bulunabileceğı bütün davaları Roma'ya havale etmek. Dördüncü olarak, evliliklerin yasaya uygun olup olmadığına, yani krallığın veraset yoluyla intikaline ilişkin meselede yüce mahkeme olarak görev yapmak, zina ve gayrimeşru cinsel ilişkiyle alâkalı bütün davalarda müdahil olmak.

B. Ne âlâ! Kadınlar üzerinde bir tekel.

A. Beşinci olarak, Papa heretikliğin [dini sapkınlık] kökünü kazımak için uygun olduğunu düşündüğünde, tebaayı görevlerinden ve yasal hükümdarlarına ettikleri bağılılık yemininden azat etme gücü.

B. Tebaayı itaat yükümlülüğünden azat etme gücü ve ayrıca, davranış tarzı ile öğretiyeye hükmetme, mümkün olduğu takdirde, mutlak hükümlanlık anlamına gelir. Sonuçta,

aynı millette iki krallık ortaya çıkar ve kimse, boyun eğmesi gereken efendisinin kim olduğunu bilemez.

A. Ben kendi adıma, yalnızca kanonları, yani geçerli kuralları belirleme hakkına sahip ancak herhangi bir yaptırım gücüne sahip olmayan ya da aksi halde kendisi aforozla cezalandırılan biri yerine, yasa yapma ve ceza verme hakkına sahip bir efendiye itaat ederim.

B. Ama Papa aynı zamanda, koyduğu kuralların yasa olduğunu da iddia ediyor. Cezalandırma meselesine gelince, Papanın dediğinin doğru olduğunu, yani aforoz edilen birinin ölünce lanetleneneğini farz edersek, aforozdan daha büyük ceza mı olur? Görünen o ki, siz böyle bir ihtimale inanmıyorsunuz; aksi halde, sadece bedeninizi öldürebilecek olan kral yerine, hem bedeninizi hem ruhunuzu cehenneme gönderebilecek olan Papaya itaat etmeyi tercih ederdiniz.

A. Doğru söylüyorsunuz. Çünkü birkaç Papacı dışında, Dinin Reformasyonundan bu yana İngiltere’de doğan ve heretik olarak adlandırılan bütün İngilizlerin lanetlenmesi gerektiğine inanmak bana hiç de insafli bir yaklaşım gibi gelmiyor.

B. Bugünlerde İngiltere Kilisesi tarafından aforoz edilmiş olarak ölenlerin, lanetlenmiş olduğunu düşünmüyor musunuz?

A. Kuşkusuz, tövbe etmeden günahlarıyla ölen biri lanetlenmiştir ve ister ruhani ister dünyevi olsun, kralın yasalarına itaatsizlikten dolayı aforoz edilmiş biri, günahkâr olduğu için aforoz edilmiştir. Bu yüzden, eğer aforoz edilmiş olarak ve bağışlanma arzusu taşımaksızın ölecek olursa, o kişi hiçbir pişmanlık duymaksızın ölmüş demektir. Ona ne olacağını bilirsiniz. Ne var ki, üzerimizde hiçbir yetkisi ya da hakkı olmayan insanların hükümleri ile öğretilerine itaatsizlik ederek ölmek, çok başka bir meseledir ve beraberinde böyle bir tehlikeyi getirmez.

B. Roma Kilisesinin acımasızca infaz ettiği, hem de kendilerine teklif edildiği zaman bütün heretikleri ülkelerinden çıkarıp atmayan kralları tahtından alaşağı edecek kadar karşı olduğu, bu heretiklik denen şey nedir?

A. Heretiklik, duygulardan arınmış bir biçimde kullanıldığında, özel kanaat anlamına gelen bir sözcüktür. Bu minvalde, eski filozofların farklı hiziplerine, Akademikiler [Platoncular], Peripatetikler [Aristotelesçiler], Epikürcüler, Stoacılar ve benzerlerine; hepsine heretik denmiştir. Ama Hıristiyan Kilisesinde heretiklik, insanların ruhlarının kurtuluşu için öğretilerin başyargıcı olan kişiye günahkâr bir muhalefet anlamına gelen bir sözcüktür. Sonuç olarak, isyan dünyevi iktidar için ne anlama geliyorsa, heretikliğin de ruhani iktidar ile aynı türden bir ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz ve insanların vicdanları üzerinde ruhani bir iktidarı ve hâkimiyeti sürdürmek isteyen kişi tarafından kovuşturulması elzemdir.

B. Kanaatimce, (hepimiz Kutsal Kitap'ı okumaya ehil olduğumuzdan ve hem kamusal hem de özel işlerimizde onu kendimize rehber edinme mecburiyetimiz bulunduğu) belli yasalar heretikliği tarif etse ve bir kişinin heretik [sapkın] olarak mahkûm edilerek cezalandırılmasının somut gerekçeleri açıklansa daha iyi olurdu. Aksi takdirde, yalnızca akli başında olmayan her kişi değil, en akıllı ve sofu Hristiyan bile, Kiliseye muhalif olmayı aklının köşesinden geçirmeden de heretik durumuna düşebilir; zira Kutsal Kitap metinleri değişmez ama farklı insanların farklı yorumları mevcuttur.

A. Kraliçe Elizabeth'in ilk yılında Parlamentoda kabul edilen bir yasa maddesinde heretikliğin anlamı tarif edilmiştir. Bu yasa, Kraliçenin yazılı yetki belgesiyle belli kişileri ruhani konularda yetkilendirmesini hükme bağlamıştır ve bu da, High Commission'ın heretiklik konularında ya da davalarında hüküm verme yetkisine sahip olmadığı anlamına gelmektedir; ama istisnai olarak, o zamana dek Kutsal Kitap'ta hakkında heretik olduğu hükmü verilenlerle ya da ilk dört genel Konsül¹² tarafından heretik ilan edilenlerle aynı nitelikte olanlar heretik addedilecek ve bundan sonra da bu hükme, kendi meclislerinde din adamlarının rızasıyla, bu alanda yetkili parlamento yüksek mahkemesi tarafından varılacaktır.

12. İznik, Konstantinopolis, Efes ve Khalkedon (Kadıköy).

B. Bu demek oluyor ki, bu zamana kadar heretiklik olduğu ilan edilmemiş yeni bir kusur işlenmişse şayet (ki bu gibi şeyler olabiliyor), parlamento hükmü olmaksızın bu kusur heretiklik olarak nitelenemez. Zira bu kusur ne kadar can sıkıcı olursa olsun, Kutsal Kitap'ta ya da Konsüllerde bahsi geçmemişse, heretiklik olarak nitelenemez; çünkü daha önce böyle bir şey denmemiştir. Ve sonuçta, Tanrı'ya karşı küfür ya da krala karşı ihanet çemberi içine düşmediği sürece, bir kişinin hakkaniyetle cezalandırılmasında hataya düşme ihtimali de ortadan kalkmaktadır. Ayrıca, herkesin okuma imkânı olduğu ve kendi başına yorumlayabildiği Kutsal Kitap'ta neyin ilan edildiğini kim söyleyebilir? Dahası, mademki her genel Konsül yetkin bir heretiklik yargıcı olabiliyor, ister sıradan biri ister din adamı olsun, her Protestan şimdiye kadar neden heretik olarak mahkûm edilmedi? Zira çeşitli Konsüller öğretimizin birçok bölümünü heretiklik olarak ilan etmiş ve bunu Kutsal Kitap hükümlerine dayanarak yapar gibi görünmüştür.

A. İlk dört genel Konsülün heretiklik olarak ilan ettiği noktalar hangileridir?

B. İznik'te toplanan ilk genel Konsül, İsa Mesih'in ilahlığını inkâr eden Arius heretikliğı üzerine, İznik İtikatına [*Nicene Creed*] karşı çıkan herkesin heretik olduğunu ilan etmiştir. Konstantinopolis'te toplanan ikinci genel Konsül, Kutsal Ruh'un yaratılmış olduğunu söyleyen Makedonius öğretisini heretik ilan etmiştir. Efes'te toplanan üçüncü Konsül, İsa

Mesih'in iki ayrı kişiliği olduğunu savunan Nestorius öğretisini mahkûm etmiştir. Khalkedon'da toplanan dördüncü Konsül, İsa Mesih'in tek bir doğasının olduğunu savunan Eutyche'nin yanlışını mahkûm etmiştir. Bu dört Konsülün mahkûm ettiği başka bir şey hatırlamıyorum; ama yine de bu Kilise yönetiminin ya da başka adamlar tarafından başka sözcüklerle öğretilen aynı öğretilerin bir sorunudur. Ve bu Konsüllerin hepsi impatorların çağrısı üzerine toplanmıştır ve kararları da Konsüllerin dilekçelerini değerlendiren imparatorlar tarafından onaylanmıştır.

A. Hem Konsüllerin çağrısından hem de öğretileri ile Kilise yönetiminin onayından anladığım kadarıyla, bu Konsüller kendi başlarına yetkin bir güç olmaktan ziyade, imparatorun otoritesinden güç almıştır. Peki, şimdi nasıl oluyor da onlar bu kararlar temelinde yeni bir yasama gücü inşa edebiliyor ve verdikleri hükümlerin yasa olduğunu söyleyebiliyorlar? O metin, *göklerde ve yeryüzünde bütün iktidar bana verilmiştir* hükmü, şimdi olduğu gibi o zaman da aynı güce sahiptir ve yalnızca Hristiyanlar üzerinde değil, dünyanın bütün milletleri üzerinde Konsüllere bir yasama gücü vermiştir.

B. Onlar bunu kabul etmiyorlar. Onlara kalırsa, Putperestlikten Hristiyanlığa döndürülürken, nasıl ki bir kral onu döndüren piskoposa boyun eğiyor, o piskoposun yönetimine tâbi oluyor ve onun sürüsüne dahil oluyorsa, işte iddia ettikleri iktidar da aynı şekilde buradan geliyor. Bu yüzden,

o piskopos Hıristiyan olmayan herhangi bir millet üzerinde hak iddia edemez.

A. Büyük Konstantin zamanında Roma'da Papa olan ve imparatoru dine döndüren Sylvester da, yeni tilmizine daha ilk baştan, eğer Hıristiyan olursa Papanın da kulu olması gerektiğini söylemiş miydi?

B. Sanmıyorum. Çünkü eğer açık açık bunu söylemiş olsaydı ya da bu konuda bir kuşku uyandırmış olsaydı, büyük bir ihtimalle imparator ya hiç Hıristiyan olmazdı ya da olmuş gibi yapardı.

A. Ama eğer Papa böyle söylememişse, yalnızca din adamları için değil, her bir Hıristiyan için de, ortada açık bir kandırmaca var demektir. Ve onlar haklarını imparatorun rızasından, yalnızca bundan aldıkları için, bir yasama gücüne sahip oldukları iddiasında bulunamayacakları gibi, krallar izin vermedikçe herhangi bir Hıristiyan krallıkta onların hükümleri yasa yerine geçemeyecektir de. Ama Peru'da, Atabalipa kral iken, papaz ona İsa Mesih'in bütün âlemin Kralı olduğunu, âlemdeki Krallıkların hepsini Papaya devrettiğini, Papanın da Peru'yu Roma İmparatoru V. Charles'a verdiğini ve bu yüzden de Atabalipa'nın tahttan feragat etmesi gerektiğini söylemiştir. Ve Kral bu teklifi reddedince, orada hazır bulunan İspanyol ordusu onu yakalayıp öldürmüştür. Bu örnek, ellerinde kullanacakları bir iktidar gücü olduğunda, ne kadar çok şey talep ettiklerini göstermektedir.

B. Papalar ilk kez ne zaman bu yetkiyi kuşandılar?

A. Kuzeyli halklar imparatorluğun batı bölgelerine akın ettikten ve İtalya'yı ele geçirip, piskoposlarıyla birlikte, Roma şehrinin hem dünyevi hem de ruhani insanlarını kendilerine tâbi kıldıktan sonra kuşandılar. Ve ilk kez o zaman, Papa dünyevi bir prens oldu; çok uzaklarda, Konstantinopolis'te yaşayan imparatorlardan pek de korkusu kalmamıştı artık. İşte o zaman Papa, ruhani iktidar iddiasıyla, batının bütün diğer prenslerinin dünyevi haklarına tecavüz etmeye başladı ve bunu yapmayı sürdürerek onlara üstünlük sağladı. Üç yüz yıl boyunca, 8. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar, yani Papa Üçüncü Leo ile Papa III. Innocent arasındaki dönemde, gücünün zirvesine erişti. Bu süre zarfında Papa I. Zachary, o zamanlar Fransa Kralı olan Chilperic'i tahtından indirdi ve yerine kendi tebaasından birini, Pepin'i geçirdi. Pepin de Lombardların topraklarının büyük bir kısmını ele geçirdi ve Kiliseye verdi. Kısa bir süre sonra, Lombardlar devletlerini yeniden inşa ettiler; ancak Büyük Charles burayı tekrar ele geçirip tekrar Kiliseye verdi ve Papa III. Leo da Charles'ı imparator yaptı.

B. İyi de, Papa o zaman hangi hakla birini İmparator yaptı?

A. İsa Mesih'in vekili olmaktan gelen bir hakla bunu yaptı; kaldı ki Mesih'in yapabildiğini, vekili de yapabilirdi. Bildiğiniz gibi, Mesih bütün dünyanın kralıydı.

B. Evet, Tanrı olarak... Ve böylece o, ister korku ister umut nedeniyle olsun, yine de halkın rızasından kaynaklanan dünyanın bütün krallıklarını var etti.

A. Ama bu imparatorluk lütfu, tıpkı Musa'ya İsrail'i yönetsin diye verildiği gibi ya da daha doğrusu, yüksek rahip olarak halkın önüne geçip yol göstereceğini diye Yuşa'ya verildiği gibi, çok özel bir durumda verilmişti. Ve bu yüzden imparatorluk da, Papa tarafından yönetilme koşuluyla verilen bir şey olarak anlaşıldı. Zira Papa ona kraliyet nişanlarını takarken, halk hep bir ağızdan *Deus dat*, yani onu Tanrı bahşetti diye bağıırıyordu. İmparator da onu böyle almaktan mutlu oldu. Ve o tarihten sonra, Hristiyan kralların hepsi ya da büyük bir kısmı, unvanlarına *Dei gratia*, yani Tanrı'nın lütfu ibaresini ekledi ve halefleri de, tacı ve asayı bir rahibin elinden almayı bugüne kadar sürdürmüştür.

B. Bu kesinlikle iyi bir gelenek; çünkü böylece krallar kimin lütfuyla hüküm sürdüklerini akıllarından çıkarmazlar. Ne var ki, bu gelenekten hareketle, bu kralların krallığı Papanın ya da başka bir din adamının aracılığıyla aldığı sonucuna varılamaz; çünkü Papaların kendileri Papalığı zaten imparatorlardan alıyordu. İmparatorlar Hristiyan olduktan sonra, imparatorun rızası olmaksızın Roma Piskoposu seçilen ilk kişi, imparatora yazdığı mektuplar yoluyla bunun için izin istemişti: Halk ve Roma ruhban sınıfı, bu görevi üstlenmesi için onu zorlamış ve o da bunu onaylaması için imparatora yalvarmıştı. İmparator ise onay vermiş; ancak başvurulanan

yola ilişkin ikazda bulunarak, buna bir daha izin verilme-
yeceğini bildirmişti. O İmparator, Lotharius'tu ve Papa da
I. Calixtus.

A. Buradan da anlaşılacağı üzere, İmparator Tanrı'nın bu
lütfunun Papanın lütfu olduğunu hiçbir zaman kabul et-
memişti. Tam tersine, ona göre Papalık, İmparatorun lüt-
fuydu. Ama zaman ilerledikçe, imparatorların da ihmaliyle,
(zira kralların büyüklüğü, onların hırslı bir ruhban sınıfı-
nın karanlık ve dar kuytusuna kolaylıkla girebilmesine en-
gel oluyordu), bir yolunu bulup halkı, Papanın ve ruhban
sınıfının bir iktidar gücü olduğuna ve ortaya ne zaman
tartışmalı bir konu çıksa, krallarının emirleri yerine onlara
itaat etmeleri gerektiğine inandırmışlardı. Bu amaca ulaş-
mak için, kralların otoritesini kısıtlayacak ve onlar ile teba-
alarının arasını bozacak ve onların tebaalarının Roma Kili-
sesine daha yakından bağlanmasını sağlayacak birçok yeni
inanç maddesi düzenleyip ilan etmişlerdi. Bu inançların ise
ya Kutsal Kitap'ta hiç bahsi geçmiyordu ya da bunlar iyice
temellendirilmiş değildi. Bunların ilki, bir rahibin evlenme-
sinin yasal olamayacağı hükmüydü.

B. Bunun kralların iktidarı üzerinde nasıl bir etkisi olabi-
lirdi ki?

A. Anlamıyor musunuz... Bu durumda kral mecburen ya
rahiplik unvanı isteyecek ve böylelikle layık olduğu hürmeti
en dindar tebaası gösterecekti ya da kendisinden sonra tahta

geçmesi için yasal vârisler isteyecekti; bu durumda, yetkiyi Kilisenin başındaki kişiden almamış olduğundan, emindi ki, Papa ile arasında herhangi bir anlaşmazlık çıktığında, tebaası onun karşısında duracaktı.

B. Bir Hristiyan kral, tıpkı eskilerin dinsiz kralları gibi, aynı zamanda bir piskopos da değil midir şimdi? Zira farklı adları olmakla birlikte, bu dinsiz kralların hepsine *episcopus* [piskopos, kâhin] deniyordu. O artık, Tanrı'nın hem halktan hem ruhban sınıfından bütün kullarının ruhlarını emanet ettiği bir piskopos değil midir? Ve başpapaz [*chief pastor*] olan Kurtarıcı Rabbimizle ilişkisinde bir koyundan başka bir şey değilken, hem halktan hem ruhban sınıfından, hepsi de koyun olan tebaası ile kıyaslandığında, tek çoban odur. Ve bir Hristiyan piskoposu, ruhban sınıfını yönetme gücüne sahip bir Hristiyan olarak görüyorsak şayet, buradan her Hristiyan kralın yalnızca bir piskopos değil, bir başpiskopos olduğu çıkar. Bu kralın hükümlerlik alanı da onun kilise bölgesi sayılır. Ve en baştan, bir rahibin elinin başa dokunmasının zorunlu olduğunu kabul etmekle birlikte; kralların, vaftizden önce de kralın tebaası olan ruhban sınıfına hükümet ettiğini unutmayalım. Bir Hristiyan olarak kabul edildiği vaftiz için, elin başa dokunması yeterlidir; o halde daha önce bir piskoposken, şimdi o bir Hristiyan piskopos olmuştur.

A. Ben kendi adıma size katılıyorum: Rahiplere evlilik yasası Papa VII. Gregory ile İngiltere Kralı I. William zama-

nında konuldu; bu sayede Papa İngiltere’de bir manastıra ya da kiliseye bağlı olan ya da olmayan çok sayıda güçlü kuvvetli bekâr din adamını elinin altında bulunduruyordu. İkinci olarak, günahlardan arınmak için bir rahibin işiteceği şekilde itirafta bulunmak zorunluydu. Doğru, o tarihten önce, bir rahibe itiraf olağan bir şeydi ve çoğu kez itirafta bulunan kişinin yazılı beyanıyla uygulanıyordu. Ama bu usul Kral III. Edward zamanında terk edilmiş ve rahipler itirafta bulunan kişinin ağzından itirafları almaya başlamıştı. İnsanlar genellikle, bu dünyadan ayrılmadan önce itirafta bulunup günahlarından arınmazlarsa ruhlarının kurtulamayacağına inanıyorlardı ve bir rahip tarafından bağışlanmış olurlarsa, lanetlenemeyeceklerine. Böylece ne kadar çok insanın, kralın karşısında değil de, daha ziyade Papa ve ruhban sınıfının karşısında korkuya kapılacağını ve tebaasının gizli düşüncelerini casuslara itiraf etmenin bir devlet için ne kadar uygunsuz olduğunu anlamışsınızdır, sanırım.

B. Evet, ebedi işkence ölümden de beter olduğundan, insanlar kraldan çok ruhban sınıfından korkacaktır.

A. Ve Romalı ruhban sınıfı, bir rahibin, tek bir tövbe koşuluyla, günahları toptan affetme gücüne sahip olduğunu savunmayacaktır belki ve hatta insanlara da hiçbir zaman böyle söylenmemiştir; ama insanlar günahlarından nasıl arınmış olurlarsa olsunlar, rahiplerin takdir edip bağışlama karşılığı alacağı kefareti ödedikleri takdirde, daha önce işle-

dikleri bütün günahlarının bağışlanacağına inanmayı sürdürmüşlerdir. Aynı zaman zarfında, tözsel dönüşüm öğretisi¹³ gündeme gelmiştir. Bu çok uzun zaman önce tartışılmış bir şey olduğundan, bir insan, Kurtarıcımız İsa Mesih'in bedenini yemiş olmayı açıkça idrak ve tahayyül edemez; ama şimdi ekmeğin tözsel olarak İsa Mesih'in bedenine dönüştüğü ve dolayısıyla onun artık ekmek olmaktan çıkıp et haline geldiği söylenerek olaya açıklama getirilmiştir.

B. Öyle görünüyor ki, İsa Mesih'in birçok bedeni vardı ve aynı anda ne kadar kilise varsa hepsinde birden bulunabiliyordu. Sanırım, o zamanlarda rahipler o denli ahlaksızlardı ki, canları sıkıldığında yalnızca sıradan insanları değil, kraları ve onların yâverlerini de aşağılıyorlardı.

A. Ben şimdi bir tartışma yürütmüyorum, olan neyse onu anlatıyorum. Dolayısıyla bu kez başka bir şeyi değil, bu öğretinin, krallar ile tebaalarının, bir parça ekmekten Kurtarıcımızın bedenini yaratabilen ve böylelikle ölüm anında onların ruhlarını bağışlayabilen ruhban sınıfıyla olan ilişkisi üzerinde nasıl bir etki yapacağını düşünmenizi istiyorum.

B. Kendi adıma, diyebilirim ki, bu beni, onların birer tanrı olduğunu düşünmemi ve onlar karşısında, sanki o görünür bir biçimde oradaymış gibi, Tanrı'dan nasıl korkuyorsam öyle korkmamı sağlayacak kadar etkiledi.

13. Aşai Rabbani âyinde, İsa Mesih'in bedeni ile kanının ekmek ve şarap olarak tezahür etmesi inancı.

A. Ayrıca bunlara ve Papanın otoritesini pekiştirmeye yakın benzer kural ve kaidelere ek olarak, dini meselelerde yürüttükleri politikalarda da aynı amaca yönelik birçok inceleme yapıyorlardı; bunlardan yalnızca, aynı zaman zarfında yerleşmiş bir uygulamadan bahsedeceğim. Zira o zamanlarda, vaaz veren gezgin papazlar uygulaması çıkmıştı. İstedikleri yere gidip istedikleri cemaate vaaz verme yetkisine sahip bu papazlar, insanların zihnine Roma Kilisesine karşı itaati zaafa uğratabilecek hiçbir şey sokmamaya özen gösterirken, tam tersine, sivil iktidar aleyhine söylenebilecek ne varsa söylüyorlardı. Yetmezmiş gibi, bu papazlar zayıf iradeli insanların aklını çelerek, onların Papaya bağlılıklarını teyit ediyor ve hastalık zamanlarında, onları para bağıışı ya da dini ev inşası ya da dini hizmet gibi yardımlara zorluyor ve günahlarının bağışlanması için bunları zorunlu kılıyorlardı.

B. Dünyada Hristiyan ülkeler dışında, herhangi bir özel kişiye, öncesinde devlete haber verip izin almaksızın, insanları bir araya toplama ve onlara sık sık nutuk çekme özgürlüğü tanıyan başka bir yer var mıdır, bilmiyorum. Sanırım, kâfir krallar, az sayıda bunun gibi hatibin bolca nifak tohumu ekebileceğini görmüştü. Musa aslında Kutsal Metinleri okumayı ve her Sebt günü sinagoglarda o metinleri açıklamayı buyurmuştu. Ne var ki, Kutsal Metinler, o zamanlar bizzat Musa tarafından getirilmiş, ülkenin yasalarından başka bir şey değildi. Ve sanırım, eğer İngiltere yasaları da İngilizlerin oluşturduğu cemaatlere belirli zamanlarda oku-

nup açıklansaydı, hiçbir zararı olmazdı; aksine insanlar ne yapacaklarını bilirlerdi. Zira onlar neye inanacaklarını zaten biliyorlardı.

A. Sanırım, gerek vaizlerin, gerek keşişlerin, gerekse bölgesel papazların vaazları, insanlara neye inanacaklarını değil, kime inanacaklarını öğretme peşindeydi. Zira iktidarın gücü herhangi bir temele değil, insanların kanaat ve inançlarına dayanıyordu. Ve Papanın sayısız âyinde gözettiği amaç, bütün Hristiyan Krallar ve Devletler üzerindeki kendi otoritesini desteklemekten ve genişletmekten başka bir şey değildi.

Aynı zaman zarfında, yani İmparator Büyük Charles ile İngiltere Kralı III. Edward arası dönemde, onların ikinci politik uygulaması başlamıştı: Bu, dini bir sanat haline getirmek ve böylelikle Roma Kilisesinin bütün kararlarını, yalnızca Kutsal Metinlerden değil, aynı zamanda Aristoteles'in hem ahlak hem de doğa felsefesinden hareketle, tartışmalar yoluyla savunmaktı. Ve bu amaca hizmet etmek üzere, Papa, İmparatora bir mektup yazarak, edebiyatın her türünün okulunu kurma tavsiyesinde bulunmuştu. O tarihten sonra üniversiteler kurumlaşmış ve çok geçmeden hem Paris'te hem Oxford'ta üniversiteler açılmıştı. Doğru, ondan önce de İngiltere'de, çocuklara Latinceyi, yani Kilişenin dilini öğretmek üzere birçok yerde okullar açılmıştı. Her ne kadar, çalışmaktan başka yapacak çok az şeyi olan keşişler çeşitli manastırlarda, pek tabii ki felsefe, mantık ve diğer sanatları öğretmiş olsa da, o tarihe kadar, öğrenim ku-

rumu olarak üniversite diye bir şey yoktu. Bu amaca hizmet etmek üzere bazı özel okulların kurulmasının ardından, çok geçmeden prenslerin, piskoposların ve diğer başka zenginlerin fedakârlıkları sayesinde bunlara yenileri eklenmişti. Bu okullarda o zamanki mevcut ders programı Papalar tarafından teyit edilmişti ve birçok kişi yoldaşları tarafından eğitim için bu okullara gönderilmişti; çünkü bu okullardan çıkanların yolu açıktı ve hem Kilise hem de Devlet [Commonwealth] tarafından tercih edilmesi kolaydı. Roma Kilisesinin onlardan beklediği ve aslında sağladığı fayda, okullu ilahiyatçılar eliyle Papanın öğretisinin ve krallar ile tebaaları üzerindeki otoritesinin sürmesiydi. Anlaşılması imkânsız bir sürü dini açıklama yapmaya çabalayan ve bu konuda Aristoteles felsefesinden medet uman bu ilahiyatçılar, ilahiyat üzerine kendileri dahil hiç kimsenin anlamadığı birçok büyük kitap yazmıştı. Peter Lombard ya da Scotus ya da onun üzerine yorum yapan birinin veya Suarez ya da daha sonraki dönemin ilahiyatçılarından herhangi birinin yazdıklarını göz önünde bulunduran biri ne demek istediğini anlayacaktır. Yine de böylesi bir öğretim, yeterince ihtiyatlı olanlar dışında, iki tür insanın özellikle büyük hayranlığını kazanmıştı. Bunlardan ilki, Roma Kilisesine zaten yürekten bağlı ve gerçekten biat etmiş olanlardı. Onlar öğretiye zaten inanıyorlardı; şimdi ayrıca, ortaya konulan tezlerle de hayran kalmışlardı. Çünkü onları anlamamış olsalar da, varılan sonuçlar akıllarına yatmıştı. Diğerleri ise, araştırıp inceleme zahmetine katlanmak yerine başkalarının fikirlerine hayranlık duyan, ihmalkâr insanlardı. O kadar ki,

her kesimden insan hem öğretinin doğru olduğuna hem de Papanın otoritesinin hak ettiğinden fazla olmadığına tamamen ikna olmuştu.

B. Gördüğüm kadarıyla, Roma Kilisesinin böyle bir otoriteye sahip olduğu topraklarda bir Hristiyan kral ya da devlet, para ve mühimmat bakımından ne kadar donanımlı olursa olsun, o donanıma uygun insan bulmakta her zaman sıkıntıya düşecektir. Çünkü bu kralların tebaası savaş alanına kolaylıkla getirilemeyeceği gibi, bu insanlar vicdanlarına karşı gelerek cesaretle savaşamayacaklardır da.

A. Doğru, İngiltere’de Kral John’a, Fransa’da ise Kral IV. Henry’ye karşı Papanın savaşında, büyük ayaklanmalar Kilise ahalisi tarafından çıkarılmıştır. Buralarda krallar yanlarında, Papanın yanında bulduğundan dikkate değer miktarda daha fazla insan bulmuştur ve paraları olduğu müddetçe, bu her zaman böyle olacaktır. Çünkü muhtaç durumda olduğunda parayı reddedecek kadar vicdanlı insan bulmak zordur. Ama krallara din bahanesiyle yapılan en büyük yanlış, Papanın bir krala diğerini istila etmesi için yetki vermesi durumudur.

B. Merak ediyorum, Kral VIII. Henry, o zaman İngiltere’de Papanın otoritesini, içeride herhangi bir isyan ya da dışarıdan herhangi bir istila ile karşılaşmaksızın, nasıl tamamen yok etti?

A. Öncelikle, rahipler, keşişler ve papazlar, güçlerinin zirve-
sinde olmaları neticesinde, artık büyük oranda terbiyesizleş-
miş, ar ve hayâ duygularını yitirmişlerdi. Böylece gentry'nin
ve iyi eğitilmiş insanların kolaylıkla farkına vardığı, hayat
tarzlarındaki bu rezillik yüzünden, artık savundukları hiç-
bir şeyin inandırıcılığı kalmamıştı ve bütün bunları gören
kişilerden oluşan Parlamento, iktidarı onların elinden alma
konusunda hiç tereddüt etmemişti. Genel olarak, uzun bir
geleniğin parçası olan parlamentoları seven sıradan halk da
bu durumdan rahatsızlık duymamıştı. İkinci olarak, bu ta-
rihten kısa bir süre önce ortaya çıkan ve o tarihe kadar aklı
başında çok büyük sayıdaki insanın kabul ettiği Luther öğ-
retisiyle birlikte, Papanın ayaklanma yoluyla iktidarını yeni-
den tesis etme umudu yoktu. Üçüncü olarak, bu gelişmeler
sonucunda Kralın insafına kalan katedrallerin ve diğer dini
kuruluşların geliri, onun iradesiyle her county'de, en önde
gelen centilmenlere devredilince, ellerinde ne varsa onunla
yetinmek zorunda kalmışlardı. Dördüncü olarak, Kral Hen-
ry mizacı itibariyle aceleciydi ve tasarılarına ilk kim karşı
çıkarsa onu cezalandırma konusunda son derece acımasız
biriydi. Son olarak, dışarıdan herhangi bir istila hususuna
gelince, Papanın krallığı başka bir hükümdara vermesi na-
file bir çaba olurdu; çünkü İngiltere Navarra'dan çok farklı
bir krallıktı. Ayrıca o tarihte Fransız ve İspanyol güçler bir-
birine karşı cephe almış vaziyetteydi. Ve bu ordular işi ağır-
dan alıyor olsalar da, belki de kendilerini İspanyolların 1588
sonrasında içine düştükleri durumdan daha iyi olmayan bir
sonuç elde etmiş halde bulabilirlerdi. Yine de, ruhban sını-

fının o zamanki ahlaki düşkünlüğüne, sefilliğine ve ikiyüzlülüğüne rağmen, Luther'in öğretisine rağmen, Papa ikinci karısıyla evliliğini engellemeye çalışarak Kralı kışkırtmamış olsaydı, otoritesini başka bir çatışma çıkıncaya kadar İngiltere topraklarında mevcut haliyle koruyabilirdi.

B. O zaman görevde olan ve her şeyden önce yemin etmiş piskoposların, Aziz Petrus'un yasal haklarını (her ne kadar bazılarının *regulas Sancti Petri*, yani Aziz Petrus'un kuralları ya da öğretisi olduğunu söylediği ve ruhban sınıfının daha sonra kısaca, belki de Papanın lehine olarak yanlışlıkla *regalia* olarak yazdığı sözcükler, *Regalia Sancti Petri* şeklindedir) savunup sürdürmeleri gerekmiyor muydu? Demem o ki, piskoposlar Papa ve sadakat yemini karşıtı o Parlamento Kararına karşı çıkmadı mı?

A. Hayır. Piskoposların, içlerinden birçoğunun, Krala karşı çıkması için bir neden göremiyorum. Onsuz hiçbir güçleri kalmayacağı için, onun öfkesini kışkırtmak büyük bir tedbirsizlik olurdu. Ayrıca o tarihlerde Papa ile piskoposlar arasında bir ihtilaf söz konusuydu: Piskoposların çoğuna göre, nasıl ki Papa bütün kiliseler üzerinde, doğrudan Tanrı'dan aldığı hakla yargılama yetkisini kullanıyorsa, onlar da yine aynı şekilde, Tanrı adına piskoposların yargı gücünü kullanıyorlardı. Ve onlar, Kralın Parlamentodaki bu Yasa teklifiyle güçlerini artık Papadan almayacaklarını düşündükleri ve bu gücü Kralın kullanacağı akıllarına hiç gelmediği için, muhtemelen Parlamento Kararının geçme-

sine rıza gösterdiler. Kral VI. Edward'ın saltanat yıllarında, Luther öğretisi İngiltere topraklarında öyle derinlere kök salmıştı ki, onlar da Papanın çok sayıdaki yeni inanç maddesini bir kenara attılar. VI. Edward'ın halefi Kraliçe Mary, VIII. Henry tarafından ilga edilmiş olanların tamamıyla birlikte Papanın bu yeni öğretilerini de yeniden tesis etmeyi başarmış, dini kurumları yeniden canlandırarak kurtarmıştı. Bu arada, Kral Edward'ın piskoposları ve diğer din adamlarının bir kısmı heretik oldukları gerekçesiyle suçlu bulunup yakılmış, bir kısmı kaçmış ve bir kısmı da teslim olarak dönmüştü. Kaçanlar, reforma tâbi tutulmuş dinin ya korunduğu ya da kovuşturulmadığı denizaşırı diyarların yolunu tutmuştu. Kraliçe Mary'nin vefatından sonra ise, kardeşi Kral Edward'ın dinini yeniden destekleyip canlandıran Kraliçe Elizabeth döneminde ülkeye geri dönüp kendilerine sunulan fırsatlardan yararlanmışlardı. Ve bu durum, Presbiteryenlerin ve diğer demokratik insanların şu son dönem isyanının yarattığı kopukluk hariç, günümüze kadar sürmüştür. Ne var ki, Roma dini şimdi yasayla men edilmiş olmakla birlikte, birçoğu soylular arasından olan çok sayıda insan da hâlâ atalarının dinini korumaktadır. Bu insanlar, din ve vicdan hürriyeti bakımından çok fazla taciz edilmedikleri için, kendi başlarına sivil yönetime sorun çıkarmaktan yana olmamışlardır. Ne var ki, Cizvitlerin ve Roma Kilisesinin diğer misyonierleri yüzünden, onlar da olmaları gerektiği gibi sessiz kalmamışlardır; hatta içlerinden bazıları akla hayale gelmeyecek kadar haince bir eyleme, Barut

İhanetine [*Gunpowder Treason*]¹⁴ kalkışmıştır. Bu olay üzerine, İngiltere'nin Papacıları, burada Papanın otoritesinin yeniden kurulmasına hizmet etme ihtimali olan her türlü karışıklığın müsebbibi olarak mimlenmiştir. Ben bundan dolayı, merhum Kral Charles'ın zamanında İngiltere devletinin çıbanbaşı olarak onların adını andım.

B. Görüyorum ki, Papanın gücünün yayılması üzerine, *The Mystery of Iniquity* [Haksızlığın Sırrı] ve *The Grand Imposture* [Büyük Düzenbazlık] adlı kitapları yazmış olan, Plessisli Mösyö Mornay da, Durham Piskoposu Dr. Morton da haklıydı. Çünkü ben dünyada böylesi bir aldatmacanın görülmemiş olduğuna inanıyorum. Ayrıca Hristiyan Krallar ile Devletlerin bunu hiçbir zaman anlamamış olmasına da hayret ediyorum.

A. Bunu anlamış oldukları apaçık ortada. Başka türlü nasıl Papaya karşı savaşmaya ve bazıları da onu Roma'dan çıkarıp sürmeye ve hapse atmaya cüret edebilirler ki? Ama kendilerini Papanın tiranlığından kurtarmış olsalar bile, aralarında anlaşmaları ve hepsinin de kendisini, VIII. Henry'nin yaptığı gibi, kendi ülkesindeki Kilisenin başı yapması gerekecekti. Ama anlaşılmadılar ve ihtiyaç hasıl olduğunda komşularına karşı kullanmayı umut ederek, hep birlikte Papanın gücünün sürmesine izin verdiler.

14. Robert Cetesby liderliğinde bir grup Roma'ya tâbi Katolik İngilizin 5 Kasım 1605'te, Parlamentoyu havaya uçurarak Kral I. James, Kraliçe ve Kralın büyük oğlunu öldürme girişimidir.

B. Şimdi bir diğer çıbanbaşına, Presbiteryenlere gelelim: Nasıl oldu da, çoğunlukla eğitilmiş ama yoksul olmalarına rağmen bu kadar büyük bir gücün sahibi oldular?

A. Papacılar ile Reform Kiliseleri arasındaki bu ihtilaf, istisnasız herkesin Kutsal Kitap'ı elinden geldiğince okuyup irdelemesine ve hangi tarafın haklı olduğuna karar vermesine yol açmıştı. Bu amaca hizmet etmek üzere kutsal metinler gündelik dile çevrilmişti. Daha önce ise, bu metinlerin bırakın çevrilmesine, hakkıyla okumaya ehil olanlar haricinde kimsenin onları okumasına bile izin verilmiyordu. Zira Sina Dağı ile ilgili olarak Musa'nın yaptığı neyse, aynı şekilde, Kutsal Kitap ile ilgili olarak Papanın yaptığı da oydu. Musa kimsenin oraya çıkıp kendisinin yaptığı gibi Tanrı ile konuşmasına ya da onu görmesine izin vermemişti. Papa da Kutsal Kitap'taki Tanrı ile kimsenin konuşmaması için elinden geleni yapmıştı; çünkü Papanın ruhunda kendisine güven duyulabilmesi için gerekli olan Tanrı'nın kelimelerinden eser yoktu.

B. Kuşkusuz, Musa o zaman bilgece davranmış ve Tanrı'dan aldığı emirlere uymuş.

A. Buna hiç şüphe yok. Olayın kendisi de bunu gösteriyor zaten... İncil İngilizceye çevrildikten sonra, İngilizce okuma yazma bilenler; oğlan kız, çoluk çocuk hepsi, her gün Kutsal Kitap'tan belli sayıda bölümü bir ya da iki kere okuduğunda, Tanrı ile konuştuğunu ve onun söylediklerini anladığını

düşünmeye başlamıştı. Bu arada, Reform Kilisesi ile onun piskopos ve papazlarına gösterilmesi gereken hürmet ve itaat unutulmuştu; hemen herkes bir din âlimi, kendi başına Kutsal Kitap yorumcusu haline gelmişti.

B. İngiltere Kilisesi de böyle olsun istemiyor muydu? Eğer onu eylemlerim için kılavuz bellemem gerektiğini kastetmiyorlarsa, İncil'i bana tavsiye ederken başka ne söyleyebilirler ki? Aksi halde İncil'i kendilerine saklamış olacaklar: İbranice, Yunanca ve Latince haliyle kendileri okuyabiliyor-ken, o bana kapalı olacak ve ben gerek ruhumun kurtuluşu gerek Kilisenin huzuru için elzem olan gıdadan yoksun kalacağım.

A. İtiraf etmeliyim ki, bu Kutsal Kitap'ı yorumlama ehliyeti, merhum Kralın saltanatının başlangıcına kadar gizli kalmış ve sonra toplumun [*commonwealth*] huzurunu bozmak üzere gün yüzüne çıkmış birçok hizbin nedenidir. Ama neyse, hikâyemize dönelim biz. Kraliçe Mary zamanında dini nedenlerle kaçan bu insanlar, çoğunlukla, Reform Kilisesinin faal olduğu ve bir papazlar meclisi tarafından yönetilen yerlerde ikamet etmişlerdi. Söz konusu meclisin sivil yönetim hususunda en ufak bir deneyimi olmadığı gibi, bu meclis iyi devlet adamlarına ihtiyaç da duymamıştı. Bu durum, onlarla birlikte yaşayan İskoç ve İngiliz Protestanların o kadar hoşuna gitmişti ki, ülkelerine döndüklerinde kendi memleketlerinde de din adamlarına aynı payenin verilmesini ve aynı hürmetin gösterilmesini arzu etmişlerdi.

İskoçya'da Kral James o zamanlar çok gençti ve kısa süre zarfında, güçlü soyluların bir kısmının da yardımıyla böyle bir yasa kabul edilmişti. Ayrıca Kraliçe Elizabeth saltanatının başlangıcında İngiltere'ye dönmüş olanlar, burada da aynı şeyi yapmak için çabalamış ama son ayaklanmaya kadar, İskoçların yardımı olmaksızın, bu sonucu hiçbir zaman elde edememişlerdi. Ve neredeyse başaracakları zaman da, Presbiteryenlerin öğretisi ve Kutsal Kitap'ın özel yorumu sayesinde, sayıları çok artmış olan başka hizipler tarafından yenilgiye uğratılmışlardı.

B. Bildiğim kadarıyla, gerçekten de, son savaşın başlangıcında Presbiteryenler öylesine güçlüydüler ki, yalnızca Londra yurttaşları değil, İngiltere'nin bütün diğer şehirlerinin ve kasabalarının büyük bir kesimi de neredeyse tamamen onların inancını paylaşıyordu. Ama siz bana hâlâ, onların hangi becerileri sayesinde ve hangi oranda böyle güçlü olduklarını anlatmadınız.

A. Tek başına kendi becerileri sayesinde bu kadar güçlü olmadılar: Yolları, sivil bir devlette halka dayanan bir yönetime duydukları arzu, din adamlarının Kilisedeki yönetim şekline duydukları arzudan hiç de az olmayan, çok sayıdaki centilmenle kesişti. Ve bunlar kürsülerde konuşarak halkı kendi görüşlerine yaklaştıırıp Kilise yönetimi, Kutsal Metinler [*Canon*] ile Ortak Dua Kitabı'ndan [*Common Prayer Book*] yana hoşnutsuzluk yaratırken; ötekiler de Parlamenta nutuk atarak, ülke genelinde insanlarla iletişim kurup

onlarla konuşarak, sürekli olarak özgürlüğü övüp tiranlığa karşı çıkararak ve insanlara devletin şimdiki yönetim biçiminin tiranlık olduğu fikrini aşilayarak demokrasi sevgisi oluşturmaya çalışıyordu. Ve Presbiteryenler ilahiyatı üniversitelerden kiliselerine taşıırken, birçok centilmen de politikalarını Parlamentoya taşıyordu. Ne var ki, bu grupların hiçbirisi, Kraliçe Elizabeth döneminde bunu büyük bir cesaretle yapamamıştı.

Ve onların hepsi bunları kötülük olsun diye yapmamıştı muhtemelen; birçoğu hata yapmış da olabilir. Ama liderleri kesinlikle hırslı papazlar [*minister*] ve hırslı centilmenlerdi. Papazlar, kendilerinden daha az bilgili olduklarını düşündükleri piskoposların otoritesini kıskanıyorlardı; centilmenler de kendileri kadar akıllı olmadıklarını düşündükleri *privy-council*¹⁵ üyelerini. Zira herkesten daha akıllı olduklarını düşünen insanları, üniversite eğitimi almışlarsa, hele bir de kralların nefret uyandırdığı, tiran damgası yediğı ve halka dayalı yönetimin (hiçbir tiran bir halk meclisi kadar acımasız olamazsa da) özgürlük adıyla anıldığı, Yunanlar ile Romalıların antik halk yönetimlerinin görkemli tarihlerini ve tumturaklı politikalarını okumuşlarsa, bir devleti [*commonwealth*] yönetmek için gerekli vasıfları taşımadıklarına ikna etmek çok zor bir meseledir. Kraliçe Elizabeth saltanatının başlangıcında, Presbiteryen papazlar [*minister*] Kilise düzenine alenen karşı çıkmamış-

15. İngiltere'de kralın, prenslerden, din adamlarından, nâzırlardan ve üst düzey bürokratlardan oluşan yüksek danışma meclisidir. Kral tarafından seçilen ve devlet işlerinde danışmanlık yapan bu meclis, sonrasında bu işlevi Kabineye bırakmıştır.

lardı; çünkü buna cesaret edemiyorlardı. Ama kısa bir süre sonra bu şahıslar, belki bazı üst düzey saray mensubundan da cesaret alarak, tarikat keşişlerinin eski zamanlarda yaptığı gibi, İngiltere'nin ticari bakımından canlı kasabalarında çalışma günlerinin sabahında vaaz vermek üzere taşraya dağılmışlardı; düzenlenen âyinlerde, onlar ve aynı öğretiyi savunan benzerleri, hem tavırları hem de vaazlarının içeriği itibariyle, kendilerini tam anlamıyla insanları yanlarına çekerek öğretilerini aşılama ve kişilikleri hakkında olumlu bir kanaat uyandırmaya adanmışlardı.

Ve öncelikle, vaaz verme tarzları açısından, hem dua ederken hem de âyinlerde, bu insanlar kürsüye çıkıp (insanlar anlasın ya da anlamasın) Kutsal Kitap'tan sözler aktarırken mimiklerini ve jestlerini öyle ayarlıyorlardı ki, dünyadaki hiçbir tragedya oyuncusu, onlardan daha iyi, kendini Tanrı yoluna adanmış doğru insan rolünü oynayamazdı. Öyle ki, böyle bir maharetle tanışmamış biri, onların o zamanlar devlete karşı nifak tohumları ekmek gibi ihtiraslı bir komplo nun peşinde olduklarından zerre kadar kuşku duymazdı. Ya da onların seslerindeki coşku (zira aynı sözcükler normal bir telaffuzla çok az etki uyandırır) ile jest ve bakışlarındaki kararlılığın Tanrı'ya hizmet arzusundan başka bir şeyden kaynaklandığını aklının köşesinden bile geçirmezdi. Ve bu meziyetleri sayesinde halkın öyle bir güvenini kazanmışlardı ki, haftanın diğer günlerinde kendi köy ve kasabalarındaki kiliseye gitmeye alışmış çok sayıda insan, Pazar günleri bölgelerini, kendi kiliselerini terk ederek, bu papazlar kadar iyi rol yapamayan kendi vaizlerine ve bütün diğer vaizlere

kulak asmadan, onların vaaz verdiği yerlere gidiyordu. Ve alışıldık biçimde vaaz vermek yerine, âyinlerde insanlara Kilisenin belirlediği böylesi öğütleri aktaran papazlar söz konusu olduğunda, halk onları takdir ediyor ve “havlayan köpek ısırılmaz” diye düşünüyordu.

İkinci olarak, âyinlerin konusuna gelince, insanların yakın tarihli Roma zulmüne duydukları öfke henüz taze olduğundan, Roma dininin piskoposların o zamana kadar mahkûm etmediği başka yönleri aleyhine vaaz vermekten daha verimli bir konu olmadığını gördüler ve böylece Papalıktan olduklarından daha uzak durmayı tercih ederek, piskoposları kendilerini henüz putperestlikten yeteri kadar arındırmamış adamlar olarak gösterip onlardan kuşku duyulmasını sağlamak suretiyle zafer kazanabileceklerini düşündüler.

Üçüncü olarak, vaizler âyinlerde, sanki söyledikleri şeyler içlerindeki Tanrı'nın ruhu tarafından söyletiliyor-muş gibi, *irticalen* konuştular ya da öyle göründüler ve birçok insan da buna inandı ya da inanmış göründü. Herkesin görebileceği, bir hüküm verebileceği gibi, onlar her şeyden önce dualarda ne söylemeleri gerektiğine zerre kadar önem vermiyorlardı. Bundan dolayı da, önceden belirlenmiş bir dizi kuralı içeren ve böylelikle insanların neye *amin* demesi gerektiğini öğrenebileceği Ortak Dua Kitabı'ndan hiç hoşlanmıyorlardı.

Dördüncü olarak, onlar vaazlarında, papazlarının ve müminlerin yardıma muhtaç olması dışında, ticaret ya da zanaat erbabının, yalan söylemek, aldatmak, ikiyüzlülük

ve hoş görülmesi imkânsız başka bazı tutum ve davranışları gibi, kâr uğruna yaptığı kötülükleri dile getirmiyor, getir-seler de geçiştiriyorlardı. Bunun, pazaryeri kasabalarında yaşayanlar ile genel olarak yurttaşlar açısından yarattığı büyük rahatlama yanında, onlara getirisi de az değildi.

Beşinci olarak, insanlara, Kutsal Ruh'un içlerinde olduğu anlamına gelecek şekilde, kurtuluşlarının kendi özel maneviyatlarının şahitliği sayesinde olacağını vaaz ediyorlardı. Ve içlerinde Papacılara karşı yeterince nefret besleyen ve bu vaazları köylerine, kasabalarına dönünce başkalarına aktarma kabiliyetine sahip bu insanlar, hiç kuşkusuz, bu fikirlerden hareketle, azizler arasında sayılmayan komşularına, bazen de bizatihi azizlere karşı nasıl bir kötülük yapmış ve ne günah işlemiş olurlarsa olsunlar, ruhlarının selameti için gerekli her şeye kendi içlerinde sahip oldukları fikrine kapılmışlardı.

Altıncı olarak, onlar aslında büyük bir heves ve şiddetle iki günaha; şehvi arzulara ve yalan yere yemine karşı çıkmışlardı. Hiç kuşkusuz, çok da iyi yapmışlardı. Ama sıradan insanlar böylelikle, üçüncü ve yedinci emirde yasaklanmış olanlardan başka günah olmadığına inanmaya meyletmiş (zira çok az kişi, nefesine hâkim olmayı, bu yedinci emirde men edilen şeyin yalnızca şehvet olmadığını anlamıştı; kaldı ki insanlar normalde, başka birinin sığına ya da malına mülküne göz koymayı nefesine hâkim olamama biçiminde algılamıyordu) ve bundan dolayı hiçbir zaman, aldatma ve fesat eylemlerini vicdan meselesi haline getirmemişlerdi; ama kendilerini temiz tutmaya ya da en azından

adlarının kirlenmesinden uzak durmaya azami gayret göstermişlerdi. Ve onlar hem âyinlerinde hem de yazılarında zihninin ilk hamlelerinin, yani erkeklerin ve kadınların bir diğerinin biçiminden hoşlanmasının, bir niyetlenme olacak şekilde gelişmesin diye duygular kontrol altında tutulmuşsa bile, günah olduğunu savunurken ve bu yönde telkinde bulunurken, genç erkekleri umutsuzluğa sürüklemişler ve kendilerinin lanetlenmiş olduğunu düşünmelerine neden olmuşlardı; çünkü o gençler hoş bir şey gördüklerinde ona karşı hoş bir şeyler hissetmekten kendilerini alamıyorlardı (hiç kimse alamaz zaten; insanın doğası böyledir). Ve bu yüzden vicdanları rahatsız olan insanlar, günahlarını itiraf etme ihtiyacı duymuş ve bütün vicdan meselelerinin manevi akıl hocaları olarak onların sözünü dinlemeye başlamışlardı.

B. Ama yine de onların birçoğu sık sık, baskıya karşı vaaz verdi.

A. Doğru, onu unuttum; ama öncedendi o. Kendilerini baskıdan yeterince azade hissettikleri bir zamanda bunu yaptılar. Demek istediğim şu ki, sıradan insanlar kolaylıkla kendilerinin baskı altında olduğuna inanırlar; ama hiçbir zaman baskıcı olduklarına inanmazlar. Bu yüzden siz bunu; insanları kral ya da belki de piskoposlar ya da her ikisi tarafından baskı altında tutulduklarına inandırmayı, onların yaptıkları şeyler arasında sayabilirsiniz. Ve sonra, ihtiyaç hasıl olduğunda, kavgacı tipleri kendi peşlerine takabilirlerdi. Ama bu, hasedinden ve gazabından korktukla-

rı Kraliçe Elizabeth zamanında çekinerek yapılan bir şeydi. Üstelik onlar henüz, Parlamentoda Kraliçenin önceliklerini haklar bildirisi ve başka araçlarla sorgulanır kılacak kadar büyük bir güce erişmiş değillerdi; ama daha sonra, demokratik, eğilimli centilmenler, yönetim modelini monarşist olmaktan çıkarıp özgürlükçü dedikleri halkçı [*popular*] yönetime dönüştürme tasarıları için onları konseylerine kabul ettiğinde, bu güce erişmiş oldular.

B. Böylesine dehşet verici, korkunç niyetlerin dindarlık maskesi altında bu kadar kolayca ve uzun süre gizli kalabileceği kimin aklına gelirdi ki? Zira onların en dinsiz ikiyüzlüler olduğu, sonunda patlak veren savaştan ve o savaşta işlenen, dini hiçe sayan suçlardan ötürü yeterince açıktı. Peki, Parlamentoda ilk kez halk yönetimi çabası ne zaman ortaya çıktı ve kimler buna önyak oldu?

A. Yönetim şeklinin monarşik olmaktan çıkarılıp demokratik olması yönünde değişiklik çabasının ortaya çıktığı zamanı tam olarak tayin edebiliriz. Onlar, Kralın canını alana kadar, hükümranlığa açıkça ve adını vererek meydan okumadılar. Kral Londra'dan, şahsına karşı bu şehirde ayaklanmalar patlak vermesi üzerine can güvenliği için York'a çekilene kadar, belli kişilerin kelleleriyle birlikte bütün hakları da talep etmemişlerdi. Kendisine başlıca hükümranlıklarından oluşan bir düzineden fazla talebi de içeren On Dokuz Öneri sunulan Kralın York'taki günleri uzun sürmeyecekti. Ama o tarihten önce, Petition of Right dedikleri

bir dilekçede, bu taleplerden bazılarını zaten açıklamışlardı: Kral eski Parlamenteoya, kendisini Parlamentonun rızası olmaksızın yalnızca vergi salma hakkından değil, aynı zamanda sıradan *tonnage and poundage*¹⁶ gelirinden ve ayrıca, krallıkta huzuru bozduğunu ve nifak tohumları ektiğini düşündüğü insanları hapse atma hakkından da mahrum bırakan güçler bahşetmişti. Bu suçları işleyen insanlara gelince, onların son Parlamentonun üyeleri olduğunu ve bazılarının Kral Charles'ın tahta geçtiği dönem ile Kral James'in son zamanlarından beri Parlamento üyesi olduğunu söylemek yeterlidir. Hikâyenin gerektirdiği yerler haricinde, isimlerini tek tek saymanın gereği yok. Onların çoğu Avam Kamarası üyesiydi; içlerinde az sayıda Lordlar Kamarası mensubu da vardı. Ama hepsi de ağırlıklı olarak, politikaya ilişkin yeterli bilgiye sahip olduğunu ve Kralın kendilerini yeteri kadar kale almadığını düşünüyordu.

B. Kralın, emri altında büyük bir donanmaya, çok sayıda eğitilmiş askere ve bol miktarda silah ile cephaneye sahip olduğu bir zamanda, Parlamento nasıl oldu da böyle bir savaş başlatabildi?

16. İlk olarak II. Edward'ın hükümlerinde yürürlüğe konan, çoğunlukla İspanya ve Portekiz'den gelen şarap ile diğer bütün ihraç ve ithal edilen mallardan alınan gümrük vergisidir. Geleneksel olarak bu vergi, parlamento tarafından ömür boyu krala verilirdi. I. Charles'ın ilk parlamentosu, bu geleneği yıkarak Kralın vergi hakkını ömür boyu olmaktan çıkarıp yalnızca bir yıl süreyle geçerli kılmıştır. Parlamentonun bu kararı, I. Charles'ın özerkliğini azaltmak ve onu kendisine bağımlı kılmak amacı taşımaktadır; böylece Kral, ana gelir kaynaklarından biri olan *tonnage and poundage*tan mahrum kalacaktır. Ne var ki, I. Charles yine de 1640'ta, Uzun Parlamento bu uygulamaya son verinceye kadar kendi adına vergi toplamayı sürdürmüştür.

A. Kral gerçekten de bunlar üzerinde hak sahibiydi; ama onlar donanmanın, cephanelerin ve hepsiyle birlikte eğitilmiş askerlerin denetimini ele geçirmiş ve bir biçimde Kralın bütün tebaası Presbiteryen papazların vaazları ile fesat ve cahil politikacıların ektiği nifak tohumları yüzünden ona düşman kesilmişken, bunun pek bir önemi yoktu. Ayrıca Kralın Parlamantonun ona verebileceği paradan başka parası yoktu ve bu para da kesinlikle, zaten onun elinden almaya niyet ettikleri kraliyet güçlerinin idamesini sağlayacak kadar olmayacaktı. Yine de, bana göre, hepsi de Presbiteryen olan İskoçlara, bizim Ortak Dua Kitabı'mızın dayatılması gibi talihsiz bir teşebbüse girişilmemiş olsaydı, onlar hiçbir zaman meydana çıkmaya cüret edemezlerdi. Çünkü ben İngilizlerin, nefsi müdafaa dışında, yani Kral önce onlara karşı savaş başlatmadıkça, Parlamantonun herhangi bir kışkırtmayla Krala savaş açmasını asla hoş karşılamayacağına inanıyorum. İşte bu yüzden, Kralın düşmanlık gibi görünebilecek bir şey yapmasını sağlayacak şekilde kışkırtılması icap ediyordu. Bu da 1637 yılında gerçekleşti: Kral, düşünüldüğü gibi, Canterbury Başpiskoposunun tavsiyesine uyarak, İskoçya'ya yalnızca bizimkindeki *Minister* yerine *Presbyter* sözcüğü konarak, içeriği tamamen aynı bir Ortak Dua Kitabı göndermiş ve bütün krallıkta uyum sağlamak amacıyla, dini hizmetlerde papazların [*minister*] bu kitaba uygun davranmasını emretmişti. Bu kitabın Edinburgh'daki kilisede okunması o kadar büyük bir infiale yol açmıştı ki, kitabı okuyan kişi canını kurtarmak için yalvarmak zorunda kalmıştı. Dahası bu, soyluların büyük kısmına ve

diğerlerine, hiç kimseden izin almadan kendi aralarında bir birlik sözleşmesi [*Scottish National Covenant*]¹⁷ yapmaları için fırsat yaratmıştı ve onlar da Krala danışma gereği duymaksızın oluşturdukları bu birliğe, Kilise yönetimini [*episcopacy*] yatıştırmak için küstahça, Tanrı ile sözleşme adını vermişlerdi. Bunu da hemen, kendilerine duydukları güvenle ya da eski parlamentolarda, Kralın çıkarları söz konusu olduğunda en büyük muhalif olan bazı demokratik İngilizlerden aldıkları teminatla, Kralın onları cezalandırmak için, hiç kuşku yok ki onlardan yana tavır alacak olan Parlamentoyu toplantıya çağırmadan asker toplayamayacağını bilerek yapmışlardı. Bu demokratik unsurların en başta hedefledikleri şey, Kralı Parlamentaoya toplanma çağrısı yapmaya zorlamaktı; çünkü Kral daha önce topladığı parlamentoların kendisine hiç yardımcı olmadığı, tam tersine, yapmak istediği şeylere hep engel olduğu gerekçesiyle on yıldır bir toplanma çağrısı yapmamıştı. Nasıl olduysa olmuş, onların beklentilerinin aksine, Kral kendisine yandaş soylular ile gentry kesiminden sadık tebaanın yardımıyla, bir çatışmanın çıkması durumunda, İskoçları eski sadık konumlarına döndürmeye yetecek kadar bir ordu toplamının bir yolunu bulmuştu. Ve bu ordunun başına Kral bizzat geçerek İskoçya'ya sefere çıktı. Orada ise İskoç ordusu, eğer gerekirse onun karşısına çıkmak için toplanmış, hazır bekliyordu. Ama sonra İskoçlar, Krala iki taraftan da, dele-

17. İskoçların, I. Charles ile Canterbury Başpiskoposu Sir William Laud'un İskoç Kilisesini Anglikan Kilisesine tâbi kılma çabalarına karşı bir araya gelerek kilisede özerklik talep ettikleri anlaşmadır.

geler yoluyla soruna çözüm bulunması için haber gönderdi ve kendi tebaasının zarar görmesini istemeyen Kral da bu teklifi kabul etti. Mesele barışın tesisiydi ve Kral bunun üzerine Edinburgh'a gitti ve orada, İskoçları tatmin edecek bir Parlamento Kararı aldı.

B. Kral o zaman Kilise yönetimine [*episcopacy*] olumlu yanıt vermedi mi?

A. Hayır; ama uygulamanın ilgasına karar verdi. Ama bu, İngilizlerin bir Parlamentonun toplanacağına dair umutlarını yitirmesine neden oldu. Ne var ki, eskiden Kralın çıkarlarına muhalif olan bu sözde demokratlar, iki milleti savaşa tutuşturma çabalarından vazgeçmiş değildi. Böyle bir savaş, Kralın bizatihi hükümranlıktan daha ucuz olmayan bir bedel karşılığında Parlamentonun desteğini satın alması sonucunu doğurabilirdi.

B. İyi de, İskoçya'nın gentry ve soylularının Kilise yönetiminden böylesine hoşnutsuz olmasının nedeni neydi? Zira onların özel olarak duyarlı, Kurtarıcımız ve onun havarileri tarafından tesis edilen hakiki Kilise disiplininin ne olduğunu öğrenmeye olağanüstü hevesli olduklarına inanmadığım gibi, son derece büyük ruhani şahsiyetler olduklarını da düşünmüyorum. Ayrıca papazları [*minister*] da, ister dini ister sivil meselelerde, bir hükümet altında kendilerini yönetmelerini isteyecek kadar sevdikleri söylenemez. Zira onların nezdinde, kendi çıkarları ve arzuları peşinde koşan

başkaları neyse, onlar da oydu; onların hayat tarzına, kendi yönettikleri Presbiteryen papazlar da en az piskoposlar kadar karşıydı.

A. Doğrusu, bilmiyorum. Başka insanların düşüncelerini okuyamam; ancak genelde insan doğasına dair genel anlayışımın izin verdiği oranda bir şeyler söyleyebilirim. Ama bu genel anlayış sayesinde, öncelikle diyebilirim ki, eski zenginler ve soylular, yoksul eğitililerin [*scholar*] kendilerine denk oluşuna (papaz yapıldıklarında mecburen olacaklardı) katlanamıyorlardı. İkinci olarak, iki millet arasındaki şan şöhet öykünmesinden, bu milletin iç savaş yaşadığını görmek istemiş ve buradaki isyancılara yardım ederek İngilizler üzerinde, en azından burada Presbiteryen disiplini kuracak kadar, belli bir iktidar kurmayı umut etmiş olabilirler; ki daha sonra açıkça talep ettikleri şeylerden biri de bu olmuştur. Son olarak, savaştaki yardımlarının mükâfatı olarak, büyük bir ganimetin yanında, büyük miktarda bir para elde etmeyi de umut etmiş olabilirler; ki daha sonra bunu elde ettiler de. Ancak piskoposlara duydukları nefretin nedeni ne olursa olsun, onları alaşağı etmek, amaçladıkları bir şey değildi; öyle olsaydı, Kilise yönetiminin Parlamento Kararıyla şimdi ortadan kaldırılması karşısında tatmin olup rahatlarıydı. Ama öyle olmadı, rahatlamadılar. Zira Kral Londra'ya döndükten sonra, İskoçya'daki piskoposların İskoçlar eliyle alaşağı edilmesinden memnun İngiliz Presbiteryenler ve demokratlar, İngiltere'deki piskoposları devirmek için de İskoçların yardımını almak gerektiği fik-

rine kapılmışlardı. Ve bundan dolayı da onlar belki, daha önce memnun oldukları pasifikasyondan¹⁸ artık rahatsızlık duymaya başlayan İskoçlarla gizlice görüşmüş olabilirler. Her neyse, Kral Londra'ya döndükten kısa bir süre sonra, saraydaki bazı dostlarına, onların iddiasına göre, pasifikasyon denen şeyin maddelerini içeren bir belge ilettiler. Bu sahte ve skandal belge, duyduğuma göre, Kralın emriyle halkın gözü önünde imha edilmişti. Ve böylece taraflardan ikisi de, Kral ordusuyla birlikte ayrılırken, eskiden bulundukları konuma geri dönmüş oldu.

B. Ve böylece büyük miktarda para da boş yere çarçur edilmiş oldu. Lâkin o ordunun başındaki komutanın kim olduğunu söylemediniz bana.

A. Kralın bizatihi ordunun başında olduğunu söyledim. Onun altındaki komutan, ne herhangi bir kahramanlığı ne de muhakeme gücü olan Arundel Kontuydu. Ancak muharebeye komuta etme ya da anlaşılmayı yürütme, onun değil Kralın işiydi.

B. O, en soylu kraliyet ailelerinden birinden geliyordu ve ataları eskiden İskoçlara kendi ülkelerinde büyük bir yenilgi tattırmıştı. Savaş çıkması halinde, onun da benzer bir zafer kazanabileceğini düşünmüş olabilirler.

¹⁸ Ateşkesi sağlayan Berwick Anlaşması aynı zamanda Berwick Pasifikasyonu olarak da bilinmektedir.

A. Gerçekten kazanabilirdi de, kim bilir? Ama buna dayanarak onu ordunun başına general yapmak, bir tür batıl inancın sonucudur. Diğer yandan, birçok general de, atalarının benzer durumlarda şanslarının yâver gitmiş olmasına bakılarak seçilmiştir. Atinalılar ile Spartalılar arasındaki uzun bir savaşta, Atinalıların bir generali eskiden Spartalılara karşı denizde birçok zafer kazanmış biriydi; bu nedenle ölümünden sonra, hatırı sayılır bir zaferi olmayan oğlunu ordunun başına general yapmışlardı. Romalılar, Scipio'nun komutasında ve kahramanlığı sayesinde Kartaca'yı fethetmişlerdi ve Afrika'da Caesar'a karşı yeniden savaşa tutuştuklarında, general olarak başa başka bir Scipio'yu geçirmişlerdi. Bu adam da yürekli ve yeterince akıllıydı; ama yaptığı işte perişan olmuştu... Yeniden ülkemize dönüp bakacak olursak, Essex Kontu Cadiz'e çok başarılı bir sefer düzenlemişti; ama ardından aynı yere gönderilen oğlu hiçbir başarı elde edemedi. Tanrı'nın bir isme ya da bir sülaleye savaşta başarı garantisi verdiğini umut etmek, aptalca bir önyargıdan başka bir şey değildir.

B. Pasifikasyon bozulduktan sonra ne oldu?

A. Kral, Dük Hamilton'ı bir heyetle, orada bir Parlamento toplaması, toplayamasa da elinden geleni yapması talimatıyla İskoçya'ya gönderdi; ama bütün bunlar işe yaramadı. Zira İskoçlar artık bir ordu toplamaya ve İngiltere'ye girerek, kendi ifadelerine göre, bir dilekçeyle sıkıntılarını Majestelerine iletmeye karar vermişlerdi; çünkü onlara göre, kötü

niyetli danışmanların elinde esir olan Kralı kurtarmadıkça, kendi haklarını alamayacaklardı. Ama işin aslı, İngiliz demokratları ile Presbiteryenleri tarafından ödül ve yağma vaadiyle harekete geçirilmişlerdi. Bazıları, Dük Hamilton'ın da onları sefere çıkmaktan caydırmak yerine yüreklendirdiğini iddia etmişti. O da, iki krallık arasındaki kargaşadan yararlanarak, daha önce uğruna çabalamakla suçlandığı İskoçya Kralı olma sevdasını hayata geçirmeyi umut ediyordu. Ama ben bunu son derece acımasız bir iftira olarak alıyorum; çünkü daha sonra efendisi Kralı özgürlüğüne kavuşturmak için hayatını feda eden bir adam hakkında bu kadar acımasız bir yargıya varmak için ortada elle tutulur bir gerekçe bulunmuyor. İskoçların İngiltere'ye girme kararından haberdar olur olmaz, onlara karşı bir ordu kurmak için para toplamak isteyen Kral, şimdi, düşmanlarının arzuladığı üzere, 13 Nisan 1640 tarihinde Westminster'da bir parlamento toplanması için çağrı yapmak zorunda kalmıştı.

B. Bana göre, İngiltere Parlamentosunun, eskiden beri daima düşmanları olan Fransızların yanında yer alan ve İngiltere'nin herhangi bir zaferini kendilerinin bir kaybı olarak telakki eden bir millete duyulan köklü hoşnutsuzluktan ötürü, her ne olursa olsun, İskoçlara karşı savaşta artık Krala istediği parayı sağlaması gerekirdi.

A. Aslında komşu milletlerin birbirinin şanını şöhretini kıskanması ve daha güçsüz olanın daha büyük kötülük bes-

lemesi, herkesin katıldığı bir düşüncedir; ama bu durum, onların ortak arzularına uygun düşen şeylerde birlikte hareket etmelerine engel olmadı. Böylelikle Kral bu Parlamentodan daha çok değil, aksine daha az yardım gördü ve üyelerin çoğu bundan dolayı her zamanki söylemlerini sürdürerek, Kralın neden İskoçya'yla bir savaşa girmesi gerektiğini sorgulamayı tercih etmiş görünüyordu. Parlamentoda bazen onlar için "İskoç kardeşlerimiz" [*brethren the Scots*] deniyordu. Kralın Parlamentoyu toplama nedeni olan para toplanması işini ele almak yerine, özellikle parlamentoların toplanmadığı son dönemde Kralın başvurmaya mecbur kaldığı, vergi toplanması gibi sıkıntılı meseleleri ısıtıp gündeme getirme peşine düştüler: Örneğin hukukçuların krallığın eski kayıtlarına bakarak haklı bulduğu, gemi parası [*ship-money*] ve kraliyet makamının aldığı (birilerinin dediği gibi) öteki bahşişler yeniden masaya yatırıldı. Ayrıca onlar, yaptıkları her şeyi Kralın yazılı emriyle yapmış olan çeşitli nâzırların faaliyetlerini soruşturmaya başlamışlardı. Çağırılma nedenleri olan işe sıra gelmeden önce o kadar çok işle uğraşıldı ki, nihayet savaş için zorunlu olan paraya sıra geldiğinde artık çok geçti (zaten baştan niyet edildiği gibi, herhangi bir para verilmemişti). Doğru, gemi parası hakkında ve bazı başka ayrıcalıklarından feragat etmesi karşılığında Krala bir miktar para verilmesi gündeme gelmişti gelmesine; ama bu kayda değer bir şey değildi ve herhangi bir miktar da belirlenmemişti. Sonuçta Kralın herhangi bir başarı umudu kalmadı ve bunun üzerine 5 Mayıs'ta Kral Parlamentoyu dağıttı.

B. İyi de, Kral ordusu için parayı nereden buldu?

A. Kral ikinci kez soylulara ve gentry'ye başvurmak zorunda kaldı; onlar da mülklerinin büyüklüğüne göre, bazıları az bazıları çok, katkıda bulundular. Sonuçta, kendi aralarında bir ordu kurmaya yetecek para toplandı.

B. Öyle görünüyor ki, Parlamentoda işine engel olan bu aynı adamlar, bu kez Parlamento dışında ellerinden geleni yapıp o parayı verdiler. Bunun nedeni neydi?

A. Parlamentodaki Lordların ve İngiltere çapındaki gentry'nin büyük bir kısmı, halk yönetiminden ziyade monarşiden etkilenmişti; ama Kralın mutlak iktidarına tahammül edemedikleri için, Parlamentonun açık olduğu zamanlarda, kolayca bu gücü kısıtlama yoluna tevessül etmiş ve yönetimi, kendi tabirleriyle, bir karma monarşi haline getirmeye çalışmışlardı. Bu yönetimde mutlak hükümlanlık Kral ve Lordlar Kamarası ile Avam Kamarası arasında bölüşürülecekti.

B. Ama eğer aralarında anlaşıyorlarsa, bu nasıl olacaktı?

A. Sanırım, bunu hiçbir zaman akıllarına getirmediler. Öte yandan eminim ki, egemenliğin bütünüyle bu meclislerden birinde ya da her ikisinde birden olması gerektiğini akıllarından geçirmemişlerdi. Ayrıca, ülke yabancıların istilasına uğradığında, Kralı tek başına bırakma niyetinde olmadılar; zira İskoçlar onlar nezdinde yabancı bir millettir.

B. Şu bana garip geliyor: İngiltere ile İskoçya aynı adada yer alıyor. Dilleri de neredeyse aynı ve aynı kral tarafından yönetiliyorlar; ama birbirlerini yabancı olarak görüyorlar. Romalılar birçok milletin efendisiydi ve o milletleri, Roma şehrinden yolladıkları kararlara ve kanunlara itaat etmek zorunda bırakıyor ve Romalı olmanın gereğinin bu olduğunu düşünüyorlardı. İspanya, Almanya, İtalya, Fransa ve daha birçokları gibi, farklı milletlerden insanları Roma senatörü olmaya bile layık görüyor ve nerede yaşarsa yaşasın, başka milletlerin dışarıdan gelecek saldırılara karşı korunmasını sağlayacak olan Roma şehrinin ayrıcalıklarını, ayırt etmeksizin herkese tanıyorlardı. Hal böyleyken, İskoçlar ile İngilizler aynı şekilde neden birleşip bir halk oluşturamıyorlardı?

A. İngiliz tahtına ilk oturduğunda, Kral James bunun için çaba gösterdi ama başaramadı. Ancak bütün bunlar bir yana, İskoçların da artık İngiltere’de, Roma’daki her millet kadar, Romalıların tanıdığını söylediğin ayrıcalıkların sahibi olduğuna inanıyorum. Çünkü İskoçların hepsi krallığın tebaası yapılmıştır ve onlar ile vârislerinin İngiltere’de toprak satın alma hakkı vardır.

B. Bu söylediğiniz, Kral James İngiltere kralı olarak taç giydikten sonra İskoçya’da doğmuş olanlar için geçerlidir.

A. Şimdi artık o tarihten önce doğmuş çok az insan kaldı. İyi de, sonra doğmuş olanlar neden önce doğmuş olanlardan daha çok hakka sahip olsun ki?

B. Çünkü onlar İngiltere Kralının tebaası olarak doğarken, diğerlerinin böyle bir özelliği yoktu.

A. Diğerleri Kral James'in tebaası değil miydi? Ve o, İngiltere Kralı değil miydi?

B. Evet; ama o zaman değildi.

A. Bu ayrımındaki inceliği anlamadım ben. Peki, bu ayrım hangi yasaya dayanıyor? Bu konuda herhangi bir yazılı kanun var mı?

B. Bunu söyleyemem. Sanırım yok; zira bu, hakkaniyete [*equity*] dayanıyor.

A. Ben burada bir hakkaniyet göremiyorum; aynı krala aynı şekilde itaat etmekle yükümlü milletlerin eşit hakları olmasıdır. Ve şimdi, Kral James'in İngiliz kralı olarak taç giydiği tarihten önce doğmuş az sayıda insan kaldığını düşünersek, Roma devletinin uyruğuna geçirilerek sonradan Romalı yapılanların ya da İngiltere devletindeki bizatihi İngilizlerin İskoçlardan fazla ne gibi hak ve ayrıcalıkları vardı?

B. Roma'da olduğu müddetçe, bütün Romalılar yasaların yapılmasında söz sahibiydi.

A. İskoçların da parlamentoları var ve orada yasaların kabul edilmesi için onların rızası gerekiyor ve bu da gayet iyi

bir şey. Fransa'nın da birçok eyaletinin birkaç parlamentosu ve anayasası yok mu? Ve buna rağmen onların hepsi Fransa Kralının eşit olarak doğal tebaasıdır. Bu nedenden ötürü, hem İngilizlerin hem de İskoçların birbirlerini yabancı olarak görmekle hata yaptıklarını düşünüyorum. Her ne şekilde olursa olsun, Kralın son derece yeterli bir ordusu vardı ve onunla birlikte İskoçya'ya doğru harekete geçti. York'a kadar gelmişti ki, İskoç ordusu da İngiltere'ye girmeye hazır bir şekilde, sınırlara gelip dayanmıştı. Sonra girdiler de ve yol boyunca halka, düzenledikleri bu seferin ülkeye bir zarar verme amacı gütmeyişini ve tek dertlerinin, danışmanları Kralı etkisi altına almış saray yüzünden uğradıkları birçok zararın telafisi için Krala bir dilekçe vermek olduğunu anlattılar. Böylece Northumberland'ı sessiz sedasız geçtiler ve Newcastle yakınlarında, Tyne Nehrinin karşıya geçmeye uygun sığ bir yerine kadar geldiler. Burada, kendilerini durdurmak için gönderilmiş, Kralın ordusundan bir birliğin küçük bir direnişiyle karşılaştılar; ama bunu kolayca bertaraf ettiler. Bu galibiyet üzerine, hemen Newcastle'ı ele geçirdiler ve daha da ileri gidip, Durham'a doğru yürüyüşe geçtiler. Bu arada, Krala anlaşma yapma arzularını da iletmışlerdi. Bu istek karşılık buldu ve her iki tarafın heyeti Ripon'da bir araya geldi. Sonuç bütün sorunların, Kralın aynı yıl, yani 3 Kasım 1640'ta, Westminster'da toplantıya çağıracağı Parlamente'ye havale edilmesi oldu ve bunun üzerine, Kral Londra'ya döndü.

B. Böylece ordular dağıtıldı, doğru mu?

A. Hayır; Parlamentoda her iki ordunun da dağıtılması kararı alınıncaya kadar, İskoç ordusunun giderleri Northumberland ve Durham county'leri tarafından karşılanacaktı. Kral da kendi ordusunun giderlerini karşılayacaktı.

B. O halde, her iki ordunun masrafları da Kral tarafından karşılanacak ve sorunlar da, neredeyse tamamen Presbiteryenlerden oluşan ve kendilerinin dileyebileceği kadar İskoçlardan yana bir Parlamentoda karara bağlanacaktı.

A. Ve yine de bütün bunlara rağmen, onlar şimdilik Kralla savaşa girmeye cüret edemiyorlardı. Halkın kalbinde hâlâ Kralla karşı bir hürmet duygusu vardı ve eğer niyet ettikleri şeyi ilan edecek olurlarsa, halkın gözünde iğrenç bir konuşma düşerlerdi. İlk önce Kralın Parlamenteoya savaş açtığına halkı inandırmak için şöyle ya da böyle bir bahanelerinin olması gerekiyordu. Ayrıca Kralı henüz âyinlerde ve bildirilerle yeteri kadar aşağılayıp gözden düşüremedikleri gibi, çevresindeki ona en iyi şekilde akıl verebileceğini düşündükleri kişileri de bertaraf edebilmiş değillerdi. Bu yüzden, Kralla işleri mahir avcılar gibi yürütmeye karar verdiler. Önce, dört bir yanına yerleştirdikleri adamları sayesinde Kralı açık alana çekerek tek başına savunmasız bıraktılar ve sonra da Kralın kendisini savunmak için attığı her adımı, Parlamenteoya karşı savaş hamleleri olarak adlandırdılar.

Onlar ilk olarak, Kralla ait olan ve gasp etmek, Kraldan alıp kendilerinin kılmak istedikleri hakların herhangi birini savunmak için konuşma yapmış ya da yazı yazmış

kim varsa onu zan altında bıraktılar. Bunun üzerine, birkaç vaiz ve yazar hapse atıldı ya da kaçmak zorunda bırakıldı. Kral şahsen bunları desteklemiyordu. Kralın kendi eylemlerinden bazıları için nâzırlarını sorumlu tuttular ve onlardan bazıları tutuklanırken, bazıları da denizin öte yakasına kaçtı. Ve gerek kitapları gerek konuşmalarıyla nifak tohumları eken ve daha ağır başka suçlar işlemiş belli kişiler Kralın Star-chamber heyeti tarafından yargılanıp hapse mahkûm edilmişken; Parlamento kendi yetkisini kullanarak, görünüşe bakılırsa, Kralın ve halkın nasıl tepki vereceğini görmek için, (kişilikleri dikkate değer görülmediği için) bu kişilerin serbest bırakılmasını emretti. Bu emir, zafer kazanmış edasıyla Londra'ya akın eden halkın büyük tezahüratları eşliğinde yerine getirildi. Hiçbir direnişle karşılaşmadan olup bitmişti bu, Kralın gemi parası [*ship-money*] hakkı...

B. Gemi parası mı? O da ne öyle?

A. İngiltere Kralları, denizleri korumak amacıyla gemiler yapmak ve donatmak için, denize kıyısı olsun olmasın, bütün İngiliz yerleşim bölgelerinden [*county*] vergi alma hakkına sahipti. Son olarak, Kral yeni bir vergi koyma gereği duymuş ve Parlamento da bunun bir baskı aracı olduğunu ilan etmişti. Üyelerinden birinden 20 şilin vergi talep edilmesi (baskıya bak sen; yılda 500 laurel [altın] kazanan bir Parlamento üyesinden 20 şilin vergi alınıyor!) üzerine, üyeler bunu mahkemeye taşımış; ancak ödemeyi reddeden üye haksız bulunmuştu. Yine, bütün Westminster yargıçla-

rından bu verginin yasal olup olmadığına dair görüşlerini bildirmeleri talep edilmiş ve on iki yargıçtan onu yasal olduğunu bildirmişti. Bunun için cezalandırılmamış olsalar da, yargıçlara Parlamento tarafından gözdağı verilmişti.

B. Peki ama bu vergiyi yasadışı ilan edip karşı çıkarken Parlamento neyi amaçlıyordu? Onlar bu verginin yasa hükmüne mi, yoksa o zamana kadar bu vergiyi takdir eden hukukçuların kararlarına mı ya da yoksa, bence doğanın yasasıyla aynı kıymette olan hakkaniyete [*equity*] mi karşı olduğunu düşünüyorlardı?

A. Başkalarının, özellikle de kurnaz olanların ne düşündüğünü bilmek zordur; daha doğrusu imkânsızdır. Ama ben eminim ki, Krala katkıda bulunmaktan muafiyet iddiasının temelinde hakkaniyet yoktu; sadece keyifleri öyle istiyordu, o kadar. Zira bütün krallığı savunma ve yönetme yükünü, her kim olursa olsun, birinin omuzlarına yüklediğinizde, o kişinin bu görevini yerine getirme araçları bakımından başkalarına bağlı olması hiç de âdil değildir. Eğer bağlı olursa, Muktedir olan o kişi değil, bağlı olduğu kişilerdir. Vergi takdirinin dayandığı örfi hukuka¹⁹ [*common law*] gelince, onların böyle bir yasal gücü yoktu; bu gücü onlara ancak kral verirdi. Ayrıca, diyelim ki, rüşvetçi ve aptal bir yargıç, etki

19. İngiltere'ye özgü, Norman istilasından (1066) sonraki üç yüz yıl boyunca ülkenin genelinde uygulanabilir kurallara dayalı bir hukuk sistemi olarak krallık mahkemeleri tarafından geliştirilmiş bir hukuk sistemidir. Otoritesini teamül ve görenekten alan, yönetim, kişi ve mülk güvenliğiyle ilgili hukuktur.

süresi ne kadar uzun olursa olsun, haksız bir cezaya hükmetti; bu hükmün geçerli ve yasa gereği olduğunu söylemek mantıklı değildir. Ancak temel yasalar arasında, Magna Carta ya da İngilizlerin Büyük Özgürlük Fermanı²⁰ diye bir yasa var ki, orada bir kralın, ülkenin yasaları izin vermedikçe, kimseyi haczedemeyeceği, yani malına mülküne el koya-mayacağı yazılıdır.

B. Bu onların maksatları için yeterli bir gerekçe oluşturuyor mu?

A. Hayır; bu, açıklığa kavuşturduğunu düşündüğün aynı şüpheyi sevk ediyor bizi. Zira o halde bu ülkenin yasaları nerede? Onlar, geçmişte belli bir kral tarafından yapılmış başka bir Magna Carta'yı mı kastediyordu? Hayır, o temel yasa bir kere yapıldı ve kimseyi kamusal yükümlülüklerden muaf tutmadı; ancak, kralın herhangi bir yasa hükmüne dayanmaksızın, insanları baskı altına almak için gizlice yetkiler kuşanarak görevini kötüye kullanması gibi durumlara karşı herkesi korudu. Öte yandan, söz konusu madde, bu Parlamentodaki bazı isyankâr ruhların işine gelmişti: Onlar bu maddeyi yanlış yorumladılar ve meclisten geçmesi için, bunu geriye kalanların ya da kalanların çoğunun anlayışına uygun hale getirdiler.

20. İngiltere'de 1215 tarihinde kabul edilen, günümüzdeki anayasaların ilk adımı olarak görülen, kralın yetkilerini kısıtlayan ve hukukun üstünlüğünü öne çıkaran tarihi belgenin Latince adı *Magna Carta Libertatum*, yani Büyük Özgürlük Fermanıdır.

B. Parlamento üyelerini çok basit insanlar yerine koydunuz; ama unutmayınız ki, insanlar onları bu ülkenin en akıllıları oldukları için seçtiler.

A. Eğer kurnazlık akıllılıksa, hepsi yeteri kadar akıllıydı. Ama benim tanımıma göre akıllı kişi, düzenbazlığa ve ah-laksız yollara tevessül etmeksizin, yalnızca iyi hünerlerinin gücüyle işini nasıl yürüteceğini bilen kişidir. Bir aptal bile, attığı zarın ve kardığı kâğıtların denk düşmesi sonucunda iyi bir kumarbazı yenebilir.

B. Sizin yaptığınız tanıma göre, günümüzde az sayıda akıllı insan var. Böylesi bir akıllılık, çok az kişinin yapabileceği ve çoğunun aptallık olarak gördüğü bir tür kahramanlık-tır. Günümüzde ise kahramanlık, güzel kıyafetler, pahalı takılar, haksızlıklar karşısında sessiz kalmayacak olanlara ve onlara karşı yapılacak haksızlığa nezaket göstermektir. Peki ya sonrasında Parlamento yönetimi ele geçirerek kendi tasarrufu için vergi koyduğunda, insanlar buna ne dediler?

A. Ne diyecekler; bunun yasal olduğunu, Parlamentonun rızasıyla getirilmiş olduğu için ödenmesi gerektiğini söylediler.

B. Bundan önce, Parlamentonun rızasıyla Kralın tasarrufu için ödenmesi zorunlu vergi koyduklarını çok duydum; ama kendi tasarrufları için para toplanması daha önce hiç söz konusu olmadı. Buradan şunu anlıyorum ki, içlerinden

herhangi biri yerine, kalabalığı aldatmak çok daha kolaydır. Zira geri kalanlar tarafından yönetimi değiştirmeye ya da daha doğrusu herkese kendini yönetme özgürlüğü tanımaya coşkuyla sürüklenmedikçe, kazara akli melekelerini kaybetmemiş bir kişi nasıl olur da kesesini ilgilendiren bir meselede böylesine kolayca kandırılabilir?

A. Siz söyleyin o zaman: Böylesine cahil bir insan topluluğu, yaşadığı bölgenin kentlileri ile şövalyeleri arasından ne tür insanları seçecektir?

B. Ben o zaman seçilenlerin, daha önceki parlamentolara seçilenlerden farklı olduğunu düşünmediğim gibi, gelecek parlamentolara seçileceklerin de onlar gibi olacağını söyleyebiliyorum ancak. Zira sıradan insanlar, kamuya karşı görevleri konusunda cahildir ve kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmezler. Başka şeyler söz konusu olduğunda, tıpkı sıradan askerlerin eğer sevmişlerse kendilerine yakın olan komutanlarının sözünü dinlemesi gibi, onlar da bölgelelerinde yaşayan vaizler ya da en yetkin centilmenlerden kendilerine yakın olan liderlerin peşine takılırlar. Bu eskiden de böyleydi, gelecekte de böyle olacak. Eğer son dönemde çektiğimiz sıkıntıların onları akıllandırdığını düşünüyorsanız; merak etmeyin, çabucak unutulur ve eski hallerine dönerler.

A. Peki neden insanlara, doğru ilkeler ve bariz deliller ışıığında her çeşit başka bilim öğretilerini veriyor da, görevleri, yani

haklı ile haksızın bilimi öğretileniyor olsun ki? Ve ayrıca bu, vaizlerin ve demokratik centilmenlerin, isyan ile ihaneti öğretmesinden daha kolay öğretilbilecek bir şey değil mi?

B. İyi de, kimsenin öğrenmediği bir şeyi kim öğretebilir? Ya da adalet ve hakkaniyet bilimini her kişi tek başına kendi tahsil ederken, kendisine zarar verebilecek iktidar sahiplerinin çıkarlarına ters düşüp başına bir şey gelmeden kim bunları öğretebilir?

A. Eksik olan şey, asgari zekâyâ sahip birinin anlayabileceği şekilde gösterilmiş olan haklılık ve haksızlık kuralları değil. Her ne kadar zor anlaşılır olsalar da, yazarlar yalnızca bu ülkede değil, yabancı ülkelerde de, bunları iyi eğitim almış insanlara öğrettiler. Ancak bu insanların sayısı çok az. Geriye kalanlara gelince, onların birçoğunun okuma yazması yok; okuma yazması olanların boş zamanı yok ve boş zamanı olanların büyük bir kısmı da tümünden kendi özel işleri ile zevklerinin peşinden koşuyor. Dolayısıyla Pazar günleri vaiz kürsüsü dışında, çokluğun görevlerini bir yerden öğrenebilmesi imkânsız; ne var ki, o zaman da oradan tek öğrendikleri şey, onların itaatsizlikleri oluyor. Bundan dolayı, bu öğretinin ışığı, üniversitelerin otoritesi olmaksızın hiçbir özel kişinin şöhretinin parçalayıp dağıtamayacağı bir muhalefet bulutuyla kaplanmış durumda ve parlamasına izin verilmiyor. Ama üniversitelerden ne yazık ki tam tersini öğreten vaizler çıkıyor. Troyalılar için tahta at neyse bu millet için de üniversiteler odur.

B. Söyler misiniz lütfen, buradaki ve başka yerlerdeki üniversiteler ne zaman kuruldu?

A. Bildiğim kadarıyla, İmparator Büyük Charlemagne'ın saltanat yıllarında faaliyete başladılar. O tarihten önce, hiç kuşkusuz, Roma Kilisesinin doğal dili olan Latinceyi öğretmek için kurulmuş birçok gramer okulu mevcuttu; ama üniversiteler, yani genelde bilimleri ve özel olarak da ilahiyatı öğreten okullar mevzuubahis olduğunda, Papa, İmparator Büyük Charlemagne'a yazdığı bir mektupta bu tür okulların kurulmasını tavsiye etmişti ve Charlemagne döneminde, sanırım, Chalons-sur-Saone'da toplanan bir Konsül de aynı yönde bir tavsiyede bulundu. Çok geçmeden, Paris'te bir üniversite kuruldu ve Oxford'ta da University College denen bir yüksekokul. Sayısız piskoposun, soylu ve zengin zevatın ve bazı kral ile kraliçelerin değişen oranlarda katkılarıyla, üniversiteler sonunda bugünkü şaşılahtı hallerine ulaştılar.

B. Papanın onları kurmaktaki maksadı neydi?

A. Daha önce duymuş olduğun, üniversitelerin kurulduğu ülkelerde kendi otoritesini pekiştirmek dışında Papanın başka ne gibi bir amacı olabilirdi ki? Orada onlar, insanların gözlerini boyamak için kimsenin anlamadığı ayrımlar koymak suretiyle kralların haklarına tecavüz ederken, Papadan yana görüş ileri sürmeyi öğrendiler. Ve hemen bu işe koyulmaları da, onların bu maksadını gösteren en açık kanıttı.

Zira Paris Üniversitesi'nin ilk rektörü Peter Lombard, bir yerde okuduğum kadarıyla, oraya İlahiyat Okulundan getirilmişti ve ondan sonra da, aynı ya da yakın tarihlerde yaşamış John Duns Scotus rektör oldu. Maksadın ne olduğunu bilmese bile, zeki bir okur onların o derece anlaşılmaz ve anlamsız yazılarını okuyunca, bu ikisinin dünyanın görüp görebileceği en berbat dangalaklar olduğu sonucuna varacaktır. Bu okullardan, istediklerini okurlarına dayatma numaralarını öğrenmiş ve laf cambazlığıyla, yani cahil insanlar kalabalığının aklını karıştırmaktan başka hiçbir anlamı olmayan ayrımlar yaparak, gerçek ihanetin gücünü gizleyen hocalar yetişmişti. Kavrayışı güçlü okurlara gelince, onların sayısı o kadar azdı ki, bu yeni yüce âlimler onların ne düşündüğüne kulak asmıyordu. Bu okullular zaman zaman, Papanın inanılması gerektiğine hükmettiği, aralarında, kralların ve öteki sivil hükümdarların haklarıyla ilgili birçok tutarsızlık barındıran ve onların her biçimde zorunlu olarak *in ordine ad spiritualia*, yani dini amaçlı olduğuna karar verdiği her konuda bütün yetkiyi Papaya tanıyan maddelerin de bulunduğu inanç maddelerinin hepsini savunup övdüler.

Bu üniversitelerden çıkan vaizler aynı zamanda halkı korkutarak, Papanın öğretilerine ve emirlerine mutlak itaati sağlamak için ülkenin bütün şehirlerine ve kasabalarına yayıldılar. Kralları ve prensleri çok fazla zayıflatır korkusuyla, bunlara henüz yasa demeye cesaret edemiyorlardı.

Bu üniversitelerden çıkanlar, İsa Mesih'in bedeninin doğasıyla ve gerek meleklerin gerek azizlerin cennetteki

yurduyla ilgili çok sayıdaki saçma sapan akideyi kurtarması için yardıma çağırdıkları Aristoteles felsefesini dinin bir parçası haline getirdiler. Onlar bu akidelere inanmayı uygun buldular; çünkü onların bazıları çıkar sağlarken, bazıları da din adamlarına, hatta en sıradan olanına bile, saygınlık kazandırıyordu. Zira halkı buna inandırabilirlerse, o zaman din adamlarının en sıradan olanı bile, İsa Mesih'in bedenine ulaşabilecek bir mertebeye erişiyordu. Kurtarıcı Mesih'e ulaşmanın ve ayaklarına getirenin onlar olduğunu düşünürken, özellikle de hastalık zamanlarında, kim artık onlara hürmette kusur edebilir ve gerek Kiliseye gerek onlara karşı cömertliğini esirgeyebilirdi ki?

B. Peki ama bu düzenbazlıklar içinde, Aristoteles öğretisi onlara ne gibi bir avantaj sağladı?

A. Onlar Aristoteles'in öğretisinin kendisinden çok onun müphemliğinden faydalandılar. Zira antik filozofların hiçbirisi, bulmacaya yakınlık, sözcüklere boğulma ve en nihayetinde Roma Kilisesi tarafından karara bağlanacak kadar tartışmaya açıklık bakımından Aristoteles'le boy ölçüşemez. Yine de, Aristoteles öğretisinde onların faydalanacağı birçok şey vardı: En başta da ayrı özler öğretisi.

B. Nedir ki bu ayrı özler?

A. Ayrı varlıklar.

B. Neden ayrı?

A. Olan her şeyden ayrı.

B. Ben, olmadığını anladığım bir şeyin varlığını anlayamıyorum. Peki onlar buradan ne anlam çıkardılar?

A. Çok şey... Tanrı'nın doğası ile ilgili ve insan ruhunun öldükten sonra cennetteki, cehennemdeki ve araftaki mekânı ile ilgili sorunlarda ondan faydalandılar. Bu yolla, sizin de herkes gibi bildiğiniz üzere, sıradan insanların inanılmaz derecede itaatini ve çok da para kazandılar. Aristoteles insan ruhunun bedene ve son tahlilde kendisine ilk hareketi veren şey olduğunu savunurken, onlar bunu özgür irade öğretisinde kullandılar. Buradan neyi, nasıl elde ettiklerini anlatmayacağım. Aristoteles bu dünyada birçok şeyin zorunlu olarak bir nedeni olmaksızın, salt olumsal, tesadüfi ve şansa bağlı meydana geldiğini savunmuştur.

A. Bana kalırsa, bu şekilde onlar Tanrı'yı atıl duruma düşürüp, talih oyunlarının salt seyircisi haline getirdiler. Tanrı'nın nedeni olduğu şeydir, meydana gelmesi gereken ve fikrimce, başka hiçbir şey değil. Ne var ki, lanetli ruhların ebedi azabının adaleti için belli bir dayanağın olması gerektiğinden, belki bu yüzden, insanların iradelerini ve zaafalarını Tanrı'nın ellerine emanet etmek yerine, kendi ellerine almayı uygun bulmuşlardır ve bu aynı zamanda, bana göre, bir biçimde Kilisenin otoritesine katkıda bulunmuştur.

B. Dahası var: Aristoteles de onlara o kadar çok malzeme sağlamıyordu; ama olsun, ne zaman ki onun görüşleri kendilerinininkiyle çatışsa, onu hiçe sayabiliyorlardı. Aristoteles'in doğada imkânsız olduğunu söylediği ne varsa, onlar, tözsel dönüşüm öğretisinin gerektirdiği yerde, birçok bedeni tek bir bedende ve tek bir yerde ve bir bedeni aynı anda birçok yerde var edebilen Tanrı'nın Kadiri Mutlak gücüyle, Aristoteles'in olmaz dediği her şeyi mümkün kılmışlardı. Ben bir yasa olması gereken dinin bir sanata çevrilmesinden hoşnut değilim ve bütün ülkelerde bu durum aynı olmamakla birlikte, her yerde tartışmasız kabul edilen bir şeydir. Sanatların öğretilmesi gerekir; ne var ki, onlar, önce terimlerinin anlamını göstererek ve sonra o terimlerden inanmamızı istedikleri hakikati üreterek, hiçbir şey öğretmezler. Terimleri çoğu insan için anlaşılmaz olmadığı halde, bu terimler, sanki okurların anlaşması için değil de, kendi aralarındaki bir alışveriş aracıymışçasına, çoğunlukla Latince ve Yunancadır ve kullanıldıkları ülkelerin anadillerine karşı küçümseyici bir tavır takınırlar. Ama en tahammül edilemez olan şey, bütün rahiplerin sanki onlara inanıyormuş, sanki onlar her Kilisenin tercihiymiş gibi davranmaya mecbur bırakılmasıdır ve böylece bütün anahtarlar da Papanın eline verilmiş olur. Sıradan insanlar, bu incelikli öğretilere inanıp inanmadıklarına bakılmaksızın, hiçbir zaman Kilisenin öğrenmeye layık iyi evlatları olarak takdir görmediler. Kurtuluş için geriye tek yol kalıyor: Kiliseye olağanüstü bir bağlılık ve cömertlik göstermek; Kilise uğruna, doğal ve yasal muktedirlere karşı gerektiğinde savaşa hazır olmak.

B. Aristoteles'in mantığını, fiziğini ve metafiziğini nasıl kullandıklarını şimdi anlıyorum; ama onun politikası nasıl onların çıkarına hizmet edebilir, bunu anlamış değilim.

A. Onu ben de anlamadım. O, bence, onların pek işine yaramadı; ama gel gör ki, bize tesadüf eseri çok zararı dokundu. Zira en sonunda rahiplerin küstahlığından bıkan ve üstlerine boca edilen bu öğretilerin doğruluğunu sorgulayan insanlar artık, bilinen dillere çevrilmiş olan Kutsal Kitap metinlerinin anlamını araştırmaya başlamışlardı. Son olarak da, Yunanca ve Latince çalışarak, Aristoteles ve Cicero'nun demokratik ilkeleriyle ilk elden tanışmış ve onların belâğatine tutulup onların politikasına hayran olmuşlardı ve böyle böyle, bugün üzerinde konuştuğumuz, Roma Kilisesine hiçbir avantaj sağlamayan ama bizi zayıf düşüren isyana kadar geldiler. Zaten VIII. Henry zamanında şebekelerini çöktettiğimizden beri, sürekli olarak o şebekeyi tamir etmeye çalışıyorlar.

B. Peki onların Aristoteles'in etiğini öğretmekten ne gibi bir çıkarı olur ki?

A. Onlara bazı avantajlar sağlamıştır. Şöyle ki: Ne Aristoteles'in ne de başka birinin ahlak ilkeleri onlara hiçbir zarar vermediği gibi, bizim de hiçbir işimize yaramamıştır. Onların öğretileri, erdem ve kötülük üzerine çok sayıda tartışmaya neden olmuştur; ama ne bunların ne olduğuna ne de erdemli olurken kötülükten kaçınmanın yöntemine dair hiçbir bilgi

vermemiştir. Ahlak felsefesinin amacı, her türden insana, hem kamuya hem de birbirlerine karşı görevlerini öğretmektir. Onlar, kısmen insanların tutkularının bayağılığı ve kısmen de övdükleri şeyler sayesinde, erdemi takdir ederler. Ne var ki, bir eylemi erdemli kılan şey, aldığı az ya da çok övgü değil, nedenidir; aynı şekilde, bir eylemi kötücül yapan şey, aldığı az ya da çok suçlama değil, insanların genel olarak tâbi olduğu yasalara uygun olmayışı ya da bir şekilde bütün insanlardaki hakkaniyet ya da hayırseverlik hislerine ters düşmesidir.

B. Tebaanın etiği ile hükümlerlerin etiği arasında bir ayrım yapıyorsunuz sanki.

A. Evet, yapıyorum. Tebaanın erdemi, onun devletin [*commonwealth*] yasalarına tümüyle itaat etmesiyle anlaşılır. Yasalara itaat, adalet ve hakkaniyettir; bu da doğanın yasasıdır ve sonuç olarak da bütün milletlerin uyduğu medeni yasadır. Tersine, yasaya karşı gelmek, adalet ve hakkaniyetten nasibini almamak demektir. Aynı şekilde, yasalara itaat etmek, bir kulun basiretidir; çünkü böyle bir itaat olmaksızın devlet [*commonwealth*] (ki her kulun güvenliği ve esenliği anlamına gelir) varlığını sürdüremez. Kendilerini âdil olarak ve makûl bir biçimde zenginleştirmek, insanlar özelinde basiretli bir davranış sayılsa da, yasanın hilafına, kurnazlık yaparak onu kamudan saklamak ya da o servetlerinin bir kısmını haksız bir şekilde kazanmak, bir basiret göstergesi olmaktan ziyade, kendi güvenlikleri için neyin zorunlu olduğuna dair bilgi eksikliğinin bir göstergesidir.

Hükümrانların erdemleri ise, misal, içerde barış ile huzurun tesisi ve dışarıdan gelen düşmanlara karşı direnme gibi şeylerdir. Cesaret krallara layık bir erdemdir; ne var ki, asker olacak siviller için bu zorunlu olsa da, diğerleri söz konusu olduğunda, ne kadar az cesur olurlarsa, bu hem devlet [*commonwealth*] hem de kendileri için daha iyidir. Kanaatkârlık da (belki sana biraz garip gelecek ama) krallara layık bir erdemdir; çünkü o, aksi halde çok fazla büyüyecek olan kamusal sermayeyi artırır. Zaten herhangi birinin, başkalarının iyiliği için, sahip olduklarında tutumlu olması mümkün değildir. Cömertlik de krallara layık bir erdemdir; zira devlete iyi hizmet etmenin yolu, olağanüstü gayret, papazların hizmeti ve hükümrana sadakatten geçer. Özellikle savaşlarda hükümrana hizmet edenler bu yüzden cesaretlendirilmelidir. Özetleyecek olursak, bütün eylemler ve alışkanlıklar, tek başına bayağılıklarına ya da tavsiye edilmiş olmalarına bakılarak değil, devletle bağlantılı olarak nedenlerine ve faydalarına bakılarak iyi ya da kötü olarak değerlendirilmelidir. Zira birçok insan birçok âdeti över ve bunlar biri için erdemken diğeri için suçlama vesilesidir. Tersine, birinin kötü dediğine, öteki erdem der; o an gönlünden geçen neyse ona göre değişir ne diyeceği.

B. Düşünüyorum da, bana kalırsa, siz erdemler arasında en büyük erdem olarak dini saymalıydınız.

A. Saydım zaten; ama görüyorum ki, siz fark etmemişsiniz. Lâkin girmiş olduğumuz yoldan sapıp nereye gidelim?

B. Konudan saptığınızı kesinlikle düşünmüyorum; zira anladığım kadarıyla, niyetiniz bana tarihi belletmek. Ne var ki, son zamanların sıkıntılı günlerinde yaşanmış olaylardan ziyade, onların nedenlerini ve onların ortaya çıkışının müsebbibi konseyler ile çevrilen dolapların tarihini anlatmak istiyorsunuz. O tarihi kaleme alan çok insan var. Onlardan neler yaptıklarını, hatta ne gibi entrikalar çevirdiklerini öğrenebilirim; ama o yazılanlarda, soracağım sorulara dair çok az şey görüyorum. O halde, isteğim üzerine nezaket gösterip bu konuya girmiş olduğunuzdan, yine nezaket gösterip, benim yöntemimi izleyerek beni bilgilendirirseniz sevinirim. Bu arada, kafa karışıklığı tehlikesi baş göstermesin diye, sizi başladığımız yere geri götürmeye özen göstereceğim; zira ben başladığımız yeri çok iyi hatırlıyorum.

A. Tamam o halde. Dinle ilgili sorunuza gelecek olursak, size söylediğim gibi, erdem dediğimiz şey devletin [*commonwealth*] yasalarına itaate bakılarak anlaşılır ve o yasalardan biri de din olduğundan, dini, erdemler arasında sayıyorum demektir.

B. O halde, din devletin [*commonwealth*] yasası mıdır?

A. Dünyada dinini tesis etmemiş ve otoritesini de o milletin yasalarından almayan hiçbir devlet yoktur. Doğru, Tanrı yasaları, doğrulukları için insanların yasalarına gerek duymaz. Ancak insanlar, kendi akli melekeleriyle Tanrı'nın ne söylediğinin ve neye riayet edilmesini buyurduğunun bilgi-

sine sahip olamayacaklarından ve ayrıca yazarını bilmedikleri yasalara itaat etmeye de zorlanamayacaklarından, şu ya da bu türden bir insan otoritesine de rıza göstereceklerdir. O halde soru şudur: Bir insan, din söz konusu olduğunda, yani Tanrı'ya ve krala karşı görevleri sorunuyla karşılaştığında, kendi tebaasından birinin veya bir yabancıнын mı telkinlerine kulak verecek; yoksa yasanın sesini mi dinleyecek?

B. Bu anlamda aralarında büyük bir fark yok. Zira burada ya da başka bir yerde, egemen güç her kimse ya da kimlerse, ondan ya da onlardan yetki almaksızın vaaz veren kimse yok; varsa bile, olmaması gerekir. Dolayısıyla eğer kral bize izin vermişse, siz ya da ben gayet yasal olarak, onların yaptığı gibi vaaz verebiliriz. Ben inanıyorum ki, bizi isyana teşvik eden vaazları verenlere göre, biz bu görevi çok daha iyi yapabiliriz ve yapmalıyız da.

A. Kilisenin ahlak kuralları, erdem ve kötülük öğretisi açısından, benim burada ortaya koyduğum kurallardan birçok bakımdan farklılık gösteriyor ve aynı zamanda, Aristoteles'in ahlakıyla hiçbir benzerlik taşımıyor. Çünkü Roma Kilisesinde, en başta gelen erdemler, ihanet bile olsa, dine uygun olmasa da, öğretiyeye itaat etmek; ruhbana, yani onların dini-ne ve çıkarlarına ters düşmemek ve onların, vicdanının sesine kulak veren bir kişinin yanlış olduğunu bildiği sözlerine inanmaktır. Onlara lazım olan bu türden bir imandır. Ben burada, onların ahlak anlayışlarına dair çok fazla şey söyleyebilirim; ama eminim ki siz zaten bunları biliyorsunuz.

Bütün eylemlerin iyilik ve kötülüklerini, Romalı ruhbanın öğretisine uygunluklarıyla ölçen bu okullu tayfanın inanç meseleleri üzerine yazmış olduğu her şeyi okudunuz siz.

B. Peki İngiltere’de Protestan din adamlarının ahlak felsefesi nedir?

A. Yazdıklarına değil de, hayatlarında ve konuşmalarında ortaya koyduklarına bakacak olursak, çoğunlukla çok iyi ve yazılarında olduğundan çok daha iyi bir örnek oluşturuyorlar.

B. Çoğu zaman öyle olur ki, insanlar korku belasına dürüst yaşarlar ve aynı insanlar, iktidar sahibi olsalar kendi görüşlerine göre yaşayacaklardır; yani görüşleri doğru olmasa bile, hakkaniyetsiz bir biçimde.

A. İngiltere’de din adamları, Papanın ya da Presbiteryenlerin yaptığı gibi, kralı ve tebaasını dini meselelerde, her türlü tutum ve davranışta, doğrudan Tanrı’dan aldıkları bir hakla yönetme iddiasında bulunuyorlar mı? Eğer bulunuyorsa, onların da, hiç mümkün olmayacakmış gibi görünen yeterli güce ve sayıya kavuştuklarında iktidarı ele geçireceklerinden ve ötekiler ne yaptıysa aynısını yapacaklarından kuşku duymamalısınız.

B. Ben, merhum Kralın tarafında olan, adı temiz ve bilgili ilahiyatçılar tarafından yazılmış bir ahlaki sistemi görmekten mutluluk duydım.

A. Sanırım, bu konuda size önerebileceğim, mevcutlar içinde (hoşlanmadığım birkaç pasaj hariç) en iyi, okumanıza değecek kadar iyi olan yazı, *The whole Duty of Man laid down in a plain and familiar way* [İnsanın Bütün Görevleri: Açık ve Anlaşılır Bir Biçimde Anlatılmış] adındaki kılavuzdur. Ve her şeye rağmen diyebilirim ki, eğer Presbiteryen papazlar, hatta içlerinden son fesat faaliyetlerinin başını çeken hevesli vaizler, bu eserle eğitilmiş olsalardı, suçlu bulunabilecekleri hiçbir işe bulaşmazlardı. Bu eserin yazarı insanın görevini üç ana bölüme ayırıyor: Tanrı'ya karşı görevi, kendisine karşı görevi ve komşusuna karşı görevi. Tanrı'ya karşı görevinin, bu eserin yazarı, kendi içinde onun gerek özünü gerek vasıflarını tanımak ve onun sözlerine inanmak olduğunu söylüyor. Onun vasıflarını ise şöyle sıralayabiliriz: Kadiri mutlak, her şeyi bilen, sonsuz, âdil, doğru, şefkatli ve Kutsal Kitap'ta sayılan bütün diğerleri. Bu fesat vaizler bu meziyetlerden hangisini, Hıristiyanların en üstün meziyetleri gibi, kabul etmemişlerdi ki? Tanrı'nın sözü, İngiltere'de kutsal metin olarak kabul edilen İncil'de yazılıdır.

B. Onlar da Tanrı'nın sözünü kabul ediyorlar; ama kendi yorumlarına göre.

A. Piskoposlar ile geriye kalan kraliyet yanlıları Tanrı'nın sözünü kabul ederken, kimin yorumları kılavuzluk etti onlara? Tabii ki kendi yorumları! Yazar başka bir görev daha koyuyor insanın önüne: Tanrı'nın iradesine itaat etmek ve boyun eğmek. Onlardan herhangi biri, hayır, yaşayan her-

hangi biri, herhangi bir zamanda, Tanrı'nın iradesine karşı gelen, herhangi bir şey yaptı mı?

B. Tanrı'nın iradesi derken, sanırım, onun vahyedilmiş iradesini, yani onun, eminim hem vaazlarıyla hem de başka yollarla en berbat şekilde çiğnedikleri emirlerini kastediyor.

A. Onların eylemlerine gelecek olursak, eğer Tanrı acımasızca yargılayacak olsa, hiç kuşkusuz, bütün insanlar lanetlenecek kadar suçludur. Ve onların vaazlarına gelince, onlar söyledikleri şeylerin, Kutsal Kitap'taki, Tanrı'nın vahyedilmiş iradesine uygun olduğunu düşündüklerini söyleyeceklerdir. Eğer böyle düşünmüşlerse, burada bir itaatsizlik değil, hata vardır. Ve kim onların aksini düşündüğünü kanıtlayabilir ki?

B. İkiyüzlülük bütün günahlar içinde en ağır olanlardan biri; affedilemez.

A. Bir diğer görev, yazarın koyduğu, onun evinde (yani Kilisede), mülkünde, onun gününde, onun sözlerinde ve kutsal emanetlerinde, O'nu onurlandırmaktır.

B. Onlar bu görevi de, diğer bütün din adamları, yani Kral yanlıları gibi yerine getirmiştir, diye düşünüyorum ve Presbiteryenler de her zaman, Tanrı'nın evinin her tür saygısızlıktan uzak tutulmasına aynı şekilde özen göstermiştir. Onalıklar ödenmiş, adaklar kabul edilmiştir; sabbath günü

kutsal addedilmiş, onun sözleri tekrarlanmış, Komünyon ve vaftiz törenleri usulüne uygun yapılmıştır. Peki ama oruçlar ve bayramlar da, Tanrı'nın adına yerine getirilmesi gereken görevlerden değil midir? Eğer öyleyse, Presbiteryenler bu görevlerde başarısızdır.

A. Neden öyle diyorsunuz ki? Bazı bayramları kutluyorlar ve onlar da, Kilisenin buyurduğu günlerde değil de kendilerinin uygun bulduğu zamanlarda, tıpkı Tanrı'nın canı istediğinde krala dikkate değer bir zafer kazandırdığı gibi, kendi aralarında oruç tutuyorlar. Ve bu noktada kendi işlerini, Kutsal Kitap'ta olduğunu iddia ettikleri şekilde yürütüyorlar. Onların bu şekilde inanmadıklarını kim kanıtlayabilir ki?

B. Bütün bu görevleri geçip, krala karşı görevlerimize gelim ve krala bağlı din adamları tarafından öğretilen dini akidelerde, Presbiteryenleri haklı gösterebilecek şekilde, insanları krala karşı kışkırtan bir şeylerin olup olmadığını ele alalım. Zira sizin sorduğunuz da buydu zaten.

A. Hükümdarlara dair görevlerimiz konusunda yazar şunları söylüyor: "İtaat etmeliyiz; ya aktif ya da pasif olarak. Bütün yasa hükümleri söz konusuysa, yani yargıç, Tanrı'nın emirlerine karşı olmayan bir şeye hükmettiğinde, biz o yargıcın hükmü doğrultusunda davranmak, dediklerini yapmak zorundayız; ama o yargıç, Tanrı'nın emrettiği şeyin aksine bir şey buyuracak olursa, ona bu aktif itaati göster-

mek zorunda değiliz. O buyruğa göre davranmayı reddedebiliriz, hayır, reddetmeliyiz (ama o buyruğun kesinlikle karşı olduğundan tamamen emin olmalı, vicdanımızı kendi inadımızın bir kisvesi haline getirmemeliyiz); o halde, biz insanlardan ziyade Tanrı'ya itaat ederiz. Ne var ki, bu bile bir pasif itaat zamanıdır; böylesi bir ret karşısında, bize reva görülen ceza neyse ona sabırla katlanmalı ve kendimizi güvenceye almak için o yargıca karşı ayaklanmamalıyız.”

B. Burada, son ayaklanmaya rengini veren ne var ki?

A. Onlar, bunun Kitap'a uygun olduğuna inandıkları gibi, bunu Tanrı'ya itaat ederek yaptıklarını söyleyeceklerdir; Kitap'tan örnekler verecekler, belki de Kral Saul'a direnen Davud ile taraftarlarını ve sonra da zaman zaman putperest İsrail Kralları ile Yahuda'ya karşı çok ağır konuşan peygamberleri sayacaklardır. Saul onların meşru kralıydı ve yine de ona ne aktif ne de pasif olarak itaat ettiler. Zira onlar kendilerini ona karşı bir savunma konumuna yerleştirmişlerdi; ama buna rağmen Davud kişi olarak onun canını bağışladı. Presbiteryenler de aynısını yaptılar: Generallerini sefere yolladılar ama Kralın canını bağışladılar. Ayrıca, kürsülerinde halkı o zamanki Parlamento'yu savunmak için silaha sarılmaya kışkırtanların bunun için Kitap'tan, yani Tanrı'nın sözlerinden kanıt gösterdikleri de apaçık ortadadır. O halde, diyebiliriz ki, eğer kral Kutsal Kitap'a karşı, yani Tanrı'nın emirleriyle uyuşmayan bir emir verdiğinde, tebaanın krala direnmesi ve Kitap'ın anlamına kendisi karar

vermesi yasal olacaksa, herhangi bir kralın hayatının ya da herhangi bir Hristiyan krallığın huzurunun uzun sürmesi imkânsızdır. İnsanlar ister sadık ister asi olsun, bir krallığı içinden bölen ve bunu da açıkça yazan ya da vaaz eden bu öğretilerdir. Dolayısıyla, gördüğünüz üzere, eğer bu fesat din adamları bu öğretiyle yargılanacak olursa, gayet tabii ki başarıya ulaşacaklardır.

B. Bunun farkındayım ve insanların, Yüce Tanrı ile hiç konuşmadıkları, onun ne söylediğine ilişkin diğerlerinden daha fazlasını bilmedikleri halde, yasalar ile vaizler ters düştüğünde, büyük bir hevesle, ülkedeki yüksek mevkilerden asiller ile sıradan halkın rızasını alan kral tarafından yapılan yasaların değil de (ne kadar hazırcevap olsalar da, çoğu cahil birer okullu olan) din adamlarının [*minister*] peşine takılmasına hayret ediyorum.

A. Onun sözlerine biraz daha yakından bakalım. Önce, pasif itaat meselesini ele alalım. Bir hırsız yasaları ihlal ettiğinde ve bu yüzden yasaya göre cezalandırıldığında, kimse onun çektiği ezanın yasaya itaat etmek olduğunu söyleyemez. Her yasa, yapma ya da imtina etme yönünde bir emirdir: Bunların hiçbirisi, yani yapmak da imtina etmek de, eza çekerek yerine getirilmez. Eğer herhangi bir ezaya itaat denebiliyorsa, o gönüllü olarak çekilmiş olmalıdır; çünkü hiçbir irade-dışı eylem, yasaya boyun eğme sayılmamalıdır. Bu ezanın itaat yerine sayılması gerektiğini söyleyen biri, cezadan kaçmak için direnmemeli, kaçmamalı ve hatta saklanmamalıdır da.

Peki ya pasif itaat söylemini savunan, içlerinden herhangi biri, canı söz konusu olduğunda, gönüllü olarak kendini adaletin eline teslim edecek mi? İnfaza götürülen birinin, hem eli kolu bağlı bir şekilde hem de muhafızlar eşliğinde götürüldüğünü ve eğer hem onların elinden hem iplerden kurtulabilse kaçacağını görmüyor muyuz? Onların pasif itaati budur işte. Din bilginleri ve Ferisiler, Musa'nın kürsüsünde otururlar. İsa Mesih, "Bu nedenle size söylediklerinizin tümünü yapın ve yerine getirin" (Matta, XXIII, 2, 3) der. İşte bu da aktif itaattir. Ne var ki, din bilginleri ve Ferisiler, görünen o ki, Kitap'a göre, hiçbir zaman Tanrı'nın iradesi hilafına bir şeyler emretmeyecek kadar dinine bağlı insanlar değildir.²¹

B. Tiranlara da her şeyde aktif olarak itaat etmek gerekiyor mu? Yoksa yasal bir kralın emrine itaatsizlik yapılabilir diye bir şey yok mu? Ya o kral bana, yasa tarafından ölüme mahkûm edilmesi durumunda, babamı kendi ellerimle infaz etmemi emrederse?

A. Bu üzerine kafa yormaya değecek bir mesele değil. Herhangi bir kralın ya da tiranın böylesine insanlık dışı bir emir verdiğini ne okudum ne de duydum. Şayet öyle bir şey olsa bile, o zaman emrin onun yasalarında yeri olup olmadığına bakarız. Zira krallara itaatsizlik etmek derken, onun yasala-

21. Âyet şöyle devam etmektedir: "Ama onların yaptıklarını yapmayın. Çünkü söyledikleri şeyleri kendileri yapmazlar."

rına, herhangi bir kişiye uygulanmadan önce, yapılmış yasalarına itaatsizliği kastediyoruz; zira çocuklarının babası ya da evindeki hizmetçilerinin efendisi de olsa, kral genel olarak halkına yalnızca, doğal bir kişi değil de bir politik şahsiyet olarak, evvelden yapılmış yasaya uygun bir biçimde emirler verir. Ve eğer bir emir senin sözünü ettiğin gibi (o zamana kadar olmamış ve ondan sonra da olmayacak) bir genel yasaya uydurulmuşsa, yasanın yayınlanmasının ardından ve babanın mahkûmiyeti sonrasında krallığı terk etmemişsen, o emre uymakla yükümlü olursun.

B. Sizin yazarınız daha fazlasını da söylüyor: Tanrı'nın yasasına karşı gelen herhangi bir emir vermiş olan krala aktif itaati reddederken, o şeyin gerçekten karşı olduğundan tamamen emin olmalıyız. Lâkin emin olmanın nasıl mümkün olacağını bilsem, memnuniyetle olurum.

A. Sanırım, siz bu inkârcıların herhangi birinin, doğrudan Tanrı'nın kendi ağzından, kendisi Tanrı'nın bir subayı olan kralın emrine karşı, siz ve ben nasıl Kutsal Kitap'tan başka bir yerden emir almıyorsak, onların da aynı şekilde, herhangi bir emri kabul etmediklerine inanmıyorsunuz. Ve insanlar çoğunlukla, Kutsal Kitap'ın gerçek manasına yönelmekten ziyade, Kitap'tan kendi anlayışına göre anlam çıkardığı için, bütün örneklerde, Tanrı'nın neleri emrettiğini ya da bizi neleri yapmaktan men ettiğini kesin olarak bilmenin tek yolu, kralın kendi hükmüne ya da kralın, ilgili inanç sorununu üzerine Kutsal Kitap'ın söylediklerinin anlamını belir-

lemek için yetkilendirdiklerinin verdiği hükme bakmaktır. Ve ister piskopos ya da papaz, ister konsey olsunlar, kralın yetkilendirdiği kişilerin ya da kurumların Kiliseyi yönettiğini, bütün Hristiyan devletlerde herkes bilir.

B. Şimdi söylediklerinize bakacak olursak, ortaya bazı şüpheli durumlar çıkabilir. Şöyle ki: Eğer insanlar görevlerini Kutsal Kitap'ın anlamına ilişkin kendi yorumlarından değil de, başka insanların söyledikleri sözlerden öğreneceklerse, ne amaçla o metinlerin İngilizceye çevrildiğini ve herkesin onları okumaya ehil olup olmadığı bir yana, bir de buna teşvik edildiğini anlamakta zorlanıyorum. Bu ortaya fikir ayrılığından ve sonuç olarak da, insanın doğası gereği, tartışmadan, yardımseverliğin yok olmasından, itaatsizlikten ve en sonunda da isyandan başka ne çıkarabilir ki? Aynı şekilde, Kutsal Kitap'ın İngilizce okunmasına cevaz verilmişken, çeviriler neden herkesin okuyabileceği, ortalama kapasiteye sahip bir insanın bile anlayabileceği bir biçimde yapılmadı ki? Örneğin okumasını bilen Yahudiler kendi yasalarını İbranice anlamıyor mu? Aynı şekilde, biz İngilizce yazılmış hukuk maddelerini anlamıyor muyuz? Ve Eski Ahit'in bir yasa niteliği taşımayan yerleri söz konusu olduğuunda, bazı yasaları ihlal etmedikçe hiçbir cezanın söz konusu olmadığına gören Yahudiler, onlar anlaşılınsın ya da anlaşılmasın, kendilerini hiçbir yükümlölük altında hissetmeyeceklerdir. Aynı soruyu Yeni Ahit için de sorabilirim. Zira, inanıyorum ki, Kitap'ın orijinal dili anadilleri olan insanlar neyin emredildiğini yeterince anlıyordu ve hem Kurtarıcımız, hem

havariler hem de onların doğrudan çömezleri, onlara tavsiyelerde bulunuyordu. Yine, Aziz Petrus ve Aziz Yuhanna'nın, Başkâhin Hanna ile Kudüs Konseyinin öteki üyeleri tarafından, İsa Mesih adına artık öğretmeleri yasaklandığı zaman sorduğu soruya nasıl cevap vereceksiniz: "Tanrı'nın önünde, Tanrı'nın sözünü değil de sizin sözünüzü dinlemek doğru mudur?"

A. Buradaki durum aynı değil. Petrus ve Yuhanna, Kurtarıcımızı onun mucizeleri sayesinde her gün görüyor, onunla konuşuyor ve onun Tanrı olduğunu biliyorlardı. Sonuç olarak, başkâhinin mevcut emrine itaatsizliğin haklı olduğunu kesin olarak biliyorlardı. Şimdi herhangi bir papaz [*minister*], doğrudan Tanrı'nın ağzından krala itaat etmemesi yönünde bir emir aldığını ya da başka kaynaklardan değil de Kutsal Kitap'tan bir yasa biçiminde ve niteliğinde olan, çeşitli yerlerde doğrudan ve açık olarak her şeyde ona itaat edilmesini emreden kralın herhangi bir emrinin Tanrı'nın yasasına aykırı olduğunu bildiğini söyleyebilir mi? Sizin bahsettiğiniz metin, Kutsal Kitap'ın farklı yorumlardan kaynaklanan sorunlara, bir Hristiyan kralın değil de bir papazın otoritesinin karar vereceğini anlatmaz bize. Bu yüzden, kralın Kilisenin başı olduğu ve sonuç olarak da Kitap'ın bütün yorumlarının doğruluğuna karar verecek başyargıç olduğu yerde (Kutsal Kitap'ın kendi başına değil de Kralların ve Devletlerin otoritesiyle kabul edildiği yerler hariç), kralın yasalarına ve kamusal kararlarına itaat etmek, Tanrı'ya itaatsizlik değil, tam tersine Tanrı'ya itaattir. Bir papaz La-

tince, Yunanca ya da İbranicedeki -eğer varsa- becerisinin, kendisinin bütün cemaatine, Kutsal Kitap'ın her muğlak yeriyle alâkalı olarak, kendi anlayışını ya da kendi anlayışı olduğunu iddia ettiği şeyi dayatma ayrıcalığı vereceğini düşünmemelidir. Yine aynı şekilde, kendisinden önce kimse- nin aklına gelmeyen güzel bir yorum bulur bulmaz, bunun ilham yoluyla geldiğini de düşünmemelidir; çünkü bundan emin olamaz. Ne kadar iyi olursa olsun, yorumunun doğru olduğundan da emin olamaz ve o halde, krala ve yasalarına karşı bütün o inatçılığı ve asiliği, yüreğinin ve tutkularının kibrinden başka bir şey değildir ya da düpedüz sahtekârlıktır. Ve siz, Kutsal Kitap'ın İngilizceye çevrilmesine gerek olmadığını, belki de bunun zararlı olduğunu düşünüyorsunuz; ama bu konuda benim fikrim farklı. Kutsal Kitap'ın her okuyanın kolayca anlayabileceği ve (ruhun selameti için zorunlu olduğu kadar) hem doğru inancı hem de iyi ahlaki öğreten çok yeri vardır ve hiçbir ayartıcı, onları okuyan sıradan bir okurun zihnini çelemez. Ayrıca o metinleri okumak o kadar büyük fayda sağlar ki, insanlara ve devlete büyük zarar vermeksizin yasaklanamaz.

B. İnsan ruhunun selameti için hem inanç hem de tutum ve davranışlarda gerekli olan her şey, kabul ediyorum ki, Kutsal Kitap'ta olabildiğince açık bir biçimde gösterilmiştir. Çocuklar her şeyde ebeveyninize itaat ediniz. Hizmetçiler efendilerinize itaat ediniz. Bütün insanlar, ister kral ister onun gönderdiği birileri olsun, üstün güçlere tâbi olunuz. Tanrı'yı tüm ruhunuzla seviniz ve komşularınızı kendinizi nasıl seviyorsanız öyle seviniz.

Bütün bunlar Kutsal Kitap'ta vardır ve bunların anlaşılma-
yacak hiçbir yanı yoktur; ama ne çocuklar ne de insanların
büyük bölümü, böyle davranmanın neden görevleri oldu-
ğunu anlamaktan uzak. Onlar devletin [*commonwealth*] ve
dolayısıyla kendilerinin güvenliğinin o görevleri yerine ge-
tirmelerine bağlı olduğunu görmüyorlar. Her insan doğası
gereği, herhangi bir disiplin almaksızın, yaptığı her şeyde,
mümkün olduğunca, itaat etmenin kendisine ne gibi bir
faydası olacağını hesaba katar. Tamahkârlığın bütün kö-
tülüklerin kökeni olduğunu anlar; ama düşününce, bazen
bunun kendi mülkünün de kökeni olduğunu fark eder. Ve
böylelikle, başka durumlar için de Kutsal Kitap bir şeyler
söyler ama onlar başka bir şey düşünür; çünkü gözlerinin
gördüğü, şimdiki hayatın malını mülkünü ya da yoksul-
luğunu tartarlar kafalarında. Ne var ki, terazinin kefesine,
görmedikleri gelecekteki hayatın iyiliğini ve kötülüğünü
koymazlar.

A. Bütün bunlar hiçbir yerde, Kutsal Kitap'ın Yunanca ve
Latinceye hapsedildiği yerde olduğundan daha çok olmaz
ve insanlar, vaizler o metinlerden ne anladıysa aynısını
öğrenirler. Ama durumu ve yaşı, okuduklarının anlamını
irdelemeye müsait olanlar ve görevlerinin temellerini araş-
tırmaktan zevk alanlar, hiç kuşkusuz, Kutsal Kitap'ı oku-
yarak görevlerinin bilincine varınca, yalnızca yasalara itaat
etmekle kalmayıp, başkalarını da itaat etmeye teşvik ede-
cektir. Çünkü yaşı kemale ermiş ve belli nitelikleri taşıyan
insanlar, hürmet ettikleri ve gönüllerini kırmaktansa yasa-

ları ve talimatları çiğnemeye istekli oldukları şahsiyetleri örnek alan aşağı seviyedeki komşuları tarafından dikkatle takip edilirler.

B. O bahsettiğiniz, durumu ve yaşı müsait olan insanlar var ya, benim kanaatime göre, Kutsal Kitap yorumlarına en az güvenilebilecek birileri varsa, onlardır. Biliyorum, Yunanca ve Latinceyi ya da iki dili birden bilen, üstelik bilgiyi de seven ve sonuç olarak en zor metinlerin bile anlamını çözmekten zevk alan ya da ister yeni bir şey ister başkalarının bulamadığı bir şey olsun, o anlamı bulduğunu düşünen insanları kastediyorsunuz siz. Bu insanlar, bundan dolayı, onlara görevlerini öğreten kolay yerleri görmezden gelecek, yalnızca dinin gizemlerinin peşine düşen insanlardır. Şu tür gizemlerdir onların derdi: *O, cennette de hüküm süren üçlemi ve o üçün bir olduğunu nasıl idrak edebilir? Tanrı nasıltan yapılmış olabilir? O et aynı anda birçok yerde nasıl bulunabilir? Cehennemin yeri neresi ve azapları nelerdir? Ve diğer başka metafizik öğretiler: İnsan iradesi özgür müdür; yoksa Tanrı'nın iradesine mi bağlıdır? Kutsiyeti kazandıran şey ilham mıdır, yoksa eğitim mi? İsa Mesih şimdi bize kimin aracılığıyla sesleniyor: Kralın mı, yoksa din adamlarının mı; yoksa İncil yoluyla onu okuyan ve kendince yorumlayan herkese mi? Yoksa tek tek her insana, özel bir ruh aracılığıyla mı sesleniyor?* Bu ve benzeri konular merak işidir ve son zamanlarda başımıza gelen onca belanın nedenidir. Kutsal Kitap'tan İsa Mesih'e inanmayı, Tanrı'yı sevmeyi, krala itaat etmeyi ve metaneti öğrenen doğru dürüst insanların bütün bunları unutması-

nın ve dini, sizin o akıllı adamların tartışmalı öğretileri yerine koymasının nedenidir.

A. Ben bu insanların, Kutsal Kitap'ı nüfusun geri kalanı için yorumlamaya ehil olduklarını düşünmediğim gibi, geri kalanların onların yorumlarını Tanrı'nın keliması olarak alması gerektiğini de söylemedim. Onların bilmek zorunda olduğu şeyler, yorum gerektirmeyecek kadar kolay: Zorunlu olanlar ne kadar çoksa, o kadar kötüdür. Ama zorunlu olmayan öğretilere gelince, yetkisini kralın ya da devletin yasalarından alması halinde, egemen güç kral da olsa devlet de olsa, her kişinin görevi itaat etmek olduğu müddetçe, ben her uyuğun onlar aleyhine konuşmama görevi olduğunu söylüyorum. Bu ve benzeri bütün güçler, yasalara karşı geldiklerinde ve insanları nifak tohumları ekmeye ya da yasalara karşı görüşler ortaya koymaya sevk etme ihtimali ortaya çıktığında, onların yorumlarının yayınlanmasını ya da öğretilmesini cezalandırma yanlısıdır.

B. O zaman onlar, eğitimlerini üniversitelerde alanların çoğunu cezalandırmak durumunda kalacaklar. Zira ilahiyat üzerine böylesi garip sorular ilk önce üniversitelerde ortaya çıktı ve ardından da, medeni haklar ve ruhban yönetimiyle ilgili bütün o politik sorular sökün etti. Aristoteles, Platon, Cicero ve Seneca'nın eserleri ile Roma ve Yunan tarihlerinden özgürlük yanlısı argümanları, hükümlerinin zorunlu iktidar gücüne karşı tezleri orada öğrendiler. Bu yüzden benim, buradaki üniversitelerin

alışmalarını, huzurun sağlanmasına, kralın yasalarına ve İngiltere Büyük Mührünü [Great Seal]²² taşıyan kamusal kararlara mutlak itaati öğretme yönüne kaydırıp o yönde ilerleyinceye kadar, kendi içimizde kalıcı bir barış sağlama konusunda hiçbir umudum yok. Zira isyanlara karşı kazanılacak bir zaferden ziyade, bizi bir arada barış içinde tutacak olan şeyin, çok sayıda bilgili insanın otoritesinin desteğini arkasına almış sağlam bir akıl olduğundan hiç kuşukum yok. Ama korkarım ki, yapılacak iş için zorunlu olduğu oranda, üniversiteleri devletin faaliyetleriyle uyumlu hale getirmenin imkânı da yok.

A. şu ana dek üniversitelerin zaman zaman, bütün ilahi yasaların, sivil ve doğal yasaların aksine, Krallarımızın haklarına karşı Papanın otoritesini savunduğunu göz önüne alarak, şunu da sorabiliriz: Neden onlar, her çeşit yasayı ve hakkaniyeti arkalarına almışken, hem krallığın hükümrânı hem de Kilisenin başı olan kralın haklarını da savunamıyorlar?

B. Onlar önceden Papanın otoritesini savunmak için ileri sürdükleri bütün o gerekçeleri, Kral VIII. Henry Parlamenta Kilisenin başı olduğunu ilan ettikten sonra, kralın gücünü savunmak için neden ortaya koymadılar ki?

22. Büyük Mühür anlamına gelen ve 11. yüzyılda İtirafçı Edward'tan beri, imparatorların önemli devlet belgelerini onayladıklarını göstermek için kullandıkları mühürdür. Mührü muhafaza etme yetkisi Lord Keeper'dadır.

A. Çünkü üniversitelerdeki her şeyi yöneten ruhban, üniversiteleri olmayan ruhban ve daha alt kademedен din adamları olan piskoposlar, Papanın aşağıya çekilmesinin, İngiltere söz konusu olduğunda, onun yerine kendilerinin yükselmesi olduğunu düşündüler ve onların büyük bir kısmı, manevi güçlerinin kralın otoritesine bağlı olmadığını, doğrudan İsa Mesih'in otoritesinden kaynaklanıp, piskopostan piskoposa geçen bir silsile içinde türediğini hesaba katmadılar. Halbuki manevi güçlerinin, otoritesini inkâr ettikleri papaların ve piskoposların ellerinden geçerek türediğini biliyorlardı. Zira Papanın İngiltere'de elinde tuttuğunu iddia ettiği ilahi hakkın onun elinden alınması gerektiğini savunmakla birlikte, şimdi kendilerinin temsil ettiğini düşündükleri İngiltere Kilisesinin [*Church of England*] elinden alınmasını da doğru bulmuyorlardı. Onlar muhtemelen, İbranice, Yunanca ya da Latince İncil'i sökemeyen ve belki de Yunanca ve Latince fiil çekimi ile isim eklerini bilmeyen bir kadının ya da bir çocuğun ya da bir adamın, dini konularda, yani ilahiyat meselelerinde eğitim almış o kadar din âlimini hükmü altına almasının akla yatkın olmadığını düşünmüşlerdi; çünkü din, şimdi olduğu gibi, uzun bir süre, çoğu insan tarafından, ruhbanı büyük avantaj sağlayacak şekilde, ilahiyatla aynı şey olarak alınmıştı.

B. Ve özellikle de şimdi Presbiteryenler arasında. Zira onların, âyinlerine sürekli gelenler, onlarla Kutsal Kitap'ın yorumu hakkında tartışma yürütenler ve onlar için hem bedenleri hem de keseleriyle kavga verenler hariç, çok iyi bi-

rer Hıristiyan olarak hürmet ettiği çok az insan görüyorum. Onlar için, size telkinde bulundukları gibi inanmamışsanız, İsa Mesih'e inanmak hiçbir şey ifade etmez. Hayır işleminin, onlar için yapılan bir hayır ve eli açıklık söz konusu olmadıkça ve onların hiziplerine katılmadıkça, hiçbir anlamı yoktur. Bu bizim dinimizken, nasıl huzur bulabileceğimizi söyleyemem. *Hæret lateri lethalis arundo*.²³ Presbiteryenlerin bu fesat öğretisi, insanların kafalarına ve hatıralarına o kadar acı bir biçimde kazındı ki, (İçlerinden geçenleri söyleyemem; zira onlar yasal olarak isyan edebilecekleri dışında ondan hiçbir şey anlamamıştır) korkarım, devlet ve toplum [*commonwealth*] asla iflah olmayacak.

A. Münferit olarak VII. Henry ile VIII. Henry'de bulunan iki büyük erdem müşterek olarak tek bir kralda olursa, devlet ve toplum [*commonwealth*] kolayca iyileşecektir. VII. Henry'ninki halkı fazla bizar etmeden kasasını doldurmak; VIII. Henry'ninki ise erken müdahaledir. Ne var ki, ilki olmadan bu fiilen yerine getirilemez.

B. Bu sizin söylediğiniz, benim fikrimce, Krala, yeteri kadar para toplayana, yeterli bir ordu kurup besleyene, sonra da üzerlerine yürüyüp yok edene kadar onları kendi haline bırakma yönünde bir tavsiyeye benziyor.

23. Vergilius'un bir dizesi: Tutkuları ya da pişmanlıkları insanın peşini bırakmaz anlamında, "Ölümcül ok bağına saplı duruyor."

A. Tanrı korusun! Dinde ve insanlıkta yeri olmayan böylesine korkunç bir tertip, Kralın aklından bile geçmesin. Ben istiyorum ki, Kralın her ayaklanmayı bastırabilecek bir ordusu olsun ve böylece üniversitelerde reform hamlelerine girişerek onu zor durumda bırakmaya cüret edemeyecek düşmanlarının bütün zafer umutlarını ellerinden alsın; ama aynı zamanda, yasalar tarafından zaten ölümle cezalandırılması hükme bağlanmış suçları fiilen işleyenler dışında kimsenin canına kıymasın. İsyanın üssü, sizin bu isyanda gördüğünüz ve diğer isyanlardan da çıkardığınız gibi, üniversitelerdir; ama buna rağmen onlar yok edilmemeli, daha iyi disiplin altına alınmalıdır: Yani üniversitelerde öğretilen politikalar, her doğru politikanın olması gerektiği gibi, insanları her ne şekilde olursa olsun kralın otoritesiyle çıkarılan yasalara, aynı otorite onları geçersiz kılana kadar, itaat etmenin görevleri olduğunu öğreten; insanların sivil yasaların Tanrı'nın yasaları olduğunu, onları yapanların Tanrı tarafından onları yapmakla görevlendirildiğini anlamalarını sağlayan; insanlara halkın ve Kilisenin tek bir bütün olduğunu ve başında da kralın bulunduğunu; ondan yetki almadan onun altında kimsenin yönetme selahiyeti olmadığını; kralın tacını, din adamı olsun olmasın, hiçbir insana değil, yalnızca Tanrı'ya borçlu olduğunu öğreten politikalar olmalıdır. Orada öğretilen din, mübarek Kurtarıcımızın yeniden gelişini sessizce beklememizi ve bu süre zarfında Tanrı'nın da yasaları olan kralın yasalarına kararlılıkla itaat edilmesini; hiçbir insanı incitmemeyi, bütün insanların hayrına çalışmayı, yoksullar ile hastaları

gözetmeyi, doğruluktan şaşmadan ve fenalıklardan uzak durarak yaşamayı; dinimizi insanların anlayamayacakları gibi umurunda da olmayan, irade özgürlüğü, maddi olmayan töz, ebedi şimdi, aynı anda her yerde olma, Tanrılık ilkeleri gibi doğa felsefesinin meseleleriyle karıştırmamayı öğreten bir din olmalıdır. Üniversiteler bu şekilde disiplin altına alınacak olursa, o zaman oralardan bir zaman sonra, iyi disiplin almış vaizler çıkacaktır ve zaman içinde de disiplini yetersiz olanların sayısı azalacaktır.

B. Bunun çok iyi bir yöntem olduğunu, belki de kendi içimizde barışı daim kılacak tek yol olduğunu düşünüyorum. Zira insanlar ödevlerini bilmezse, onları yasalara itaat etmeye zorlayabilecek olan nedir? Ordu, diyeceksiniz. İyi de orduyu buna ne zorlayabilir? Eğitimli birlikler [*Trained bands*]²⁴ bir ordu değil miydi? Osman'ı Konstantinopolis'teki sarayında boğazlayan Yeniçeriler ordu değil miydi? Bu yüzden sizin, hem insanların genç yaşlarında üniversitelerde eğitim alarak iyi ilkeleri sindirmiş centilmenler ve vaizler tarafından itaati sevmeye sevk edilebileceği hem de üniversitelerin kendileri, sizin söylediğiniz gibi, bu şekilde reform geçirinceye kadar kalıcı bir barışın sağlanamayacağı yönündeki fikirlerinize katılıyorum. Papazların, yüksek sivil iktidarın kendilerine verdikleri dışında bir otoriteye sahip olmadıklarını ve gerek soyluların gerek gentry'nin de,

24. İngiltere'de 1572-1647 tarihleri arasında, düzenli ordunun yokluğunda, tek düzenli ordu niteliği taşıyan, 20 bölük halinde 6000 kişiden oluşan milis gücüdür.

bir devletin özgürlüğünün ister bir meclis ister bir monark tarafından yapılmış olsun, kendi ülkelerinin yasalarından muafiyet anlamına gelmediğini, muafiyetin ancak komşularının getireceği baskıdan ve küstahlığından muafiyet olduğunu bildiği fikrine de katılıyorum.

Bu konuda artık ikna olmuş vaziyetteyim ve şimdi isterse-
niz, benim merakım yüzünden uzun bir ara verdiğimiz me-
seleye dönelim yeniden. Gemi parası üzerinde duruyorduk;
hani şu Parlamentonun, zorba ve keyfi yönetim uygulaması
olarak aleyhinde ortalığı ayağa kaldırdığı sorun. Böylelikle,
Kralı tebaasından ayırıp yalnız bırakacak ve gerektiğinde
Krala karşı bir taraftar grubu kazanmış olacaktı. Ve şim-
di, eğer münasip görürseniz, aynı amaçla yapılan bir başka
kurnazlığa geçelim.

A. Sanırım, bu muhabbete bir ara versek iyi olacak. Sizin de
uygun gördüğünüz bir başka gün, kaldığımız yerden devam
ederiz.

B. Memnuniyetle. O günün gelmesi, inanıyorum ki, çok
uzun sürmeyecek.

II. BÖLÜM

A. Hoş geldiniz; yine de, şayet biraz daha beklemiş olsaydınız, istediğiniz bilgileri sağlamak için hafızamı daha iyi toparlardım.

B. Hayır, lütfen, bildiklerinizi bana şimdi anlatmanız için ben ricada bulundum; bundan sonrası için ne zaman isterseniz o zaman buluşuruz.

A. Parlamento halkı gemi parası toplamanın yasalara aykırı olduğuna inandırdıktan ve insanlar böylece bu verginin zorbalık olacağını düşünmeye ve ardından da Majestelerine karşı hoşnutsuzlukları artmaya başladıktan sonra, onu Roma dinini bu krallığa sokmayı ve burada yetkin kılmayı amaçlamakla suçladılar: Halk için bundan daha nefret uyandıran bir şey yoktu ve nedeni de onun yanlış olması değildi; çünkü onların bu konuda yargıda bulunacak kadar bilgileri yoktu. Asıl neden, güvendidikleri vaizlerin âyinlerde ve diğer konuşmalarında o din aleyhine söylediklerini duymaya alışmış olmalarıydı. Ve gerçekten de en etkili iftira buydu ve halkın sevgisini kaybetmesi için muhtemelen böyle bir şey uydurulması gerekiyordu. Bu iftira için buldukları

bahane de ilk başta, o tarihten kısa bir süre önce, Kraliçenin onayıyla Papanın gönderdiği, Rosetti' denen bir şahıstı. Bir de, Papa VIII. Urbanus'un yeğeni Kardinal Francesco Barberini'nin sekreteri olan ve Kraliçenin oluruyla ve himayesi altında, sarayda yüksek mevkiden yanına çekebileceği kadar çok insanı çekerek, bu insanları Roma Kilisesiyle uzlaştırmak amacıyla gönderilmiş, Mr. George Con diye biri vardı. Bu zatın ne kadar başarılı olduğunu söyleyemem; ama onun, özellikle de daha zayıf cinsiyetten bazı kişileri yanına çektiği muhakkak. Diyebilirim ki, onları yanına çekmesi argümanları sayesinde değil, Kraliçenin gözüne girmeyi umut etmeleri nedeniyle olmuştur; ama her ne sebeple olursa olsun, onlar üzerinde belli bir hâkimiyet kurmuştur.

B. O zamanki gibi bir devirde, belki de bu adamlar hiç gönderilmemiş olsaydı daha iyiydi.

A. Somerset-House'ta, yasanın evlilik maddeleri sayesinde mümkün olsa da, bir kapüşonlu keşişler² [*friars-capucins*] manastırının kurulması da bir istisna teşkil ediyordu ve kısa bir süre sonra Clerkenwell'de Cizvitlerin de bir manastır kurmasına izin verildiği ihbar edilmişti. Bu arada, Kralın dahiliye nâzırı Sir Francis Windebank, sürgünden İngiltere'ye dönen bazı İngiliz Cizvitlerine, cezaları idam olmasına

1. Carlo Rossetti (1614-1681), İtalyan Katolik Kardinal, Papanın verdiği özel görevle Londra'ya gönderilmiştir; kovuşturmayla uğramamak için kendisini bir İtalyan soy-lusu olarak tanıtmış, resmi sıfatını kullanmamıştır.

2. Kuruluşu 1525 yılına dayanan, Katolik Kilisesi içinde bir keşiş tarikatıdır.

rağmen, hapis cezası verip onları serbest bırakan kararların altına imza atmakla suçlanmıştı. Aynı şekilde İngiliz Katoliklerinin Kraliçenin şapeline sığınması da, onlara Kraliçeyi, sadece bundan dolayı değil, Katoliklere yaptığı bütün yardımlarından dolayı da suçlamak için bir bahane vermişti. O kadar ileri gittiler ki, bazıları açıkça Kralı da onun yönettiğini söylemişti.

B. Garip bir haksızlık! Kraliçenin yeminini edip usulünce Katolik olduğu biliniyordu ve bu yüzden de Katoliklere elinden geldiğince yardım etmesinden daha doğal bir şey olamazdı; aksi halde, yeminine sadık kalmamış olurdu. Ama görünen o ki, onlar onu kendileri gibi ikiyüzlü davranmaya zorluyordu. Hangisi olursa olsun, bir tarikatın üyesi olmuş sofu bir hanımefendinin, üyesi olduğu Kiliseye iyilik yapmasının ve yardımda bulunmasının suç olduğu düşünülebilir mi?

A. Kralı ayaküstü Papalığı savunmakla suçlamak için Parlamento'ya bir diğer bahaneyi de, Episkopal ve Presbiteryen din adamları arasında özgür irade konusunda yürütülen büyük bir tartışma vermişti. Söz konusu tartışma ilk kez Kral James zamanında Aşağı Ülkeler'de [Hollanda], Gomar'us ile Arminius arasında patlak vermişti. Bunun İngiltere Kilisesinde sorun yaratabileceğini gören Kral, farklılıkları uzlaştıırıp birleştirmek için elinden geleni yapmıştı. Bu arada, ileri gelen din adamlarından bir meclis Dort'ta [Dordrecht] toplanmış ve Kral James de buraya bir ya da iki din

adamı yollamıştı; ama hiçbir sonuç alınamamıştı. Sorun bir karara bağlanamadan öylece bırakılmış ve buradaki üniversitelerin tartıştığı bir konu haline gelmişti. Bütün Presbiteryenler Gomarus'la aynı fikirdeydi; ama çok daha fazla sayıda insan bu fikri paylaşmıyordu. Onlara burada Arminiusçular adı verildi. Bu özgür irade öğretisi hem bir Papalık öğretisi olarak köpürtüldüğü için hem de Presbiteryenlerin sayısı çok fazla olduğundan ve o tarihlerde Presbiteryenler halkın gözüne girdiğinden, Arminiusçulardan genel olarak nefret ediliyordu. O yüzden, Canterbury Başpiskopusu Dr. Laud'un Arminius'tan yana olduğu ve kısa bir süre önce, ruhban üzerindeki iktidarından faydalanarak, bütün papazların insanlara kader hakkında vaaz vermelerini yasakladığı ve ona şükran duyan ve Kilisenin kendilerini tercih edeceğini uman bütün rahiplerin, kabiliyetlerinin ve liyakatlerinin bir kanıtı olarak var güçleriyle özgür irade hakkında vaazlar verip yazılar yazma peşine düştüğü bir zamanda, Parlamantonun bu iftirayı halka yutturması hiç de zor olmadı. Ayrıca onlar, içlerinden bazıları, Başpiskoposun içten içe bir Papacı olduğu ve burada Roma dinine karşı bir hoşgörü yaratmayı başarabilirse, kardinallik makamının kendisini beklediği söylentisini çıkardılar. Bu, yanlış olmasını bir yana bırakın, kuşku duymak için bile gereken herhangi bir dayanaktan yoksun bir söylentiydi.

B. O eğitimciler [*scholars*], ihtiyaç duydukları ışığı yanan devletin alevlerinden alan o karanlık adamlar, gereksiz tartışmalarını, kavgalarıyla birlikte, üniversitelerden toplu-

mun tamamına yaymayı kendilerine iş edinmiş olmalılar. Daha da garibi, devletin onları susturmak yerine, onlarla uğraşması olmalı.

A. Bir devlet itaate zorlayabilir; ama hatalı olanı ikna etmediği gibi, haklı bir nedeni olduğuna inanan insanların fikrini değiştirmeye çalışmaz. Öğretilerin bastırılması onları birleştirip güçlendirmekten, yani onlara zaten inanmış olanların hem kötülüklerini hem de güçlerini artırmaktan başka işe yaramaz.

B. Peki, üzerinde anlaşılmadıkları meseleler neler? Piskopos ile Presbiteryen arasında, İsa Mesih'in ruhaniliği ya da insaniliği üzerine bir tartışma mı var? İçlerinden biri Üçlemeyi ya da inancın herhangi bir temel akidesini inkâr mı ediyor? Taraflardan biri adalet, sevap, dirayet ya da selamet için, Krala karşı görevlerimiz hariç, herhangi bir başka görev aleyhine açıkça vaaz mı veriyor, doğrudan yazı mı yazıyor? Hayır, bunlardan hiçbirisi söz konusu değil; ama yine de iki tarafın da aklında Kralı yönetmek ya da yok etmek olduğu kesin. Tanrı bizi affetsin! Onların neyi savunduğunu anlamayan kimse bağışlanamaz mı? Ya da ister inanç ister hakkaniyet bakımından olsun, bir insanın kurtuluşu bir diğerinden daha fazla şarta mı bağlı? Kâfir olmayan ve İsa Mesih ile havarilerinin bize söylediklerinin kurtuluşumuz için zorunlu olduğuna ve daha fazlasına zaten inanan bizim gibiler için, inanç konularında bu kadar vaaza ne gerek var? İnsanlara doğruluk ve dürüstlük [*righteousness*] tavsiye

edildiğini gerçekten çok sık duyuyorum; ama ben onların âyinlerinde adalet sözünü çok nadiren duydum. Halbuki Latince ve Yunanca İncil’de “adalet” sözcüğü fazlasıyla geçtiği halde, bu herkesin anlayabileceği bir sözcük olmasına rağmen, İngilizce İncil’de yerine “doğruluk ve dürüstlük” sözcüğü konulmuştur (bu sözcükten çok az insan aynı şeyi anlar; doğruluktan çoklukla eylemde ya da amaçta doğruluk değil, fikirlerdeki doğruluk anlaşılır).

A. İtiraf etmeliyim ki, Hıristiyanlar arasında, ruhun selameti için zorunlu noktaların neler olduğuna dair çok az tartışma biliyorum. Çoğu kez bütün tartışmalar, Kilise üzerindeki otorite ve iktidar ya da Kilise müdavimlerinin çıkarı ya da onuru gibi sorunlar üzerine patlak vermiştir. Zira benim ruhumun ya da kendisinden başka herhangi birinin ruhunun bağışlanması için kendisini sıkıntıya sokacak ve komşularıyla arasını açacak biri var mıdır? Şayet varsa, kimdir o? Presbiteryen papazlar ve diğerleri nifak tohumları ekerken ve insanları bu son savaşlarda isyana teşvik ederken, yönetim değişiminden bir çıkarı olmaksızın ya da konumunu ya da geçim kaynaklarından birini kaybetmekten korkmadan, karşı taraf fesat vaazları verirken kim onlara karşı büyük bir coşkuyla sesini yükseltti? İtiraf etmeliyim ki, tarihten gözlemlediğim ve kâfirlerin Yunanca ve Latince yazdıklarından bildiğim kadarıyla, bize bu kadar vaaz verildiği ama onlar için böyle bir şey söz konusu olmadığı halde, bu kâfirler erdem ve ahlaki görevler konusunda bizden hiç de geri kalmamıştır. Yine itiraf etmeliyim ki, her Pazar ve

hatta daha sık, bir seferde ülkenin bütün insanlarına nutuk çekme özgürlüğüne sahip insanlar varken, devletin onların ne söylediklerini zerre kadar umursamamasının verebileceği zararları ve Hıristiyan dünyanın dışında herhangi bir yerde böyle bir şeye izin verilmediğini ve bu yüzden oralarda din üzerine bir iç savaşın da çıkmadığını göz önünde bulundurduğumda, çok vaazdan maraz doğduğu fikrine kapılıyorum. Bununla birlikte, insanlara hem Tanrı'ya hem de insana karşı görevlerinin neler olduğunu tekrarlayanın da zararı olmadığını söyleyebilirim. Yeter ki bu, akli bir karış havada genç zibidiler yerine, halkın hürmet ettiği, ağırbaşlı ve akliselim eski kuşak tarafından yapılsın; zaten, kuru gürültülerinden hoşlanabilecek az sayıdaki insan hariç, o gençlerden ders alacak ya da onlara saygı duyacak ya da onların söylediklerine kulak verecek kadar basit bir cemaat yoktur (bu eşyanın tabiatına aykırı olurdu). Bütün içtenliğimle söylüyorum ki, keşke İngiltere'nin bütün kilise bölgelerine yetecek kadar böylesi sağduyulu ve akli başında insan olsa ve bu işi onlar üstlense. Ama benimki yalnızca bir temenni, o kadar; gerisini, istediğini yapacak olan Devletin bilgeliğine bırakıyorum.

B. Onlar sonra ne yaptılar?

A. Kral, kimi yazıyla kimi de âyinler yoluyla halka muzır öğretilerini yayan ve bundan ötürü mahkûm edilen üç kişiyi Londra dışına sürgüne yollamıştı; ama Parlamento (Majestelerinin rızasıyla belki de, emin değilim) onların serbest

birakılmasını ve Londra'ya dönmesini sağladı. Sanırım, bunu yaparken maksatları insanların ne kadar memnun olacağını ve sonuç olarak, halkın ilgisini ve sevgisini Kral'dan uzaklaştırma çabalarının halihazırda ne kadar başarılı olduğunu görmektir. Bu üç şahıs Londra'ya geldiğinde, sanki bir zafer kazanılmış gibi, insanlar onları karşılamak için sokağa döküldü. Onları alkışlarla karşıladılar ve sanki cennetten yeryüzüne indirilmiş melekler gibi neredeyse onlara tapacaklardı. Parlamento artık büyük ve coşkulu bir taraftar grubuna sahip olduğuna yeterince ikna olduğundan, fırsatını buldukça bu gücünü kullanmaktan geri durmayacaktı. Bundan aldıkları cesaretle yeni bir komploya; Kralı bilgelikleri, cesaretleri ve otoriteleriyle tanınmış, Kral aleyhine bir sonraki planlarını önleyebilecek ya da buna karşı çıkabilecek yetkin yâver ve danışmanlardan mahrum bırakma faaliyetine giriştiler. Ve ilk olarak, Avam Kamarası, İrlanda Genel Valisi de olan Strafford Kontunu vatana ihanetle suçlama kararı aldı.

B. O makamı işgal etmeden önce, Strafford Kontu ne yapıyordu? Ve Parlamentoyu nasıl kızdırdı ya da onlara düşmanları olduğunu düşündürtecek gerekçeyi nasıl verdi? Zira duyduğum kadarıyla, o da bütün diğer parlamenterler gibi eski Parlamantonun bir üyesiydi.

A. Söz konusu kişi, hem doğuştan hem de kendi county'si Yorkshire'daki hatırı sayılır mülkünden ötürü bir centilmen olan Sir Thomas Wentworth'tü. Ama mülkünden ziyade, o

yalnızca kendi county'sindeki değil, krallığın genelindeki kamusal meselelere ilişkin fikirleri bakımından daha dik-kate değer bir şahsiyetti. Bu yüzden de sık sık, ya herhangi bir borough'dan³ burgess⁴ ya da shire'dan⁵ şövalye [*knight*] olarak Parlamente'ye seçilirdi. Onun politik ilkelerine gelince, Parlamente'ye seçilmesi uygun olduğu düşünülen diğer bütün herkes için genelde geçerli olan ilkeler onun için de geçerliydi. Bu ilkeler esas itibariyle şunlardı: Genelde teamül olarak adlandırılan, daha önceki parlamentoların verdiği kararlara ve çıkardığı yasalara göre yönetmek ve adaleti sağlamak; halkı Parlamento dışı güçlerin koyacağı vergilerden ve Parlamente'nin koyacağı vergilerin de aşırı zorlayıcı olmasından korumaya çalışmak; halkın beden özgürlüğünü Kralın Parlamento dışı keyfi gücünden korumak; dertlere derman olmak.

B. Hangi dertlere?

A. Dertleri genel olarak şöyle sıralayabiliriz: Kralın bazı bendelerini aşırı kayırması; bazı nâzırların ya da devlet görevlilerinin aşırıya kaçan iktidar gücü; sivil ya da ruhani, yargıçların yanlış işleri; ama özellikle halkın sırtına Parlametodan geçmeden yüklenen her türden vergi. Ve genel

3. Yasal ayrıcalıklara ve parlamentoda temsil hakkına sahip beldeler. Wessex Krallığının istihkâm merkezlerine dayanan bu oluşumların kökenleri 12. yüzyıla kadar uzanır. Zaman içerisinde, pazarların geliştiği ticaret şehirleri haline gelmişlerdir.

4. Boroughlarda ikamet edip çeşitli muafiyet ve imtiyazlara sahip kişilere de burgess denir.

5. Kökenleri Wessex Krallığına dayanan ve Norman istilasına dek kullanılan eyalet sistemidir. Norman istilasından sonra shire yerini county'ye bırakmıştır.

olarak son zamanlara, bu gibi sıkıntılar giderilene kadar, onlar devlet ve toplumun [*commonwealth*] en acil sorunları için Kralın zorunlu olarak ihtiyaç duyduğu parayı temin etmeyi reddettiler ya da en azından büyük zorluk çıkardılar.

B. Peki ama bu durumda, bir kral yapmak zorunda olduğu görevlerini nasıl yerine getirebilir ya da tebaa itaat edeceği efendisinin hangisi olduğunu nasıl bilebilir? Zira burada açıkça iki iktidar odağı var ve tebaa farkı görse bile, ikisine birden itaat edilemez.

A. Bu doğru; ama onlar bu Parlamentoda 1640'ta yaptıkları gibi, devleti [*commonwealth*] tehlikeye sokacak sıklıkta ve büyüklükte bir karşı duruş sergilemediler. Merhum Kral Charles'ın 1640 öncesindeki bütün parlamentolarında, bizim Strafford Lordu, Kralın taleplerine herkes ne kadar muhalefet etmişse o kadar muhalif biriydi ve bu nedenle büyük saygı görmüş ve halk tarafından, özgürlüklerini savunmak için cesaretle ayağa kalkmış iyi bir vatansever olarak yere göğe sığdırılamamıştı. Daha sonra, Majestelerinin kraliyeti ve hakkı olan yetkilerini elinde tutması için çabalayınca, aynı nedenle bir o kadar nefret edilen kişi oldu.

B. Nasıl oldu da fikrini o kadar değiştirdi?

A. Parlamentonun dağıtıldığı 1627 ve 1628 yıllarından sonra, Parlamentodan en sevdiği hizmetkârlarının ve nâzırlarının kaniyla ödemek zorunda kalacağı parayı bulamayan Kral,

uzun bir süre yeni bir toplanma çağrısı yapmadı ve eğer İskoçya isyanı onu mecbur bırakmasaydı, uzun bir süre daha Parlamento'yu toplamaktan imtina edecekti. O Parlamento sürecinde Kral, büyük yeteneklerinden ötürü kendisine tavsiye edilen, eski parlamentolarda krala karşı kırılcı davranışlarıyla dikkatleri üzerine çekmiş olan; ancak ilerleyen zamanlarda kendisine faydalı olabileceğini düşündüğü, Sir Thomas Wentworth'ü baron yaptı. Wentworth çok geçmeden konsül olarak atandı; kısa bir süre sonra da, büyük başarıyla yürüttüğü ve Majestelerinin hayrına işler yaptığı İrlanda Genel Valiliğine getirildi. O talihsiz 1640 Parlamento'sunun Lordlar Kamarasının hasedi ve şiddeti yüzünden, ölünceye kadar bu görevi sürdürdü. O yıl, daha sonra İngiltere'ye girecek olan İskoçlara karşı, Kralın kuvvetlerinin generali olarak görev yaptı. Bir yıl önce de Strafford Kontu olmuştu. Yapılan pasifikasyon anlaşmasıyla iki tarafın da ordusu dağıtılmıştı. Artık Westminster'da Parlamento işbaşındaydı; ama çok geçmeden Avam Kamarası onu vatana ihanetle suçlayarak Lordlar Kamarasına şikâyet edecekti.

B. Yüce gönlünden kopan onca iyiliğini gördüğü ve güvenliği için himayesine muhtaç olduğu Krala ihanet etmiş olması ihtimali çok düşüktü. Onu suçlarken, ihanetini neye dayandırmışlardı?

A. Birçok maddeyi ihlal etmekle itham edildi ve hepsi şu iki başlıkta toplanıyordu: İlk olarak, temel yasaları ve ülkenin yönetimini haince etkisiz hale getirmeye çalışmak ve onun

yerine, yasaya karşı, keyfi ve zorba bir yönetimi işbaşına getirmek. İkinci olarak, tüm hakları ve kadim işleyiş biçimiyle Parlamenti'ni yıkmaya gayret etmek.

A. O bunu Kralın haberi olmadan mı yapmış?

B. Hayır.

A. O halde, eğer ortada bir ihanet varsa, Kral neden kendi savcısını görevlendirip onu sorguya çekmemiş? Avam Kamarası, Kralın emri olmaksızın, onu Lordlar Kamarasında ne hakla suçlayabildi? Eğer Kralın o zamana kadar bundan haberi yoksa, Krala şikâyetle bulunabilirlerdi. Bu yasadan bir şey anlamadım ben.

A. Ben de.

B. Bu herhangi bir eski yasaya dayanarak mı ihanet haline getirilmişti?

A. Ben öyle bir şey duymadım; Kralın, duyduğu ve bildiği halde, ihanet olduğunu düşünmediği herhangi bir şeyin nasıl Krala ihanet olabileceğini de anlamış değilim. O, bu Parlamenti'nin uydurduğu bir maddeydi; canına kastettiğiniz biri aleyhine herhangi bir maddeyi *haince* yorumlamaktı.

B. Onun çabalarının Parlamenti'nin temel yasalarını ortadan kaldırma yönünde olduğu ve onu bu yüzden suçla-

dıkları iddialarını temellendirecekleri herhangi bir somut eylem ya da söz yok muydu yani?

A. Evet; söylediklerine göre, Strafford Lordu, Krala, kısa bir süre önce Krala hizmet için toplanmasına bizatihi vesile olduğu İrlanda ordusunu, Parlamentonun görevlerini yapmasını engellemek için kullanması tavsiyesinde bulunmuştu. Ama bu, yani onun Krala orduyu Parlamenteoya karşı kullanması yönünde tavsiyede bulunduğu iddiası, hiçbir zaman kanıtlanamadı.

B. Peki, asli dedikleri yasalar hangileriydi? Zira ben, kim olursak olalım hepimizin, gayet haklı olarak ve kendi güvenliğimiz için itaat etmenin yararlı olacağı, hepimizi bağlayan doğa yasaları hariç, biri diğerinden daha asli olabilecek bir yasa bilmiyorum. Kral için de, *salus populi*, yani halkının güvenliği ve refahı dışında herhangi bir asli yasa olamaz.

A. Bu Parlamento, herhangi birini suçlarken, kullandığı ifadelerin anlamının ne olduğuna hiçbir zaman bakmaz. Aksine onlar, bu adamın durumunda olduğu gibi, yalnızca Kralın tarafında olduğu için değil, dönemlik ederek Parlamentonun tarafını terk ettiği için de, nefret ettikleri bir kişi aleyhine olursa, iğrenç terimlerle ifade edilmiş bütün iğrenç suçların işlendiğini düşünen cahil çoğunluğun gözünde, yaptıkları suçlamaların nasıl bir ağırlık taşıdığına bakarlar.

B. Lütfen bana, onların bu kadar nefret ediyor göründükleri keyfi yönetimle neyi kastettiklerini de anlatır mısınız? Dünya yüzünde bir halkın, o halkı yönetmek zorunda bırakılmış ya da istemiş olsun ya da olmasın, şu ya da bu yasayı yapmak zorunda bırakılmış yönetimi var mıdır? Olduğunu sanmıyorum; ama olsa bile, onu zorlayan her kimse, yasaları da kesin olarak o yapar ve keyfi olarak yönetir.

A. Doğru söylüyorsunuz. Parlamentonun gerçek anlamı, Kralın değil, bizzat kendilerinin, yalnızca İngiltere değil, İrlanda ve hatta, olayların gelişimine bakacak olursak, İskoçya için bile keyfi yönetim hakkına sahip olmasıydı.

B. Kralın, atalarının soyundan gelmesi sayesinde, İskoçya ve İrlanda yönetimini üstlendiğini herkes söyleyebilir; ama eğer İngiltere Kralı ve vârisleri (Tanrı korusun) olmasaydı, bu milletlerin her biri için İngiltere Parlamentosu ne anlam ifade ederdi, düşünemiyorum bile...

A. Evet; onlar, eski zamanlarda İngilizlerin serveti tarafından fethedildiklerini söyleyeceklerdir.

B. Muhtemelen. Ve bu, onların küstahlıklarını düşünecek olursak, uygundur da.

A. Küstahlık neredeyse demokratik meclislerin olmazsa olmazıdır; o, retorik tanrıçasıdır ve kanıtını da yanında taşır. Bu kadar büyük bir cesaretle tasdik edilmiş bir şey karşı-

sında sıradan bir insan nasıl olur da, bu tasdik edilen şeyler büyük bir ihtimalle olmuştur sonucuna varmaz? Bu suçlama üzerine o, Westminster Hall'da Lordlar Kamarası huzuruna çıkarılarak yargılandı ve suçlu bulundu. Hemen ardından da, özel bir yasama kararıyla [*Bill of attainder*],⁶ yani Parlamento Yasasıyla hain ilan edildi.

B. Lordların böylesi yetersiz gerekçelerle bir cezaya hükmetmesi ya da kendilerine ve istikbaldeki nesillerine bu kadar önyargılı bir yasama kararına rıza göstermesi son derece garip.

A. İyi olmadı ve görünen o ki, bilmeden yapılmış bir şey de değildi; zira yasada bir madde vardı ve o maddede, bundan sonra benzer davalarda, haksız hüküm olmasın diye, bunun örnek alınmaması gerektiği yazılıydı.

B. Bu, yasa kararının kendisinden de beter ve verdikleri cezanın haksız olduğunun bariz bir itirafı. Yoksa âdil hükümlerin örnek alınmasının kime ne zararı olur ki? Ayrıca, şayet bundan sonra benzer davalar olacaksa bile, böylesi bir şerh konularak ceza daha hafif kılınmış olmaz.

A. Aslına bakarsanız, ben lordların, çoğunun, onu ihanetle suçlamaya gönüllü olduğuna inanmıyorum. Westminster'a doluşan ve "Adalet, Strafford Kontuna Adalet!"

6. Bir yargılama ya da mahkeme kararı olmaksızın, bir kişiyi ya da grubu, genellikle vatana ihanetle suçlayarak mahkûm eden yasama kararıdır.

diye bağırarak ortalığı velveleye veren halktan korkularına bunu yaptılar. Kaldı ki, o halkı oraya, Prynn, Burton ve Bastwick'e düzenlenen coşkulu karşılamadan sonra, insanları istedikleri zaman galeyana getirebileceklerinden gayet emin olan Avam Kamarasının bazı üyeleri toplamıştı. Lordlar o kararı kısmen de Avam Kamarasından korkarak almıştı; çünkü eğer bir lordun hesabını görmek isterse, o meclisin o lordun görevini ihmal ettiği yönünde oy kullanması yeterliydi.

B. Görevi ihmal mi; o da ne? Günah işlemiş biri de görevini ihmal etmiş olmuyor mu? Onlar bütün günahkârları mı halletmeye niyet etmişti?

A. Görev ihmali yalnızca bir kişiye yönelikti ve onlar o kişiye verebilecekleri kadar zarar vermeyi kafalarına koymuştu. Ama lordların içine, sanırım, henüz onların bütün Lordlar Kamarasının defterini dürmeye niyet ettiği kuşkusu düşmemişti.

B. Lordlar Kamarasının, Kralın gücünün kırılmasının ve zayıflatılmasının kendi güçlerinin kırılması ve zayıflatılması anlamına geldiğini fark etmemesi son derece garip. Zira onlar, egemenliğin Kraldan alınıp kendilerine verilmesini isteyen halk gibi düşünemezdi. Onlar sayıca daha azdı ve Avam Kamarası üyelerine göre daha az güçleri vardı; çünkü halk tarafından daha az seviliyorlardı.

A. İyi de, bu bana pek garip gelmedi. Zira lordlar, kişisel olarak halkla ilişkiler söz konusu olduğunda, şövalyelerden ya da kentli yurttaşlardan [*burgess*] ne daha az ne de daha çok kabiliyetliydim. Zira eğer bugün herhangi bir shire'dan bir şövalye [*knight*] olarak alt Meclise gelmiş biri yarın bir lord olarak üst Meclisin bir üyesi olabiliyorsa, o kişinin sırf bu yüzden öncekine göre daha akıllı olduğunu düşünmek için bir neden göremiyorum. Onların hepsi, bulundukları kamara fark etmez, çalışkanlık ve doğal bir zekâ gerektiren, ülkenin yönetilmesinde ve özel mülklerinin işletilmesinde herkes gibi basiretli ve yetenekli insanlardı. Ancak bir devletin [*commonwealth*] yönetilmesi söz konusu olduğunda, şaşmaz kurallar ve gerçek hakkaniyet ile adalet bilimi olmaksızın, ne zekâ ne basiret ne de çalışkanlık yeterlidir.

B. Eğer bu doğruysa, ister monarşi, ister aristokrasi ister demokrasi olsun, dünyada hiçbir devletin [*commonwealth*] değişmeden veya ya yönetimin ya da valilerin değiştirilmesi yönünde nifak faaliyetleri olmadan uzun süre varlığını sürdürdüğü görülmemiştir.

A. Doğru; ayrıca ne kadar büyük olursa olsun dünyadaki devletlerden [*commonwealth*] hiçbiri uzun süre nifak faaliyetlerinden uzak duramaz. Yunanların bir süre küçük krallıkları oldu ve sonra nifak çıktı ve küçük devletler kuruldu. Ardından daha büyük devletler kuruldu ve bu devletler, nifak faaliyetleriyle yeniden birer monarşi haline geldi. Bütün bunlar, sıradan halkın dikkate alacağı âdil yönetimler

bulunmadığı için oldu. Şayet halk, bu nifak faaliyetlerinin her birinden ta baştan haberdar olsaydı, hırslı kişilerin, bir kere yerleştikten sonra hükümetlerini yerinden etme umudu kalmayacaktı. Zira hırs, eli kolu olmazsa bir işe yaramaz ve şayet sıradan halk, vaizler tarafından, insan iradesinin doğasına ilişkin kısır ve tehlikeli öğretilerle ve öteki dünyada ruhun kurtuluşuyla ya da bu dünyada huzura ermeleriyle hiçbir alâkası olmayan, yalnızca onların krala karşı görevlerini din adamlarına karşı görevler haline dönüştürme eğilimindeki başka felsefi tezlerle korkutuldukları ve şaşırtıldıkları kadar gayretli bir biçimde, görevlerinin gerçek ilkeleri konusunda eğitilseydi, hırsın kullanabileceği çok az eli olurdu.

B. Gördüğüm kadarıyla, bütün Hristiyan devletler, dünya sürdükçe bu isyan belasına maruz kalacak.

A. Muhtemelen... Ne var ki, dediğim gibi, hata kolaylıkla düzeltilebilir, üniversiteler düzeltilerek.

B. Parlamentoda oturum ne kadar sürdü?

A. 3 Kasım 1640'ta başladı. Strafford Lordumuz, 12 Kasımda lordların huzurunda ihanetle suçlandı, 22 Kasımda Londra Kalesine [*Tower of London*]'e hapsedildi, mahkeme-

7. Normanlar döneminde Londra'yı savunmak için inşa edilmiş ve 16. yüzyıldan itibaren hapishane olarak kullanılmaya başlanmış yapıdır.

si 22 Martta başladı ve 13 Nisanda bitti. Davanın ardından Avam Kamarasında yapılan oylamada, vatana ihanetten suçlu olduğuna karar verildi. Sonra Lordlar Kamarasında da oylandı ve 12 Mayıs'ta kafası kesilerek infaz edildi.

B. Bu ne acele!.. Her şeye rağmen, Kral bir ayla canını bağışlayamaz mıydı?

A. Kral, duruşmalarda olan bitenden haberdardı ve verdikleri cezanın adaletli olduğu hususunda ikna olmuş değildi. Ve sanırım, halkın öfkesinden ötürü kendi canının tehlikede olması bir yana, yalnızca en güvendiği kişilerden değil, bizzat Strafford Kontunun kendisinden de infaza izin vermesi yönünde tavsiyeler gelmesine rağmen, ondan yana görünmemeye telaşına kapılan Parlamantonun bizzat kışkırttığı ve göz yumduğu kargaşadan onu koruyabileceğine inansaydı, affederdi. Ve yine de Kral daha sonra, onu kurtarmamış olmasının bir hata olduğunu itiraf etmekten çekinmemiştir.

B. Bu, Kralın iyi niyetli olduğuna dair bir tezdi. Ama ben hiçbir yerde, Augustus Caesar'ın, Cicero'yu düşmanı Antonius'un öfkesine teslim etmekle hata yaptığını kabul ettiğini okumadım. Bunun nedeni belki de, Antonius'a düşmanlığı dışında, babasına rakip fraksiyonun üyesi olan Cicero'nun, Augustus'un gözüne girmek için hiçbir şey yapmamış olmasıdır. Tüm yaptıklarını Antonius'a düşmanlığından, senatoya sevgisinden, aslında senatoya hâkim olan kendisine duyduğu sevgiden yapmıştı. Aynı şekilde, çok büyük bir

ihtimalle, Strafford Kontu da kendi amaçlarını gerçekleştirmek için, eski parlamentolarda Krala karşı o kadar sert muhalefet yaparken, Kralın tarafına geçti.

A. İnsanları niyetleriyle yargılamak pek doğru gelmiyor bana. Ama gözlemlerime dayanarak diyebilirim ki, göze girme peşinde olanlar, inatçılık ederlerse amaçlarına erişemezler. Öte yandan, göze girmek için kullarının itaatini satın almaya mecbur kalan hükümdarlar zaten zayıf durumdadırlar ya da kısa bir süre içinde zayıf duruma düşerler. Zira onur ve gücün inatçılıkla satın alındığı bir pazarda, bizim Lord Strafford'umuz gibi, satın almaya muktedir çok sayıda kişi olacaktır.

B. Okumuşsunuzdur: Herakles Hydra ile savaşırken, çok sayıdaki başından her birini keser. Ne var ki, o başların yerine hemen iki yeni baş çıkar ve o da sonunda hepsini keser.

A. O hikâye yanlış anlatılır. Zira Herakles ilk önce başları kesmemiş, rüşvet verip satın almıştır. Sonra bunun kendisine bir faydası olmadığını görünce, hepsini kesmiş ve zafer kazanmıştır.

B. Sonra ne oldu?

A. Strafford Kontunun ilk mahkûmiyetinin ardından, Avam Kamarası, 18 Aralıkta, Canterbury Başpiskopusu'nu yine vatana ihanetle, yani keyfi yönetim kurma planları

yapmak ve benzeri şeylerle suçladı. Suçlama üzerine, Başpiskopos 18 Şubatta Kaleye [Tower] gönderildi; ama onun yargılanması ve infazı, Parlamente'ye yardım için İngiltere'ye gelen İskoçların oyalaması yüzünden sürüncemede kalarak, 10 Ocak 1643'e kadar uzadı.

B. İskoçlar neden Canterbury Başpiskoposunun bu kadar tehlikeli olduğunu düşünüyorlardı? O bir savaş adamı olmadığı gibi, bir orduyu savaş meydanına çıkarabilecek biri de değildi; ama muhtemelen çok büyük bir politikacıydı.

A. Onun tavsiyelerine kulak verilerek gerçekleştirilen kayda değer hiçbir olay görünmüyor. Ahlaki bakımdan çok dürüst bir adam olmasının dışında, hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Kendisi, rahiplerden kurulu Kilise yönetiminin yılmaz bir destekçisiydi ve arzusu, İlahi Efendimizi onurlandırmak için yapmamız gereken her şeyi yaparak, Tanrı'ya hizmet edilmesi ve Tanrı'nın evinin güzelleştirilmesiydi. Ama onun yaptığı gibi, eski tartışmalarını, üniversitede özgür irade hakkında ettiği saçma sapan lafları kastediyorum, Devlete taşımak, âyin kitabı ve başlıklarıyla alâkalı aşırı titiz tutumu, bana göre, devlet işlerinde yeterli olduğunu göstermiyor. Bu süre zarfında, Kralın rızasıyla, Triennial Act kabul edilmişti ve bu yasaya göre, Kral her üç yılda bir, yasada belirlenen süre içinde faaliyet göstermek üzere, Westminster'da toplanacak bir Parlamento çağrısı yapacaktı.

B. Peki ya Kral, belki uygunsuz gördüğü ve belki de Tanrı'nın ona görev olarak verdiği, halkın huzur ya da güvenliğini sağlama açısından zararlı bulduğu için Parlamenti toplantıya çağırmasa? Zira ben eli kolu bağlıyken ya da yönettiği insanlara karşı yükümlülüklerini yerine getirmesi engelleniyorken, herhangi bir hükümdarın bir halkı nasıl düzen içinde tutabileceğini anlamakta güçlük çekiyorum. Bu arada, halk bana bu söyledikleriniz için Kralı kendi hükümdarları olarak tanıyordu.

A. Bilmiyorum; ama yasa böyle çıkmıştı. Ve yine bu yasaya göre, şayet Kral kendisi emir vermezse, o an için Lord Chancellor'ın⁸ ya da Lord Keeper'in⁹ toplantıya çağırma kararı alması gerekecekti. Şayet Chancellor karşı çıkacak olursa, birkaç bölgenin [county] Şerifi kendi başına, Parlamentonun toplanacağı tarihten önce kendi bölge mahkemelerinde, bu sözde Parlamentonun üyelerinin seçimini yapma kararı alacaktı.

B. Peki ya şerifler de karşı çıkarsa?

A. Sanırım, bunun için yemin etmişlerdi; ama bu yüzden ve başka nedenlerle, ben size yasadan bahsettim.

8. Kralın baş sekreteri ya da yâveridir. Kralın mührünü taşımak ve diğer önemli adli işleri yapmakla yükümlü Chancellor genellikle din adamları arasından seçilir. Aynı zamanda Lordlar Kamarasının da başkanıdır.

9. Kralın mührünü fiziksel olarak muhafaza etmekle yükümlü kraliyet memurudur. Önceden Lord Chancellor'ın olmadığı durumda geçici olarak faalken, sonradan mührle ilişkili bazı idari görevlerde kalıcı bir yetki edinmiştir.

B. Parlamento yoksa, onlar kime yemin edecek ki?

A. Kuşkusuz, Parlamento olsun ya da olmasın, Krala yemin edecekler.

B. Bu durumda, Kral onların yeminlerini de bozabilir.

A. Ayrıca onlar, Star-chamber ve High Commission Courts'un denetimini ele geçirerek, Kralı da avuçlarının içine almışlardı.

B. Bununla birlikte, şayet Kral toplantı çağrısı yapmayı reddederek hışımla onlara saldıracak olursa, Chancellor'ı ya da şerifleri onların itaatsizliklerine karşı (Parlamento toplanmamışken) kim koruyacaktı?

A. Tanrı aşkına! Sizden daha iyi anlamadığım şeylerin nedenini sormayın bana. Benim tek söyleyebileceğim, bu amaçla bir yasa çıktığı ve Başpiskopos Kaleye gönderilmeden kısa bir süre önce, Şubat ayı ortasında, Kral tarafından imzalandığı. Ayrıca, Parlamentonun kanatları, yani Avam Kamarası ile Lordlar Kamarası kendi aralarında anlaşarak, bu yasanın yürürlüğe girmesiyle, her iki kanat da dağılmasına rıza gösterinceye kadar mevcut Parlamentonun görevine devam etmesi kararı verdi. Kral, Strafford Kontunun infaz kararını imzaladığı gün, bu yasayı da imzalayarak yürürlüğe koymuştu.

B. Parlamento bu kadar kısa bir süre içinde, Meclisin iki kanadının da en fesat üyelerinin çıkarlarına hizmet etmek için ne büyük bir gelişme kaydetmiş! Onlar Kasımda toplandılar ve şimdi Mayıs ayındayız. Yalnızca yarım yıllık bir süre zarfında, Kralın, halkının ona göstermesi gereken bağlılığını kazandılar. Onun en sadık hizmetkârlarını uzaklaştırdılar. Strafford Kontunun kellesini uçurdular. Canterbury Başpiskoposunu hapse attılar. Kendi dağılma kararlarının ardından, Parlamentonun üç yılda bir toplanmasına ilişkin Triennial Act'i ve kendilerinin vereceği karara göre oturumlarının sürmesi hakkını elde ettiler. Bu sonuncusu, böylesi bir feragat geçerli oldukça, Kralın haklarının tümünden yok olması sonucunu doğuracaktı. Hükümranın kendisi açık bir dille karşı çıkmadıkça, ki çıkmadı, bunun mümkün olacağını sanmıyorum. Peki, bütün bu büyük tavizlerin karşılığında, Krala bahsettikleri para, ödenek olarak ya da başka bir biçimde, ne kadardı?

A. Hiç... Ama sık sık, onu İngiltere'nin görüp görebileceği en muhteşem Kralı yapacakları vaadinde bulundular; ki bunlar, sıradan halkın gönlünü hoş tutmak için söylenmiş sözlerdi.

B. Ama Parlamento artık memnundu, öyle değil mi? Zira Kraldan, o zaman bahsetmiş olduklarından başka ne isteyebileceklerini düşünüyorum da, aklıma bir şey gelmiyor.

A. Evet; onlar tam anlamıyla ve mutlak egemenlik arzuluyor ve monarşik yönetimi bir oligarşiyle değiştirmeyi,

yani az sayıdaki lord ile yaklaşık dört yüz civarında Avam Kamarası üyesinden oluşan Parlamenteoyu şimdilik mutlak egemen kılmayı ve kısa bir süre sonra da Lordlar Kamarasını tümenden bir kenara itmeyi istiyorlardı. Zira bu, Kilisenin tek yasal yöneticileri olmayı ilahi hakları olarak kabul eden ve sivil devlete de aynı yönetim biçimini getirmeye çalışan Presbiteryen papazların planıydı. Ve ruhani yasalar nasıl kendi sinodlarında yapıyorsa, aynı şekilde, sivil yasalar da Avam Kamarasında yapılmalıydı. Böylece, geçmişte aldatılmış ve kendi çömezleri tarafından kötülük yoluyla değil de zekâ ile alt edildikleri Avam Kamarasına bundan sonra da eskisi olduğu gibi hâkim olabileceklerini düşünüyorlardı.

B. Sonra ne oldu?

A. O yılın Ağustos ayında, Parlamenteonun artık kendisine karşı daha fazla sorun çıkarmayacak kadar minnet duyduğunu sanan Kral, burada olduğu gibi, oradaki tebaayı da memnun etmek için İskoçya'ya bir seyahate çıktı. Niyeti belki de, onların gönlünü kazanarak, Parlamenteonun kendisine karşı ordu toplaması durumunda, İskoçlardan destek beklememesini sağlamaktı; ama orada da aldatıldı. Onlar her ne kadar Kralın, ruhban yönetiminin [*episcopacy*] ilgasının önünü açmak başta olmak üzere, orada yaptığı işlerden memnun kalmış görünseler de, sonrasında, Parlamenteoyla giriştiği mücadelede Kral Parlamenteoya üstünlük kurarak İngiltere'yi ele geçirmeye başlayınca, Parlamenteoyla bir bir-

lik oluşturup para konusunda anlaştılar. Ama bu bir yıl ya da iki yıl sonra oldu.

B. Daha fazla ilerlemeden, Lordlar Kamarasının ya da Avam Kamarasının ya da her ikisinin birden, şimdi artık bu hakkı nereden aldıklarını, neye dayandıklarını bilmek istiyorum.

A. Bu çoktan unutulmuş, uzun zaman öncesine ait bir sorun. Bir tahminde bulunmak için de, elimizde kendi milletimizin kayıtları ve Roma tarihinden bazı küçük ve muğlak parçalar dışında hiçbir şey yok. Ve bu kayıtlardan, onların bazen haklı bazen de haksız olarak, yalnızca yapılan şeylere bakarak, diyebiliriz ki, sahip olduklarını iddia ettikleri haklar dışında, nasıl bir hakka sahip olduklarını asla bilemeyiz.

B. Her halükârda, bu konuya Roma tarihinden kalkarak nasıl ışık tutabileceğimizi söyler misiniz?

A. Aralarında, bugün İngiltere’de anılarıyla bizi onurlandıran, ilk atalarımız olan Saksonlar ile diğerk Cermen kabilelerinin ve başka milletlerin de olduğu, bütün o toplum [*commonwealth*] biçimlerini anlatan antik yazarların hepsini burada aktarmak, konudan hem aşırısı hem de gereksiz bir sapma olacaktır. Ayrıca, etkin tebaanın hırsı yüzünden, sıklıkla haklılığın değıl haksızlığın örnekleri oldukları için, buradan bir hak argümanı çıkarmak da mümkün olmayacaktır. Ve eski zamanlarda, birçok istila sayesinde kendilerini bu milletin efendileri yapmış Anglosaksonlara gelince,

onlar bir devlet [*commonwealth*] çatısı altında toplanmış bir bütün değil de, kendi korku ve zaafılarıyla bir araya gelmek dışında aralarında bir yükümlülük bağı bulunmayan, Troya Savaşındaki Yunan ordusu gibi, çok çeşitli küçük Cermen beylerin ve devletlerin oluşturduğu bir birlikti yalnızca. Ayrıca bu beyler çoğunlukla kendi ülkelerinde hükümdar değil, halk tarafından, beraberinde getirdikleri kuvvetlerin komutanları olarak seçilmiş kişilerdi. Ve bundan dolayı, onlar herhangi bir kara parçasını fethettikleri ve orada içlerinden birini kral yaptıkları zaman, aynı soydan diğerlerinin, sıradan halk ve askerlerden daha büyük ayrıcalıklara sahip olmaları haksız bir uygulama değildi. Bu imtiyazlar arasından bir tanesini kolayca tahmin edebiliriz: Egemenlik tanınan kişinin, hükümet işlerinde o diğerlerine danışması ve hem savaş hem de barış zamanında, en önemli ve en şerefli makamlara onlardan birini getirmesi gerekecektir. Ama birden fazla hükümranın olduğu yerde bir hükümet de olamayacağından hareketle, onların Kralın kararlarına güç kullanarak karşı çıkma hakları olduğu sonucu çıkarılamayacağı gibi, onların taşıdıkları unvanları ve oturdukları makamları iyi yurttaşlardan daha uzun bir süre işgal edebileceklerini de söyleyemeyiz. Ve gördüğümüz kadarıyla, İngiltere kralları her büyük fırsatta, onları tek tek krallığın seçkin ve bilgili insanlarıyla bir araya toplamış, onlara danışmış ve oturumları sürerken önlerine gelen bütün davalarda onları yargıç tayin etmiştir. Ama o, nasıl keyfi olarak onları bir araya getirebiliyorsa, keyfi olarak dağıtma gücünü de elinde tutuyordu. Cermenlerin soyundan

gelen Normanlar da, bizim gibi, bu konuya özel olarak, aynı örf ve âdetlere sahipti. Bu demek oluyor ki, lordların Kralın büyük konseyinde yer alma imtiyazları ve Kralın mahkemelerinde en yüksek makamları işgal etmeleri, Fetihten bugüne kadar devam etmiş ve hâlâ devam etmektedir. Ama lordların çok çeşitli şeref payeleri ya da unvanları olmakla birlikte, ayrıcalıklarına yalnızca antik Galyalılardan gelen bir unvan olan baron unvanı sayesinde sahiptirler. Bu baronlar arasında, Kralın adamı, daha doğrusu onun büyük adamlarından biri olanlar da vardır. Bana öyle geliyor ki, bu baronlar, gerek duyduğunda Krala tavsiyelerde bulunsalar da, tavsiyelerine kulak asmadığında Krala savaş açma hakkına sahip değildir.

B. Avam Kamarası, ilk kez ne zaman Kralın büyük konseyinin bir parçası olmaya başlamıştır?

A. Tam olarak emin değilim; ama Fetihten önce, Kral tarafından da öyle bilinen bazı sağduyulu kişiler özel bir fermanla, lord olmasalar da onlarınkiyle aynı türden bir meclis oluşturmak için çağrılırdı; ama onun Avam Kamarasıyla bir alâkası yok. Shire'lardan şövalyeler ve kentli yurttaşlar [*burgesses*], bildiğim kadarıyla, I. Edward tahta çıkana kadar ya da baronların huzursuzluk çıkarmasının hemen ardından, III. Henry'nin saltanatının son zamanlarına kadar, hiç Parlamente'ye çağrılmadı. Ve herkesin bildiği gibi, çağrıldıklarında da, göz göre göre yetkilerini kötüye kullanan lordların gücünü kırmak için maksatlı

olarak çağrılmışlardı. III. Henry öncesinde, lordlar, çoğu, tıpkı Cermen istilaları ve fetihlerinde olduğu gibi, içlerinden birini kral yapana kadar, akran krallardan ve soylu ailelerden geliyordu. Sahip oldukları topraklarda kiracı konumunda yaşayan halk da, bugünkü Fransa'da olduğu gibi, onların tebaasını oluşturuyordu. Ama III. Henry'den sonra, krallar soylarını sürdürmekte başarısız olanların yerine, salt bir unvan vererek, adlarına herhangi bir mülk olmayanları da lord yapmaya başladı. Bu da, artık savaşlarda kendilerine hizmet etmeye mecbur bir halk olmadığından, onların da her geçen gün, Kralın büyük konseyinde yer almayı hâlâ sürdürüyor olsalar da, Krala karşı bir taraf olma niteliklerini yitirdikleri anlamına geliyordu. Ve onların güçleri azalırken, Avam Kamarasının gücü artıyordu. Ne var ki, ben onları Kralın konseyinin bir parçası olarak görmediğim gibi, bana kalırsa onlar artık başka insanlar hakkında hüküm verecek yargıçlar da değillerdi. Yine de inkâr etmemek gerekir ki, Kral herkesin olduğu gibi onların da tavsiyelerini isteyebilirdi. Öte yandan ben, çağrılmalarının nedeninin tavsiye vermeleri olduğunu düşünmüyorum. Onlar yalnızca, ihtiyaç hasıl olursa, ortaya çıkan sorunları çözmek için, Kralın büyük konseyiyle birlikte Krala hizmet etmeye hazır olsunlar diye çağrılmışlardı. Ama ne onlar ne de lordlar, bir şikâyet konusu olarak, Krala, onun istediği gibi yasaları yapma, kendi özel danışmanlarını [*privy-counsellors*] seçme, asker ve para toplama, krallığın huzurunu ve şerefini koruma, ordusunun komutanlarını tayin etme, kalelerinin valilerini belirleme

görevini üstlenmesi hakkında söz söyleyebilirdi. Zira bu, Krala, onun Kral olmasının şikâyet ettikleri durumlardan biri olduğunu söylemekti.

B. Kral İskoçya'da bulunduğu sırada Parlamento ne yaptı?

A. Kral Ağustosta gitti; ondan sonra Parlamento, 8 Eylülde, 20 Ekimde toplanmak üzere oturuma ara verdi. Kral Kasımın sonuna doğru döndü. Bu süre zarfında, iki kamara da, hükümeti değiştirmek ve monarşiye son vermek gibi en haince planlarını hayata geçirmeye başladı; ama henüz yerine bir başka hükümet geçirecek kadar zeki değillerdi. Sonunda kendi içlerinde bir tezgâh kurarak, savaşın sonucuna göre işi şansa bıraktılar; bu amaçla, birbirlerini destekleyerek, Avam Kamarasını nasıl yönlendirecekleri üzerine kafa yordular ve o Kamaranın gücüyle krallıkta, kendilerinin yazıp yaydıkları ve daha sonra da, dışarıdan gelen tehlikelere karşı savunma duruşu adını verecekleri bir ayaklanma başlatma çözümünü buldular. Ayrıca Kral İskoçya'dayken, İrlandalı Papacılar oradaki Protestanları katletmek amacıyla büyük bir birlik oluşturmuş ve 23 Ekimde, o ülkedeki Kralın yetkili memurlarının ikamet ettiği Dublin Kalesini ele geçirmeyi planlamışlardı. Bunu başardılar da ve işgalden önceki geceye kadar kimsenin hiçbir şeyden haberi bile olmadı. Nasıl haber alındığı ve sonrasında bu ülkede gerçekleştirilen cinayetleri anlatmama gerek yok; çünkü bütün hikâye hâlâ çok canlı.

B. Acaba onlar, İngiltere’de Kralla kavgaya tutuşur tutuşmaz, İrlanda’da bir ayaklanma çıkacağını tahmin etmemiş, böyle bir şeyi hiç hesaba katmamış olabilirler mi? Zira kimse, tıpkı İngiltere’deki Presbiteryenler gibi, İrlandalı Papacıların da orada bir din değişikliği özlemi çektiğini bilmeyecek kadar cahil olamaz. Ya da genel olarak, İrlanda milletinin İngiltere’ye tâbi olmanın lafzından bile nefret ettiğini ve ayrıca, onlara haddini bildirmek üzere İngiltere’den gelecek bir ordu korkusu olmadan uzun süre sessiz kalmayacağını da mı bilmiyorlardı? Kral ile Parlamento arasındaki bu bölünme yüzünden değil yalnızca, hem İskoçya’daki hem de İngiliz milletindeki Presbiteryenler yüzünden de içine düştüğümüz zafiyetten cesaret aldıklarını düşünürsek, ayaklanmak için bundan daha iyi bir zaman olabilir miydi? Öte yandan, Kralın yokluğunda, bu olay karşısında Parlamento ne yaptı?

A. Hiçbir şey. Ancak bu olayı kısmen Kralın kötü niyetli davranışmanlarına yükleyerek, kısmen de, fırsatını bulmuşken Kralın zorla askere alma ve orduya komuta etme yetkisini talep ederek, kendi amaçları için nasıl kullanabilecekleri üzerine kafa yordular; ki bu talep ettikleri yetki, neresinden bakarsak bakalım, kesinlikle bütün hükümlanlık demektir.

B. Kral ne zaman geri döndü?

A. 25 Kasım da döndü ve kendisinden önce gelen bütün krallar içinde en çok sevileniymiş gibi, sıradan halkın tezahüratlarıyla karşılandı. Ama yükümlü olduğu halde, Parla-

mento tarafından herhangi bir kabul töreni düzenlenmedi. Onlar hiç vakit kaybetmeden, Kralın onlara söylediği her şeyden ona karşı yeni çekişmeler başlatmanın bahanelerini üretmeye koyuldular. 2 Aralıkta, Kral Parlamentonun iki kanadını da toplantıya çağırdı ve sonra onlara yalnızca İrlanda'nın yardımına koşmak için harekete geçme tavsiyesinde bulundu.

B. Onlar bundan nasıl bir çekişme bahanesi çıkarabildiler?

A. Hiçbir şey... Ne var ki, akabinde, iddia edebilecekleri gibi, askere çağırma ve zorla asker toplama yetkisini iki meclise, Avam ve Lordlar Kamarasına verecek bir olağanüstü hal yasası hazırladılar; ki bu, Kralın aslında bütün hükümlerliği anlamına gelen ordu kurma yetkisini elinden almak demekti. Çünkü ordu toplama ve ona komuta etme gücünü elinde bulunduran Kral, bu sayede, gönlünce iddia edeceği bütün diğer egemenlik haklarına da sahip olur. Kral, bu teklifi duyunca, Parlamentonun her iki kamarasını da 14 Aralıkta toplantıya çağırdı ve yine İrlanda meselesi üzerinde ısrarla durdu. (Bu gerekiyordu; çünkü bu süre zarfında İrlandalılar İrlanda'daki İngilizleri öldürüyor ve İngiltere'den gelmesini bekledikleri silahlı güçlere karşı güçlerini pekiştiriyordu.) Üstüne üstlük, Kral onlara zorunlu askerlik için olağanüstü hal yasa tasarısını dikkate aldığını ve bunun hem kendisi hem de onlar için bir *salvo jure* [mahfuz hak] olarak kabulüne razı olduğunu; çünkü bunu tartışmak için uygunsuz bir zaman olduğunu anlatmıştı.

B. Bunda anlaşılmayacak ne var ki?

A. Hiçbir şey. Akla yatkın olmayan şey, onların birbirleriyle ne için çekiştikleri sorusudur. Onların aralarındaki çekişme konusu şuydu: Majesteleri, daha Parlamento süreçlerinden geçip kendisine sunulmadan önce, Avam Kamarasında tartışıldığı sırada, bu yasa tasarısını dikkate almıştı. Ayrıca söz konusu tasarıyı teklif edenlerden hoşlanmadığını da belli etmişti. Onlar bu iki tutumun da Parlamentonun imtiyazlarına karşı olduğunu ilan etmişlerdi ve Krala, kendisine kulak verdiği o kötü tavsiyelerde bulunanların layık oldukları şekilde cezalandırılmaları için dilekçe vermişlerdi.

B. Zalim bir hareket tarzıymış. İngiltere Kralı canı istediği zaman Lordlar Kamarasına katılamaz mı? Ve o zaman bu yasa tasarısı Lordlar Kamarasında görüşülmüyor muydu? Bir kişinin yaptıklarını görmek ve söylediklerini duymakla mükellef olduğu insanlara yasal olarak nezaret etmesi gerekirken, o insanların bunu hiç dikkate almaması da gariptir; zira Kral bu tartışmalarda bizatihi bulunmamışsa da, lordlardan herhangi birinin olanı biteni Krala bildirmesi yasaldı. Önerinin sunulması ya da tartışılması sırasında Lordlar Kamarasında yer almayan ama diğer üyelerden olup bitenleri duymuş olan herhangi bir Avam Kamarası üyesi, bu konuya dikkat çekmekle kalmayıp, aynı zamanda bunu Avam Kamarasında dillendirmiş de olabilirdi. Ne var ki, Kralı dostlarından ve danışmanlarından vazgeçirtmek, sırf ona karşı iyi niyetle hizmet ettikleri için onları ölüme, hapse ya da sürgüne gön-

dertmek, bir kral üzerinde öyle bir zorbalıktı ki, bir kral bunu ancak vatana ihanet ya da cana kast olaylarında, o da nadi-ren, herhangi bir kuluna reva görebilirdi.

A. Bunun üzerine Parlamentonun kalemşörleri ile Kralın yâverleri ve onunla birlikte tavır alan diğer yetkin kişiler arasında bir tür savaş başladı. 15 Aralık günü, onlar bir dilekçeyle birlikte Krala, *A Remonstrance of the State of the Kingdom* adında bir bildiri [*Great Remonstrance*]¹⁰ sundular ve her ikisini de basıp dağıttılar. Bu itiraz beyanında, daha o zaman, Parlamentonun açılışından önce olgunlaşmış, kötücül bir cenahın bazı haince tasarıları hakkında şikâyetler sıralanmıştı. Ardından da, Parlamentonun meziyetiyle bu hain planın akamete uğratılması için hangi önlemlerin alınması gerektiği, ne gibi pürüzlerle karşılaştıkları, tahtın ve ülkenin eski şan ile şerefini, haşmet ile emniyetini yeniden tesis etmek ve pekiştirmek için hangi yol ve yordamın uygun olduğu sıralanmıştı.

Ve ilk olarak, bu planların müsebbibi ve failleri, onların dediğine göre, Cizvit Papacıları;

ikinci olarak, piskoposlar ile dini konulardaki tiranlıklarına ve suiistimallerine destek olarak resmiyeti her şeyin üzerinde tutan din adamları;

10. Aralık 1641'de İngiltere Parlamentosunun Kralın icraatlarına yönelik şikâyetlerini dile getirdiği belgedir. Parlamento yanlılarından John Pym, George Digby ve Hampden gibi önemli kişilerce hazırlanan şikâyetler listesi, II. Charles döneminin geniş bir özetini sunmaktadır. Meclisten çok küçük bir oy farkıyla geçmiştir (159'a karşı 148). İngiltere'de İç Savaşı hazırlayan en önemli olaylardan biri olarak görülür.

üçüncü olarak ise, dediklerine göre, kendi özel çıkarları için daha ziyade bazı yabancı prenslerin çıkarlarına hizmet eden danışmanlar ile saray efradı.

B. Anlaşılan, piskoposlardan bazıları ve bir kısım saray görevlisi, kendi kişisel çıkarlarını gözeterek, birtakım yanlış, hatta haince işler peşinde koşmuş. Bu yüzden, lütfen bana söyler misiniz, onlar tam olarak ne suç işlemişler; zira fikrimce, Kral kendi yüce otoritesine karşı gelen hiçbir şeyi hoş görmemeliydi.

A. Parlamento, Krala karşı olanlara hiçbir zaman çok şiddetle karşı koymadı. Onlar ne yaptılarsa kuşkusuz Kralın emriyle yaptılar; ama piskoposları, danışmanları ve saray efradını bununla suçlamak, Kralı suçlamanın ve onu tebaasının gözünden düşürmenin daha nazik yoluydu. Zira işin gerçeği şu ki, onlara karşı yöneltilen suçlama bir itham değil, olsa olsa bir kınama sayılabilecek kadar geneldi. İlk olarak, onların Majestelerine hizmet etmeye son derece düşkünmüş gibi görünerek, krallık içindeki en büyük güven ve güç mevkilerine geçip oturma gayesiyle, Kral ile halkı arasında imtiyaz ve özgürlük sorunları yestttiğini söylediler.

B. Suç isnat edenlerin delillerini ya da tanıklarını getirip ilişkilendirebilecekleri herhangi bir vakanın olmadığı yerde, bir suçlama nasıl olabilir ki? Diyelim ki, onları harekete geçiren şey, bu imtiyaz sorunları olmuş olsun. Onların

amaçlarının, kendilerini ve dostlarını krallıktaki güven ve güç mevkilerine yerleştirmek olduğunu kim kanıtlayabilir?

A. İkinci suçlama da, onların dinin saflığını ve gücünü yok etmeye çalıştıkları yönündeydi...

B. Bu çok saçma bir laf: Dinin gücünü yok etmeye hiçbir insanın gücü yetmez.

A. Onların yok edildiğini kastettikleri şey, Presbiteryenlerin öğretileri, yani o zamanlar Parlamentonun haince niyetlerinin temelinde yatan öğretiydi.

Üçüncü olarak, onların tavsiyelerine ve kararlarına göre hareket etmeye yatkın bir organ oluşturabilme gayesiyle, Armincileri, Papacıları ve serbest düşüncelileri [*libertines*] (bu ifadeyle onlar, tartışmalara bulaşmamış, sıradan Protestanları kastediyordu) kucakladılar.

Dördüncü olarak, onlar Kralın alışageldik Parlamento yolu dururken başka yollardan para bulması için gayret ettiler.

Bunların doğru düzgün suçlamalar mı; yoksa Kralın yönetimine yönelik kindar serzenişler mi olduğuna siz karar verin.

B. Fikrimce, bu sonuncusu büyük bir yanlış. Krallığın güvenliğinin ya da Kralın şerefine zorunlu kıldığı hallerde, Parlamento ona gerekli kaynakları tedarik ediyorken, Kralın para bulmak için garip yollara başvurmasının kime ne faydası olabilirdi ki?

A. Daha önce de söyledim: Onlar Krala hiç para vermediler; yalnızca, o zamana kadar sadakatle kendisine hizmet etmiş kişilerin kellelerinin alınması koşuluyla para vermeyi vaat ettiler. Ve şayet Kral onların hırsı uğruna bütün dostlarını feda etmiş olsaydı, onlar para tedarikini reddetmek için başka bir bahane uyduracaklardı; zira Kralın hükümrancılık gücünü ele geçirme konusunda kararlıydılar. Kralın kesinlikle parasız kalması için azami dikkati göstermeksizin bunu başaramazlardı. Bir sonraki adımda, Kralın danışmanlarının tavsiyelerine uyarak yaptıklarını hatalar olarak şikâyetlerine koydular. Bütün bunlar, Kralın tahta geçtiği günden itibaren, hata olsun olmasın, yapılmış ama onların hoşuna gitmeyen şeylerdi ve onlar Kralı bunları yapmaya mecbur bırakan sebeplerin ve güdülerin bilgisine sahip olmadıkları için, sözünü ettikleri şeyler hakkında bir yargıda bulunmaları mümkün değildi; ancak Kralın kendisi ve onun ifşa etmesi sayesinde *privy-council* üyeleri biliyordu bunları.

B. Peki ama özellikle üstünde durulan bu hatalar nelerdi?

A. 1. Oxford'taki ilk Parlamantonun dağıtılması. 2. Kralın ikinci saltanat yılında oluşmuş ikinci Parlamantonun dağıtılması. 3. Saltanatının dördüncü yılında Parlamantonun dağıtılması. 4. Calais'ye karşı düzenlenen sonuçsuz sefer. 5. Palatine" davasına ihanet edilmesine ve bölgenin maliyeti

11. Kutsal Roma İmparatorluğundan bu yana, Orta Almanya'da, Ren Vadisi çevresine verilen addır. Bu bölge ve halkı, politik olarak kim güçlüyse o prensliğin yönetiminde olmuş, dini bakımdan da daha çok Protestanlığa yakın durmuştur. Bu

yüksek ve başarı şansı az anlaşmaların insafına terk edilmesine yol açan, İspanya ile yapılan barış. 6. Borçlanma yoluyla para toplamak için komisyonlar göndermek. 7. Gemi parasını artırmak. 8. Magna Carta'nın hilafına, ormanları genişletmek. 9. Bütün barut stokunu istif etme ve Londra Kalesinde tutma planı. 10. Pirinç para kullanımını yürürlüğe sokma planı. 11. Para cezası, hapis cezası, dağlamak, uzuv kesmek, kırbaçlamak, teşhir etmek, ağzı tıkmak, ev hapsi ve sürgün gibi, Star-chamber Mahkemesinin verdiği cezalar. 12. Yargıçların görevden alınması. 13. Council-table'in [danışma kurulu ya da privy-council] yasadışı işleri. 14. Earl Marshal Mahkemesinin keyfi ve yasadışı gücü. 15. Chancery,¹² Exchequer-chamber¹³ ve Court of Wards'ın¹⁴ sui-istimalleri. 16. Yargıçların, savcılarının ve diğer başka makamların, şeref payelerinin parayla satılması. 17. Piskoposların ve diğer başka memurların, bilgili ve sofu papazlar hakkındaki görevden uzaklaştırma, aforoz, haciz ve tenzili rütbe kararlarındaki küstahlığı ve sebep olduğu acılar.

nedenle, Katolik komşularının, özellikle de İspanya'nın sürekli saldırılarına maruz kalmıştır. İngiltere ise Hollanda ile birlikte bu bölgeye yardım etmeye çalışmış ve bu nedenle İspanya'yla savaşa tutuşmuştur.

12. Kökeni Anglosaksonlar dönemine dayanan yazı işleri bürosudur. Kral John zamanında verilen önemli fermanlar Chancery tarafından kaleme alınmıştır. Daha sonra siyasi işlevini büyük ölçüde yitirse de, örfi hukuk [*common law*] davalarıyla ilişkili bir temyiz mahkemesine dönüşmüştür.

13. 1873-1875 tarihli Yargı Yasaları reformlarından önce, İngiltere'deki örfi hukuk [*common law*] davaları için başvurulmuş temyiz mahkemesidir. 14. yüzyılda ortaya çıkan bu mahkeme, 1585 tüzüğüyle son halini almıştır.

14. VIII. Henry zamanında, feodal aidat sistemini uygulamak için kurulmuş mahkemedir. Aidat toplamak dışında, vesayet konularından da sorumlu olmuştur.

B. Hiç böyle rütbesi indirilen, malına mülküne el konan ya da aforoz edilen papaz oldu mu?

A. Bilemiyorum. Ama sıkıntı yaratan cahil ve fesat birtakım papazların tehdit edildiğine dair bir şeyler duyduğumu hatırlıyorum.

18. High Commission Court'un aşırı sert kararları. 19. Kralın huzurunda, halkın mülkiyet hakkı aleyhine ve Kralın yasanın üzerinde imtiyaz sahibi olması lehine telkinde bulunmak. Yönetime dair çeşitli başka tartışmalı konular. Ve bunları söz konusu hizip kaleme almışsa da, gayet iyi biliyorlardı ki, basılı olarak ilettikleri halkın gözünde bunlar bizatihi Kralın sorumluluğundaki konulardı.

Yine, 5 Mayıs 1640 tarihinde, Parlamentonun dağıtılmasından sonra, başka hatalar da buldular: En başta, bu dağıtılmanın kendisi; sonra iki meclisten de bazı üyelerin hapsedilmesi; Londra'da zorla borç para alma çabası; Parlamento sona erdirilirken, Convocation'ın¹⁵ görevini sürdürmesi ve Dahiliye Nâzırı Francis Windebank ile diğerlerinin Papacılara çektiği kıyaklar.

B. Bütün bunlar, bazıları talihsizlik olduğu halde, sıradan halk için kötü yönetim ve Kralın hataları anlamına gelecektir. Ve şayet varsa, hem talihsizlik hem de kötü yönetim Parlamentonun hatasıydı; çünkü Parlamento Krala para

¹⁵ Kilise Temsilciler Meclisi: Ruhbanın kendilerini vergilendirme ve diğer idari işler için toplanmasıyla oluşan bir meclis.

vermeyi reddederek hem onu dışarıda çaresiz bırakmıştı hem de Kral içeride, para toplamak için, daha sonra onların yasadışı diyecekleri, olağandışı yollara başvurmak zorunda kalmıştı.

A. Görüyorsunuz, halka yönetimi kötü göstermek için ne çok kötülük saymışlar ve ardından da, bunların birçoğunun üstesinden gelmek için Krala verdikleri hizmetleri, sadece bunları da değil, daha birçok şeyi tek tek sıralamışlar. Dediklerine bakılırsa, İskoçlara 220.000 libra [pound] borçlanmış, altı devlet desteği sağlamış ve altı desteğe eşit miktarda kelle vergisi toplamış olsalar da, Tanrı bu Parlamentonun yaptığı işleri öylesine kutsamıştır ki, krallık bu işten yine de kazançlı çıkmıştır. Bütün bunları, Kral ve krallık için yaptıkları iyi şeylerin listesi takip etmiştir. Krallık için yaptıkları şeyleri de şöyle sıralamışlardı: Gemi parasını ilga etmişlerdi. Dediklerine göre, gemi parasından biraz daha az bir tutara ulaşan giysi ve teçhizat vergisi [*coat and conduct money*]¹⁶ ve diğer askeri tahsilatları kaldırmışlardı. Yaşayan baş belalarını, yani kötü danışmanları ve faal zevatı, Strafford Lordunu öldürerek, Şansölye Finch ile Dahiliye Nâzırı Windebank'ın kaçmasına sebep olarak, Canterbury Başpiskoposu ile Yargıç Bartlet'i hapse atarak ve başka birçok rahip ile yargıcı zan altında bırakarak bertaraf etmişlerdi. Parlamentonun üç yılda bir toplanması [*Triennial Act*] ve

16. I. Charles döneminde çıkarılan ve kraliyet askerlerinin giysileri ile teçhizatını karışılama amacı güden bir vergi.

mevcut Parlamentonun, kendileri dağılmayı uygun buluncaya kadar görevini sürdürmesi için bir yasa çıkarmışlardı.

B. Bu, eğer tenezzül ederlerse, mevcut Parlamentonun ilelebet süreceği anlamına gelir. Ama krallık için yapmış oldukları bütün bu şeylerin sonucunda, diyebiliriz ki, onlar krallığı hükümete, güçsüz kuvvetsiz, parasız, yasadışı ve danışmansız bırakmışlardır.

A. Onlar ayrıca High Commission'ın faaliyetlerine son vermeyi, Council-table'ın, piskoposların ve mahkemelerinin gücünü kırmayı; dindeki gereksiz törenleri kaldırmayı; kendilerinden olmayan papazların gelir kaynaklarını kesip, kendi hiziplerinden olan papazlara aktarmayı düşündüler.

B. Bütün bunlar krallığın meseleleri değil, onların kendi meseleleriydi.

A. Krala yaptıkları iyilik, dediklerine göre, başlangıçta kuzeydeki county'leri kurtarmak için her ay 25.000 libra vermektir.

B. İngiltere'nin diğer bütün bölgelerinden daha fazla kuzey bölgelerini kurtarma ihtiyacı nereden kaynaklanıyordu?

A. Kuzey bölgelerine, Parlamentonun Krala karşı durması için çağırdığı İskoçya ordusu yerleşmişti ve sonuç olarak bu güç oradan tahliye edilmeliydi.

B. Doğru; ama onları çağıran Parlamentoydu.

A. Ama onlar öyle demiyorlardı. Bu paranın Krala verildiğini; çünkü onun tebaasını korumakla mükellef olduğunu söylüyorlardı.

B. Kralın bu işte, kendisine bu işi yapması için para verenlerden daha fazla mesuliyeti yoktu. Ne büyük bir hayâsızlıktır bu böyle! Krala karşı bir ordu topla, bu orduyla kendi yurttaşlarını bastır ve sonra da Kralı onları kurtarmaya, yani kendisine karşı savaşması için toplanan ordunun masraflarını karşılamaya mecbur bırak.

A. Ne yazık ki, bu kadar da değil: Onlar Krala İskoçlara verilmek üzere 300.000 libra temin etmişti; bu para verilmeseydi İskoçlar İngiltere'yi işgal edecekti. Ayrıca, şimdi tam olarak hatırlamadığım birçok başka şey de verildi.

B. İnsanlar nasıl bu kadar hayâsız ve hain olur, aklım almıyor.

A. Sen henüz dünyayı tüm kötülükleri görecektene kadar gözlemlemiş değilsin. Söylediğim gibi, onların şikâyeti [*remonstrance*] böyle bir şeydi. Bu şikâyetle birlikte, üç noktaya değinen bir dilekçe de gönderdiler: 1. Majesteleri piskoposları Parlamentodaki oy hakkından mahrum bırakacak ve dinde, Kilise yönetiminde ve disiplinde onların gündeme getirdiği baskıcı uygulamalar kaldırılacaktı. 2. Kral, danışma konseyinden halkın şikâyetlerine neden olan kim varsa

temizleyecek, önemli ve kamusal işleri Parlamantonun güvenine mazhar olmuş kişilere verecekti. 3. Kral, İrlanda isyanı sonrasında cebren kraliyet mülküne katılan toprakları sahiplerine iade etmeyecekti.

B. O tarihte, bu son noktayı eklemek, fikrimce, pek akıllıca olmamış: O madde, henüz üzerlerine bir askeri gücün gönderilmediği isyanlar bastırılınca kadar yedekte tutulmalıydı. Bu, aslanı öldürmeden derisini satmak gibi bir şey olmuş. Peki, diğer iki teklife ne cevap verildi?

A. Ret cevabından başka cevap verilebilir miydi? Aynı zaman zarfında Kral, beşi Avam Kamarasından ve biri de Lordlar Kamarasından olmak üzere, altı kişiyi vatana ihanetle suçlamıştı. 4 Ocakta bizzat Avam Kamarasına gelerek bu beş kişinin kendisine teslim edilmesini talep etmişti. Ama hainin teki, özel bir notla Kralın gelişini meclise iletmiş ve söz konusu kişiler meclisten uzak durmuştu. Bu şekilde Majestelerinin amacına ulaşamaması sağlanmıştı. Ve Kral gittikten sonra, Avam Kamarası bunu iğrenç bir saldırı ve haklarının çiğnenmesi olarak görüp, güya Westminster'da güvende olmadıklarını iddia ederek, bir genel komite olarak oturumlarını Londra'da sürdürme kararı almıştı: (Kralın ise, bu kişileri talep etmek için Avam Kamarasına geldiğinde, yanında biraz fazla sayıda maiyet memuru vardı; ama bu kişiler, bir hizmetkâr normal olarak ne kadar silahlı olursa o kadar silahlıydı). Kral her ne kadar bu kişileri kovuşturmaktan feragat etmişse de, (doğrudan zulüm çek-

sinler demek yerine, münasip lisanla) müstahak oldukları cezayı çeksinler diye ona bu şekilde Parlamentoya gitmesini tavsiye edenlerin kimler olduğunu ifşa etmedikçe, yatışmaya niyetleri de yoktu.

B. Bu acımasız bir talepmiş. Kralın düşmanlarına tahammül etmesi yeterli değil mi de, bir de ondan arkadaşlarına ihanet etmesi isteniyor? Eğer onlar iktidarı tümüyle ele geçirmeden önce Krala böylesine zorbalık yapabiliyorlarsa, iktidarı ele geçirdiklerinde yurttaşlara neler yapacaklarını siz bir düşünün.

A. Yaptıkları, yapacaklarının göstergesi.

B. Komite Londra'da ne kadar kaldı?

A. İki ya da üç günden fazla değil. Sonra Londra'dan, büyük bir tören alayı, muazzam sayıda silahlı muhafız eşliğinde, nehir yoluyla Parlamento Binası'na döndüler ve Krala rağmen güven içinde orada oturumlarına devam ederek, Kral aleyhine, kendi sayıp döktükleri türden ve bir o kadar çok, haince faaliyete giriştiler. Bu kargaşadan yararlanarak, Lordlar Kamarasında kendi hiziplerinden olmayan kim varsa korkutup kaçırdılar. Zira o zamanlar o güruh o kadar küstahtı ki, hiçbir piskopos, şiddete maruz kalmaktan korkuğu için Meclise gelmeye cesaret edemiyordu. O kadar ki, içlerinden on ikisi Krala oraya gelmekten affını isteyen bir dilekçe yazarak, sükûnet içinde görevlerini yerine getirmelerine izin verilmediğinden

şikâyet etmiş ve mecburi yokluklarında Lordlar Kamarasından geçirilmiş bütün kararların yok hükmünde olduğunu bildirerek itirazlarını iletmişti. Kontrolü ele geçiren Avam Kamarası, onları ihanetle suçlamak için lordlara kendi üyelerinden birini gönderdi. Bunun üzerine, içlerinden onu Kaleyeye hapsedildi ve o zamandan sonra, onların ihanetine dair tek bir laf duyulmadı. Öte yandan, kabul edilen bir yasayla onlar Parlamentoda oy hakkından mahrum edildiler ve bu yasa için Kralın onayı alındı. Eylül ayının başında, bu piskoposların Kilise yönetiminde artık yer almamaları gerektiği yönünde bir karar çıkardılar; ama bunun için Kralın onayı alınmamıştı. Artık savaş başlıyordu.

B. Parlamento, özellikle de piskoposların da üyesi olduğu Lordlar Kamarası, neden ruhbandan bu kadar hoşnutsuzdu? Zira Presbiteryen olan ve lordlara hizmet etme ihtimali neredeyse hiç bulunmayan, aksine, onların gücünü aşağı çekmek, onları sinodlarına ve sınıflarına tâbi kılmak için elinden geleni ardına koymayan belli sayıdaki yoksul bölge papazını memnun etmek için bunu yapmış olmaları hiç de akla yatkın bir şey değil.

A. Lordlar için diyorsan, onların çok azı Presbiteryenlerin niyetinin farkındaydı. Ayrıca, sanırım, onların Alt Kamara-ya karşı çıkmaya cesaretleri yoktu.

B. İyi de, Alt Kamara onlara neden bu denli azimle karşı çıkmıştı?

A. Çünkü onlar, Kral ve taraftarlarını halkın gözünden düşürmek için, kutsallık kisvesine büründürdükleri kendi ilkelerini hayata geçirmek istiyorlardı. Böylece, halkın yardımıyla demokrasiyi kuracak ve Kralı tahttan indirecekler ya da onların amaçlarına uygun hareket ettiği müddetçe makamını korumasına izin vereceklerdi. Ama yalnızca Parlamento değil, bir biçimde bütün İngiltere halkı da onların düşmanıydı; çünkü onlara göre, Kral ve çevresi aşırı müstebit bir davranış biçimine sahipti. Onların suçlamalarında ballandırarak anlatılan işte bütün bunlardı. Onların aşağıya çekilmesinin ana nedeni, halkı onlar aleyhine ve bizatihi ruhban aleyhine kışkırtan Presbiteryenlerin kıskançlığıydı.

B. Peki, Presbiteryenler Kiliseyi nasıl yönetecekti?

A. Ulusal ve bölgesel sinodlar aracılığıyla.

B. Bu ulusal meclisi bir başpiskopos ve bölgesel meclisleri de çok sayıda piskopos haline getirmez mi?

A. Evet, getirir; ama her papaz yönetimi paylaşma zevkine erecek ve sonuç olarak, öğretilerine saygı duymayanlardan ve ceplerinin dolmasına yardım etmeyenlerden intikamlarını almış olacaktı ve onların kendilerine hizmet etmesini sağlayacaktı.

B. İçinden çıkılması zor bir durum bu: Tek tek her insanın muhtemel çıkarı dışında hiçbir çıkarı olmaksızın, devleti

[commonwealth] rahatsız eden iki hizip olacak ve kavgaları da yalnızca fikirler üzerine, yani, sanki sahip oldukları bilgiler bütün dünyayı yönetmenin kuralı olmak zorundaymış gibi, kimin en çok bilgiye sahip olduğu üzerine olacak. Onların bilip de başka kimsenin bilmediği şey nedir ki? Politika mı, devletin kuralları mı? Biliyorum, ilahiyat diyecekler; ama ben felsefeden başka bir şey vaaz edildiğini duymadım. Zira din kendi başına tartışmaya açık değildir. Bu krallığın bir yasasıdır ve tartışma götürmez. Ben onların Tanrı'yla konuştukları ve bizim gibi Kutsal Kitap'ı okuyan herkesten farklı olarak, onun iradesini bildikleri iddiasında olduklarını sanmıyorum.

A. Hayır, bazıları bu iddiada bulundu ve dışarıya kendilerini, olağanüstü birtakım esinlenmeleri olan peygamberler olarak tanıttılar. Ama geriye kalanlar yalnızca, birtakım imkânlarla erişimin ve insanlar üzerindeki mesuliyetlerinin verdiği avantajla, başkalarına kıyasla Kutsal Kitap konularında daha fazla bilgi sahibi olduklarını ve üniversitelerde eğitim almış oldukları için Latinceye ve hatta bazıları Yunanca ile Kutsal Kitap'ın yazıldığı İbraniceye, ayrıca üniversitelerde herkese öğretilen doğa felsefesi bilgisine hâkim olduklarını iddia ettiler.

B. Latince, Yunanca ve İbraniceye gelince, bunlar bir zamanlar Roma sahtekârlığını tespit etmek için ve Katolik iktidarın tasfiyesi için çok faydalı, hatta zorunluydu; ama şimdi bu işler oldu bitti. Kutsal Kitap artık İngilizce, duaları

İngilizce okuyoruz; dolayısıyla Latince, Yunanca ve İbrani-
ceye ihtiyacımız yok. Ben şahsen komşularımızın dillerini,
yani Fransızca, Felemenkçe ve İtalyancayı bilmenin daha iyi
olacağını düşünüyorum. Sanırım, Papaların iktidarı kurul-
madan önce, dünyada felsefenin bir toplumda [*commonwe-
alth*] iktidarın ele geçirilmesine ve korunmasına vesile oldu-
ğu görülmemiştir.

A. Ama felsefe, ilahiyatla birlikte, profesörlerin büyük
avantaj sağlamasına ve bu sayede, çoğu antik krallıkta, kral-
larınkinden sonra en yüksek makamlara gelmelerine vesile
olmuştur. Bu dönemlerin tarihlerine bakacak olursak, bu
çok bariz olarak görülebilir.

B. Ne olursunuz, örnek olarak bana birkaç yazar ve yer adı
verebilir misiniz?

A. İlk olarak, eski zamanlarda, Britanny ve Fransa'daki
Druidler [Kelt Rahipleri] neydi ki? Onların ne kadar bü-
yük bir otoriteye sahip olduklarını Caesar'da, Strabon'da
ve diğerlerinde, özellikle de muhtemelen antik dönemin en
büyük yazarlarından Sicilyalı Diodorus'un anlatımların-
da görebilirsiniz. Diodorus, Sarovides adını verdiği Fran-
sa'daki Druid rahipleri hakkında şunları yazmıştı: "Ayrıca
aralarında, peygamber sıfatını da kullandıkları, son derece
saygın belli bazı filozoflar ve teologlar vardı. Bu adamlar,
kehanet yoluyla ve kurban edilen canavarların bağirsakla-
rına bakarak gelecekte neler olacağını bilme becerileri saye-

sinde, çoğunluğun kendilerine itaat etmesini sağlamıştı.” Ve şöyle devam ediyordu: “Âdetlerine göre bu filozoflardan biri hazır olmadıkça hiçbir kurban töreni yapılmazdı, çünkü sunularının tanrılara ancak tanrısal doğaya vakıf bu kişiler vasıtasıyla ulaşabileceğine ve dualarının yine bu kişiler tarafından tanrılara iletilmesi gerektiğine inanıyorlardı.”

B. Bu Druid rahiplerinin hem doğa felsefesi hem de ahlak konularında çok yetkin olduklarına pek inanmıyorum doğrusu...

A. Ben de; zira tıpkı Pythagoras gibi onlar da, ruhların bir bedenden diğerine göç ettiğini savunuyor ve öğretiyordu. Ancak fikri onlar mı Pythagoras’tan almıştı, yoksa Pythagoras mı onlardan, bilmiyorum.

Pers ülkesindeki Mecusiler de birer filozof ve astrologdu, öyle değil mi? Onların, yıldızlardan birinin gösterdiği yolu izleyerek, Pers ülkesinden ya da Judea’nın daha doğusundan bir yerlerden gelerek, Kurtarıcımızı nasıl bulduğunu biliyorsunuz. Onlar kendi ülkelerinde büyük bir otorite değil miydi? Ve Hıristiyan dünyanın büyük bir bölümünde, onların Kral oldukları düşünülüyor mu?

Mısır çoğu kişiye göre, dünyanın en eski krallığı ve milletiydi; onların rahipleri sivil işlerde ve ülkenin hemen her meselesinde geniş yetkiye sahipti. Onlar birer filozof ve ilahi şahsiyet değil de neydi? Aynı Sicilyalı Diodorus, onlar hakkında şöyle yazmıştı: “Bütün Mısır ülkesi üç zümreye bölünmüştü; bu zümrelerden birini, hem Tanrılara olan bağlılıkları hem de eğitimle edinilmiş anlayışları yüzünden

halkın en çok güvendiği kesim olan rahipler topluluğu oluşturunurdu.” Ve şöyle devam etmişti: “Genel olarak bu rahipler, bütün önemli meselelerde, kısmen ifa eden kısmen de bilgi ve akıl veren olarak, kralın danışmanlarıydı. Astrolojideki becerileri ve kurbanların tetkikindeki sanatları sayesinde, krallara gelecekte neler olacağına dair kehanetlerini bildiriyor ve onlara bilmeleri kendi çıkarlarına olacak olayların kaydedildiği kutsal kitaplarını okuyorlardı. Orada, Yunanistan’da olduğu gibi, rahiplik yapan tek bir kadın ya da tek bir erkek yoktu; aksine, Tanrıları onurlandırmak ve onlara kurban sunmak için düzenlenen törenlere katılan çok sayıda rahip vardı. Bu rahiplerin zürriyeti de aynı işi icra ediyor ve kraldan sonra, en büyük iktidar ve yetkiye sahip oluyordu.”

Mısırlılarda yargının durumuna ilişkin Diodorus şöyle yazmıştı: “Onlar, Hierapolis, Thebai ve Memphis gibi en büyük şehirlerden, Atina’daki Areopagus ya da Lacedaemon’daki senatodan hiç de aşağı kalmayan bir konsey oluşturmak üzere yargıçlar seçiyorlardı. Sayıları otuzu bulan bu yargıçlar toplandıklarında, aralarından birini başyargıç olarak seçiyorlardı ve seçilenin geldiği şehir, yerine bir başkasını gönderiyordu.” Bu başyargıç boynuna, ucunda değerli taşlardan oluşan ve adı *hakikat* olan bir mücevherin asıldığı, altın bir zincir takıyordu. Başyargıç bu mücevheri boynuna takıp, yargılama ve benzeri görevlerine başlıyordu. Yargıçlar mahkûmiyete hükmettiğinde, başyargıç hakikat mücevherini talep edilen cezalardan birinin üzerine koyuyordu. Felsefe ile ilahiyatın buluşması durumunda,

sivil meselelerde nasıl bir güç kazanıldığını görüyorsunuz, değil mi?

Şimdi de Yahudi toplumuna [*commonwealth*] yakından bakalım. Mısır'da olduğu gibi burada da, rahiplik bir aileye, yani Levililere mahsus bir şey değil miydi? Başkâhin göğüslüğünde sakladığı Urim ve Thummim¹⁷ ile vermiyor muydu yargısını? Asur krallığına bakınız ve filozoflar ile Keldanilere. Sizin de bildiğiniz gibi, Keldanilerin Ur şehrinde ikamet eden İbrahim'in zamanında bile, ailelere ait topraklar ve şehirler yok muydu? Aynı yazar bu konuda şunları yazmıştı: "Keldaniler politikada, Mısırlı rahiplerinkine benzer bir hizipti. Tanrı'ya hizmetle görevlendirilmiş bu insanlar bütün zamanlarını felsefeye ayırıyordu. Astrolojide bir hayli nam salmışlardı ve ayrıca kehanette, arındırma ve kurban törenleri yoluyla, gelecekte neler olacağını önceden söyleme konusunda çok iyi oldukları, vereceği zararı önleyecek ve iyiliği sağlayacak şekilde büyü bozmayı ve yapmayı bildikleri iddia ediliyordu. Onlar ayrıca falcılıkta, rüyaların ve mucizelerin yorumlanmasında mahir oldukları gibi, kurban edilen yaratıkların içine bakarak geleceği görme sanatından da bihaber değillerdi. Onların öğrenimi Yunanlarınkı gibi değildi; zira Keldanilerin felsefesi, gelenek icabı aile arasında kalıyor ve oğul onu babasından öğreniyordu."

Asurlulardan Hindistan'a geçelim ve filozofların orada gördüğü saygıya bakalım. Yine Diodorus'a göre: "Hint-

17. Eski Ahit'te anlatıldığına göre, İsrail'de Yahova'nın halkla ya da krallarla ilgili isteğini öğrenmek için kullanılan ve başkâhinin göğüslüğünde taşıdığı nesnelerdir; biri "evet", diğeri de "hayır" anlamına gelmektedir.

lerin büyük çoğunluğu yedi kasta bölünmüştü; bunların birincisi, filozoflar topluluğuydu. Sayıca en azdılar; ama ehemmiyetleri bakımından birinci sırada yer alıyorlardı. Zira vergiden muaftılar ve diğerlerinin efendisi olmadıkları gibi, diğerleri de onların efendisi değildi. Özel insanlar olarak kurban törenlerine çağırılırlar ve ölümlerinin gömülmesine nezaret ederlerdi; çünkü onların Tanrı'nın en sevgili kulu oldukları ve cehennemle ilgili bilinmesi gereken şeyleri bildikleri düşünülürdü. Bu vazifeleri karşılığında, hiç de azımsanmayacak armağanlar ve payeler elde ederlerdi. Ayrıca Hindistan halkına da büyük bir hizmet verirlerdi: Büyük meclisin açılışına çağrılan bu bilge kişiler, büyük kurnaklıkların ve yağmurların yanı sıra, fırtınaları, hastalıkları ve önceden bilinmesinde fayda olan ne varsa her şeyi önceden haber verirlerdi.”

Aynı yazar, Etiyopyalıların yasalarıyla ilgili olarak şunları yazmıştı: “Etiyopyalıların yasaları öteki milletlerinkinden, özellikle de Kralların seçimi bakımından, çok farklı görünüyor. Zira rahipler şeflerin arasından, (belli bir töreye uygun olarak, şölenler sona ererken) Tanrı'nın kabul ettiği bir ismi önerirler; çokluk da onu kralları olarak seçer, hemen bir Tanrı olarak ona tapar ve hürmet eder, ilahi takdire göre yönetime dahil eder. Seçilmiş kral, yasalarla sınırları belirlenmiş bir hayat tarzına sahiptir ve her şeyi ülkenin örf ve âdetlerine göre yapar. En başta aralarında belirlenmiş yasaya uygun olmadıkça kimseyi ödüllendiremeyeceği gibi, cezalandıramaz da. Suçlayıp mahkûm etmiş olsa da hiç kimseyi öldürmez; onun yerine, bir memuru ölüm kararıyla

birlikte söz konusu kişiye gönderir. Kararı gören kişi hiç vakit geçirmeden evine gider ve kendini öldürür. Ama bütün bunların içinde en garibi, kralların ölümüyle ilgili olandır. Zira Meroe’de yaşayan ve vaktini Tanrı’ya ibadet ve hürmet ederek geçiren rahipler en büyük otoritedirler; onlar karar verdiklerinde, krala ölmesini bildiren bir ulak gönderirler: Tanrılar böyle buyurmuştur ve ölümsüzlerin emirleri, doğaları gereği, ölümlüler tarafından hiçbir şekilde ihmal edilemez. Bu rahipler ayrıca, eski ve katı bir geleneğin içinden gelen biri olarak, bu zorunlu olmayan emirleri tartışacak kadar akıllı olmayan krala, basit düşünen insanların kabul etmekten memnun olacağı şeyler anlatırlar. Bu yüzden eski zamanlarda krallar, zorla ve silahla üzerinde hâkimiyet kurulduğu için değil, akılları bir önyargıya teslim olduğu için rahiplere itaat ederlerdi. Ama II. Ptolemaios zamanında, Yunanların tarzında felsefe eğitimi almış biri olan Etiyopyalıların Kralı Arkamina, rahiplerin gücünü sorgulayan ilk kişi olmuş, bir krala yaraşır bir şekilde davranarak, askerleriyle o zamanlar Etiyopyalıların altın tapınağının bulunduğu, Abaton denen yere gelmiş, rahipleri öldürmüştü, söz konusu geleneği ortadan kaldırmış ve kendi istediği gibi bir krallık inşa etmişti.”

B. Her ne kadar öldürülenler en adisinden düzenbaz kişiler olsalar da, eylem yine de acımasızmış.

A. Evet, öyle. Ama kısa bir süre önce, Tanrılar olarak tapılan Kralların kendilerini öldürmelerine neden olan, rahiplerin

hainliğı değil miydi? Kral, kendi guvenliğı için öldürmüştü; onlar ise hırsları ya da değişiklik sevdaları yüzünden Kraları ldrmşt. Kralın eylemi belki halkın iyiliğı kisvesine brndrlebilir. Kesinlikle tanrılarına son derece inanmış olan, aksi halde silahsız bir ulak tarafından iletilen, rahiplerin kendilerini öldürmeleri yönündeki emrine asla itaat etmeyecek olan krallar karşısında rahiplerin hiçbir mazereti yoktu. Son kralımız, görüp göreceğimiz belki de en iyi kral, biliyorsunuz, öldürüldü; ama o ilk önce, Presbiteryen papazların kışkırtması sonucu girdiğı savaşta infaz edildi. Bu yüzden o papazlar savaştaki bütün ölümlerden dolayı suçludur; ki bence İngiltere, İskoçya ve İrlanda'da yaklaşık 100.000 kişi ölmüştür. Sayıları muhtemelen 1000'i geçmeyen bu fesat papazların topu, nifak tohumlarını samadan önce öldürülmüş olsaydı, çok daha iyi olmaz mıydı? Kabul ediyorum, bu büyük bir katliam olurdu; ama 100.000 kişi-nin ölümü daha büyük bir katliam olmuştur.

B. Piskoposların bu işin dışında kalması beni memnun etti. Bazıları onlar kadar hırslı olduklarını söylüyor olsalar da, bu işte öyle görünmediler; çünkü onlar bu işe bulaşanlara düşmandılar.

A. Ne var ki, ben bu alıntıları, bu kâfir halkların felsefesini ya da ilahiyatını yorumlamak maksadıyla yapmadım. Benim isteğim yalnızca, bu bilimlerin itibarının insanları nasıl etkileyebileceğini göstermekti. Zira onların ilahiyatı putperestlikten başka bir şey değildir ve felsefeleri de (Mı-

sırlı rahiplerin ve Keldani kâhinlerin astronomi, geometri ve aritmetik alanındaki, uzun gözlemler sonucunda elde ettikleri bilgi haricinde) son derece yetersizdir. Büyük bir kısmı da astrolojinin ve kehanetin kötüye kullanılmasından ibarettir. Bununla birlikte, bu ülkenin ruhbanının ilahiyatı (Roma Kilisesi tarafından takdim edilen ve kısmen burada da taraftar bulmuş, dinle alâkası olmayan, son olarak Presbiteryenler ile Episkopallar arasındaki farklılıklar dolayısıyla yaşadığımız kıymetli deneyimde gördüğümüz gibi, yalnızca hoşnutsuzluk, muhalefet ve nihayet nifak tohumları ekilmesine ve iç savaşın beslenmesine hizmet eden, Aristoteles ile diğer Yunanların laf ebeliğine dayalı felsefesini tenzih ederek) gerçek dindir. Ama iki taraf da bu farklılıklar bahanesiyle, iktidara geldiğinde, diğerinin itikatını bastırmakla kalmamış, çıkarlarına ters düştüğünü gördüğü her türlü öğretiyi de bastırmıştır ve sonuç olarak, tutkuların esiri olmayan ve kendini egemen güce itaatten azade tutmayan, özellikle de medeni ve ahlaki olan bütün gerçek felsefe de bundan nasibini almıştır.

Kral, Lordlar Kamarasının bir üyesi olan Lord Kimbolton'ı ve Avam Kamarasının beş üyesini; Hollis, Haslerigg, Hampden, Pym ve Stroud'u vatana ihanetle suçladıktan ve Parlamento çoğunluk oyuyla piskoposları Lordlar Kamarasından attıktan sonra, onlar Majestelerine sundukları dilekçelerinde özellikle iki şeyin peşine düşmüşlerdi. İlk olarak, Kral kendilerini tutuklamak üzere Parlamenteoya gitmesini kimin tavsiye ettiğini açıkça ilan edecek ve o kişileri layık oldukları cezaya çarptırılmaları için Parlamenteoya

teslim edecekti. Burada amaç, Majestelerinin arkadaşlarına yüz çevirip ihanet ettiğini ve onları düşmanlarına sattığını göstermekti. İkinci olarak, Kral onları City of London dışında koruyacak, Essex Kontu komutasındaki bir muhafız birliğine izin verecekti. Bunun gerekçesi, güya faaliyetlerini güven içinde yerine getirememeleriydi. Bu gerekçe de Majestelerini, beş hain üyeyi tutuklamak için, Parlamenteoya yanında normalden fazla sayıda eşlikçiyle gelmiş olması nedeniyle azarlamaktan başka bir şey değildi.

B. Özellikle City of London'a yerleşecek ve şahsen Essex Kontunun komutasında olacak bir muhafız birliği için dilekçe vermelerinin, Kralın bu birliğin kendisine karşı kurulduğunu anlamasını istemeleri dışında bir anlamı var mı, bilmiyorum.

A. Onların maksadı, Kralın bunu böyle anlamasını sağlamaktı ve ben kesinlikle inanıyorum ki, onlar Kralın bunu aleni bir hakaret olarak almasını istediler. Kral da bunu böyle anladı ve böyle bir izin vermedi; öte yandan Kral, onlar başka türlüüne razı gelmeyeceklerse, Yüce Tanrı'ya karşı sorumlu olacağı için, onların başında beklemesi için bir muhafız birliğine bizzat komuta etmeye de istekliydi. Bunun dışında, City Kraldan (hiç kuşkusuz, Alt Kamaranın bazı üyeleri bunu kullanacaktı) Londra Kalesinin güvenilir kişilerin eline teslim edilmesini talep etmişti. Bunun anlamı, Parlamentonun onaylayacağı kişilerden, Majestelerinin ve Parlamentonun güvenliğini sağlamak için bir muhafız

birliği tayin edilmesiydi. Yaygaracı büyük bir kalabalık eşliğinde, böylesine gürültülü bir biçimde dilekçe verme yöntemi, olağanüstü bir korku ortamı olmaksızın, ihtiraslarına dua ve niyaz yoluyla hiçbir zaman erişemeyecek olan Avam Kamarası için alışıldık bir şeydi.

Kral beş üyenin infazından feragat ettikten ama kendisine şahsen Avam Kamarasına gitmesini kimin tavsiye ettiğini ifşa etmeyi reddettikten sonra, onlar Kralın emriyle söz konusu üyelere karşı yöneltilen suçlamayla ilgili yasa maddelerini gösteren başsavcıcı [Attorney-General] soruşturmaya başladılar ve onu Parlamentonun imtiyazına tecavüz etmekle suçladılar. Adam apar topar ülkeyi terk etmeseydi, kuşkusuz, onların ne kadar acımasız olduğunu teninde hissedecekti.

Ocak ayının sonlarına doğru, Parlamentonun iki kamarasında da, Papacı komutanların İrlanda'ya girmesini engellemek için bir karar çıkardılar. Onların asıl korkusu, Kralın bu iş için kendi komutanlarını seçmesinden çok, kendisine Parlamenteoya karşı destek sağlama ihtimaliydi. Ama aynı zaman zarfında, yani 27 ya da 28 Ocak 1641 tarihinde, Majestelerine gönderdikleri dilekçenin yanında, bu büyük bir mesele değildi. Onlar bu dilekçede, her ne kadar Kral yaşadığı müddetçe böyle bir talebi bu şekilde dillendirmemiş olsalar da, aslında İngiltere'nin mutlak hükümlanlığını istemişlerdi. Bu krallığın korkuları ile tehlikelerinin ve ülkenin huzuruna düşman olanların hain planlarının bertaraf edilebilmesi için, onlar Majestelerinden önce Londra Kalesini, sonra bütün diğer kaleleri ve üçüncü olarak da krallı-

ğın bütün milis güçlerini, Parlamentonun her iki kamarasının da tavsiye edeceği kişilerin ellerine teslim etmesini rica ettiler. Ve bu ricayı zorunlu olarak bir dilekçeyle bildirdiler.

B. Gerçekten de burada genel olarak böylesi korkular ve tehlikeler var mıydı? Ya da dilekçede değinildiği gibi, o zamanlar böylesi planları olan düşmanlar var mıydı?

A. Evet, vardı; ama herhangi bir namuslu ve dürüst bir insanın haklı olarak duyabileceği bu korku ve tehlike hissi bizatihi, krallığın muhtemelen gelmiş geçmiş en büyük düşmanı olan Parlamentonun planlarından kaynaklanıyordu. Ayrıca bu dilekçenin “En Lütufkâr Hükümdar” [*Most gracious Sovereign*] hitabıyla başlaması da yine dikkat çekici bir başka unsurdur. Onlar, milis güçlerinin efendisi olan Kralın, krallığın da efendisi olduğunu ve sonuç olarak en mutlak hükümdarlığı elinde bulundurduğunu bilmeyecek kadar aptal değildi. Kral artık, halk kitlelerinin her türlü hakarete bulunarak ve yaygara kopararak Whitehall’un kapılarının önünde kargaşa çıkarmasını engellemek için Windsor’a geçmişti. Ardından, 9 Şubatta Hampton Court’a gelmiş ve oradan da, yanında Kraliçe ile kızı Orange Prensesi, Dover’a gitmişti. Sonra Kraliçe, yanına Orange Prensesini de alarak, Hollanda’ya doğru yola koyulmuştu. Ancak Kral, Galler Prensi ile York Dükünü gönderdiği Greenwich’e gitmiş, sonra da onlarla birlikte York’a hareket etmişti.

B. Lordlar bu milis dilekçesinde Avama destek verdi mi?

A. Dilekçenin başlığına¹⁸ bakılırsa, evet, verdiler; ama buna mecbur kaldıklarına inanıyorum. Avam Kamarası onları hiç kale almadı; onlar yalnızca unvan sahibi ama gerçek gücü olmayan insanlardı. Ayrıca belki de çoğu, milis güçlerini Kraldan almanın kendi güçlerine bir katkı sağlayacağını düşünmüşlerdi; ama fena halde yanıldılar. Zira Avam Kamarası hiçbir zaman onlarla ortak olmak niyetinde değildi.

B. Bu dilekçeye Kralın yanıtı ne oldu?

A. Şöyle yanıt verdi: “Bu dilekçeyi baştan sona tetkik eden ve yalnızca bahsi geçen *tehlikelere* değil, sizin *şüphelerinize* ve *korkularınıza* da bir çare bulmaya ne kadar istekli olduğunu beyan etme arzusu duyan Majesteleri, birçok county’deki milis güçlerinin komutanları olmasını istediğiniz kişiler üzerinde ve aynı şekilde, Majestelerinin Parlamentonun tavsiyesi olmaksızın kendi başına hiçbir güç kullanmaması için, bu gücün ne zaman sınırlandırılacağı konusunda kurmaya niyet ettiğiniz iktidarın boyutunu bilerek, açıkça ilan eder ki, (sizi bütün tehlikelerden ya da her türlü kıskançlıktan korumak için) Majesteleri bütün mevkilere, hem kalelere hem de birkaç ülkedeki milis güçlerine, Parlamentonun iki kamarasının da onaylayacağı ve ona tavsiye edeceği

18. Dilekçenin başlığı *An Ordinance of the Lords and Commons in Parliament for the safety and defence of the Kingdom of England and Dominion of Wales*’tir; yani İngiltere Krallığı ile Galler Bölgesinin Güvenliği ve Savunması İçin Parlametoda Lordlar ve Avam Kamarası Üyelerinin Kararı.

kişileri yerleştirmekten memnuniyet duyacaktır. Sizler de, Majestelerine, onun haklı gerekçelerle kesin olarak hariç tutacağı kişiler olmamak kaydıyla, onayladığınız ya da tavsiye ettiğiniz kişilerin isimlerini bildireceksiniz.”

B. Parlamento milis güçleriyle ilgili olarak hangi gücü, ne kadar zaman için ve kime bahşetmişti?

A. Kralın daha önce birkaç county'deki kendi subay ve yedek subaylarına, görev süresini kendisi belirleyecek biçimde verdiği bütün yetkilerin aynısını.

B. Bu güçle donatacakları insanlar kimdi?

A. O isimlerin yazılı olduğu bir liste var. Listede çok sayıda isim var ve bunların çoğu da lord. Onların isimlerini tek tek saymaya da gerek yok; zira isimleri zikretmek, kanımca, onları sadakatsizlikle ya da aptallıkla damgalamak olur. Bir isim listesi oluşturur oluşturmaz, milis için yeni bir dilekçeyle birlikte, bu listeyi Krala gönderdiler. Ve hemen akabinde, Majestelerine bir de mesaj ileterek, ondan Prensi Hampton Court'ta bırakmasını rica ettiler; ne var ki, Kral her iki isteği de kabul etmedi.

B. Her halükârda, ellerinden kurtulmadan önce, başarabilirlerse şayet, Kraldan rehineler almak onlar için bir başarı olacaktır.

A. Bu süre zarfında, İrlanda'da isyanın bastırılıp düzenin sağlanması için para toplamak amacıyla Parlamento, insanları aşağıdaki koşullarda tahvil almaya davet ediyordu: 1. İrlanda'da asilerin elinden alınacak iki milyon beş yüz bin dönüm toprak, tahvil sahiplerine tahsis edilecekti: 2000 pound, Ulster'de 1000 dönüm; 3000 pound, Connaught'ta 1000 dönüm; 450 pound, Munster'da 1000 dönüm; 600 pound, Leinster'da 1000 dönüm kazandıracaktı. Bütün bu topraklar İngiliz ölçü birimine göre idi ve çayırlar, ekebilir alanlar ve kârlı otlaklardan ibaretti; bataklık alanlar, ormanlar ve çorak dağlar da ayrıca paylaştırılacaktı. 2. Her dönüm başına bir peniden üç pense kadar gelir, Kral için ayrılacaktı. 3. Yerleşimleri kurmak, kullanılmayan, ortak arazileri tespit etmek, papazların görevlerini sürdürmesini sağlamak, şirketler kurmak ve çiftlik arazilerini düzenlemek için Parlamento komisyonlar gönderecekti. Tahsis edilen toprakların geri kalanının paylaşımı, tahvil sahiplerinin yaptığı ödeme miktarının zamanına ve biçimine göre belirlenecekti. Ve bu öneriler Majesteleri tarafından onaylanmıştı; ama milis dilekçesine Majesteleri onay vermemişti.

B. Eğer onaylamamışsa, bunun büyük bir mucize olduğunu düşünmeliyim. Parlamento bundan sonra ne yaptı?

A. Onlar Krala bir başka dilekçe gönderdiler ve bu dilekçe Krala York'a giderken, Theobald'ta sunuldu. Krala açıkça, göndereceği ulaklarla bu dilekçeye tatmin edici bir cevap vererek daha önceki isteklerinin yerine getirileceğine dair

kraliyet onayını hızla hayata geçirmedeği müddetçe, Majestelerinin ve krallığının güvenliği için, milis güçlerini iki meclisin otoritesine devretmek zorunda kalacaklarını bildirdiler. Majestelerine ayrıca, Prens St. James konutunda ya da Majestelerinin Londra yakınlarındaki bir başka konutunda kalması talebini içeren bir dilekçe daha gönderdiler. Yine ayrıca, Krala milis güçlerinin toplanması, komutası ve dağıtılması yetkisinin, Parlamantonun otoritesi ve rızası olmaksızın, hiçbir kurum ya da oluşuma devredilemeyeceğini ve bir savunma pozisyonu alan krallığın bütün bölgelerinin, bu krallığın yasalarına göre buna hakkı olan her iki meclisin de direktifleri doğrultusunda davranmaktan başka seçeneği olmadığını söylediler.

B. Buna Kralın cevabı ne oldu?

A. Bu, Parlamantonun onaylayacağı subayların komutasında, bizzat kendilerinin silaha sarılması anlamına geliyordu. 4. Majestelerinin, Prens yaşamını Londra ve yakın çevresinde sürdürmesi yönünde irade beyanında bulunması gerektiğini oyladılar. Son olarak, her iki meclis tarafından Majestelerine gönderilmek üzere bir duyuruyu da oylayarak kabul ettiler. Bu duyuruda Majestelerini, doğrudan kendisi olmasa bile, bu yönde tavsiyelerde bulunanlar aracılığıyla dini değiştirme planı yapmakla suçladılar. Ayrıca söz konusu danışmanlar, İskoç savaşı davetiye çıkarmakla ve savaşı kışkırtmakla da suçlanıyordu. Kral yine, Lord Kimbolton ve beş üyeyi suçladığı, İskoçlara karşı toplanan orduyu

maksadından uzaklaştıracak Parlamenteoya karşı kullandığı için de azarlanıyordu. Bu dilekçeye Kral, Newmarket'tan bir cevap gönderdi. Bunun üzerine, aşırı tehlike hali ve Majestelerinin karşı çıkması durumunda, her iki meclisin de onayıyla, krallığın temel yasalarına uygun olarak halkın milise zorunlu katılımını hükme bağlayan bir meclis kararı çıkarıldı. Ayrıca, ne tür bir görevlendirme bahanesiyle olursa olsun, milis üzerinde Parlamenteonun iki kanadının da rızası olmaksızın herhangi bir güç kullanma durumu, krallığın huzurunu bozucu bir faaliyet olarak alınacaktı. Bunun üzerine Majesteleri Huntingdon'dan, meclisin her iki kanadına da, mevcut yasalara uymaları gerektiğini ve bütün tebaasına milisle ilgili, hangi gerekçeyle olursa olsun, bu yasaların izin vermediği herhangi bir icraatı yasakladığını bildiren bir mesaj gönderdi. Buna karşılık olarak, Parlamento eski kararlarında direnme kararı aldı. Aynı zamanda, krallığın en yüksek mahkemesi olan Lordlar ve Avam Kamarası bu toprakların yasalarının ne olduğunu ilan etmişken, onu sorgulamakla kalmayıp çiğneyen bu tutumun, Parlamenteonun üstünlüğünün ihlal edilmesi anlamına geldiğini karara bağladı.

B. Ben yasaları yapan kimse, yasanın ne olduğunu ilan edenin de o olması gerektiğini düşünmüştüm. Zira yasa yapmak, yasanın ne olduğunu ilan etmek değilse nedir ki? O halde onlar Kralın elinden yalnızca milis gücünü değil, aynı zamanda yasa yapma gücünü de almış oluyordu.

A. Aynen öyle oluyordu. Ancak ben yasama gücünün, aslında bütün olası güçlerin, milis gücünde mahfuz olduğuna kanaatindeyim. Onlar bundan sonra, Majestelerinin tonnage and poundage gibi vergilerden ve diğer yasal tahsisattan eline geçen paraya el koyacak ve her yolu deneyerek onu aciz duruma düşürebileceklerdi. Ayrıca York'a geldikten sonra, Krala çok sayıda hakaretimiz başka mesajlar ve dilekçeler de gönderdiler. İçlerinden birinde şöyle bir ibare vardı: "Bedenin kifayetsizliğinden dolayı Amiral Hazretleri şahsen donanmaya komuta edemiyorsa, onun yerini doldurması için Warwick Kontuna yetki verilmesini istirham ediyoruz." Halbuki Kralın bu göreve daha önce Sir John Pennington'ı atadığını biliyorlardı.

B. Kendi elinden hiçbir şey gelmezken, onların kraliyet gücünü ve sonunda da canını almaya kararlı olduklarını gördüğü bir zamanda, Kralın bu kadar dilekçe, duyuru ve itiraza cevap yetiştirmeye tenezzül etmesinin amacı neydi? Zira onda bu kadar büyük yaralar açtıktan sonra, onu ya da zürriyetini canlı bırakmak, kendi güvenlikleri açısından kabul edilebilecek bir şey değildi.

A. Ayrıca, bu zaman zarfında Majestelerini gözetleyerek ne yaptığı konusunda Parlamente'yi bilgilendiren ve üstelik Kralın bu bölge halkını kendi tarafına çekmesini engellemeye çalışan, Parlametonun bir komitesi de York'ta bulunuyordu. Öyle ki, ne zaman Majesteleri oradaki centilmen-

lerle yakınlaşacak olsa, komite hemen yeomanry'yi¹⁹ onun aleyhine kışkırtıyordu. Bu konuda papazların katkıları da büyüktü; böylece Kral, York'ta eline geçen fırsatı kaçırdı.

B. Kral komiteye neden el koymadı ya da kasaba dışına sürmedi?

A. Bilmiyorum; ama Parlamentonun yalnızca Yorkshir'e da değil, York'ta da ondan daha büyük bir taraftar kitlesine sahip olduğunu bildiğini sanıyorum. Nisan ayının sonuna doğru, kuzey bölgelerinin güvenliği için, Yorkshir halkının bir dilekçeyle Hull cephaneliğinin orada kalması talebinde bulunması üzerine, Kral bu mühimmatı kendi kontrolü altına almanın uygun olacağını düşünmüştü. Kısa bir süre önce bu kasabaya Newcastle Kontunu vali olarak tayin etmişti. Ancak o tarihte Parlamento tarafından aklı çelinen kasaba halkı onu değil de, Parlamento tarafından oraya atanan Sir John Hotham'ı vali olarak kabul etmişti. Bu yüzden, kasaba önlerine kadar gelen ve beraberinde yalnızca kendi özel muhafızları ile birkaç centilmen bulunan Kral, surların üzerinde dikilen Sir John Hotman tarafından içeriye alınmadı. Kral, bu hareketi nedeniyle Sir John Hotman'ı vatan haini ilan etti ve Parlamenteoya bir mesaj göndererek Hotham denen bu şahıs için gereğinin yapılmasını ve gerek kasabanın gerek

19. 14. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar, mülk sahibi olarak ya da kiralama yoluyla belli bir toprağa sahip olan ve o toprağı kendi başına ekip biçen küçük çiftçiler için kullanılan bir terimdir.

mühimmatın kendisine teslim edilmesini talep etti. Bu talebe Parlamento cevap vermek yerine yeni bir duyuru yayınlarak, Majestelerinin yönetimine daha önce attığı iftiraları eksiksiz tekrarladığı gibi, kendi hakları olduğunu iddia ettiği belli kaziyeleri de sıraladı: 1. İlan ettikleri yasalar, her ne olursa olsun, Kral tarafından sorgulanamazdı. 2. Daha önceki hiçbir uygulama, onların yapacağı işlemlere sınır koyamazdı. 3. Kamu yararı söz konusu olduğunda, bir Parlamento Kralın ya da tebaasının hakkı olan her şey üzerinde tasarrufta bulunabilirdi. Onlar, Kral olmaksızın, bu Parlamentoyu oluşturuyorlardı ve kamu yararının hâkimleriydiler. Kralın rızası zorunlu değildi. 4. Her iki meclisin hiçbir üyesi, dava önce Parlamente'ya getirilip, orada eğer gerek görülürse yargılama yapılarak karar verilmeden, vatana ihanet, cinayet ya da herhangi bir suçtan ötürü kovuşturmaya tâbi tutulamazdı. 5. Hükümran güç her iki meclisteydi ve Kralın bu konuda söz söyleme hakkı yoktu. 6. Kralın kişisel emirleri hilafına askeri güç toplamak (onun mevcudiyetinde yapılıyorsa da), Krala karşı savaş açmak değildi; ama (onların ilan etme ve yürürlüğe koyma hakkına sahip olduğu) onun yasalarına ve otoritesine karşı savaş açmak, kişisel olarak ona karşı olmasa da, Krala karşı savaş açmaktı. Krallık yetkisine sahip olmadığı ve bu vazifeyi ifa etmediği müddetçe, onun şahsına karşı vatana ihanet suçu işlenemezdi ve bu vazifeyi ifa edip etmeyeceğine karar verme yetkisi de onlardaydı. 7. Onlar istedikleri zaman Kralı tahtından indirebilirlerdi.

B. Bu açık bir teklif olmuş; hiçbir ikiyeüzlülük yok. City bunu içine sindirebildi mi?

A. Evet. Ve şayet gerek duyulursa, daha fazlasını da sindirebilirdi. Bildiğiniz gibi, Londra'nın midesi çok geniş; ama ne damak zevki ne de doğru yanlış duygusu var. IV. Henry döneminin Parlamento kayıtlarında, Kralın taç giyme töreninde edeceği yeminle ilgili maddede, bir bölüm şöyledir: *Concedes justas leges et consuetudines esse tenendas; et promittes per te eas esse protegendas, et ad honorem Dei corroborandas, quas vulgus elegeret*. Parlamento yasama yetkisinde ısrar ediyordu ve bu yüzden "halkın seçeceği" anlamına gelen *quas vulgus elegeret* ibaresini, sanki Kral, daha yapılmadan, iyi ya da kötü, nasıl olursa olsun yasaları koruyacağına ve destekleyeceğine yemin ediyormuş gibi yorumlamıştı. Halbuki ifadede böyle bir şey yok; aksine halkın seçeceği yasaları, yani o zaman varolan Parlamentonun kabul edeceği yasaları koruyacak ve destekleyecektir. Ve Hazine [*Exchequer*] arşivindeki yemin metninde, Krala sorulan soru İngilizce olarak şu şekilde geçmektedir: *Siz bu krallığınızın ahalisinin sahip olduğu yasaları ve doğru âdetleri koruyup kollayacağınıza yemin ediyor musunuz ve onları savunup destekleyecek misiniz?* Majesteleri verdiği yanıtta bu noktaya işaret etmiştir.

B. Ve bence bu yanıt son derece yeterli ve açık. Ancak sözcükler başka anlamda yorumlanacak olsa bile, ben yine de Kralın onlara böyle bir söz verip yemin etme gereği duymasının mantığını anlamıyorum. Zira IV. Henry, alçaklık ba-

kımından, kendi yasal krallarını tahttan indiren ve öldüren bu Uzun Parlamentodan [*Long Parliament*] aşağı kalmayan bir Parlamentonun oylarıyla tahta oturmuştu. Tek farkla: Kral II. Richard'ı öldüren, Parlamentonun kendisi değil, tahtı gasp edip yerine geçen kraldı.

A. Yaklaşık bir hafta sonra, Mayıs başında, Parlamento Krala mütevazı bir dilekçe üslubuyla kaleme alınmış ve her iki meclisin de on dokuz önerisini içeren bir matbu evrak daha gönderdi. Burada yazılanları duyduğunuzda, siz de Krala tebaasından herhangi birinin sahip olduğundan daha fazla yetki bırakılmadığı kanaatine varacaksınız. Bu önerilerin ilki şuydu:

1. Lordlar ve Majestelerinin privy-council'inin öteki üyeleri ile devletin, dışarıda ve içeride, bütün yüksek memurları, yalnızca Parlamentonun her iki kanadının da onayını almış olanlar hariç, görevlerinden ve meclisinizden elçektirilmelidir. Yerlerine, sözü edilen meclislerin [Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası] resmi onayı olmaksızın kimse tayin edilmemelidir.

2. Krallığın büyük meseleleri yalnızca Parlamenta tartışılmalı, karara bağlanmalı ve işleme konulmalıdır. Bunun hilafına herhangi bir şeye yeltenenlere karşı, Parlamentonun cezalandırma hakkı mahfuzdur. Majestelerinin privy-council'inin bakması münasip görülen, devletin öteki meseleleri, bu mevki için bir süreliğine Parlamentonun her iki kanadı tarafından seçilenlerce tartışılacak ve karara bağlanacaktır. Majestelerinin

privy-council'inin bakması münasip görülmüş, krallığın meseleleriyle ilgili kraliyet otoritesinden kaynaklanan hiçbir kamusal karar, konseyin [*council*] çoğunluğunun tavsiyesi ve rızası olmaksızın, bizatihi onlar tarafından onaylanmaksızın, geçerli addedilmeyecektir. Konsey yirmi beş kişiden fazla, on beş kişiden az olamayacaktır ve konsey üyelerinden herhangi birinin yeri, Parlamento'nun toplantı halinde olmadığı bir zaman aralığında boşalacak olursa, konseyin çoğunluğunun rızası olmaksızın yerine kimse atanamayacaktır. Eğer sonrasında toplanacak Parlamento bu atamayı onaylamazsa, söz konusu seçim yok hükmünde olacaktır.

3. Lord High Steward of England, Lord High Constable, Lord Chancellor ya da Lord Keeper of the Great Seal, Lord Treasurer, Lord Privy-Seal, Earl Marshal, Lord Admiral, Warden of the Cinque Ports, Chief Governor of Ireland, Chancellor of the Exchequer, Master of the Wards, Secretaries of State, iki Chief Justices ve Chief Baron, her zaman Parlamentonun her iki kanadının onayıyla seçilecektir.²⁰ Parlamentonun tatilde olduğu dönemde, privy-council'in çoğunluğu tarafından tayin edilecektir.

4. Kralın çocuklarının idaresi her iki kamaranın da onayına tâbi olacaktır. Parlamentonun açık olmadığı dönemde, privy-council onay merciidir; çocuklara hizmet

20. Bu cümlede bahsi geçen makamların bire bir Türkçe karşılıkları yoktur. Metin içinde bu makamlar geçtikleri yerlerde dipnot verilerek açıklanmıştır. Okurun bunların 17. yüzyıl İngiltere'sindeki en yüksek kraliyet makamları olduğunu bilmesi bu maddenin anlaşılması açısından yeterlidir.

edenler arasında, Parlamentonun sonradan aleyhinde karar verdiği kişiler görevlerinden uzaklaştırılacaktır.

5. Parlamentonun onayı olmaksızın, Kralın çocuklarından hiçbirisi bir evlilik sözü veremeyecek ya da yapamayacaktır.

6. Cizvitlere, papazlara ve Papacı muhaliflere karşı yürürlükte olan yasalar sıkı bir biçimde uygulanacaktır.

7. Lordlar Kamarasındaki Papacı lordların oy hakkı ellerinden alınacak ve Papacı çocukların eğitiminin Protestan dinine uygun yapılması için bir yasa hazırlanacaktır.

8. Kral, Kilise yönetimi ile cemaatin ibadet usullerine ilişkin, Parlamentonun her iki kanadının da tavsiyelerine uygun reformlar yapacaktır.

9. Kral, Lordlar Kamarası ile Avam Kamarasının, milis kuvvetlerinin sevk ve idaresi için yapacağı atamaları sukûnetle karşılayacak ve karşı bildirileri ile kararlarını geri çekecektir.

10. Parlamentonun faaliyete geçmesinden bu yana herhangi bir makamdan ya da mevkiden uzaklaştırılan üyeler görev yerlerine iade edilecek ya da memnun edilecektir.

11. Bütün privy-council üyeleri ve yargıçlar, Petition of Right ile Parlamentonun çıkardığı belli yasaların korunması için (Parlamentonun alacağı bir kararla şekli ve içeriği belirlenerek) yemin edecektir.

12. Parlamentonun her iki kanadının da onayıyla göreve gelen bütün yargıçlar ve devlet memurları, makamlarında *quam diu bene se gesserint*²¹ oturacaktır.

21. Latince: İşini doğru ve hakkaniyetle yaptığı müddetçe.

13. Parlamentonun adaleti, ister krallığın sınırları içinde olsun ister kaçmış olsun, suç işleyen herkes için geçerlidir. Parlamentonun her iki kanadı tarafından ismi zikredilen herkes Parlamentonun cezasına maruz kalabilir ve onu çekebilir.

14. Majesteleri tarafından sunulan genel af, Parlamentonun her iki kanadının da tavsiyeleri doğrultusunda istisnalara yer verecektir.

B. Bu ne kindar bir madde böyle! Bütün diğer maddeler, iyi huylu insanların birçok kez kapıldığı hırs yüzünden yazılmış, belli; ama bu madde insani olmaktan uzak, şeytani bir hainlikten kaynaklanmış.

A. 15. Bütün kaleler ve şatolar, Parlamentonun onayıyla, Kralın atayacağı kişilerin komutası altına girecektir.

16. Krala bağlı özel muhafızlar görevlerinden alınacak ve gelecekte fiili bir isyan ya da istila vuku bulması durumunda, ancak yasalara uygun olarak yerine yenileri atanabilecektir.

B. Fikrimce, Krala gönderilen bu öneriler fiili bir isyandan başka bir şey değil.

A. 17. Majesteleri, Birleşik Eyaletler [bugünkü Hollanda] ve komşu Protestan Prenslik ve Devletler ile çok daha sıkı bir ittifak kuracaktır.

18. Majesteleri, Parlamento Kararına uygun olarak, Lord Kimbolton ile Avam Kamarasının beş üyesini, gelecek

parlamentoların bu kötü olayın sonuçlarından etkilenmesine mani olacak bir biçimde, aklama lütfunda bulunacaktır.

19. Majesteleri, bundan sonra, Parlamentonun her iki kanadının da rızasıyla kabul edilmeyen lordları, Parlametoda oturması ya da oy kullanması için göndermekten imtina edeceğini kabul eden bir yasa çıkarma lütfunda bulunacaktır.

Bu önerileri şunu gösteriyor ki, onlar Majestelerinin gelirini onun kendi çıkarları için en iyi şekilde yönetmek üzere kendilerini tayin etmeyi ve bunu kraliyet haysiyeti ile onurunu korumak için yapmayı vaat etmişlerdi. Ayrıca Hull kasabasını da, Parlamentonun rızasıyla Majestelerinin atayacağı kişilerin ellerine teslim edeceklerdi.

B. Dilekçeyi verenlerin rızasıyla, Majestelerinin atayacağı kişilerin ellerine teslim etmek, eskiden olduğu gibi, kendi ellerine almak anlamına gelmiyor mu? Burada verdikleri sözün hiçbir değeri olmadığını anlamayacak kadar sağduyu yoksunu muydular; yoksa Kralın mı sağduyu yoksunu olduğunu düşündüler?

A. Bu önerilerini Krala gönderdikten ve Majestelerinin reddi kendilerine iletdikten sonra, iki taraf da savaş hazırlığına başladı. Kral Yorkshire'da kendi şahsı için bir muhafız birliği oluşturdu ve Parlamento bunun üzerine Kralın Parlametoya savaş açmış olduğunu oylayıp kabul ederek, insanları silah altına alma ve eğitime emri çıkardı. Onları Kralı ve Parlametoyu (Kral derken, daha önce ilan ettikleri gibi,

onun şahsını değil yasalarını kastediyorlardı) savunmak için, ya nakit para veya standart gümüş külçe getirmeye ya da belli sayıda atı ve atlıyı donatma ve silah sağlama sözü vermeye davet ve teşvik ettiler. Aldıkları her 100 pound için 8 pound, gümüş külçelerde ise ons başına 12 sent faiz ödemeyi taahhüt ettiler. Öte yandan, Kral Nottingham'a geldi ve kraliyet sancağını dikip, İngiltere'nin kadim yasalarına göre savaşlarda kendisine hizmetle yükümlü olanlara çağrı yaparak celp talimatı²² [*commission of array*] verdi. Bu vesileyle Kral ile Parlamento arasında, bu görevlendirmenin meşruiyetiyle ilgili çeşitli, burada anlatılamayacak kadar uzun bildiriler gidip geldi.

B. Bu sorunla ilgili tek bir söz daha duymayı ben de arzu etmiyorum doğrusu. Zira genel *salus populi*²³ yasası ve hükümlerlik gücünü elinden alanlara karşı kendini savunma hakkı, krallığını yeniden tesis etmek ya da asileri cezalandırmak için elinden gelen ne varsa yapmasını yeterince yasal kılar.

A. Bu sürede Parlamento bir ordu topladı ve başına Essex Kontunu geçirdi. Bu hareketleriyle de, daha önce, bahsi geçen Essex Kontu komutasında bir muhafız birliği kurulması için Krala dilekçe verdikleri zaman niyet ettikleri şeyi

22. Hükümdarın, savaş durumunda asker toplamak için veya bir bölge halkını savaş koşullarına hazırlamak için devlet memurlarına yolladığı emirdir. İngiltere'deki bazı eski anıtlarda *arrayers* terimi, bu emirle savaşa çağırılmış kimseler için kullanılmıştır.

23. Latince: *Salus populi suprema lex*'in kısaltılmış halidir ve "Halkın menfaatleri her şeyden önce gelir" demektir.

açıkça ilan etmiş oldular. Ve Kral, Parlamentonun milis gücü ile ilgili emirlerine itaati yasaklayan duyurular yaptı. Parlamento da buna karşılık, celp talimatının hayata geçirilmesini engellemek üzere emir çıkardı. O zamana kadar, her ne kadar ortada bir savaş olsa da, henüz kan akmamıştı; taraflar birbirine kâğıt dışında bir şey atmamıştı.

B. Şimdi artık, Parlamentonun krallığın barış ortamını nasıl tahrip ettiğini anlıyorum; fesat Presbiteryen papazlar ile hırsına yenik düşmüş cahil vaizlerin de yardımıyla, ülke yönetimini nasıl kolaylıkla anarşiye sürüklediğini de. Ama sanırım, yeniden huzur ortamını sağlamak, kendi içlerinden biri ya da başka bir yönetici ile bir hükümet kurmak ya da bir hükümet biçiminde anlaşılmak, onlar açısından daha zorlu bir görev olacaktır. Zira, tut ki bu savaşta bir zafer kazanmış olsunlar, onlar bundan dolayı, cesaretleri, iyi yönetimleri ya da diğer becerileri için, ordularının komutasını teslim ettikleri kişilere, özellikle de büyük başarısıyla hiç kuşkusuz, askerlerinin sevgisini ve hayranlığını kazanacak generale borçlu olacaklardır. Öyle ki, hükümet yönetimini bizzat üstlenmek ya da istediği kişiyi başa geçirmek artık onun keyfine kalacaktır. Hükümetin başına bizzat geçmemesi durumunda onun bir aptal olduğu düşünülecek; yönetimi kendi üstlenirse de, kesinlikle, ya mevcut yönetimi kendisiyle paylaşmayı ya da vârisi olmayı bekleyen astlarının kıskançlığı ile baş etmek zorunda kalacaktır. Çünkü astları şöyle diyecektir: “O iktidara biz tehlikeleri göze almasak, bizim cesaretimiz ve tavsiyelerimiz olmasa gelebilir

miydi? Onu bu kadar biz yükselttik; biz onun köleleri değiliz. Krala karşı onun tarafında yer almak ne kadar âdilse, kendi tarafımızı tutup ona karşı durmak da aynı oranda âdil değil midir?”

A. Diyeceklerdir elbette; dediler de. Öyle ki, İngiltere, İskoçya ve İrlanda’da mutlak iktidarı Protector²⁴ [Koruyucu] adıyla eline geçirdikten sonra, Cromwell’in Kral unvanını ne kendisi kullanmaya ne de çocuklarına devretmeye hiçbir zaman cüret etmemiş olmasının nedeni de buydu. Ölümünden sonra yerine geçmeyi kafasına koymuş subayları buna tahammül etmezdi; ordu da buna razı gelmezdi: Çünkü onlara her zaman, tek bir kişinin yönetimine karşı olduğunu açıkça beyan etmişti.

B. Ama şimdi biz Krala dönelim. City’nin büyük mali kaynakları ve İngiltere’deki hemen hemen bütün kasabaların ticari sermayesinin katkılarıyla kurulmuş, Parlamantonun ordusuna direnebilecek bir ordu için gerekli parayı hangi yoldan buldu, bu orduyu nasıl topladı ve gerektiği gibi nasıl donattı?

A. Doğru, Kralın dezavantajları çok fazlaydı; ama buna rağmen yavaş yavaş kayda değer bir ordu toplamayı başardı.

24. Köken itibariyle kralın henüz reşit olmadığı ya da yönetime ehil olmadığı durumlarda onun yerine idare eden naibe verilen isimken, İç Savaşın sonunda Oliver Cromwell’in devletin (*commonwealth*) başı olarak aldığı unvandır. Cromwell bu görevi, 1653 yılından öldüğü 1658 yılına dek sürdürmüştür.

O kadar ki, her geçen gün onun ordusu güçlenirken, Parla-
mentonunki zayıfladığı için, İskoçlardan yardım isteyerek
İngiltere'ye 21.000 kişilik bir ordu getirdiler. Ama özel ola-
rak savaşta olup bitenleri anlatmaya geçmeden önce, biraz
ara verelim.

B. Peki o zaman, bunu gelecek buluşmamızda konuşalım.

III. BÖLÜM

B. Konuşmaya ara verdiğimizde, her iki taraf da savaş hazırlıkları yapıyordu. Kendi kendime düşünüyorum da, böylesi bir süreçte, Kralın şartları Parlamentoyla eşitleme fırsatını nasıl bulacağı ve gerek City'nin gerek diğer ticaret kasabalarının fazlasıyla destek sağladığı, elinin altında yeterince insan bulunan ve yeterli mali güce sahip olan Parlamenteoya karşı böyle bir girişim için yeterli parayı, silahı, müstahkem mevkiyi, taşıma imkânını, danışmanı ve subayı bulmayı nasıl umduğu konularına bir türlü cevap bulamıyorum. Askere aldıkları insanlara gelince, neredeyse hepsi, Kral bir yana, onun ya Papacı ya da şakşakçıları olarak gördükleri bütün taraftarlarına karşı nefret doluydu veya şehirleri ya da ticari kasabaları yağmalayarak servet elde etme peşindeydi. Her ne kadar onların diğerlerinden daha cesur olmadıkları gibi, iyi bir askerden beklenebilecek deneyimlerinin de olmadığı kanaatini taşısam da, sahip oldukları şey, savaş meydanında zafer kazanmaya cesaret ve deneyim ikilisinden daha fazla elverişliydi; o şey ise kindi.

Silahlara gelince, ellerinde ana mühimmat, Londra Kalesi ve Kingston-upon-Hull kasabası vardı; ayrıca baru-

tun, top ve mermilerin büyük bir kısmı da, talimli küçük birliklerin kullanımı için birkaç kasabaya dağıtılmıştı.

Müstahkem mevkiller, İngiltere’de fazla sayıda yoktu ve onların çoğu da Parlamentonun elindeydi.

Kralın donanması, Warwick Kontunun komutasında, onlara bağlıydı.

Danışmanlara gelince, kendilerinden daha iyi danışman mı olurdu!

O halde, Kral her bakımdan onlardan zayıftı, belki bir tek subayları hariç.

A. Ben tarafların yüksek rütbeli subaylarını kıyaslayamam. Parlamentoya gelecek olursak, savaş oylamasının ardından, Essex Kontu hem İngiltere hem de İrlanda’da bulunan bütün askeri birliklerin komutanı yapıldı; bütün diğer komutanlar artık ondan emir alacaktı.

B. Onları, Essex Kontunu genel komutan yapmaya iten neydi? Peki, Essex Kontunun bu görevi kabul edecek kadar Kraldan hoşnutsuz olmasının nedeni neydi?

A. Bu iki sorunun yanıtını tam olarak bilmiyorum doğrusu; ama Essex Kontu ülke dışında savaşlarda bulunmuştu ve böyle bir görevi üstlenmek için hiçbir tecrübe, muhake-me gücü ya da cesaret eksikliği yoktu. Ve ayrıca, sanırım, babasının bu ülke insanları tarafından ne kadar sevildiğini, Calais’de ve başka bazı askeri harekâtlardaki başarılarıyla ne büyük bir şeref kazandığını duymuşsunuzdur.

B. İyi de onlar, niye onun Saraydan hoşnutsuz olduğunu düşündüler?

A. Doğrusu, ben de bilmiyorum. Aslında hoşnutsuz da değildi. Diğer asiller gibi o da, fırsatını buldukça Krala hizmet için saraya gelmişti; ama az bir zaman öncesine kadar, sürekli olarak burada bulunmasını gerektirecek herhangi bir görevi yoktu. Ama doğrusunu isterseniz, bence, talihsiz evlilikler yapmış olmasının getirdiği, kadınlarla konuşmaktan hoşlanmaması yüzünden, bu sıkıntılı durumu dengeleyecek olağanüstü bir teveccüh gösterilmedikçe, saray onun için uygun bir mekân değildi. Ama Kraldan hoşnutsuzluğuna dair özel bir şey ya da farazi bir ihanetin öcünü alma niyeti gibi bir şey var mı diye soruyorsanız eğer, sanırım, böyle bir şey olmadığı gibi, Presbiteryen öğretiyeye ya da Kili-se veya Devlet içindeki başka bazı fanatik itikatlara bağlılığı da yoktu. O istisnai biçimde yalnızca, bütün ülkedeki genel eğilimin dışında kalarak, İngiltere'nin mutlak değil, karma bir monarşi olduğunu savunuyor ve ister Kralda ister Par-lamentoda olsun, fark etmez, devlet iktidarının her zaman mutlak olması gerektiği düşüncesine karşı çıkıyordu.

B. Kralın ordusunun komutanı kimdi?

A. O an için Kralın kendisiydi komutan ve aslına bakarsanız, henüz ortada ordu da yoktu. Ama o günlerde, yanına iki yeğeni, Prens Rupert ile Prens Maurice gelmişti ve o da süvari birliğinin komutasını Prens Rupert'e teslim etmişti.

Prens kadar cesur ve aldığı işi yerine getirme konusunda onun kadar aktif ve dikkatli başka birini tanımıyordu Kral. Ayrıca o zamanlar henüz genç olmasına rağmen, Almanya'da babasının yürüttüğü savaşlarda yer almış biri olarak, askerlerin sevk ve idaresinde de deneyimsiz değildi.

B. Peki Kral, Parlamenteoya karşı savaşması için gerekli büyüklükte bir ordunun masraflarını karşılayacak parayı nasıl buldu?

A. O tarihte, ne Kralın ne de Parlamentonun elinde, kullanabileceği çok miktarda para vardı; her iki taraf da mecburen destekçilerinin bağışlarına güveniyordu. Bu konuda, itiraf etmeliyim ki, Parlamento çok büyük bir avantaja sahipti. Krala bu anlamda yardım edenler yalnızca, Parlamentonun faaliyetlerini münasip bulmayan lordlar ile centilmenlerdi ve her biri belli bir sayıda atın bedelini ödemeyi üstlenmişti; ki bu, ödemede bulunan kişilerin sayısı çok az olduğundan, hiç de büyük bir yardım sayılamazdı. Kralın o tarihte, Aşağı Ülkeler'de [Hollanda] rehin bırakılan kraliyet mücevherleri karşılığında borç alınan paradan başka parası olduğunu duymadım. Buna karşılık Parlamento, Haziran 1642'de (daha yeni, Kralın kendilerine karşı savaş açtığını karara bağladıkları bir tarihte), Lordlar Kamarası ile Avam Kamarası tarafından yayınlanan, kamu huzurunu sağlamak ve hem Kralı hem Parlamenteoyu korumak için gerek at ve süvari temin edilmesi gerek silah satın alınması maksadıyla nakit para, külçe altın ve gümüş bağışını düzenleyen

belli kararlar üzerine, yalnızca Londra'dan değil, genel olarak İngiltere'nin bütün öteki bölgelerindeki yandaşlarından bol miktarda destek alıyordu; toplanan bu paraların ve gümüş külçelerin geri ödeneceğine dair kamuoyunun güvenini kazanmışlardı.

B. Kamunun olmadığı bir zamanda, kamuoyunun güveni de ne demek oluyor? Kralın olmadığı bir iç savaş ortamında, neye kamu denebilir?

A. İşin aslı, bu teminat meselesinin hiçbir anlamı yoktu; ama getireceği barıştan ya da yarardan ziyade değişim heveslisi olan o fesat dangalakları kafesleme konusunda çok işe yaramıştı.

Onlar, davalarına gönül vermiş insanlardan bu yolla katkı sağladıktan sonra, aynı yöntemi başkalarının da katkı yapmasını zorla sağlamak üzere kullandılar. O yılın Kasım ayında, henüz katkı yapmayan ya da yapmış olan ama yaptıkları katkı mülkleriyle orantılı bulunmayan insanların durumunu değerlendiren bir kararname çıkardılar. Ne var ki, bu, Parlamentonun daha önce kendi ilan ettiği önerilerdeki vaatlerle uyuşmuyordu. Zira onlar ilk önerilerinde, hiçbir insanın bağlılığının verdiği desteğin oranıyla ölçülemeyeceğini açıkça ilan etmişlerdi. Buna göre, katkı payı ne olursa olsun, kişi hizmet etme konusunda iyi niyetli olduğunu göstermiş oluyordu.

Bunun dışında, izleyen Mart ayının başlarında, her hafta İngiltere'deki her county, kasaba, şehir ve yerleşim

yeri ile mülk sahibi her kişiden, büyük bir miktar paranın vergi olarak talep edilmesi yönünde bir karar aldılar. Parlamantonun her iki kanadının da onayıyla, Mart 1642'de çıkarılan bu kararda, haftalık bazda toplanacak bu para 33.000 pound olarak belirtilmişti ve sonuçta, yıllık miktar 1.700.000 pound olacaktı. Bu da yetmezmiş gibi, Kralın topraklarının ve ormanlarının gelirine, daha önceden Kralın uktesinde olan ödenmemiş bütün tahsisata ve genellikle Kralın aldığı tonnage and poundage gelirlerine de sahip oldular. Ayrıca memnuniyetle görev ihmalı yaptıkları yönünde oy kullandıkları önemli şahsiyetlerin mal ve mülklerinin haczedilmesinden elde edilen gelirler ile piskoposların bir yıl sonra, hatta bir yıldan da az bir zaman zarfında tümünden el koyacakları topraklarının gelirleri de onlara kalmıştı.

B. Parlamantonun para, silah, mühimmat ve insan sayısı bakımından böylesine avantajlı olduğunu ve onun filosunu da elinde bulundurduğunu gördükten sonra, Kralın (hükümlerlik haklarını onların eline teslim etmeksizin) zafer kazanma ya da hayatta kalma yönünde herhangi bir umut besleyebilmesini benim aklım almıyor. Zira Kralın onlar karşısında, ne danışman, ne yönetici ne de askerlerinin kararlılığı bakımından herhangi bir üstünlüğü olduğunu sanmıyorum.

A. Tam tersine, bu konuda başka bazı dezavantajları olduğunu düşünüyorum; zira Kral her ne kadar o zaman, en azından Parlamenta hizmet edenler kadar iyi subaylara

sahip olsa da, korkarım ki, gereği kadar iyi danışmanı yoktu. Askerlere gelince, ne kadar yiğit olurlarsa olsunlar, cesaretleri karşı tarafın kötülüğü kadar keskin olmadığı için, düşmanları kadar azimle savaşmaları da mümkün değildi. Bu askerler arasında çok sayıda Londralı acemi vardı ve savaş deneyimi olmayan bu gençler, kendilerine doğru gelen, parıldayan kılıçları görünce ölümden ve yaralanmaktan korkacaklardı; ama muhakeme yoksunluğundan, ölümün bir mermiyle ansızın geldiğini düşünmeyecek ve bu yüzden de çok nadiren gerekli mesafeyi koruyacaklardı.

B. Kralın danışmanları, lordları ile nitelikli ve deneyimli diğer kişilerde ne gibi hatalar buluyorsunuz?

A. Genel olarak bütün ulusun düştüğü hata, İngiltere yönetim tarzının mutlak değil de karma bir monarşi olduğunu ve eğer Kral bu Parlamentoyu açıkça kendine tâbi kılsa, kendi iktidarının istediği gibi güçlü, ötekilerin iktidarının da yine onun istediği kadar zayıf olacağını ve bunun da tiranlık anlamına geleceğini düşünmüş olmalarıydı. Bu yaklaşım, her ne kadar bir çatışma kaçınılmaz hale geldiğinde, Kral için girdikleri savaşta zafer kazanmak için gösterecekleri gayreti zaafa uğratmamış olsa da, Kralın savaşta mutlak bir zafer kazanmasını temin etmeye yönelik çabalarını sekteye uğratmıştı. Ve bu nedenden ötürü, Parlamentonun ne olursa olsun Krala ait tüm yetkileri ele geçirmeye kesin kararlı olduğunu görmelerine rağmen, bütün tavsiyeleri, hemen her fırsatta Krala anlaşma ve uzlaşma önerileri sunması, bildiriler

kaleme alması ve yayınlaması yönünde olmuştu; ki herkes bunun nafile bir çaba olduğunu kolaylıkla görebilirdi. Ayrıca, nafile bir çaba olmanın da ötesinde, bu tutum Kralın tacını yeniden ele geçirmesi ve canını kurtarması için giriştikleri eylemlere de büyük bir darbe indirmişti. Zira bu, asilere boyun eğmek yerine, hizmetleri karşılığında onların mülkleri üzerinden zengin olmayı sabırsızlıkla bekleyen; ama bu iş bir anlaşmayla sonuçlanırsa, hiçbir şey elde edemeyecek olan, Kralın en iyi ve en atak askerlerinin cesaretini de kırmıştı.

B. Bir sebepleri vardı: İç savaş, her iki tarafın da en keskin unsurları feda edilmeden hiçbir zaman anlaşmayla sonuçlanmaz. Roma'da Augustus ile Antonius uzlaşmasında olup bitenleri gayet iyi biliyorsunuz. Ama düşünüyorum da, birbirine karşı asker toplamaya başladıktan sonra, artık her iki tarafın da, eğer işe yarasaydı çok daha önce sonuçlarını verecek olan bildirilere ya da yeni bir kâğıt savaşına geri dönmeyeceği belliydi.

A. Ne var ki, Parlamentonun yazmayı sürdürdüğünü, Kralın celp talimatının [*commission of array*] yasal olmadığına ilişkin halka yönelik bildiriler yayınladığını ve Krala eskiden olduğu gibi sert ve isyankâr dilekçeler göndererek, ondan askerlerini evlerine göndermesini, Parlamenta gelmesini ve Parlamentonun görevi ihmal suçu işlediğini söylediği (Kralın en iyi bendelerinden olan) kişileri onlara teslim etmesini ve istedikleri doğrultuda yasaları geçirmesini talep ettiğini gördükten sonra, Kralın da kendisine karşı asker toplanma-

sı için çıkardıkları kararnamelerin yasal olmadığını beyan eden bildiriler çıkarıp duyurular yapması ve onların küstah dilekçelerine yanıt vermesi normal değil mi?

B. Normal elbette; ne var ki, daha önce hiçbir işe yaramamıştı ve bu yüzden de, büyük bir ihtimalle bundan sonra da işe yaramayacaktı. Zira bu çatışmayı bir sonuca bağlayacak gücü elinde bulunduran sıradan halk, iki tarafın da gerekçelerini anlamaktan uzaktı. Hırslarına yenik düşüp, hükümeti değiştirme işine bir kez girişmiş olanları düşünecek olursak, onlar bu meselede gerekçelere ve kimin haklı kimin haksız olduğuna değil, Parlamentoda karara bağlayıp duyurdukları şikâyetler [*remonstrance*] ve kiliselerdeki vaazlar ile çoğunluğu kendi yanlarına çekerek ne kadar güç devşirebileceklerine bakıyorlardı. Ve onların dilekçelerine verilenlerden başka verilebilecek herhangi bir cevap da bulamıyorum ben. Ayrıca eğer ordularını dağıtmış ve kendilerini Majestelerinin insafına bırakmış olsalardı, onun beklidiklerinden çok daha cömert olduğunu görecektlerdi.

A. Bu gerçekten de görkemli bir cevap olurdu; ama eğer savaş alanındaki olağanüstü bir zaferden ya da bütün savaş içinde bir zafer kazanılacağına ilişkin olağanüstü bir teminattan sonra verilmiş bir cevap olsaydı.

B. Niye ki? Bütün o nazik cevaplarına ve gayet mantıklı bildirilerine rağmen çektiği bu eziyetlerden daha kötü ne gelebilirdi ki başına?

A. Hiçbir şey; ama yine de kim bilebilirdi ki?

B. Kralın bir zafer kazanmaksızın iktidarını yeniden tesis etme ihtimalinin olmadığını herkes görebiliyordu. Onun, halkın da gayet iyi bildiği yiğitliği, o vakte kadar yayınlanmış bildiriler ile yazılardaki bütün o yasa ya da kuvvet belâgatinin sağlayabileceğinden çok daha fazla insanın yardımına koşmasını sağlayabilirdi. Ve merak ediyorum, Kralın bu kararı almasını engelleyenler nasıl insanlardı?

A. Eldeki kayıtlardan çok uzun ve detaylı alıntılarla ve daha önce yaşanmış olaylarla dolu bildirileri kaleme alanların ya meslekten hukukçular ya da kendilerini öyle gösterme hırslına kapılmış centilmenler olduğunu belki biliyorsunuzdur. Ayrıca size daha önce söylediğim gibi, bu işte kendilerine akıl danışılma ihtimali en yüksek olanlar, mutlak demokrasiye ya da aristokrasiye karşı oldukları gibi, mutlak monarşiye de karşıydılar; bütün bu yönetim biçimleri onlar için tiranlıktı ve karma monarşi adıyla övdükleri, aslında anarşiden başka bir şey olmayan bir tür monarşiyi seviyorlardı. Kalemlerinden Kralın hukuk ve politika tartışmalarında en çok yararlandığı bu kişiler eskiden, eğer yanlış bilgilendirilmemişsem, herkes gibi gemi parasına ve diğer parlamento-üstü vergilere karşı çıkmış, bu Parlamente'nin üyeleriydiler; ne var ki, Parlamente'nin isteklerinin düşündüklerinden daha fazla olduğunu gördüklerinde, Kralın tarafına geçmişlerdi.

B. Kimdi bunlar?

A. Şimdi burada kişi adı vermenin lüzumu yok; gördüğünüz üzere, bu mesele süresince yapılan aptallıkların ve hataların kısa bir özetini geçtim yalnızca. Şimdi artık her iki tarafın hatalarının da affedildiğini düşünersek, size kişilerin ya da herhangi bir kişinin adını vermem, onların şanına leke düşürebilir.

B. Her iki tarafın da asker toplaması, donanma, ordu ve diğer levazımına el koymasıyla işler o raddeye vardığında, kimse birbirine karşı bir savaş hali içinde olduğunu göremeyecek kadar kör değildi herhalde. Bu durumda Kral neden, bir bildiri yayınlayarak ya da mesaj göndererek, tartışmasız hakkını kullanıp Parlamentoyu dağıtma ve böylelikle onların asker toplama yetkisini ve öteki haksız kararlarını bir yere kadar etkisiz hale getirme yoluna gitmedi?

A. Size söylemiştim ama unuttunuz herhalde: Strafford Kontunun infazına ilişkin yasayla aynı zamanda kabul edilen bir başka yasayla, bizzat Kralın kendisi onlara yetki vermiş, Parlamantonun her iki kanadının da, kendileri dağılmaya karar vermedikleri müddetçe, faaliyetini sürdürmesine imkân tanımıştı. Bu yüzden eğer hem Avam hem de Lordlar Kamarasının lağvedilmesine ilişkin bir kararname çıkaracak olsa, Majestelerinin eylemlerine ilişkin eski iftiralara bunu da ekleyecekler ve onun sözünü tutmadığını ileri süreceklerdi. Böylece oturumlarda onu aşağılamakla

kalmayacak, aynı zamanda bunu güçlerini artırmak ve konumlarını pekiştirmek için de kullanacaklardı.

B. Kralın onlara karşı bir ordu toplaması, onları zor yoluyla tasfiye etme niyeti olarak yorumlanmayacak mıydı? Ve onları zor kullanarak dağıtmak, onları bir kararnameyle lağvetmek kadar vahim bir sözünü tutmama değil miydi? Ayrıca Kralın hükümlanlık haklarını ihlal eden bir karar almadıkları müddetçe diye koşullu bir yasa çıkarılmasını da benim aklım almıyor; çünkü onlar bu koşulu aldıkları birçok kararla zaten çığnemişlerdi. Benim fikrimi soracak olursanız, doğanın değişmez yasası olan hakkaniyet ilkesine göre de, hükümlanlık gücüne sahip bir kişi, kendisi açıkça artık egemen güç olmadığını ilan etmediği müddetçe, tebaasına iyi bir yönetim sağlaması için zorunlu olan hiçbir hakkından istese bile feragat edemez. Zira, yalnızca sonucunda, hükümlanlığı beraberinde getiren bir şeyden feragat etmek, bana göre, hükümlanlığın kendisinden feragat etmek değildir; bu olsa olsa bir hatadır ve bizatihi bu rızanın geçersiz olmasından başka bir anlamı da yoktur. Meclisin her iki kanadı da istediği müddetçe Parlamentonun açık kalmasına ilişkin Kralın kabul ettiği bu yasa da böyle bir yaysaydı. Ama şimdi her iki taraf da savaş kararı aldığına göre, kâğıt üzerinde tartışmaya artık ne gerek vardı?

A. Niye gerek duyduklarını ben de bilmiyorum. Ama her iki taraf da birbirinden, mümkün olduğunca, asker topladıklarını gizlemenin gerekli olduğunu düşünmüş olmalı ve

bu yüzden, Kral yazılı duyurular yayınlayarak, insanlara Parlamentonun emriyle kurulmuş yeni milisin subaylarına itaat etmemeleri gerektiğini bildiriyor ve ayrıca kendi celp talimatının yasal olduğunu gösteriyordu. Ve Parlamento da kendi kararnamesini haklı göstermek ve Kralın celp talimatının [commission of array] yasadışı görünmesini sağlamak için aynı şeyi yapmıştı.

B. Parlamento asker toplarken ve kendisinden başka kimse yetkili değilken, Kralın kendisini ve iktidarını savunmak için asker toplaması yasal değil miydi ve celp talimatı hiç duyulmadık bir şey miydi?

A. Bana soracak olursanız, bir kişinin kendi hakkını savunmaktan daha iyi bir savaş gerekçesi olamaz. Ama insanlar, o zaman, Parlamento tarafından alınmış bir karar olmadığı için, Kralın bunu yapmaya yasal olarak hakkı olmadığını düşünüyordu. Zira hukukçular, yani Westminster'daki yargıçlar ve avukatlık yapmakla birlikte asıl uzmanlık alanları daha çok örfi hukuk [common law] ve İngiltere mevzuatı olan birkaç başka hukukçu, kendi düsturları ve teamül dedikleri önyargılı iddialarıyla İngiltere'deki gentry'nin büyük bir kesiminin aklına girmiş ve gayet güzelce onların bunun kendi hukuk bilgileri olduğuna inanmalarını sağlamıştı. Onlar da fırsatını buldukça, bu bilgilerini Krala karşı sergilemekten mutluluk duyacak ve bu nedenle Parlametoda iyi vatanseverler ve akıllı devlet adamları olarak ün kazanacaklardı.

B. Bu celp talimatı [*commission of array*] denen şeyin aslı neydi?

A. Kral Fatih William [William the Conqueror], kazandığı zaferle bütün İngiltere topraklarında hâkimiyet kurunca, bazı ormanları ve avlakları eğlence alanları olarak düzenlemiş ve bazı toprakları da savaşlarda kendisine yardım etmiş ya da yardım edecek olan lordlara ve centilmenlere vermişti. Buna binaen Kral, verilen toprakların büyüklüğüne göre, bazıları az bazıları daha çok olmak üzere, savaşlarda hizmet yükümlülüğü koymuştu. Bu düzenlemeye göre, Kral adamlarını gönderip onlara hizmet emrini tebliğ edince, onlar da savaşlarda Krala, onun tayin edeceği belli bir sürede eşlik etmek üzere, silahları ve adamlarıyla birlikte hizmet etmeye koşuyordu. İşte Kral, böyle bir görevlendirme yetkisine dayanarak asker topluyordu.

B. İyi de, bunun yasal olmaması için bir neden var mıydı?

A. Kuşkusuz, yasaldı. Ama yasayı, yani monarşiyi ilga edip yerine Avam Kamarasının egemenliğini ve mutlak keyfi iktidarını koyma planlarına karşı olan yasayı tanımamaya karar vermiş insanlara bu ne anlam ifade edecekti ki.

B. Monarşiyi yıkmak ve yerine Avam Kamarasını geçirmek; bunlar iki ayrı iş.

A. Bunun böyle olduğunu en sonunda fark ettiler; o zaman bunu düşünmemişlerdi.

B. Şimdi askeri kısma gelelim...

A. Ben yalnızca onların adaletsizliğinin, haysiyetsizliğinin ve ikiyüzlülüğünün hikâyesini anlatmak niyetindeydim; bundan dolayı, savaşın gidişatına ilişkin, size genel hatlarıyla İngilizce yazılmış tarihi bilgileri naklettim. Şimdi yalnızca, onların birkaç eyleminde gözlemlediğim üzere, ne kadar dolandırıcı ve aynı zamanda aptal olduklarını göstermek için zorunlu olduğu kadarıyla böylesi olaylar zincirinden yararlanacağım.

York'tan ayrılan Kral, İngiltere'nin kuzey bölgeleri için muhafaza edilen cephaneliğin bulunduğu Hull'a giderek, kendisini kabul edip etmeyeceklerini görmek istedi. Parlamento daha önce Sir John Hotham'ı bu kasabaya vali tayin etmişti ve bu vali kapıları kapatıp, Kralın kasabaya girişini alenen engellediğini göstermek için kale surlarında boy gösterdi. Bu hareketi yüzünden Kral onu vatan haini ilan etti ve Parlamenteoya bir mesaj göndererek, bu hareketi sahiplenip sahiplenmediklerini öğrenmek istedi.

B. Neye dayanarak?

A. Onların iddiası şuydu: İngiltere'deki ne bu ne de başka bir kasaba Krala aittir; hepsi İngiltere halkının himayesi altındadır.

B. Ama bunun Parlamenteoyla ne ilgisi var?

A. Var, diyordu onlar; çünkü diyorlardı, biz İngiltere halkının temsilcisiyiz.

B. Bu iddianın mantığını anlamış değilim: Biz halkı temsil ediyoruz, *ergo* [öyleyse], bütün halk bize ait. Hull belediye başkanı da Kralı temsil ediyordu. O halde Kral, Hull'da belediye başkanına ait her şeyin sahibi değil miydi? İngiltere halkı, belli sınırlar dahilinde, dilekçe vermek suretiyle ya da benzeri bir şekilde temsil edilebilir. Buradan şöyle bir sonuç mu çıkar: Kim dilekçe vermişse, İngiltere'deki bütün kasabalar üzerinde hak sahibidir? Bu Parlamento ne zamandan beri İngiltere'yi temsil etmeye başladı? 3 Kasım 1640 tarihinden beri, öyle değil mi? 2 Kasım tarihinde Kral adına Hull'a kim hükmediyor ve kimin adına orayı elinde tutuyordu? Zira o zaman Parlamento yoktu. Hull o zaman kimindi?

A. Sanırım, Kralındı. Yalnızca, orası King's town upon Hull¹ kasabası diye anıldığı için değil, Kralın o zaman ve her zaman İngiltere halkını temsil eden kişi olduğu için de bu böyleydi. Parlamento ortada yokken, eğer o değilse, kim temsil ediyordu?

B. Halkın o zaman hiçbir temsilcisi yoktu, diyebilirler.

1. 1299'da, I. Edward'ın bu kasabaya özel "kraliyet beratı" vermesiyle Kralın ismini alıp "King's town upon Hull" (Hull üzerinde kralın kasabası) olan yer, kısaca Kingston upon Hull olarak anılmaktadır.

A. O zaman toplum [*commonwealth*] da yoktu. Sonuç olarak, sen, ben ve başkaları gibi insanlardan oluşan İngiltere'nin bütün kasabaları onun payını inkâr edebilirdi. Bu şekilde, onların ne kadar zayıf insanlar olduklarını, Parlamantonun kullandığı türden bir mantıkla isyan ettiklerini ve onların yanlış işlere tevessül etmelerini sağlamakla ne büyük bir hata yaptıklarını görebilirsin.

B. Hiç kuşkusuz, onlar Parlamente'ye seçildiklerinden dolayı, İngiltere'nin en akıllı insanları olarak hürmet görüyorlardı.

A. Ve onları seçenler de İngiltere'nin en akıllı insanları olarak hürmete layık mıydı?

B. Ben onu bilemem. Bildiğim bir şey varsa o da, county'lerde freeholder'ların² ve şehirler ile borough'larda da tüccarların normal olarak, mümkün olduğunca, devlet harcamalarına en muhalif kimse onu seçtikleridir.

A. Kral Ağustos ayı başlarında, Hull için davetiye çıkardık-tan ve orada bazı county'lerin kendisi için neler yapacağını sınıdıktan sonra, Nottingham'da kraliyet sancağını açtı; ama oraya Essex Kontuna karşı savaşmaya yetecek kadar insan gelmedi. Kral bunun üzerine oradan, hemen tedarik sağlayacağı Shrewsbury'ye geçti ve Lindsey Kontunu komu-

2. Mülk sahibi kişiler.

tan olarak atayarak, Londra'ya doğru yürüyüşe geçti. Essex Kontu o zaman, Parlamento ordusuyla birlikte Worcester'daydı ve Kralın geçişini durdurmak için herhangi bir girişimde bulunmadı. Kral geçer geçmez, hemen arkasından o da harekete geçti.

Kral bu nedenle, Sussex Kontu ile City ordusu arasında kapana kısılmamak için geriye döndü ve onunla Edgehill'de savaşa tutuştu. Bu çatışmada tam bir zafer elde edememiş olsa da, daha iyi olan bir taraftan bahsedebilirsek eğer, Kralın tarafı daha iyiydi ve kesinlikle, zaferinin meyvesini toplamış, yani niyet ettiği, Londra'ya doğru yürüyüşünü sürdürmüştü. Ertesi sabah Banbury Kalesini ele geçirmiş ve oradan Oxford'a, oradan da Parlamantonun ordusuna ait üç alayı büyük bir hezimete uğrattığı Brentford'a yürümüş ve sonra da Oxford'a geri dönmüştü.

B. Kral Brentford'tan ileriye doğru neden devam etmedi?

A. Kralın Shrewsbury'den hareket ettiği haberini alınca, Parlamento City of London'ın bütün eğitimli birliklerini ve yedek güçlerini cephe hattına sürmüştü (şehirde öyle bir korku havası vardı ki bütün dükkânlar kapanmıştı). Tam onun Londra'ya yöneldiği sırada, Essex Kontunun sayıca çok fazla ve gayet iyi donanımlı hazır ordusu da sessizce Londra'ya doğru ilerliyordu. Kral işte bu yüzden Oxford'a çekilmişti. Şubat ayı başlarında, Prens Rupert Parlamantonun elinden birçok esir ve çok miktarda silahla birlikte Cirencester'ı aldı; zira burası daha yeni cephanelik yapılmış-

tı. Ve böylelikle iş artık, Kral ile Parlamentonun en büyük güçleri arasındaki karşılaşmaya kalmıştı. Parlamento bu sırada, Londra ve on iki millik bir çember içinde kalan banliyölerinde bir savunma hattı³ [*lines of communication*] kurmuş ve Essex, Cambridge, Suffolk ve başka bazı county'leri savunma pozisyonuna sokmuştu. Bu işle görevlendirilen kişilerden biri de, bunu takip eden yıllarda yükselecek olan Oliver Cromwell'di.

B. Bu süre zarfında ülkenin diğer yerlerinde neler oluyordu?

A. Batıda, Stamford Kontu Parlamentonun milis gücü oluşturma emrini hayata geçirmeye koyulmuştu ve Sir Ralph Hopton da Kralın celp talimatını yerine getirmekle meşguldü. Bu ikisi arasında, Cornwall, Liskeard'ta bir çatışma çıktı ve bu çatışmada zafer Sir Ralph Hopton'un oldu. Hemen ardından, Saltash adındaki bir kasaba birçok silah, mühimmat ve çok sayıda esirle birlikte ele geçirildi. Bu sırada Sir William Waller, Winchester ve Chichester kasabalarını Parlamento adına ele geçirmişti. Kuzeyde, celp talimatını yerine getirmekle Newcastle Lordu, Parlamento için milis toplama görevini ise Lord Fairfax yerine getiriyordu. Newcastle Lordu Parlamentodan, o county'deki Parlamento kuvvetlerinin büyük bir kısmının bulunduğu Tadcaster'ı almış ve kendisini bir anlamda bütün kuze-

3. Parlamentonun 7 Mart 1643 tarihinde, Kralcı güçlere karşı şehri savunmak için Londra çevresinde kurulmasına karar verdiği barikatlar, siperler ve bentlerden oluşan savunma hattıdır.

yin hâkimi kılmıştı. Bu sırada, yani Şubat ayında, Kraliçe Burlington'a ayak basmış ve oradan Newcastle Lordu ile Montrose Markisi tarafından York'a ve kısa bir süre sonra da Kralın yanına götürülmüştü. Bunlara ek olarak, Kralın taraftarları kuzeyde, Parlamentonunkiler karşısında çeşitli küçük üstünlükler elde etmişti.

Ayrıca Staffordshire'da, Parlamento adına Lord Brook, Kral adına ise Northampton Lordunun komutasında, Parlamentonun milis güçleri ile celp talimatına göre toplanmış güçler arasında büyük bir kapışma yaşanmış ve bu muharebede her iki komutan da can vermişti. Litchfield-Close'u kuşatırken Lord Brook vurularak öldürülmüş; ancak kuşatma, Close ele geçirilinceye kadar sürmüştü. Ama hemen akabinde, Northampton Lordu bu defa kasabayı Kral adına kuşatmıştı. Bu kuşatmayı kırmak için, Sir William Brereton ile Sir John Gell Litchfield'a doğru ilerlemiş; ancak Hopton Heath'te karşılarına çıkan Northampton Kontu tarafından bozguna uğratılmıştı. Burada, kontun kendisi can vermişti; ama zafer kazanan güçleri geri dönerek kuşatmayı sürdürmüştü ve kısa bir süre sonra, o bölgede bulunan Prens Rupert'in desteğiyle bu yerleşim yeri ele geçirilmişti. Bunlar o yılki, yani 1642 yılının belli başlı eylemleriydi ve bu eylemlerde Kralın yandaşları hiç de fena değildi.

B. Parlamentonun elinde şimdi daha iyi bir ordu vardı; o kadar ki, eğer Essex Kontu hiç vakit kaybetmeden, o zaman yeterince tahkim edilmemiş Oxford'a kadar Kralı takip etmiş olsaydı, çok büyük bir ihtimalle orasını ele geçirirdi.

Adam ya da mühimmat sıkıntısı olmazdı; çünkü bütünüyle Parlamentonun ağzına bakan City'nin yeteri kadar stoğu vardı.

A. Bu konuda bir yargıda bulunamam. Ama Kralın ilk kez York'tan hareket ettiği, zaferi umut edecek kadar ne para ne adam ne de yeterince silaha sahip olduğu o zamanki durumu göz önünde bulundurularak bütünüyle değerlendirildiğinde, o yılın gayet başarılı geçtiği açıktır.

B. Bu ilk yılda, Parlamentonun eylemlerinde gözlediğiniz büyük aptallıklar ya da hainlikler nelerdir?

A. Bu noktada onlar aleyhine söylenebilecek her şey, savaş bahanesiyle mazur görülecek ve isyan adı altında değerlendirilecektir; tek bir şey hariç: Onlar herhangi bir kasabayı teslim olmaya davet ettiklerinde, Kralın ordusu karşılarında olduğu ve birçok kez kendilerini kuşatma altındayken yendiği halde, bunu her zaman Kral ve Parlamento adına yapmışlardı. Savaşın böylesi bir küstahlığı nasıl haklı çıkarılabileceğini anlamıyorum doğrusu. Halbuki onlar, Kralın doğal kişiliği ile politik kişiliği arasında bir ayrıma giderek, Kralın her zaman farazi olarak Parlamentonun iki kamerasında olduğunu ileri sürmüşlerdi; ki bu da, aptalca olması bir yana, küstahlığı daha da artırmaktadır. Zira bu mantık, çocukların aksi halde savunulması imkânsız birtakım tezleri savunmak için okullarda yaptıkları türden bir üniversite zırvalığından başka bir şey değildir.

O yılın sonunda, onlar ayrıca İskoçların bir orduyla birlikte İngiltere'ye girmesi ve kuzeydeki Newcastle Kontunun kuvvetlerini etkisiz hale getirmesi için davetiye de çıkarmışlardı; ki bu, Parlamento güçlerinin, o zaman Kralinkilerden daha zayıf olduğunun açık bir itirafıydı. Ve çoğu kişi, şayet Newcastle Kontu o zaman güneye yürüyecek ve güçlerini Kralinkilerle birleştirecek olursa, Parlamento üyelerinin çoğunluğunun İngiltere'den kaçacağını düşünmüştü.

1643 yılı başlarında, kuzeyde Newcastle Kontunun gücünün muazzam bir oranda arttığını gören Parlamento, İngiltere'yi işgal etmeleri için onları kiralamak üzere İskoçlara bir heyet gönderdi ve İskoçlar evvelden beri piskoposların Kilise yönetimine karşı olduğundan (bu süre zarfında onların gönlünü hoş tutmak için) aralarında özel bir mukavele yaptılar ve bütün İngiltere'de, üzerinde azizlerin resmi olduğu için, haçları ve kilise pencerelerini tahrip ettiler. Yine aynı yılın ortalarında, Solemn League and Covenant⁴ adıyla kutsal bir birlik oluşturdular.

B. İskoçlar da tıpkı İrlandalılar gibi, yabancılar olarak adlandırılmıyor mu? Krala İrlanda güçlerini Parlamenta karşı kullanma tavsiyesinde bulunduğu için Strafford Kontunu infaz edip öldürdükleri gerçeği ortadayken, hangi yüzle Krala karşı bir İskoç ordusunu yardıma çağırabildiler?

4. İskoçların İngiliz Parlamantosuyla yaptıkları, Kralcılara karşı birlikte hareket edeceklerini taahhüt eden anlaşmadır. Buna göre her iki taraf da, İskoçya ile İrlanda'nın ortak bir Presbiteryen parlamento düzen altında birleşmesi yönünde karar almıştır.

A. Kralın tarafı bu noktada, onların kendilerini krallığın mutlak hâkimi kılma ve Kralı tahtından indirme planlarını kolaylıkla sezebilirdi. Bir diğer büyük küstahlık ya da daha doğrusu canavarca hoyratlık da, Parlamentodan, Hollanda'dan İngiliz güçlerine silah ve cephane temininde Krala yardımcı olduğu için Kraliçeyi hain ilan eden bir karar çıkarmalarıydı.

B. Bütün bunların olabilmesi ve insanların yazılıp çizilenlerin ve bildirilerin hiçbir anlamı olmadığını ve onları, Kralı tahtından indirip yerine kendilerinin geçmesinden başka hiçbir şeyin tatmin etmeyecek olduğunu görmemeleri mümkün müydü?

A. Evet; elbette mümkündü. Kralın hükümrân güç olduğunu ve temel hükümrânlık haklarına sahip olduğunu bildikten sonra, onlar da kim oluyordu ki? Kral ile iki kamaradan oluşacak bir karma iktidar hayali kuruyorlardı. Bunun, kimsenin huzur bulamayacağı, bölünmüş bir iktidar yapısı olduğunu anlamaktan acizdiler. Dolayısıyla, Krala mutlak bir itaatle tâbi olmaktan korktukları için, her zaman Kralı duyurular yapmaya ve anlaşmalar imzalamaya zorluyorlardı. Bu, asilerin umudunu ve cesaretini artırırken, Kralın pek az işine yarıyordu. Zira insanlar kâğıt üzerindeki anlaşmazlık konularını ya anlamıyor ya da dert etmiyordu; ama aksine, Kralın uysallığına ve mesajlarına bakıp, Parlamentonun büyük bir ihtimalle savaşı kazanacak olduğu fikrine kapılıyorlardı. Ayrıca insanlar, bu bildirileri akıl edenlerin

ve kaleme alanların eskiden Parlamentonun üyeleri olduğunu, farklı fikirlere sahip olduğunu ve sonra Mecliste bekledikleri havayı bulamadıkları için tepki gösterip ayrıldıklarını görerek, onların yazdıkları şeylere kendilerinin inanmadığını düşünüyordu.

(Genel karargâhlardan başlayarak) askeri eylemlere gelince, Prens Rupert, Parlamentonun bir garnizonu olan Birmingham'ı almıştı. Sonrasında, Temmuz ayında, Kralın güçleri Roundway-Down, Devizes yakınlarında Parlamento güçlerine karşı büyük bir zafer kazanmış ve 2000 esirin yanında, dört top, çeşitli rutbelerde yirmi sekiz subay ile onlara ait silah ve mühimmat ele geçirmişti. Kısa bir süre sonra da Bristol, Kral adına Prens Rupert'e teslim olmuştu. Bu arada, Kralın kendisi de batıya doğru harekete geçmiş ve Parlamento güçlerinin elinden önemli bazı yerleri almıştı.

Ancak şansı Gloucester kuşatmasında pek de yâver gitmemişti: Neredeyse düşmekte olan kasaba, ordusu büyük oranda telef olmuş; ama bir anda, Londra'dan gelen eğitimli birliklerle acemilerin katılımıyla toparlanmış Essex Kontu tarafından kurtarılmıştı.

B. Buradan ve tarihteki buna benzer birçok örnekten de anlaşılacağı üzere, karnında o isyanı besleyecek bir ya da iki ordu taşıyan böylesine kocaman bir şehir olmaksızın, uzun ve tehlikeli bir isyanın çıkması pek de öyle kolay görünmüyor.

A. Dahası, isyan bazı sıkıntılar üzerine patlak verdiği zaman, bu kocaman şehirlerin asilerin yanında yer alması elzemdir; çünkü sıkıntıların kaynağı vergilerden başka bir şey olamaz ve vergiler de doğal olarak yurttaşların, yani asıl dertleri kendi özel kazançları olan tüccarların can düşmanıdır. Onların tek zaferi, alıp satma maharetleri sayesinde olabildiğince zengin olmaktır.

B. Ama onların, yoksul insanlara çalışma imkânı yaratarak topluma [*commonwealth*] en büyük faydayı sağlayan kesim olduğu söyleniyor.

A. Bu, yoksul insanların emeklerini onların belirlediği fiyattan satmasını sağlamak anlamına geliyor. Öyle ki, yoksul insanlar, çoğunluğu itibariyle, Bridewell'de⁵ çalışarak, iplik eğirme ve dokuma tezgâhlarında ya da yapabildikleri herhangi bir başka işte çalıştıkları zamankinden daha iyi bir hayata kavuşabilirler. Üretimimizin büyük bir ayıbı olarak denebilir ki, çalışmak insanlara ancak biraz daha iyi bir hayat sağlıyor. Ve o tüccarlar çoğu zaman, güçlerini abartıp hadlerini aşarak, isyanın elebaşı olmuştur. Aynı şekilde, çoğu kez, bu güçlerine hükmedenler tarafından kandırıldıktan sonra, ilk nedamet getirenler de onlar olmuştur.

Tekrar savaşa dönecek olursak; Kral, Gloucester'dan çekilmiş olsa da, bu kaçmak için değil Essex Kontu ile savaş-

5. Adını Kral VIII. Henry'nin konutlarından biri olarak inşa edilen Bridewell Palace'tan alan yetimhane, aşevi ve hapisane kompleksidir.

mak içindi ve zaten hemen akabinde kanlı bir savaşa sahne olan Newbury'de böyle olmuştu ve Essex Kontunun yolunun üzerinde olduğundan, birkaç gün önce beklenmedik bir biçimde ele geçirdiği Cirencester hariç tutulursa, Kral çok da kötü bir durumda sayılmazdı.

Ama kuzeyde ve batıda, Kral Parlamento güçlerine göre çok daha iyi durumdaydı. Zira kuzeyde, yılın daha başlarında, 29 Martta, Newcastle ve Cumberland Kontları o bölgelerde Parlamento güçlerine komuta eden Lord Fairfax'ı Bramham Moor'da yenilgiye uğratmıştı ve bu da Parlamentonun alelacele İskoçları yardıma çağırmasına neden olmuştu.

Sonrasında, Haziran ayında, Newcastle Kontu, Lord Fairfax'ın oğlu Sir Thomas Fairfax'ı Adderton Heath'te bozguna uğratmış, Bradford'a kadar peşlerini bırakmamış, 2000 askeri öldürmüş ya da esir almış ve ertesi gün de, kasabayı ele geçirdiğinde, silahları ve cephaneleriyle birlikte 2000 askeri daha esir almıştı (Sir Thomas'ın kendisi kıl payı kaçmıştı). Bundan başka, Lord Fairfax, Halifax ve Beverley'yi tahliye etmek zorunda kalmıştı. Son olarak, Prens Rupert, Parlamento adına Sir John Meldrun tarafından 7000 kişilik bir güçle kuşatılan Newark'ı kurtarmış ve orada 1000 askeri öldürmüştü. Geriye kalanlar, varılan bir mutabakatla, silahlarını ve bütün eşyalarını bırakarak kasabayı terk etmişti.

Kısmen bu başarıyı dengelemek için, korgenerali Oliver Cromwell olan Manchester Kontu, Horncastle yakınlarında, 400'ünü kılıçtan geçirdiği, 800'ünü esir aldığı ve 1000

silahına el koyduğu Kralcılara karşı zafer kazanmış ve ardından da Lincoln şehrini ele geçirip yağmalamıştı.

Batıda, 16 Mayıs'ta, Cornwall, Stratton'da, Sir Ralph Hopton Parlamento yanlılarına karşı bir zafer kazanarak, on üç top, yetmiş fıçı barut da dahil, bütün cephaneleri ve kasabadaki diğer levazımlarıyla birlikte 1700 kişiyi esir almıştı.

Yine Lansdown'da, Sir Ralph Hopton ile Sir William Waller komutasındaki Parlamentocular arasında şiddetli bir savaş cereyan etmiş ve buradan, iki tarafın da hanesine yazılacak bir zafer çıkmamıştı. Parlamentocular belki bir nebze üstünlük sağlamış gibi görünüyordu; çünkü hemen ardından William Waller, Wiltshire, Devizes'e kadar Sir Ralph Hopton'un peşine düşmüş ancak bu ona pahalıya patlamıştı: Daha önce söylediğim gibi, Sir William Waller burada öldürülmüştü.

Bunun ardından Kral bizzat batıya doğru yürüyüşe geçti ve Exeter, Dorchester, Barnstable ve başka birçok yeri ele geçirdi. Daha sonra, kuşatılan Gloucester'a geri dönüp de Parlamente'ye yeni asker alımı için zaman kazandırmamış olsa, birçoklarının söylediğine göre, Avam Kamarasını bozguna uğratabilirdi. Ama bu yılın sonu, Parlamento açısından çok daha avantajlıydı. Zira Ocak ayında İskoçlar İngiltere'ye girmiş ve 1 Mart'ta Tyne'i geçmişti. Bu arada, Newcastle Kontu onlara doğru ilerlerken, Sir Thomas Fairfax Yorkshire'da, etrafına hatırı sayılır bir taraftar grubu toplamıştı ve Manchester Kontu Lyn'den York'a doğru harekete geçmişti. Newcastle Kontu, önünde bir ve arkasında

iki isyancı ordusu bulunca, söz konusu üç ordunun birleşip kuşatacağı York'a çekilmek zorunda kalmıştı. 1643 yılının belli başlı askeri harekâtları işte bunlardı.

Aynı yıl içinde Parlamento yeni bir Büyük Mühür yaptırmıştı. Lord Keeper eski mührü Oxford'a götürmüştü. Kral da Westminster'daki yargıçlara bir haberci göndererek, onların mührü kullanmasını yasakladı. Bu haberci teslim alındı, savaş konseyinde suçlu bulundu ve bir casus olduğu iddiasıyla asıldı.

B. Savaş hukukunda böyle bir şey var mıdır?

A. Ben bilmiyorum; ama öyle görünüyor ki, bir asker, askeri komutana hitaben sözlü bir mesaj ya da yazılı bir not taşımaksızın düşman bölgesine girerse, o zaman onun casus olduğu kabul edilir. Aynı yıl, Londra'da yaşayan bazı centilmenlerin, Kraldan şehirde kendisine hizmet edecek insanları seçip askere almaları yönünde talimat aldıkları tespit edilmiş ve bu kişiler suçlanmış, bazıları da infaz edilmiştir. Bu durum diğerinden pek de farklı değildir.

B. Yeni bir Büyük Mühür yaptırmak, savaşın kötü niyetli danışmanları Kraldan uzaklaştırmak için değil de, Kralın kendisini yönetimden uzaklaştırmak için çıktığını göstermek açısından yeterli bir kanıt değil miydi? Bu durumda karşılıklı mesajlardan ve anlaşmalardan ne beklenebilirdi ki?

A. İskoçların İngiltere'ye girişi, İskoçya'daki temsilcisi Dük Hamilton'dan sürekli olarak aldığı mektuplarla İskoçların asla bir istila niyetinde olmadığına inandırılmış Kral için beklenmedik bir şeydi. Kral, İskoçların ülkeye girdiğinden emin olunca, o zaman Oxford'ta bulunan Dükü Pendennis Kalesine gönderip hapsedtirmişti.

1644 yılı başlarında, daha önce söylediğim gibi, Newcastle Kontunun İskoçlar, Manchester Kontu ve Sir Thomas Fairfax'ın birleşik güçleri tarafından kuşatılması üzerine, Kral kasabayı kurtarması ve elinden geldiğince düşmanla savaşması için Prens Rupert'i göndermişti. Prens Rupert Lancashire'dan geçerek, yolunun üzerindeki fesat yuvası Bolton kasabasını yerle bir etmiş, Stockford ve Liverpool'u ele geçirdikten sonra, 1 Temmuzda York'a gelerek orayı da kurtarmıştı. Geri çekilen düşman, kasabanın yaklaşık dört mil dışında, Marston Moor denen bir yerde toplanmış ve burada, Kralın bir bakıma bütün kuzeyi kaybettiği talih-siz bir savaş gerçekleşmişti. Prens Rupert, geldiği yoldan Newcastle Kontu ile birlikte geri dönmüş ve oradan, yanında bazı subayları olduğu halde, deniz yoluyla Hamburgh'a geçmişti.

Bu zaferden ötürü şeref payesi esas olarak, Manchester Kontunun korgenerali Oliver Cromwell'e verilmişti. Parlamentocular savaş alanından York kuşatmasına geri dönmüş ve kısa bir süre sonra da, onurlu şartlarla kasaba teslim olmuştu. Kasaba halkı kayırılmış olduğu için değil, Parlamento kuşatmalarla daha çok zaman ve insan harcamasın diye böyle bir karara varılmıştı.

B. Bu, Kralın kudretinde önemli ve ani bir azalma demekti.

A. Öyleydi, doğru; ama beş ya da altı hafta içinde buna uygun düzenlemeler yapıldı. Zira Roundway-Down'da ordu-sunu kaybettikten sonra, Sir William Waller için, City sa-yesinde yeni bir ordu toplandı. Bu ordunun parası da, her yurttaştan bir öğünlük et parası değerinde haftalık vergi alınarak karşılandı. Bu ordu, Essex Kontununkiyle birlikte, Oxford'u kuşatmayı amaçlıyordu. Durumu anlayan Kral, Kraliçeyi batıya göndermiş, kendisi de Worcester'a doğru yola çıkmıştı. Bu onların yeniden bölünmesini beraberin-de getirdi: Kont batıya yönelirken, Waller da Kralın peşine takılmıştı. Bu şekilde, ayrı düşen iki ordu da yenilgiye uğ-radı. Zira Kral dönüp Waller'ın üzerine yürüdü ve Crop-redy Köprüsünde onu bozguna uğratarak çok sayıda top ve birçok subay ele geçirdi. Sonra, hiç vakit kaybetmeden, Cornwall'a kadar Essex Kontunun peşine takıldı ve orada ona karşı öyle büyük bir üstünlük elde etti ki, Kont küçük bir kayıkla Plymouth'a kaçmak zorunda kaldı. Süvari bir-likleri, gecenin karanlığından faydalanarak Kralın hatlarını yarıp geçmişti; ama piyadelerin hepsi silahlarını teslim et-meye mecbur bırakılmıştı ve bir daha Krala karşı silah kul-lanmama koşuluyla hepsinin gitmesine izin verilmişti.

O yılın Ekim ayında, Newbury'de ikinci ve daha şid-detli bir muharebe oldu. Kralla anlaştıktan sonra bırakılan o piyadeler, sözlerini tutmayarak Londra'ya doğru yola çıkmış ve Basingstoke'a kadar gelmişti. Burada yeniden silah altına alınan bu askerlere eğitilmiş başka askerler de eklen-

miş ve böylece Essex Kontu birdenbire büyük bir orduya sahip olmuştu. Newbury'de Krala yeniden saldıran işte bu orduydı ve gündüz üstün taraf da oydu; ama karanlık çöküp birlikler arasındaki irtibat kopunca kesin bir zafer elde edilememişti. Ve bu savaşta, Kontun ordusu içinde en ateşli savaşanların, Cornwall'da silahlarını teslim etmiş askerler olduğu da gözlenmişti.

1644 yılının en önemli savaşları bunlardı ve Kral, hem kendisinin hem de başkalarının düşündüğü gibi, o zaman görev verdikleri komutanlar tarafından kazanılacak bir zaferden umudunu kesen Parlamento kadar iyi durumdaydı. Bu nedenle, ikinci Newbury muharebesinde onların beklediği kadar iyi savaşmadığı için, bence hatalı bir biçimde, Essex Kontunun fazla Kralcı olduğundan kuşku duyan Parlamentocular yeni model bir ordu kurma yönünde karar aldılar. Olup bitenin farkında olan Essex ve Manchester Kontları, gönüllü olarak görevlerini bıraktılar ve Avam Kamarası, her iki kamaranın hiçbir üyesinin orduda, askeri ya da sivil, bir makam ya da komutanlık görevi üstlenmemesi yönünde bir karar aldı. Bu beklenmedik kararla, o zamana kadar kendilerine büyük hizmetleri dokunan insanları başlarından atmışlardı. Ve bu kararla onlar, gerek komuta etme tarzına gerek cesaretine büyük güven duydukları (sonradan farkına vardıkları gibi o zaman da onu iyi tanımış olsalardı, bu kadar güvenmeyecekleri) ve Sir Thomas Fairfax'ın yanına korgeneral olarak atadıkları Oliver Cromwell'in yeni ordu komutanları olmasını bekliyorlardı. Essex Kontunun görevlendirilmesi kararında, kişisel olarak Majestelerinin

korunmasına ilişkin bir madde vardı; ama yeni görevlendirilmede bu maddeye yer verilmemişti. Halbuki hem Parlamento hem de General hâlâ Presbiteryendi.

B. Görünüşe bakılırsa, Presbiteryenler de amaçları uğruna Kralın öldürülmesinin şart olduğu sonucuna varmıştı.

A. Kendi adıma bundan hiç kuşkuym olmadı. Zira meşru bir kral hayatta olduğu sürece, bir iktidar gaspı asla yeterince başarılı olamaz.

Aynı yıl Parlamento, Sir John Hotham ve oğlunu, Newcastle Kontunun Hull'u teslim etmesi yönünde gizlice faaliyet yürüttükleri için, Sir Alexander Carew'i, Parlamento adına vali olduğu Plymouth'u teslim etmeye çalıştığı için ve ülkenin temel yasalarını ortadan kaldırma niyetiyle hareket etme genel maddesinin somut bir suçlama değil, içi boş sözcükler olduğu dikkate alınırsa, Canterbury Başpiskoposunu da yalnızca İskoçları memnun etmek için ölüme yolladı. Daha sonra, Ortak Dua Kitabı oylanarak reddedildi ve yerine Presbiteryen papazlar meclisi tarafından hazırlanan Directory'nin⁶ kullanılmasına karar verildi. O tarihte, ricaları kıramayıp Kralla Uxbridge'te bir anlaşma masasına

6. Tam adı *A Directory for the Publique Worship of God throughout the Three Kingdoms of England, Scotland, and Ireland. Together with an Ordinance of Parliament for the taking away of the Book of Common-Prayer, and for Establishing and Observing of this Present Directory throughout the Kingdom of England and the Dominion of Wales* olan ve Ortak Dua Kitabı yerine kullanılmak üzere Parlamentoda hazırlanıp 3 Ocak 1644 tarihinde kabul edilen ve ertesi yıl İskoç Parlamentosunda onaylandıktan sonra yürürlüğe giren, yeni ibadet usulü ve duaları kitabıdır.

oturmayaya razı oldular ve orada, eski taleplerinden taviz vermediler. Kralın da Oxford'ta, Westminster'daki Meclisleri bırakıp gelmiş hoşnutsuz üyelerden oluşan bir Parlamento su vardı. Bu Parlamentonun üyelerinden çok azı eski ilkelereinden vazgeçmişti ve bu yüzden de pek bir kıymeti yoktu. Ne yazık ki bu üyeler mesajlar ve anlaşmalar peşinden koşmaktan, yani askerlerin savaşta elde etmeyi umduğu kazançları sekteye uğratmaktan başka bir şey yapmadığı için, çoğu insan onların Krala faydadan çok zararı dokunduğunu düşünüyordu.

1645, Kralın son derece talihsiz olduğu bir yıld; zira büyük bir muharebenin kaybedilmesiyle birlikte, daha önceden sahip olduğu her şeyi, sonunda da hayatını kaybedecekti. Yeni model ordu, Oxford'u mu kuşatmalı yoksa (o zaman Lord Goring tarafından kuşatılan ve daha sonra denizlerdeki eylemleriyle meşhur olacak Blake'in savunduğu) Taunton'u kurtarmak için batıya mı ilerlemeli hususunu kendi içinde müzakere ettikten sonra, Taunton'da karar kıldı. Cromwell'i Kralın muhtemel hamlelerine göz kulak olması için geride bıraktılar; ama yanına bir hamleyi engelleyecek kadar güç de vermediler. Kral bu avantajını kullanarak, güçlerini ve topçu birliğini Oxford'tan çekti. Bunun üzerine Parlamento, General Fairfax'ı geri çağırdı ve Oxford'u kuşatma emri verdi. Kral bu arada, Sir William Brereton tarafından kuşatılmış olan Chester'ı kurtardı ve geri dönerek, büyük önem taşıyan ve gerek top gerek levazım bakımından zengin olan Leicester'ı zorla ele geçirdi.

Bu başarının akabinde, genellikle Kral tarafının daha da güçlendiği düşünölmüştür. Kralın kendisi de böyle düşünmüştü. Parlamento da, Fairfax'a kuşatmayı kaldırması ve Kralla savaşa girişmesini emrederek, bir bakıma aynı şekilde düşündüğünü göstermişti. Zira Kralın başarıları ve artık kendi aralarında ayyuka çıkmış olan bölünmeler ve ihanetler, onları tek bir günde şanslarına güvenmek mecburiyetinde bırakmıştı. Ve işte o gün, Naseby'da Kralın ordusu çökertilmiş ve artık yeni bir ordu toplama umudu da kalmamıştı. Bu yüzden, o muharebenin ardından, Kral Parlamento karşısında bazı kurnaz manevralar yaparak ileri geri savrulmuş ama bir daha asla taraftarlarının sayısını artıramamıştır.

Fairfax ise bu arada, önce Leicester'ı yeniden ele geçirmiş ve büyük bir yaygarayla, Lord Hopton'u onurlu şartlar altında ordusunu dağıtmaya, Galler Prensini de Sicilya'ya ve oradan da kısa bir süre sonra Paris'e geçmeye mecbur bırakarak, birkaç yer hariç bütün batı bölgelerini kontrol altına alıncaya kadar ilerleyişini sürdürmüştü.

Nisan 1646'da General Fairfax geriye dönüp Oxford üzerine yürüdü. Bu sırada, Rainsborough kısa bir kuşatmanın ardından Woodstock'u teslim almıştı. Altı mil uzaklıktaki Woodstock'tan Oxford'a dönmüş olan ve orasını da Fairfax'ın kısa bir süre sonra kuşatacağından hiç kuşkusu olmayan Kral, bu yüzden kılık değiştirerek Newark civarında bulunan İskoç ordusunu teslim almaya karar vermişti. 4 Mayıs'ta oraya vardı ve yurduna dönmek üzere yola çıkmış olan İskoç ordusu, onu da yanına alarak 13 Mayıs'ta Newcastle'a geldi.

B. Kral canını neden İskoçlara emanet etti? İlk isyanı çıkaran onlardı. Presbiteriyendiler; dolayısıyla da hain. Ayrıca muhtaç haldeydiler ve sonuç olarak, para karşılığında onu düşmanlarına satmalarından kuşkulunabilirdi. Ve son olarak, onu savunmaktan ya da kendi ülkelerinde barındırmaktan acizdiler.

A. Başka çaresi mi vardı ki? Zira önceki kış Parlamenteoya, Richmond Dükü ve başkalarına barış önerileri sunmak üzere geçiş izni vermeleri için haber göndermiş ama teklifi reddedilmişti. Tekrar gönderdi, tekrar reddedildi. Sonra şahsen onların yanına gelebileceğini bildirdi; bu da reddedildi. Aynı amaçla üst üste haber gönderdi; ama buna izin vermek yerine onlar bir kararname çıkararak, Londra milisi komutanlarına, Kralın kurulmuş olan savunma hattını geçip içeri girmesi halinde, beraberindekileri tutuklamak ve onu da tehlikelerden uzaklaştırıp güven altına almak, yani hapsedmek için, ayaklanmaları bastırmak adına gerekli olduğunu düşündükleri güç neyse o gücü kullanmalarını emretmişti. Eğer Kral cüret edip gelmiş ve hapsedilmiş olsaydı, Parlamento ona ne yapabilirdi? Verdikleri oylarla onu zaten tahtından indirmişlerdi ve bu yüzden de, hapiste de olsa, o yaşadığı sürece güven altında olamazlardı. Yüksek mahkeme kararıyla onu alenen ölüme mahkûm etmeyeceklerdi belki; ama başka bir yolla gizlice icabına bakacaklardı.

B. Deniz yoluyla karşıya geçmeyi denemeliydi...

A. Bu, Oxford'tan çok zor olurdu. Ayrıca, genel inanişâ göre, İskoç ordusu yalnızca Majestelerine değil, onun beraberinde getirdiği arkadaşlarına da ordu himayesi sözü vermişti; hem de yalnızca can güvenliği için değil, onur ve vicdan güvenliği için de. Ordu ile ordunun belli subayları farklı şeyler olduğu müddetçe, ordunun yapmak niyetinde olmadığı şeyi vaat etmesi, küçük bir hileden başka bir şey değildir.

11 Temmuzda, Parlamento Newcastle'daki Krala önerilerini bildirdi; bunlar, onların kalıcı ve sağlam temelli bir barış için tek yol olduğunu iddia ettiği önerilerdi. Bu öneriler Pembroke Kontu, Suffolk Kontu, Sir Walter Earle, Sir John Hippisley, Mr. Goodwin ve Mr. Robinson tarafından getirilmişti. Kral gelen heyete pazarlık yapma güçleri olup olmadığını sordu ve “hayır” yanıtı alınca da, bu mesajı niye bir borazancıyla göndermedikleri sorusunu yöneltti. Öneriler, sürekli gönderdikleri, tahttan indirme esasına dayanan aynı önerilerdi ve bu yüzden Kralın rıza göstermesi beklenemezdi. İskoçlar da önce bu durumdan pek memnun olmamıştı; ama onlara bazı ayrıcalıklar tanındı: İskoçların tek niyeti, görünüşe bakılırsa, Kralı onlara karşılıksız vermek niyetinde olmadıklarını Parlamantonun anlamasını sağlamaktı. Ve sonunda aralarında bir pazarlık yapıldı ve 200.000 pound karşılığında, Kral İngiliz Parlamantosunun kendisini almak için gönderdiği heyete teslim edildi.

B. Din maskesi altında tamahkârlık, korkaklık, yalancılık ve ihanetten oluşan, ne rezil bir eylemdir bu!

A. Olmaz denilen birçok şeyin gerçekleşmesine gerekçe gösterilen savaş artık sona erdiğinden, bu isyanlarda âdilik ve sahtekârlığın yanında, aptallıktan başka neredeyse hiçbir şey olmadığını göreceksiniz.

Bu süre zarfında, Parlamento Kralın garnizonlarının neredeyse tamamını ele geçirmişti; bunlardan sonuncusu, Dük Hamilton'ın Kral tarafından hapsedildiği Pendennis Kalesiydi.

B. Bu sırada, İrlanda ve İskoçya'da neler olmuştu?

A. Majestelerinin verdiği emirle İrlanda'da barış yapılmıştı; ner var ki, İrlandalıların kendi aralarındaki bölünmeler yüzünden barış uzun sürmedi. Papacı taraf, Papanın o zaman orada bulunan elçisi, bu durumu İngiliz hâkimiyetinden kurtulmak için bir fırsat olarak gördü. Ayrıca yapılan barış anlaşmasının süresi zaten dolmuştu.

B. İngilizlerin İrlandalılara değil de, İrlandalıların İngilizlere tâbiyeti nasıl oluyordu? Onlar İngiltere Kralına tâbiydi; ama aynı zamanda İngilizler de İrlanda Kralına tâbiydi.

A. Bu ayrım, sıradan kavrayış sahibi insanların anlayamayacağı kadar inceliklidir. İskoçya'da Kral adına Montrose Markisi, çok az adam ve mucizevi başarılar sayesinde, bütün İskoçya'yı istila etmişti. Bu arada kontrolden çıkan güçlerinin büyük bir bölümünün, bir süre için bölgeden çıkarılmasına karar verilmişti. Bu durumdan haberdar olan

düşman aniden onların üzerine çullanmış ve onları asker toplamak üzere Highlands'e⁷ çekilmek zorunda bırakmıştı. Marki aslında o bölgede güçlenmeye başlamıştı; fakat Newcastle'da İskoçların elinde olan Kralın emriyle ordusunu dağıtmak zorunda kaldı ve sonunda deniz yoluyla İskoçya'yı terk etti.

Aynı yılın, yani 1646'nın sonunda, Parlamento Kralın Büyük Mührünün parçalanması kararı almıştı. Kral da Holmeby'ye getirilmişti ve orada Parlamentonun yetkilileri tarafından tutuluyordu. İşte İngiltere ile İskoçya arasındaki savaş burada sona erdi; ama İrlanda için aynı şey mümkün olmadı. Bu sırada, Parlamentonun dışladığı Essex Kontu da ölmüştü.

B. İngiltere'de barış hüküm sürüyordu ve Kral hapisaneydi; peki o zaman, şimdi egemen güç kimdi?

A. Hükümranlık hakkı elbette Kraldaydı; ama yürütme o zaman için kimseye bağlı değildi. Bütün o 1647 ve 1648 yılları boyunca, Parlamento ile Sir Thomas Fairfax'ın korgenerali Oliver Cromwell arasında, kart oyununda olduğu gibi, kimin eli güçlüyse ona bağlı hale geliyordu.

Biliyor olmalısınız, Kral VIII. Henry bu topraklarda Papanın otoritesine son verdiği ve Kilisenin başına geçtiği zaman, piskoposlar ona direnememişlerdi; ama bu durumdan hoşnutsuz oldukları da söylenemez. Çünkü Papa yetki

7. İskoçya'nın yüksek platoları ve dağlık bölgeleri.

bölgelerinde rahiplere *jure divino*, yani doğrudan Tanrı'dan aldıkları yargılama hakkı vermişti; ama bu hak Papanın inayeti ve otoritesine bağlıydı. Oysa şimdi Papa kovulduğundan, artık ilahi hakka kendi başlarına sahip olacaklardı. Bundan sonra, Papaya isyan etmiş olan Cenova şehri ile denizin öte yakasındaki muhtelif yerler, bölgelerindeki birçok kilisenin yönetimi için presbytery'ler⁸ kurmuştu. Ve Kraliçe Mary'nin zulmünden kaçıp kıtaya sığınan çok sayıda İngiliz din adamı, bu yönetim şeklini çok yakından görmüş, Kraliçe Elizabeth döneminde yurda dönüşlerinde ve sonrasında, Kilise ve ülke ne zaman büyük bir sorunla karşılaşsa, hâkimiyet kurabilecekleri, kendi akıl ve öğretilerini tatbik edebilecekleri o yönetim biçimini kurmaya çaba sarf etmişlerdi. Onlar böylelikle yalnızca İlahi bir hakkı değil, aynı zamanda İlahi bir vahyi de üstlenmişlerdi. Kendilerine göz yumulan ve yaygın vaazları bazen uygun bulunan bu din adamları, kendi iddialarına göre, hem Luther'in hem de Calvin'in Reform hareketini geride bırakan, birçok garip ve kötücül öğretiye öncülük etti. Nasıl ki Luther ve Calvin Papadan uzaklaştıysa, onlar da eski ilahiyattan ya da kilise felsefesinden (din farklı bir şeydir) uzaklaştılar ve cemaatlerini Brownistler,⁹ Anabaptistler, Bağımsızlar [*Independents*], Beşinci-monarşi-yanlıları, Quakerlar ve daha birçokları gibi, hepsine birden fanatikler dediğimiz, pek çok mezhebe böldüler. Sonuçta öyle bir hale geldiler ki, Presbiteryenler

8. Papazlardan oluşan ve kilise bölgesinin yönetimini üstlenen ruhani meclis.

9. Adını 1550'li yıllarda doğan Robert Browne'dan alan, Anglikan Kilisesinden ayrılık yanlısı muhalif cemaattir. Çoğu Amerika'ya göç etmek zorunda kalmıştır.

için artık, kendi yattıkları kuluçkadan çıkanlar kadar tehlikeli bir düşman yoktu.

Bu mezhepler Cromwell'in en iyi kartlarıydı. Onlardan orduda çok sayıda, biraz da Mecliste vardı. Ortada kesin bir şey olmamakla birlikte, onun da bunlardan birine üye olduğu düşünülüyordu. En güçlüsü hangisiyse, her zaman o kılığa bürünüp o hizbe yazılıyordu.

Ordu içinde, çoğunluğu oluşturmuyor olsa bile, yalnızca düşmanlarının topraklarını ve malını mülkünü yağmalayıp paylaşmayı amaçlayan çok sayıda insan vardı. Bunlar, Cromwell'in cesareti ve dirayeti hakkındaki fikirlerine binaen, amaçlarına ulaşmak için onun yanında yer almaktan daha iyi bir yol bulamamışlardı. Son olarak, bizzat Parlametoda, çoğunluğu oluşturmuyor olsalar da, hatırı sayılır bir kitle, Parlamentonun kararları hakkında kuşku yaratacak ve onları engelleyecek kadar fanatikti. Bu kitle bazen de, 26 Temmuzda olduğu gibi, Cromwell lehine oy kullanacak kadar zayıf bir Meclisten yana tavır alıyordu. Her ne kadar Parlamento, 4 Mayıs teamülüne uygun olarak, Londra milisinin yurttaşlardan oluşan bir komiteye bağlı olması, buna binaen Lord Mayor'ın da şimdilik o komitede bulunması gerektiği yönünde bir karar almış olsa da, kısa bir süre sonra, çoğunluk olma fırsatı yakalayan Bağımsızlar [*Independents*] bir karar çıkartarak, milisin ordu için daha munasip kimse ona bağlı olmasını sağlamıştı.

Parlamentonun sahip olduğu en iyi kartlar, City ve Kralın şahsıydı. General, Sir Thomas Fairfax doğrudan Presbiteriyendi, ama ordunun elindeydi; ordu da Cromwell'in elin-

deydi. Ancak hangi tarafın galebe çalacağı, kartları doğru oynamaya bağlıydı. Cromwell, Parlamenteoya sessiz sedasız itaati ve bağlılığı protesto ediyordu; ama kendisi ve ordu söz konusu olduğunda, karşı çıktığı o itaati ve bağlılığı sağlamak için her türlü bahanenin ardına gizlenmeye de en az bir o kadar kararlıydı. Bu yüzden o ve damadı Commisary-General Ireton (konuşmada ve yazmada ne kadar iyiye, iş bitiricilikte de o kadar iyiydi), orduyu Parlamenteoya karşı ayaklandırmanın bir yolunu bulmaya çalışıyordu. Bu amaçla ikili, ordu safları içinde şimdi, Kralı da ele geçirmiş olan Parlamentonun orduyu dağıtma, ödemeleri yapmayıp onları aldatma ve İrlandalılara kırdırmak için İrlanda'ya yollama niyetinde olduğu söylentilerini yayıyordu. Böylelikle öfkelenen ordu kendi içinde, Ireton'un tavsiyesi üzerine, ordunun çıkarlarını savunmak, savaş konseyine yardımcı olmak, krallığın huzur ve güvenliği için tavsiyelerde bulunmak üzere, her birlikten ve her taburdan iki askerden oluşan bir konsey oluşturmuştu. Bu konsey üyelerine *adjutators*¹⁰ deniyordu; öyle ki, Cromwell'in her ne yapmak istiyorsa kendisi yapmak yerine bunu yâverlerin aklına sokması, o şeyin yapılması için yeterliydi. Konseyin yaptığı ilk danışmanlığın sonucu, Kralın Holmeby'den alınıp orduya teslim edilmesiydi.

10. 1641'de Uzun Parlamentonun aldığı, askerleri terhis etme kararına karşı, ordunun kendi arasından seçtiği siyasi temsilcilere verilen addır. Bu karar askerler tarafından tepkiyle karşılanmış ve böylece her süvari alayı kendi içinden bir *agitator* temsilci seçmiştir. Buna *commissioners* de denir. Temsilcilerin görevi askerlerin şikâyetlerini meclise iletmektir. Hazırlanan şikâyet bildirgesi, 30 Nisan 1647'de Avam Kamarasında okunmuştur. Ancak Avam Kamarası karardan dönmemiştir ve 1 Haziranda da ordunun terhis edilmesi kararı onaylanmıştır.

General, bu gelişme üzerine Parlamenteoya yazdığı bir mektupla, bu olaydan haberdar olmadıklarını söyleyerek, kendisini, Cromwell'i ve ordu mensuplarını temize çıkardı. Kralın, kendi iradesiyle askerler tarafından getirildiğini ifade etti. Ayrıca onları, ordunun huzuru sağlamaktan başka niyeti olmadığı, ne Presbytery'ye karşı olduğu, ne Bağımsızlığı etkilediği ne de dinde herhangi bir edepsiz özgürlüğü savunduğu yönünde temin ediyordu.

B. Sir Thomas Fairfax'ın, kendisinin burada yazdığı bu şeye inanacak kadar Cromwell tarafından suiistimal edilebilmesi garip değil mi?

A. Cornet Joyce'un, ne Generalin, ne Korgeneralin ne de başka ordu mensuplarının dikkatini çekmeden, yanına 1000 asker alıp Kralı almaya gitmiş olmasına inanamıyorum ben. Ve Kralın gönüllü gitmiş olduğu, Majestelerinden Parlamenteoya bu maksatla gönderilen bildiriye bakılırsa yanlıştır.

B. İşte size kahpelik üzerine kahpelik: Önce, Parlamento'nun Krala karşı kahpeliği ve sonra da, ordunun Parlamenteoya karşı kahpeliği.

A. Bu Cromwell'in yaptığı ilk hileydi. Bu şekilde o kadar büyük bir avantaj elde etmişti ki, açıkça "Parlamenteoyu cebinde tuttuğunu" söylemekten çekinmemişti; gerçekten de Parlamento ve toplandığı şehir cebindeydi. Bu haberler üzerine hem şehirde hem de Parlamentoda çok büyük

bir kargaşa baş gösterdi ve dahası da; çünkü bu, ordunun Londra'ya doğru yürüyüşe geçtiği dedikodularını da beraberinde getirmişti.

Bu sırada Kral, Hampton Court'ta onun için ikametgâh kurulana kadar, bir yerden diğerine, hem de göstere göstere taşındı. Ama yine de kendisine, Parlamantonun yetkililerinin elinde olduğu zamankinden daha fazla özgürlük tanındı ve daha fazla saygı gösterildi; zira şahsına mahsus din görevlileri tahsis edildi ve çocukları ile bazı arkadaşlarının onu görmesine izin verildi. Bunun dışında, kendisine ciddi ve görünüşte tutkulu bir biçimde, Parlamento karşısında onun hakkını koruyacağı sözü veren Cromwell'in iltifatlarına mazhar olmuştu.

B. Bunu yapabileceğinden nasıl emin olabiliyordu?

A. Emin değildi; ama Cromwell, daha iyi bir fırsatını bulup Kralı alaşağı ederek birinci adam olma şansı yakalayamadığı takdirde, City ve Parlamento üzerine yürümeye, Kralı yeniden tahtına oturtmaya ve kendisi de ikinci adam olma-ya kararlıydı.

B. Cromwell, Parlamento ve City'ye karşı Kraldan nasıl bir yardım bekliyordu?

A. Kral ondan yana doğrudan tavır koyarsa, başına gelen talihsizlikten bu yana artık eskisinden bile güçlü olan bütün Kral yanlılarını avcunun içine alabilirdi. Zira Parlamento-

nun kendi içinde bile, mevkidaşlarının ikiyüzlülüğünü ve şahsi menfaatleri peşinde koştuğunu fark eden çok sayıda insan vardı. Birçoğu kendi doğal yetenekleriyle yaptıkları işlerinin başına dönmüştü ve onların Kralın çektiği çile karşısında vicdanlarının sızlaması, genel olarak Parlamente'ye karşı bir öfkeye neden oluyordu. Öyle ki, bu kişiler mevcut ordunun himayesi altında bir araya getirilip somut bir birlik oluşturmuş olsa, Cromwell öncelikle Kral için ve sonra da kendisi için yapmayı planladığı ne varsa yapabildi. Ama görünüşe bakılırsa, o öncelikle, Kral olmaksızın yapabileceği ne varsa onu denemek niyetindeydi ve eğer bu başarılı olursa, Kralı yakasından sıyrıp atabilirdi.

B. Parlamento ve City, orduya karşı durmak için ne yaptı?

A. İlk olarak, Parlamento Generale, Kralın kendi yetkililerine iadesi için haber gönderdi. Buna bir cevap vermek yerine, ordu Parlamente'ye bir kararname gönderdi. Bu kararnamede, hepsi de aktif Presbiteryen olan on bir Parlamento üyesine yönelik bir suçlama ve yapılması istenen şeyler vardı: 1. Meclis, feragat emirnamesi¹¹ [Self-denying Ordinance] gereği, orada olmaması gereken üyelerden temizlenmelidir. 2. Krallığı suiistimal eden ve tehlikeye sokanlar bundan böyle benzer şeyler yapmaktan alıkonmalıdır. 3. Bu Parlamente'yu belirlemek için bir gün tayin edilmelidir. 4. Aldıkları muaz-

11. Parlamente'nin 1645 yılında çıkardığı ve bütün Parlamento üyelerinin ordudaki emir ve komuta kademelerindeki bütün görevlerinden feragat etmesini isteyen emirnamedir.

zam miktarda paranın hesabı krallığa verilmelidir. 5. Bu on bir üyenin Mecliste oturmalarına derhal son verilmelidir. Bunlar, kozlarını ortaya koydukları maddelerdi. Hiçbir talebe cevap verilmedi; yalnızca on bir üye için, onların tek tek neyle suçlandıkları ortaya konuluncaya kadar yasal olarak bu talebin yerine getirilemeyeceği bildirildi. Buna da kısa bir süre içinde, Canterbury Başpiskoposu ile Strafford Kontuna karşı başlattıkları kendi oturumlarıyla cevap verildi.

Parlamento bu şekilde korkutulmuş ve Kralın da bir şekilde kendini güvende hissetmesi sağlanmışken, Cromwell Parlamentodan Londra milisini başka ellere teslim etmesini talep ederek City'ye yüklendi.

B. Başka eller derken? Pek iyi anlayamadım sizi.

A. Söylemiştim daha önce: Londra milisi 4 Mayıs'ta Lord Mayor ve diğer yurttaşların eline bırakılmış, kısa bir süre sonra da orduya yakın duran başka insanlara verilmişti. Ve şimdi diyeceğim o ki, 26 Temmuz'da, bazı çaylakların ve başıbozuk askerlerin sebep olduğu şiddet olayları, Parlamente'yi orduya eskiden olduğu gibi yeni baştan düzene sokup yurttaşların denetimine tâbi kılmaya mecbur bırakmıştı. Bunun üzerine, iki sözcü ile Parlametonun çeşitli üyeleri orduya doluştu ve burada onlardan, Parlametoda olduğu gibi savaş konseyinde de yer almaları ve oy kullanmaları istendi. Böylece yurttaşların elinden alınan milis, 26 Temmuz'da yeniden onlara geri verilmiş oldu.

B. City buna nasıl tepki verdi?

A. Londralılar şehrin savunma hattının kurulmasında çalıştılar. Kendi bünyelerinde, cesur erkeklerden oluşan bir ordu kurdular; City onlara ne zaman emir verecek olsa hiç tereddüt etmeden gidip savaşıcak iyi subaylar seçtiler ve hazır bir vaziyette düşmanı beklediler.

Askerler bu süre zarfında, Sir Thomas Fairfax, Parlamento ve orduyla birlikte yaşamaya ve ölmeye hazır hale getirildi.

B. Bu çok iyi. Onlar, ilk defa Krala karşı silaha sarıldığında, kendilerini Kral ile Parlamentonun yerine koyup, Kralın her zaman fiilen kendi Parlamentosunda olduğunu savunan Parlamentonun yaptığını taklit ediyorlar. Dolayısıyla ordu da şimdi kendini Parlamento ile ordunun yerine koyarak Parlamenta karşı savaşıyor; ama onlar, haklı olarak, artık Parlamento Cromwell'in avcunun içinde olduğu için, fiilen ordunun da avcunun içinde olduğunu söyleyebilirler.

A. Üstelik Londra'ya doğru yürüyüşe geçmelerinin nedenlerine dair bir duyuru da yayınladılar. Bu duyuruyla, Parlamentonun yargıçları olma ve onlara Parlamento değil, Westminster'daki centilmenler adını vererek, kraliyette işlerin yürümesi için kime güvenileceğine karar verme işini üstlenmişlerdi. Zira 26 Temmuzda maruz kaldıkları şiddetten beri, ordu onları yasal bir Parlamento olarak görmüyordu. Aynı zamanda belediye başkanı ile Londra'nın şehir meclisi

üyelerine bir mektup gönderdiler: Son karışıklıklardan ötürü onları azarlıyorlardı; onlara barışın düşmanları olduklarını, Parlamenteoya ihanet ettiklerini ve Parlamenteoyu da kendilerini de savunmaktan aciz olduklarını söylüyorlardı. Onlardan şehrin kendilerine teslim edilmesini talep ediyor ve şimdi bu maksatla geldiklerini bildiriyorlardı. General de ayrıca komşu county'lere teminat vermiş ve onlardan eğitimli askerlerini kendilerine göndermelerini talep etmişti.

B. Bu eğitimli askerler Generalin ordusunun bir parçası mıydı?

A. Hayır, bu askerler ne belli bir ödeme karşılığıydı ne de Parlamenteonun bir emri olmaksızın talep edilebilirdi. Ama ülkenin bütün yasalarına hâkim olduktan sonra, bir ordunun yapamayacağı ne olabilirdi ki? Ordunun Londra'nın on mil yakınındaki Hounslow Heath'e gelmesi üzerine, Court of Aldermen,¹² yapılabilecekleri tartışmak üzere toplantıya çağrıldı. Şehrin komutan ve askerleri, ileri atılıp onlarla savaşmaya istekli olduğu kadar donanımlıydı da. Ne var ki, Southwark tarafında görevli hain bir subay, küçük bir düşman birliğini hattın içine aldı ve bu birlik Londra Köprüsüne kadar ilerledi. Bunun üzerine cesaretini yitiren Court of Aldermen, şu koşullarda şehri teslim etti: Milis gücü dağıtılacak; on bir üyeye yol verilecek; bütün mühimmat ve silahlarla birlikte Londra Kalesi ile diğer kaleler ve savunma hattı

12. City of London'ın, 25 kişiden oluşan ve başında belediye başkanı olmak üzere şehrin ileri gelenlerinden oluşan şehir meclisi.

orduya devredilecek; güçleri dağıtılacak ve bütün muazzaf askerler [*reformadoes*], yani Essex'in eski askerleri tasfiye edilecek ve Parlamentodan muhafızlar çekilecekti. Bütün bunlar yerine getirildi ve ordu muzaffer bir edayla büyük caddeler boyunca tören yürüyüşü yaparak şehre girdi.

B. Böylesine güçlü bir orduya sahip belediye başkanı ile meclis üyelerinin kolayca teslim olması garibime gitti. Köprüdeki düşman birliğine kendi birlikleriyle, diğer düşmanlarına da kendi güçlerinin geri kalanıyla direnemezler miydi?

A. Bu konuda bir şey söyleyemem; ama bana kalırsa, başka türlü davranmış olsalardı garip olurdu. Zira mevcut durumda elde edecekleri kâr dışında hiçbir şeye dönüp bakmayan, kendi çıkarlarına olmayan her şeye gözlerini kapatan; ama yağma düşüncesi karşısında gözleri fal taşı gibi açılan insanlar olarak, maharet ve ticaret sayesinde böyle zengin olmuş tebaanın ekseriyetini göz önünde bulunduruyorum ben. Bu insanlar, kendi yasal hükümlerine itaat ederek zenginliklerini korumanın nasıl bir erdem olduğunu anlamış olsalardı, hiçbir zaman Parlamantonun yanında yer almazlardı. Dolayısıyla, bizim silahlı birliklerle işimiz olmazdı. Bu nedenle, malını mülkünü korumak için bu teslimiye-tin kâfi geleceğine, aynı şeyi direnerek elde edemeyeceğine ikna olmuş belediye başkanı ve meclis üyeleri, bana göre, en makûl yolu tercih etmiş oldu. Parlamento da City'den daha az uysal değildi doğrusu. Zira 6 Ağustosta General derhal, kaçak sözcüler ile Meclis üyelerini askerlerin sıkı denetimi

altına soktu ve sözcülerin yerlerine yenilerini atadı. Ve bunun için onlar Generale teşekkür ettiler; Mecliste teşekkür etmekle yetinmeyip, kutsal bir şükran günü de tayin ettiler. Kısa süre içinde, onu İngiltere'nin bütün güçlerinin *Generalissimosu*¹³ ve Londra Kalesinin Komutanı yaptılar. Ama aslında bütün bunlar, Cromwell'in yükselişi anlamına geliyordu; zira mülk sahibi her ne kadar Sir Thomas Fairfax olsa da, kullanım hakkı ondaydı. Bağımsızlar hemen bütün savunma hattını dağıtmış; daha önce birleşik olan Londra milisini, Westminster ve Southwark olmak üzere ikiye bölmüş; Parlamento Kararıyla atanmış olmalarına rağmen, kasabaların ve kalelerin valilerini daha süreleri dolmadan görevden alıp yerlerine kendi adamlarını yerleştirmişlerdi. Ayrıca onlar, Parlamentonun 26 Temmuzdan 6 Ağustosa kadar Mecliste alınmış bütün kararları hükümsüz ilan etmesini sağlamış, lordların ve nüfuzlu yurttaşların bazılarını hapse tıkmışlardı ve bunlardan biri de belediye başkanıydı.

B. Cromwell'in Kralı yeniden tahta geçirmeye yetecek gücü vardı artık. Bunu neden yapmadı?

A. Onun asıl gayesi Kralın yerine geçmektir. Kralı yeniden tahta oturtmak, avcunun içindeki Parlamente'ye karşı bir kozdan ibaretti ve artık kendisine ayak bağı olan Krala ihtiyacı yoktu. Onu ordu içinde tutmak bir sorundu; onu Presbiteryenlerin eline bırakmak, umutlarının gerçekleş-

13. Generaller arasında olağanüstü yetkilere sahip en yüksek rütbeli asker.

mesine bir engeldi; onu kendi elleriyle öldürmek, korkunç bir eylem olmanın ötesinde, şu an yalnızca bir Korgeneral olması dikkate alındığında, daha planlarını hayata geçirmeden onu nefret edilen bir kişi haline dönüştürebilirdi. Kendi maksatları açısından Kralın, Parlamenteoya çok yakın, isterse denizden karşı kıyıya kolayca geçebileceği Hampton Court'tan kaçıp gitmesine göz yummaktan daha iyisi yoktu. Kralın kaçmaya kalkışmasını sağlamak için, onu gözaltında tutmakla görevli bazı subaylar, Cromwell'in emriyle, yâverlerin [*adjutators*] onu öldürmeye niyetli olduğunu Krala ıtlatmıştı. Ayrıca Kralın kulağına gidebileceği –ki gitmişti– düşünölerek, aynı söylenti toplumun geneline yayılmıştı.

Kral, bu yüzden, karanlık ve yağmurlu bir gecede, muhafızları kendi köşelerine çekilmişken, düşünöldüğü üzere, bilerek, Hampton Court'tan ayrılarak, kendisini karşı kıyıya götüreceğ bir teknenin beklediğı söylenen, Southampton yakınlarındaki yere gelmişti; ama ortada tekne falan yoktu. Kral, o zaman Isle of Wight valisi olan Albay Hammond'a güvenmek mecburiyetinde kalmıştı. Belki de, Albayın kardeşı ve Majestelerinin en gözde subaylarından biri olan Dr. Hammond hatırına ondan belli bir iyilik beklentisine girmişti. Ama olaylar tam tersi yönde gelişmişti; çünkü Albay, Parlametodaki efendilerine haber uçurmuş ve Krala dair onların vereceğı emirleri uygulamıştı. Bu Isle of Wight'a gitme işinde, Kralın nereden ya da nasıl gideceğini bilmeyen Cromwell'in parmağı yoktu; teknenin belirlenen yere zamanında gelip gelmeyeceğı konusunda, Hammond da diğerkleri ne biliyorsa onu biliyordu.

B. Eğer Kral Fransa'ya kaçmış olsaydı, krallığın başına yenden geçmesi için, Fransa muhtemelen askeri gücüyle ona yardım etmeyecek miydi ve bu da hem Cromwell'in hem de Kralın diğer düşmanlarının planlarını sekteye uğratmayacak mıydı?

A. Evet, büyük ihtimalle, nasıl ki iki yıl önce Cornwall'dan oraya kaçan oğlu, şimdiki muhterem hükümdarımıza yardım ettiyse, aynen öyle olacaktı.

B. Bana soracak olursanız, komşu hükümdarlara, sıkça yaptıkları gibi, bir diğerinin asilerine, özellikle de monarşiye karşı ayaklanmışlarsa, arka çıkmak iyi bir politika değildir. Öncelikle, isyana karşı bir birlik oluşturmali ve ardından, eğer çare bulunamazsa, birbirleriyle savaşmalılar. Ayrıca bu politika, kürsülerden daha iyi şeyler vaaz edilmedikçe, Hristiyan hükümdarlara yönelik tavırda bir değişikliğe de hizmet etmeyecek; çünkü Yunanca ya da Latince bir İncil metninin yorumu çoğu kez iç savaşa, Tanrı'nın vaftiz ettiklerinin tahttan indirilmesine ve suikasta kurban gitmesine neden oluyor. Ve bu ilahiyatçı tartışmacılarla istediğiniz kadar konuşun, yüz kişi içinde, savaş ya da barış gibi mühim işlerle iştigal edecek kadar akli başında bir kişiyi zor bulursunuz. Hükümrani görevini yapmaya muktedir kılabilcek şey, her insanın açık rızasıyla ona tanınmış da olsa, hükümranlılık hakkı değildir; bunu mümkün kılan, tebaanın itaatidir. Zira bağlılık sözü vermek ve sonra bazı papazların kürsüde hep yaptığı gibi, "Ey İsrail halkı, haydi evinize dö-

nün!”¹⁴ demek, ne kadar doğrudur? Sıradan insanlar kendi başlarına düşünerek doğrunun ya da yanlışın ne olduğunu bilemez; bu yüzden onlara görevlerinin gerekçeleri ve yasal hükümlerine itaatsizliğin ardından neden her zaman kargaşa çıktığı öğretilmelidir. Ama tam tersine, bizim asile-rimize kürsülerden açıkça isyan öğretiliyor ve vaizlerin tavsiye ettiklerini yapmamanın ya da yasakladıklarını yapmanın dışında bir günah olmadığı anlatılıyor. Peki ama şimdi, Kral Parlamantonun mahpusuyken, Presbiteryenler neden onu yeniden tahta geçirerek kendi çıkarlarını gözetmediler?

A. Bünyesinde o zaman Bağımsızlardan çok Presbiteryenleri barındıran Parlamento, kendi amacına giden yolu vicdana ve akla sığmaz bir hırsla tıkamamış olsaydı, yaşadığı sürece Kraldan alabilecekleri ne varsa alabilirlerdi. Onlar ise Kral tarafından imzalanıp Parlamento Kararları olarak yürürlüğe sokulmak üzere dört öneri sundular ona: Krala, şayet bu dört öneri kabul edilecek olursa, diğer maddelerin her biri üzerinde pazarlık yapmak üzere kendisine bir heyet göndereceklerini söylediler.

Öneriler şunlardı: İlk olarak, Parlamento milise ve yirmi yıl boyunca onun idamesi için para toplama yetkisine sahip olmalıydı. Bu dönemin ardından, Parlamento krallığın güvenliği açısından bir sakınca görmezse, yetki Krala geçecekti.

14. Kutsal Kitap, Krallar 12:16.

B. Bu ilk madde, milis gücünü ve dolayısıyla bütün hükümlerlik hakkını ilelebet Kralın elinden almış oluyor.

A. İkincisi olarak, Kral Parlamentonun kendisi aleyhine yürüttüğü kovuşturmaları onaylamalı ve kendisinin Parlamento aleyhine yaptığı tüm beyan ve duyuruların geçersiz olduğunu ilan etmeliydi.

B. Bu onu savaş suçlusunu ve savaşta dökülen tüm kanlardan sorumlu yapıyor.

A. Üçüncü olarak, Büyük Mühürün Mayıs 1642'de kendisine getirilmesinden bu yana Kralın verdiği tüm şeref payeleri geri alınacaktı.

Dördüncü olarak, Parlamento oturuma ne zaman, nerede ve ne kadar süre için son vereceğine kendisi karar vermeliydi.

Bunlar, Kralın kabul etmediği önerilerdi ve bu ret nedensiz de değildi. Öte yandan, Parlamento için daha az avantajlı olmayan kendi önerilerini sunarak, Parlamento ile krallıkta huzuru sağlayacak kişisel bir anlaşma yapmayı arzuluyordu. Ne var ki, Parlamento bunları amaçları açısından yetersiz bularak reddetti. Kralın artık muhatap alınmaması ve ondan gelecek herhangi bir mesajın kabul edilmemesi; aksine, krallığa dair meselelerin onsuz çözülmesi yönünde bir karar aldı. Bu karar, Avam Kamarasında o zamanki mevcut ordu fraksiyonunun konuşmaları ve tehditleri üzerine alınmıştı. Bu fraksiyonun bir mensubu üç

tavsiyede bulunmuştu: 1. Kral iç kısımlardaki kalelerden birinde muhafaza altına alınmalıydı. 2. Krala karşı suçlamalar karara bağlanmalıydı. 3. Kral artık bir kenara bırakılmalı ve krallık onsuz idare edilmeliydi.

Bir başkası, söz konusu dört öneriyi reddetmesinin, tebaasının korumasını reddettiği anlamına geldiğini ve bu yüzden onun tâbiyetini reddedebileceklerini söylemiş ve Parlamento orduyu terk edene kadar, ordunun Parlamento-yu kesinlikle terk etmeyeceğini eklemişti. Bu, gözdağı ver-mekti.

Son olarak, bizzat Cromwell onlara, artık Parlamen-tonun krallığı yönetmesinin ve savunmasının beklendiği-ni; halkın, Tanrı'nın yüreğini katılaştırdığı bir adamdan ülkenin güvenliğini sağlamasını bekleyemeyeceğini; ayrıca Parlamentoyu gayet iyi savunmuş olanların da, can düş-manlarının insafına terk edilemeyeceğini, aksi halde onla-rın güvenliklerini başka yoldan sağlamak zorunda kalacak-larını söylemişti. Bu da yine açık bir tehditti; keza bunları söylerken eli kılıcının üzerindeydi.

Ve bunun üzerine alınan muhatap almama [*vote of non-addresses*]¹⁵ kararı, emir telakki edilmişti. Daha sonra Meclis bunu iptal edecekti; ama Cromwell tarafından söz-lerini tutmaya zorlanmışlardı.

İskoçlar bu durumdan hoşlanmamıştı: Bunun nedeni

15. 17 Ocak 1648'de, Uzun Parlamentonun I. Charles ile ilişkilerini kesin olarak son-landırdığını duyuran karardır. Bundan hemen sonra, Eylül 1648'de, ikinci İç Savaş patlak vermiş ve Parlamento güçleri, Kralcılar, İngiliz Presbiteryenleri ve İskoç müt-tefiklerden oluşan bir orduyu mağlup etmiştir.

kısmen, kardeşleri Presbiteryenlerin İngiltere'deki güçlerini büyük oranda kaybetmesi, kısmen de Kralı kendi elleriyle teslim etmiş olmalarıydı.

Kral ise derhal, halka kendisiyle yapılan sert pazarlığı anlattığı, duygu dolu bir şikâyet metni yayınlamıştı. Bu ona acımalarını sağlamakla birlikte, henüz ondan yana taraf olmalarını sağlayacak bir etki yaratmamıştı.

B. Bu, sizin kanaatinize göre, Cromwell'in ipleri ele alması için doğru zaman mıydı?

A. Kesinlikle değildi. Ortadan kaldırılması gereken daha birçok engel vardı. O, ordunun generali değildi. Ordu hâlâ Parlamente'ye bağlıydı. City, onların milislerinden hoşnut değildi. İskoçlar, Kralı kurtaracak bir ordu beklentisi içindeydi. Her ne kadar Parlamente'yi kontrol altına almakta ona yardım etmiş olsalar da, Cromwell'in yâverleri Leveler'dı¹⁶ ve atılan bir şeyi kapması kolayca öğretilen ama o şeyi getirip sahibine vermesi aynı kolaylıkla belletilemeyen köpekler gibi olan bu yâverler onu kral yapmayacaklardı. Dolayısıyla kendisini resmen egemen bir hükümdar ilan etmeden önce, Cromwell'in halletmesi gereken sorunlar vardı: 1. *Generalissimo* olmak; 2. Kralı ortadan kaldırmak; 3. İçerideki tüm isyanları bastırmak; 4. İskoçlara karşı durmak ve

16. İlk iç savaşın sonundan ikincisinin başlangıcına dek (1645-1649) Parlamente'de etkili olmuş siyasi harekettir. "Eşitleyen" manasına gelir. John Lilburne, R. Overtone gibi öncüleri *Moderate* dergisi etrafında toplanmıştır. Dinsel hoşgörü ve yasalar karşısında eşitlik gibi siyasi ilkelere sahiptir.

son olarak, mevcut Parlamentoyu lağvetmek. Bunlar, kendi başına üstesinden gelebileceğine kesinlikle inanmadığı, devasa işlerdi. Bu yüzden ben, onun o zaman kral olmayı düşündüğüne inanmıyorum; ama her zamanki politikası gereği, en güçlü kimse o tarafa elinden geldiğince hizmet ederek, bu hizmetinin ve kaderinin onu götüreceği yere kadar gitmeyi düşünmüş olabilir.

B. Parlamento kötü ve zalim olabilir; ama orduyu şimdikiinden daha iyi zapturapt altına almadan önce Kralı öylece bırakacak kadar aptal kesinlikle değildi.

A. 1648 yılı başlarında, Parlamento, sonradan Oxford Chancellor'ı yaptığı Pembroke Kontu Philip'e, hem onun kadar iyi rahip hem de onun kadar iyi âlim olan diğer bazı kişilerle birlikte, üniversiteyi temizleme görevini vermişti. Bu sayede, onların zannedildiği gibi kendi hiziplerinden olmadığı ve hepsinin zannedildiği gibi Ortak Dua Kitabı'nı onaylamadığı ortaya çıktı. Aynı zamanda, sadece âdet yerini bulsun diye bile Tanrı'nın adını ağızlarına almaya gerek duymayan ya da ahlaksızca konuşan ya da hafifmeşrep kadınlarla düşüp kalkan çeşitli rezil papazların ve din âlimlerinin varlığından haberdar olduk. Gerçi, sonuncusu için onları takdir etmekten kendimi alamıyorum doğrusu.

B. Size bu konuda katılamayacağım. Çünkü bu tür bir din-darlık, tıpkı özürlü oldukları için insanları hastaneden kapı dışarı etmek gibi bir şeydir. Bir insan, bu maksatla kurul-

muş üniversiteler dışında başka nerede Tanrı'nın yolunu bulabilir ve günahlarından arınabilir ki?

A. Haklı olabilirsiniz; ama Parlamento aksini düşünüyordu. Zira anne ve babalardan, bunlar yüzünden çocuklarının orada içki, hovardalık, kumar ve diğer kötü alışkanlıklar edindiğine dair çok fazla şikâyet duydum. Ayrıca, genellikle kendilerinden yaşça biraz daha büyük hocalarına rağmen, gençler birbirlerini yoldan çıkarmışlarsa, bunda da şaşırarak bir şey göremiyorum. Ve bu yüzden, Parlamento'nun, erdemli gençler yetiştirme bakımından üniversite kurumuna pek fazla rağbet etmediği kanısındayım; halbuki içlerinden çoğu, vaaz vermeyi orada öğrenmiş, bu sayede yükselmiş ve hayatını idame ettiriyordu. Bazıları da, çocukların büyük sözü dinlemediği bir zamanda, anne babaları tarafından evde başlarına bela olmasın diye oraya gönderilmişti. Ayrıca Parlamentonun, ruhban sınıfını diğer insanlardan daha çok önemseydiğini sanmıyorum. Ama kesin olan bir şey varsa o da, üniversitenin ruhbanın mükemmel bir hizmetçisi olduğudur. Ruhban, eğer dikkatli bir gözle bakılmazsa, öğretilerdeki uyuşmazlıkları ve bu uyuşmazlıklarını basıp yayma avantajı sayesinde, bir krallığı hizipleme bölmenin mükemmel bir aracıdır.

B. Ama dünyada felsefe ve diğer beşeri bilimlere böylesine değer verilen başka bir yer olmadığı düşünülürse, üniversitelerde değil de başka nerede bunları öğrenebilirlerdi ki?

A. Diğer bilimler ne? İlahiyatçılar, bütün toplum ve ahlak felsefesini kendi ilahiyatları içine almıyor mu? Ve doğa felsefesine gelince, o, Oxford ve Cambridge'ten Londra'daki Gresham College'a taşınmadı mı? Onların mecmularından öğrenilmiyor mu? Bu arada, konumuzdan çok uzaklaştık.

B. Hayır; aslında krallığın önemli meselelerinden uzaklaştık. Dilerseniz, o konuya dönelim.

A. İlk ayaklanmayı, daha doğrusu kargaşayı, 9 Nisanda ace mi askerler çıkardı. Ama bu Kralla dair bir mesele yüzünden değil, Moorfields'ta geleneksel bir eğlence için toplandıklarında, bazı kıskanç eğitim subaylarının onları zorla alandan çıkarmak istemesi üzerine patlak vermişti. Subayları taşlarla bozguna uğratan askerler onların rütbelerini söküp almış ve sokaklar boyunca sergilemişti. Belediye Başkanı'nın evine dalmış ve onu korkutmuşlardı. Ayrıca bu evden, ufak bir top almışlardı. Ardından, şehrin bazı kapılarına muhafızlar yerleştirmiş ve günün geri kalanında şehirde aşağı yukarı dolanıp çocukça hava atmışlardı. Ancak ertesi gün, General bizzat şehre yürümüş ve hepsini çabucak dağıtmıştı. Bu pek de büyütülecek bir şey değildi; ama onların Parlamantonun halkın gözünden düştüğünü görmesi için yeterliydi.

Ardından, Galliler bir silahlı ayaklanma başlattı. Galler bölgesinde üç albay görevliydi: Langhorne, Poyer ve Powel. Eskiden Parlametoda büyük hizmetlerde bulunmuş ama şimdi emrindeki birlikleri dağıtmaları emredil-

miş bu şahıslar, verilen emre karşı gelmiş, kendilerini daha da güçlendirmiş ve Kral yanlısı olduklarını ilan etmişlerdi. Yaklaşık 8000 kişilerdi.

Aynı zaman zarfında, yine Galler bölgesinde, başını Sir Nicholas Keymish'in çektiği bir başka isyan ile Sir John Owen'in önderliğinde diğer bir isyan daha patlak verdi. Öyle ki, artık bütün Galler bölgesi Parlamento'ya karşı ayaklanmıştı. Ne var ki, bütün bu isyanlar, bir ay gibi kısa bir zamanda, Cromwell ve subayları tarafından bastırıldı; ancak her iki taraf da bu çatışmalarda oldukça fazla kan kaybetmişti.

B. Kendi aralarında ettikleri kavganın suçunu Krala atan bu insanların kaybına pek üzüldüğümü söyleyemem.

A. Bunun hemen ardından, Surrey halkından bazıları, Parlamento'ya bir dilekçe göndererek, Kral ile Parlamento arasında kişisel bir anlaşma yapılmasını talep etti. Ne var ki, habercileri, Westminster ile ahırlar civarına yerleştirilmiş bir asker tarafından dövülerek geri yollanmıştı. Vermek istedikleri benzer bir dilekçeleri olan ve bunun kabul edilme ihtimalinin ne kadar düşük olduğunu gören Kent halkı dilekçeyi bir kenara atıp silaha sarılmıştı. Onların birçok kahraman subayı vardı ve komutanları da Norwich Kontuydu. Çaylaklarla ve terhis edilmiş eski askerlerle sayıları her gün artıyordu. O kadar ki, Parlamento memnuniyetle City'de yeniden milis gücü oluşturmuş ve muhafızları da Thames tarafına yerleştirmişti. Ardından, Fairfax düşman üzerine yürüdü.

B. Ve sonrasında Londralılar, sanırım, kolayca ve birdenbire, önce Parlamente'ye, sonra Fairfax'ın 8000 askerine ve son olarak da Cromwell'in ordusuna hâkim olabilecekti. Ya da en azından, İskoç ordusuna savaşmadan Londra'ya girme fırsatı verecekti.

A. Doğru; ancak City risk alma konusunda hiçbir zaman iyi olmamıştır. Onlar da İskoçlar gibi, prensip olarak başlarında değil, emirleri altında bir Kral istiyorlardı. Fairfax, 8000 askerle Kralcılarının üzerine yürüdü ve onlardan bir kısmını Maidstone'da bozguna uğrattı. Bir kısmı da ilerleyen günlerde Kent civarında etkisiz hale getirildi. Geriye kalanlarla birlikte, Norwich Kontu Blackheath'e geldi ve oradan da Sir Charles Lucas ile Sir George Lisle komutasında Essex'te toplanan güçlere katılmak için City'den geçiş izni istedi. Bu isteği reddedilince, Kentli taraftarların büyük bir kısmı onu terk etti. Sayıları 500'ü geçmeyen geri kalanlar, Thames'ten Isle of Dogs'a, sonra Bow'a geçip, oradan da Colchester'a gitti. Bunun farkına varan Fairfax, Gravesend'te Thames'i geçti ve onlara yetişerek, Colchester'ı kuşattı. Bu kasabanın, göğüs siperi dışında bir savunması yoktu; ama yine de, İskoç ordusunun gelip onları kurtaracağı umuduyla iki ay dayandılar. İskoçların yenildiğine dair haberler üzerine onlar da teslim olmak zorunda kaldı. Norwich Kontu Londra'ya hapse gönderildi. Yiğit iki Kralcı olan Sir Charles Lucas ile Sir George Lisle ise vurularak öldürüldü. Kingston civarında, Holland Kontunun başını çektiği bir başka ayaklanma daha çıktı; ama o da kolayca bastırıldı ve Kont da yakalanıp hapse atıldı.

B. İskoçlar nasıl oldu da bu kadar kısa sürede dağıtıldı?

A. Söylenenlere bakılırsa, yalnızca yönetim zaafı yüzünden. Ordunun başında, hapis yattığı Pendennis Kalesi Parlamento yanlıları tarafından ele geçirilince serbest bırakılan Dük Hamilton vardı. Hamilton, İngiltere'ye süvari ve piyadelerden oluşan 15.000 kişilik bir güçle girmiş ve ona 3000'in üzerinde İngiliz Kralcı katılmıştı. Buna karşılık Cromwell, Galler'den süvari ve piyadelerden oluşan 11.000 kişilik bir güçle yola çıkmış ve Preston yakınlarındaki Lancashire'da, iki saatten kısa bir sürede onları yenilgiye uğratmıştı. Bunun nedenine gelince, anlatılanlara göre, İskoç ordusu o kadar düzenliydi ki, ne savaşa girebilmiş ne de arkadaşlarının yardımına koşabilmişti. Yenilgiden sonra, kaçacak bir yerleri kalmamış, İngiltere içlerine doğru ilerlemek zorunda kalmışlardı; bu yüzden kısa sürede hepsi ele geçirilmişti ve bir ordunun kaybedebileceği ne varsa kaybetmişlerdi. Yurtlarına dönmeyi başaran birkaç kişinin yanında kılıçları bile yoktu. Dük Hamilton da ele geçirilmiş ve kısa bir süre sonra da Londra'ya gönderilmişti. Ancak Cromwell Edinburgh üzerine yürümüş ve orada, Hamilton'a karşı cephenin de yardımıyla, planlarının önünde hiçbir engel kalmadığına emin olmuştu. İlk iş, Kralın hayatına Parlamento eliyle son vermektir.

Kuzeyde bunlar olurken, Cromwell'in uzakta olmasından istifade ederek, Parlamento kendini toparlamıştı ve önceden almış oldukları muhatap almama [*vote of non-address*] kararını iptal ederek, Krala eskisinden çok daha değil

ama yine de daha ılımlı yeni öneriler sunmuşlardı. Kralın cevabı üzerine, Isle of Wight'taki Newport'ta onunla pazarlık etmek üzere bir heyet göndermişlerdi. Orada, olmayacak konular üzerinde o kadar gereksiz vakit harcamışlardı ki, hiçbir sonuç alamadan Cromwell Londra'ya gelecek ve Kralın işini bitirecekti. Zira ordu artık tümünden Cromwell'in ağzına bakıyordu ve Cromwell de yâverlerini Avam Kamarasına verilecek bir şikâyet beyannamesi hazırlamakla görevlendirmişti. Bu beyannamede şu talepler sıralanmıştı: 1. Kral adaletin huzuruna çıkarılmalıdır. 2. Prens ve York Dükü, tayin edilecek bir günde resmi olarak çağrılmalı ve tatmin edici bir biçimde işlemler başlatılmalıdır. 3. Parlamento huzuru sağlamalı, geleceğin yönetimini kurmalı ve kendi görev süresini makûl bir biçimde tayin etmeli ve gelecekte de Parlamentonun yıllık mı, yoksa iki yıllık mı olacağını belirlemelidir. 4. Kralın maiyetinden yeterli sayıda üst rütbeli infaz edilmelidir. Ve bu hem Avam Kamarası eliyle hem de iştirakleri sınanmış halkın genel bir mutabakatı alınarak yapılmalıdır. Onlar bir cevap almak için beklemek yerine, kendi çıkarlarına hizmet etmeyecek kişiler buralara gelme zahmetine girmesin diye, hiç vakit geçirmeden Parlamento binasının kapısına muhafızlar diktiler ve başka bazı askerleri de Westminster Hall'a yerleştirdiler. Diğer hepsi ya korkup sindi ya da hapse atıldı ve bazılarının üyeliği, çeşitli nedenlerle askıya alındı: Doksandan fazlasının, İskoçlara karşı oy kullanmayı reddettiği için ve diğerlerinin de muhatap almama [vote of non-addresses] aleyhine oy kullandıkları için. Geriye kalan, Cromwell'in borusunun öttüğü

bir Meclisti. Ayrıca City'deki fanatikler ordunun onayını alarak yeni bir şehir meclisi [*common-council*] toplamıştı; kırk kişiden oluşacak bu meclis, yetki bakımından Belediye Başkanının üzerinde olacaktı. Bu meclisin ilk işi, Kralın adalet karşısına çıkarılması için bir dilekçe kaleme almak olmuştı; dilekçeyi de Parlamento'ya, City'yi kral katline buluştıran Belediye Başkanı Tichborne ulaştırmıştı.

Aynı zamanda, şiddet olayları cereyan edebilir diye, mahkeme için hazırlıklar tamamlanana kadar, Kralı Isle of Wight'taki Newport'tan Hurst Castle'a nakletmişlerdi. Bu zaman zarfında Parlamento üyeleri, ettikleri yemini bozmuş olmamak için, yayınladıkları bir kararla, hâkimiyet ve bağlılık üzerine yapılan yeminlerin geçersizliğini ilan etmiş ve hemen akabinde, Kralı mahkemeye çıkarmak için yeniden yemin etmişlerdi.

B. Bu daha önce anlam veremediğim bir kanun maddesi. Buna göre, birçok üye tek tek yemin edince, toplandıklarında, eğer isterlerse, kendilerini muaf tutabilirler.

A. Kaleme alınan karar metni Meclise getirildi ve orada üst üste üç oturumdan sonra, oylamaya taslak şu şekilde belirlendi: "Parlamentoda toplanan, İngiltere'nin Lordları ve Avam Kamarası üyeleri, bu ülkenin temel yasaları mucibince, İngiltere Kralının Parlamento'ya karşı savaş açmasının vatana ihanet olduğuna karar vermiştir." Bu taslak Lordlara gönderildi ve onların rıza göstermemesi üzerine, öfkeye kapılan Avam Kamarası üyeleri başka bir karar metni kaleme

aldı: “Meclislerin bütün üyeleri, Lordların onayına bakılmaksızın, her karara uymalı ve buna göre davranmalıdır. Tanrı huzurunda, halk bütün meşru iktidarın kaynağıdır ve Avam Kamarası milletin yüce gücüdür. Avam Kamarasının yürürlüğe koyduğu, yasadır.” Bu karar *nemine contradicente* [oybirliğiyle] kabul edildi.

B. Bu öneriler yalnızca İngiltere Kralına karşı savaşıyor, dünyanın bütün krallarıyla da savaşıyor. Bu konuyu düşünceleri iyi olmuş. Ama yine de, bana göre, Tanrı huzurunda bütün yasaların kaynağı halktır.

A. Ama halk, kendisi ve vârisleri, açık rıza göstererek ve yemin ederek, uzun yıllar önce milletin yüce gücünü krallarının ve onların vârislerinin ellerine ve dolayısıyla bu Kralın ve onun bilinen, yasal vârislerinin ellerine teslim etmiştir.

B. İyi de, Parlamento halkı temsil etmiyor mu?

A. Evet, bazı maksatlarla ediyor: Buna izinleri olduğunda ve kendilerini üzen bir şey olduğunda, Krala dilekçe sunmak söz konusu olduğunda, evet; ama Kralın gücünü bir sorun haline getirmek söz konusuysa, hayır. Ayrıca Parlamento, Kral ona çağrıda bulunmadığı sürece, asla halkı temsil etmemiştir; üstelik Kralın bir Parlamentodan kendisini görevden almasını istemesi akla hayale sığmaz. Şöyle diyelim: Her county ve borough’nun bu Parlamentaoya yardım amaçlı belli bir miktar para vermesi gerekiyordu ve her

county'nin mahkemesinde ya da başka bir yerde, her borough'un da meclis salonunda toplanarak, Parlamenteoya belli sayıda insanı seçmesi gerekiyordu. Bu insanlar bütün ulusu temsil etmiyor muydu?

B. Evet, ediyordu kuşkusuz.

A. Parlamentonun bu temsilciye hesap vermek üzere toplantıya çağrılmayı makûl bir şey olarak gördüğünü mü düşünüyorsunuz?

B. Düşünmüyorum elbette. Ve durumun aynen böyle olduğunu itiraf etmeliyim.

A. Bu karar, öncelikle, Krala karşı suçlamaların esasına dair bir özet muhteva ediyordu: Seleflerinin halkın özgürlüğüne tecavüzleriyle yetinmeyen bu Kral, despot bir yönetim tarzı kurmayı kafasına koymuştu ve bu amacına binaen, ülke topraklarında Parlamenteoya karşı bir iç savaş başlatıp sürdürmüş ve bu yüzden ülke feci bir şekilde yoksullaşmış, hazine boşalmış, binlerce insan ölmüş ve sayısız başka kötülük yapılmıştı. İkinci olarak, belli bir sayıda üyeden oluşan, bunların içinden belli bir nitelik aranmaksızın yirmi üyenin Kralı yargılama ve davanın mahiyetine uygun her cezayı verme ve hızla infazının gerçekleşmesini denetleme yetkisi olduğu yüksek bir adalet mahkemesinin kurulmasına ilişkin bir anayasa maddesi oylanarak kabul edilmişti.

Üyeler 20 Ocak, Salı günü, Westminster Hall'da toplandı ve Kral huzura getirildi. Salonunda, bir sandalyenin üzerinde oturarak, hakkındaki suçlamaları dinledi; ama kendisini oraya hangi yasal otoritenin getirmiş olduğunu öğreninceye kadar, suçlu mu, yoksa suçsuz mu olduğuna dair tek kelime etmedi. Başkan ona, Parlamantonun kendilerinin otoritesini onayladığını söyledi ve Kral ısrarla yine, herhangi bir beyanda bulunmayı reddetti. Başkanla arasında belli bir diyalog olmakla birlikte, işin özü bu kadardı.

22 Şubat, Pazartesi günü, mahkeme yeniden toplandı ve savcı şayet Kral mahkemenin otoritesini reddetmekte ısrar ederse, suçlamanın *pro confesso*¹⁷ kabul edileceğini beyan etti; ama Kral yine onların otoritesini tanımadı.

Mahkeme son olarak 27 Ocakta yeniden toplandı ve Kral Painted Chamber'da,¹⁸ Lordlar ve Avam Kamarası üyelerinin huzurunda ifade vermek istedi ve ondan sonra, mahkemenin yargılamasına riayet edeceği sözü verdi. Mahkeme üyeleri, bunu müzakere etmek için yarım saatliğine çekildi ve sonra salona dönerek, Kralı huzura getirttiler ve yüzüne karşı, teklif ettiği şeyin mahkemenin yasallığının yeni bir inkârı olduğunu ve eğer söyleyecek başka bir şeyi yoksa, davanın kaldığı yerden devam edeceğini söylediler. Kralın artık söyleyecek bir şeyinin olmadığı cevabını vermesi üzerine, Başkan İngiltere'de, İskoçya'da ve dünyanın başka yerlerinde, hain parlamentolar tarafından birçok kra-

17. Latince: İtiraf edilmiş gibi.

18. 1834'te yanıp kül oluncaya kadar, Westminster Sarayının konukları etkileyen, en gösterişli kabul salonudur.

lın öldürölmesine ve tahttan indirölmesine dair örnekler sayarak, Parlamentonun oturumlarının haklılık gerekçelerini anlattığı uzun konuşmasına başladı. Bütün bu anlatılanlarla tek bir şeyi kanıtlamaya çabalıyordu: Halk en yüce güçtür ve Parlamento halktır. Bu konuşma sona erince, ölüm cezası okundu ve akabinde, 30 Ocak Salı günü, Kral kendi Whitehall Sarayının kapısında infaz edildi. Hüküm ile infaz arasındaki sürede askerler tarafından nasıl haince bir muameleye tâbi tutulduğunu okumaktan hoşlanabilecek olanlar varsa, o günlerin kayıtlarına bakabilirler. Okuyan kişiler, o kayıtlarda, hain Parlamento üyelerinin tiran, hain ve cani olarak itham ettiğı bu prensin ne kadar cesur, metin, bilge ve iyi biri olduğunu göreceklerdir.

Onlar, Kralın öldüğü gün hemen, Parlametodan bir yasa geçirdiler. Bu yasaya göre, mevcut Parlamento ve onun verdiği yetkiyle, kraliyet tahtı için birçok iddianın varlığı bir vakıa olmakla birlikte, herkesin Galler Prensi olarak bildiğı, merhum İngiltere Kralı Charles'ın oğlu Charles Stuart'ı ya da herhangi bir başka kişiyi İngiltere'nin, İrlanda'nın ya da benzer bir yerin kralı olarak ilan etmeye ya da duyurmaya ya da herhangi bir biçimde tavsiye etmeye yeltenmek kati surette yasaklanmıştı.

B. Kral öldüğüne ve halefleri de yasaklandığına göre, huzuru hangi otorite sağlayacaktı?

A. Onlar, Lordlara duydukları öfkeyle, daha önce ulusun en yüce gücünün Avam Kamarası olduğunu ilan etmişlerdi. Ve

şimdi de 5 Şubatta, Lordlar Kamarasının gereksiz ve tehlikeli olduğunu oylayıp kabul etmişlerdi. Böylelikle krallık bir demokrasiye, daha doğrusu bir oligarşiye dönüşmüştü; zira hemen hiç vakit geçirmeden bir yasa geçirerek, muhatap almama kararına [*vote of non-addresses*] muhalefet etmek için meclisten ayrılan üyelerin hiçbirinin bir daha artık meclise kabul edilemeyeceği hükme bağlanmıştı. Bunlara genel olarak çekilmiş üyeler [*secluded*] deniyordu; kalanlara ise bazıları Parlamento bazıları da Rump¹⁹ dedi.

Sanırım artık, Uzun Parlamentonun en büyük parçasını oluşturan üyelerin, dünyada eşi benzeri görülemeyecek günahlarının ya da suçlarının ya da aptallıklarının bir dökümüne gerek duymazsınız. Presbiteryen üyelerin ve Presbiteryen papazların eylemlerinde fazlasıyla görülen küfürden, riyadan, tamahtan ve hainlikten daha büyük günah olabilir mi? Bağımsızların kendi elleriyle gerçekleştirdiği; ona ihanet eden ve onu katillerine satan Presbiteryenlerin aptallığı ve hıyaneti sayesinde gerçekleştiği gibi, Tanrı'nın kutsadığını lanetlemekten ve öldürmekten daha büyük suç ne olabilir? Ya Lordlar? Kralın gücünü elinden alarak kendi imtiyazlarını da kaybettiklerini görememek, az bir aptallık sayılmaz; ya da kendilerini, sayıca veya muhakeme gücü olarak, Avam Kamarasına azımsanmayacak bir destek olarak düşünmeleri de aynı derecede aptallık değil

19. Pride Darbesi (*Pride Plot*) olarak anılan, Albay Thomas Pride'in Oliver Cromwell karşıtlarını Uzun Parlamentodan tasfiyesinin ardından, geriye kalanların oluşturduğu parlamentoya, İngilizcede geriye kalan, bakiye anlamına gelen, Rump adı verilmiştir. Kralın vatana ihanetle suçlanması ve idama gitmesi sürecini hızlandırmıştır.

midir? Yasalar konusunda yetkin insanlara gelince, ülke yasalarının kral tarafından yapıldığını, huzuru ve adaleti sağlamak için bu yasalara kendisinin değil, tebaasının itaat etmekle yükümlü olduğunu kavrayamamak herhalde büyük bir idrak kudretinin işareti sayılamaz. Ve son olarak, genel manada denilebilir ki, yerine daha iyi bir şey inşa etmeden, kendi iyiliği için yapılmış herhangi bir şeyi yıkan herkes aptaldır. Bir orduyla demokrasi kurmaya yeltenen biri, onu koruyacak bir orduya sahip olmalıdır. Ne var ki, bu insanlar, onlar onu yıkmaya kararlı bir orduya sahipken bunu yaptılar. Bütün bu aptallıklara, Tully, Seneca ya da diğer anti-monarşistlerin eserlerini yorumlayarak, kendilerini yetkin politikacılar olarak gören ve devletin idaresi için davet edilmediklerinde hoşnutsuzluklarını gösteren ve ne zaman Kraldan ya da düşmanlarından hayal ettikleri şeyleri bulamasalar diğer tarafa geçen, o ince düşünceli insanların aptallığını da eklemeliyim.

IV. BÖLÜM

A. Onlar gibi siz de, Rump'ın, İngiltere ve İrlanda olmak üzere iki ulusun en yüce gücü olması itibariyle hâkimiyeti elinde bulundurduğunu ve ordunun da onların hizmetinde olduğunu düşünüyorsunuz. Halbuki onlara büyük bir şevkle kendi çıkarları için hizmet etmekte olan Cromwell tersini düşünüyordu. Bu yüzden şimdi ben, size onların neler yaptığını anlatacağım.

B. Önce bana, bu türden, Rump'a ya da Avam Kamarası kalıntısına bağlı bir hükümete ne ad vereceğimizi söyleyin.

A. Hiç kuşkusuz, bu bir oligarşidir. Zira en yüksek otorite bir kişidir ya da birden çok kişiden oluşur. Eğer bir kişiyse, bu monarşidir. Rump bu yüzden monarşi değildi. Eğer otorite birden fazla kişiyse, herkese ya da herkesten azına aittir. Herkese aitse, bu demokrasidir; zira her kişi Yüce Mahkemeyi oluşturan meclise girebilir; ki böyle bir şey burada mümkün değildi. O yüzden, son derece aşikâr olduğu üzere, otorite birkaç kişideydi, dolayısıyla devletin biçimi oligarşiydi.

B. Tek bir efendi yerine birden çok efendiye itaat eden bir halkın gayet iyi yönetilmesi imkânsız bir şey değil midir?

A. Hem Rump hem de diğer egemen meclisler, ne kadar çok sayıda insan olursa olsun tek bir ses çıkıyorsa eğer, tek bir kişi sayılır. Zira en büyük kısmın sesi olan tek ve aynı ses-ten, birbiriyle çelişen emirler çıkmaz. Bu yüzden, yeterince dürüst ve akıllı oldukları müddetçe gayet iyi yönetebilirler. Rump'ın ilk aldığı karar, eskiden Kralın yargılanması için bir karar çıkartmak üzere zorla kapının dışında tutulan Avam Kamarası üyelerinin azledilmesi olmuştur. Zira bu insanlar, muhatap almama kararına karşıymış gibi görünmüş ve bu yüzden de dışlanmışlardır; çünkü kendilerinin gelecek planlarına bir engel teşkil etmeleri kuvvetle muhtemeldir.

B. Bence durum daha çok şuydu: Madem az sayıda kişinin otoritesi söz konusu, hem kendi payları hem de her birinin kralın itibarına yakınlıkları bakımından, sayı ne kadar az olursa o kadar iyi olur diye düşünmüşlerdi. Yanlış mıyım?

A. Kesinlikle haklısınız, bu onların asli hedefiydi.

B. Bunlar kapı dışarı edildiğinde, county'ler ve borough'lar neden onların yerine yenilerini seçmedi?

A. Meclisten bir karar çıkmadan bunu yapamazlardı. Bundan sonra, görevi Rump'ın verdiği emirleri yerine getir-

mek olan, kırk kişiden oluşan bir konsey kurdular ve ona Devlet Konseyi adını verdiler.

B. Ne Kral ne de Lordlar Kamarası ortadayken, kendilerine Parlamento diyemezlerdi; zira Parlamento, devlet [*commonwealth*] işlerini müzakere etmek üzere Kralın, Lordların ve Avamın birlikte toplanmasıdır. Rump devlet işlerini kiminle müzakere ediyordu?

A. İnsanlar topladıkları meclislerine, böyle bir adlandırmaya eskiden atfedilen anlam ne olursa olsun, istedikleri adı verebilirler. Rump da, amaçlarına uygun olarak, Parlamento adını aldı ve yüzlerce yıldır halk nezdinde saygın bir yeri olan böyle bir ad sayesinde, aksi halde tebaa için çok tatsız olabilecek ianeler ile diğer başka vergileri kabul ettirmek ve toplamak daha kolay oldu. Daha sonra başka bir ad, *Custodes Libertatis Angliæ*¹ adını da kullandılar; ama yalnızca meclisten çıkardıkları yargı kararlarında.

B. Kanunlara bağlı olduktan sonra, bir vatandaşın bir yönetim biçiminde diğerinden daha fazla nasıl özgür olabileceğini anlamıyorum.

A. Her halükârda, özgürlükten sadece, istedikleri şeylerin yapılmasını başkasına havale etmeyi anlayan insanlar için, bu durum bir vefasızlık örneği değil, bir payeydi.

1. Latince: İngiltere'de Özgürlüğün Bekçileri.

Onların bir sonraki eylemi, bir bildiri yayınlayarak halka, insanların can ve mal güvenliği ile özgürlüklerinin korunması bakımından gerekli, ülkenin temel yasalarını eksiksiz bir şekilde çıkarma yönündeki kararlılıklarını duyurmak oldu.

B. Ülkenin temel yasaları derken neyi kastediyorlardı?

A. İnsanları suiistimal etmekten başka bir niyetleri yoktu. Çünkü her toplumun [*commonwealth*] tek temel yasası, halkın en yüce iktidarı verdiği kimse, onun yapacağı yasalara zaman zaman itaat etmektir. O zaman nasıl oluyor da, genelde yasal hükümler olarak tanıdıkları kişiyi bizzat kendileri öldürdükten sonra, temel yasayı savunuyorlar? Ayrıca onlar, bu duyurunun yapıldığı tarihte, Dük Hamilton, Holland Kontu ve Lord Capel'in canını alan High Court of Justice'i kurdular. Temel yasayla neyi kastetmiş olurlarsa olsunlar, İngiltere'de daha önce kabul edilmiş hiçbir yasaya dayanmayan ya da bir örneği bulunmayan böyle bir mahkemenin kurulması, o temel yasanın ihlalinden başka bir şey değildi.

Aynı zaman zarfında askerler için vergiler koydular, askerlere özgü alanlar tahsis ettiler ve eğer böyle bir şeyi Kral yapmış olsaydı, tebaanın özgürlüğüne ve mülküne tecavüz edildiğini söyleyecekleri birçok başka şey yaptılar.

B. Bu sıradan halk, böylesine feci bir şekilde kazıklanacak kadar da aptal işte!

A. Bu arada, sıradan olmayan halk mı var sanki? Rump'ın en cin fikirli düzenbazları, o kazıkladıkları halktan daha akıllı değildi. Zira çoğu, özellikle de büyük laflar edenler ve çok bilmiş geçinenler, genele dayattıkları o aynı şeylerin âdil ve makûl olduğuna inanıyordu. Zira ilkelerini Cicero, Seneca, Cato ve diğer Romalı politikacılar ile kurtlarla ve diğer vahşi canavarlarla ilgilendiği kadar krallarla ilgilenmeyen Atinalı Aristoteles gibi monarşi düşmanlarından almış biri, monarşinin iyi bir tebaası olabilir mi? Belki de bir insanın, hükümdarına karşı görevlerinin neler olduğunu ve hükümdarının ona hangi hakla emir verdiğini bilmesi için, iyi bir doğal zekâdan başka bir şeye ihtiyacı olmadığını düşünüyor olabilirsiniz; ama öyle değil. Zira bu bir bilimdir, kesin ve açık ilkeler üzerine inşa edilmiştir; derin ve titiz bir çalışmayla ve o bilime derinlemesine nüfuz etmiş ustalardan öğrenilmelidir. Parlamentoda ya da ulusta, bu belirgin ilkeleri bulabilecek ve onlardan zorunlu adalet kurallarını ve adalet ile barışın zorunlu bağlantısını çıkarabilecek kimse var mıydı? İnsanların bir şeyleri öğrenmek için haftada bir gün boş vakti var ve onlara görevlerini öğretecek papazlar tayin edilmiş. Peki ama bu papazlar görevlerini nasıl yerine getiriyorlardı? Onların büyük bir kısmı, diğer bir ifadeyle, Presbiteryen papazlar, bütün savaş boyunca halkı Krala karşı kışkırttı; aynı şekilde Bağımsızlar ve başka fanatik papazlar da. Hayat gailesiyle uğraşan diğer rahipler, cemaatlerinde dinle alâkasız tartışma noktaları hakkında vaazlar vermiş; ancak kendi içlerindeki hayır işlerini büyük oranda aksatmışlardı. Veyahut halkın ya anlamadığı ya da ilgilenmediği

dokunaklı şeylerdi anlattıkları. Ama bu tür vaizlerin nasıl kimseye bir faydası yoksa, zararı da yoktu. Fesadın kaynağı tümüyle Presbiteryen vaizlerdi; çünkü onlar, uzun süre pratik yaptıkları oyunculuk becerileriyle güçlü bir biçimde isyan çağrısı yapıyorlardı.

B. Ne amaçla?

A. Halk Devleti sevsin diye. Aynı şekilde, Kiliseyi de sevsin diye ve bir Meclis tarafından yönetilsinler diye. Sonuç olarak, politikayı dinin hizmetindeki bir şey olarak gören bu insanlar, düşündükleri gibi, yönetimi ele geçirecek ve yalnızca zenginlerin gönlünü hoş etme heveslerini tatmin etmekle kalmayıp, aynı zamanda, onların bilgeliklerine hayran olmayan herkese haddini bildirmek için, ellerindeki güçle her türlü kötülüğü de yapabileceklerdi. Sizin halka aptal şeyler demeniz, beni konudan sapıp, size onların başını belaya sokan şeyin zekâ yoksunlukları değil, adalet bilimi yoksunlukları olduğunu gösterme mecburiyetinde bıraktı. Şu konuda beni ikna ediniz, eğer edebilirsiniz: Yeterince zeki olmasa da servet kazanmış ya da şan şöhret sahibi olmuş ya da mükemmel bir hatip ya da büyüleyici bir şair ya da başarılı bir avukat ya da iyi bir avcı ya da kurnaz bir oyuncu olmuş bu insanların çok büyük bir çoğunluğu, Rump ve o Rump'ın üyeleri tarafından aldatılabilecek kadar da aptaldır. Bu insanların ihtiyacı olan zekâ değil, bir kişi yönetme hakkına sahipken, geriye kalanların itaatle yükümlü olmasının nedenleri ve temellerine ilişkin bilgi-

dir. Bu temellerin halka öğretilmesi zorunludur ve bu bilgi olmaksızın halk uzun süre barış içinde yaşayamaz.

B. Şimdi isterseniz, Rump'ın yaptığı işlere dönelim.

A. O yılın geriye kalanında, bu ulusun madeni parası için yeni bir damga oylanarak kabul edildi. Ayrıca yabancı devletlere gönderilecek temsilcileri ele aldılar ve yılın sonlarına doğru, High Court of Justice için yaptıkları ordu tarafından takdir edilip, aynı şekilde ilerlemeleri yönünde cesaretlendirilmeleri üzerine, Dük Hamilton, Holland Kontu, Lord Cappel, Norwich Kontu ve Sir John Owen'ı yargılayan bu sözde High Court of Justice yetkinleştirildi ve daha önce sözünü ettiğim üzere, ilk üç isim kafası kesilerek infaz edildi. Bu, Kral yanlılarının korkuya kapılarak ülke dışına kaçmasına neden oldu; çünkü yalnızca onlar değil, Kral adına silah taşıyan herkes o zamanlar can derdine düşmüştü. Zira ordu, savaş konseyinde, onların hepsini katletmek gerekir mi diye bir tartışma başlatmıştı ve gerekmez diyenler ancak iki oy farkla üstün gelebilmişti. Son olarak, 24 Martta, Londra Belediye Başkanını görevden aldılar ve ona 2000 pound para cezası verip oy hakkını elinden aldıktan sonra, Kralcı iktidarı ilga eden yasayı kamuya ilan etmeyi reddettiği için Kalede [Tower] iki ay hapsedtiler. Ve böylece 1648 yılı ve aylık oruç uygulaması² da son bulmuş oldu: Tanrı oruç tutma

2. 1642 yılında Parlamentoda alınan bir kararla, aylık bir oruç ve âyin programı kabul edilmiş ve 1649 yılında kaldırılincaya kadar sürdürülmüştür. Bu oruç ve âyin günleri genellikle politik amaçlar için kullanılmıştır.

niyetlerini, yani Kralın ölümünü ve mirasına el koymayı onlara bahşetmişti. Bu yaptıklarıyla genel olarak halkın kalbini kırmışlardı zaten ve artık ordudan başka güvenecek kimseleri kalmamıştı. Ordu da onların değil Cromwell'in avcunun içindeydi ve Cromwell, ne zaman işine gelirse o zaman işlerini bitirmek üzere, fırsatını bulur bulmaz, onların halka reva gördükleri ne varsa onları yapmaktan asla geri durmayacaktı.

1649 yılı başlarında, Rump'ın merhum Krala karşı yaptıklarından hoşnut olmayan İskoçlar, yeni bir İngiltere istilasını için asker toplamaya başlamıştı. İngiltere'den zamanında bir direnişle karşılaşmayan İrlandalı isyancılar iyice azmıştı; içeride, yâverler eliyle zehirlenen İngiliz ordusu, toprakların Tanrı'nın sevdiği kulları, yani kendileri ile hoşlandıkları ve bu yüzden de Levellers adı verilen diğerleri arasında nasıl bölüşüleceğinin derdine düşmüştü. Rump o günlerde mali bakımdan da pek iyi durumda değildi ve bu yüzden yaptıkları ilk şey, ordunun idamesi için halkın sırtına aylık 90.000 poundluk bir vergi yüklemek olmuştu.

B. Peki ama onların Kral ile olan kavgaları, Kralın Parlamantoda halkın rızası olmaksızın vergi koyup para toplaması değil miydi?

A. Buradan, Rump'ın neden kendisine Parlamento sıfatı yakıştırdığını anlayabilirsiniz. Zira Parlamento tarafından dayatılan vergilerin daima halkın rızasıyla çıkarıldığı kabul edilmiştir ve sonuç olarak yasalıdır. İskoçları yatıştırmak için

onlara, mevcut Kral ile uğraşmaktan onları alıkoyan, övgü dolu mektuplar taşıyan ulaklar gönderdiler; ama bu nafile bir çabaydı. Zira onlar, Kral ve Lordlar olmaksızın, yalnızca Westminster'daki Avam Kamarasından gelecek hiçbir şey kulak asmayacaklardı. Buna karşılık, Krala heyetler göndererek, kendisi için yaptıkları şeyleri öğrenmesini sağladılar; zira İskoçlar kendi başlarına, 17.000 piyade ve 6000 süvari-den mürekkep bir ordu toplama kararı almışlardı.

İrlanda'yı kurtarmak için, Rump, İngiltere ordusuna bağlı on bir alayı oraya gönderme kararı almıştı. Bu, Cromwell'in çok işine gelen bir şeydi. Çünkü her alayda çok sayıda bulunan, hatta bazılarında çoğunluğu oluşturan Leveller yanlısı askerler, ülkedeki toprakları bölüşüp paylaşmayı beklerken, hayatlarını tehlikeye atacakları İrlanda'ya gittiklerini görünce, bu karara doğrudan karşı çıkmışlardı. Başlarındaki albayı Salisbury civarında kovan bir alay, aynı kafadaki üç diğer alayla buluşmak üzere yürüyüşe geçmiş; ama hem General hem de Cromwell Butford'ta tepelerine binip onları fena halde bozguna uğratmıştı. Kısa bir süre içinde, bütün ordu bu ikilinin emir ve komutası altına girmişti. Böylece Cromwell'in şanlı yürüyüşü önündeki bir engel daha ortadan kaldırılmıştı. Bu işi hallettikten sonra, ikili önce Oxford'a, ardından da Londra'ya geçti. Oxford'ta hem Generale hem de Cromwell'e medeni hukuk doktoru unvanı verildi. Londra'da City tarafından resmi törenlerle karşılandılar.

B. Yani onlar master yapmadan mı doktor oldular?

A. Onlar kendilerini hem yasaların hem de Parlamantonun efendisi yapmışlardı bile. Ordu artık zapturapt altına alınmış olduğundan, Rump bu on bir alayı, o krallığın valisi unvanıyla da taltif edilen Dr. Cromwell'in komutası altında İrlanda'ya göndermişti. Fairfax hâlâ hem içerideki hem de oradaki tüm askeri güçlerin genel komutanıydı.

Şimdi Dük olan Ormond Markisi³ Kralın İrlanda'daki valisiydi ve isyancılar kendi kendilerine bir konfederasyon kurmuşlardı. Bu konfedere oluşumlar, valiyle bir tür birlik oluşturmuş ve bu birlik içinde, dinlerinin icaplarını yerine getirme özgürlüğünü tesis ettikten sonra, Krala sadık kalmaya ve yardım etmeye karar vermişlerdi. Ayrıca onlara Castlehaven ve Clanricarde Kontlarının ve Lord Inchiquin'in topladığı bazı askeri birlikler de katılmıştı ve böylece adadaki en büyük birleşik askeri kuvvet haline gelmişlerdi. Ama içlerinde, hiçbir şekilde Protestanlara tâbi olmak istemeyen çok sayıda Papacı vardı. Bunlara Nuntio⁴ yanlıları denirken, diğerlerine de konfederasyon yanlıları deniyordu. İki tarafın anlaşmazlığa düşmesi ve konfederasyon yanlılarının anlaşmaya uymaması üzerine, Dublin'i kuşatmaya hazırlandıklarını ve kendisinin de şehri koruyamayacağını gören vali, burayı Protestanların elinde tutmak için, şehri İngiltere Parlamantosuna teslim etmişti. Ardından, ordu

3. 1610-1688 yılları arasında yaşamış olan James Fitz Thomas Butler, I. Ormond Dükü, I. Ormond Markisi, XII. Ormond Kontu gibi birçok unvanı şahsında birleştirmiştir; hem İrlanda Katolik konfederasyonuna hem de Cromwell'e karşı savaşmış, sonra II. Charles'ın yanına Fransa'ya geçmiş ve II. Charles kral olduktan sonra da birçok üst düzey görevde bulunmuştur.

4. Papalık elçisi.

tarafından bir yerden diğerine taşınmakta olan Kralı ziyaret edecek ve sonra da İngiltere'den, şimdi Kral olan Prens'in yanına, Paris'e geçecekti.

Ne var ki, Rump'ın oraya bir ordu gönderdiği haberini alınca korkuya kapılan konfederasyon yanlıları, mektuplar aracılığıyla Prensen, Ormond Lordunu geri göndermesini talep etmiş ve Kralın otoritesine mutlak anlamda bağlı kalacakları ve onun valisi olarak Ormond Lorduna itaat edecekleri sözünü vermişlerdi. Bunun üzerine Ormond Lordu geri gönderildi. Bu, Cromwell'in başarı kazanmasından bir yıl önceydi.

Bu süre zarfında, İrlanda'da konfederasyon yanlıları ile Nuntio yanlıları arasındaki görüş ayrılıkları ve ordunun komutasına karşı hoşnutsuzluk yüzünden, normal koşullarda yeterli olabilecek ordu hiçbir sonuç elde edememişti. Sonunda 2 Ağustosta, kuşattıkları Dublin'den çıkıp saldıran ordu tarafından yenilgiye uğratıldılar. Birkaç gün içinde şehre ayak basmasının ardından Cromwell, olağanüstü tedbirler ve korku salan infazlarla, bütün ulusu tam anlamıyla hizaya getirdi: Büyük kısmını öldürmüş ya da etkisiz hale getirmişti ve geri kalanına da boyun eğdirmesi için yerine damadı Ireton'u bırakmıştı. Ne var ki, Ireton, işini tam olarak bitiremeden, vebadan ölecekti. Bu, Cromwell'in tahta bir adım daha yaklaşması demekti.

B. İngiltere nasıl Presbiteryen din adamlarının öğretisiyle perişan hale düşürülmüşse, aynı şekilde, İrlanda da Roma öğretisiyle böylesine sefil bir duruma düşürülmüş.

A. Önceki yılın sonlarında, Kral Paris'ten Lahey'e geçti. Kısa bir süre sonra, medeni hukuk doktoru olan ve merhum Kral aleyhine suçlamaların kaleme alınmasında görev alan Dorislaus da Rump'ın temsilcisi olarak oraya gitti. Ne var ki, geldiği günün gecesi yemek yerken, sayıları bir düzineye yaklaşan bir grup serseri odasını basarak onu öldürmüştü, sonra da çekip gitmişti. Yine bundan kısa bir süre sonra, Madrid'deki temsilcileri, efendilerini savunmak için yazılar yazmış olan Ascham diye biri de aynı şekilde öldürülmüştü. Bu süre zarfında, iki kitap çıkmıştı piyasaya: Bunlardan ilki, bir Presbiteryen olan Salmasius tarafından yazılmıştı ve Kralın öldürülmesine karşı çıkıyordu; diğeri ise, bir İngiliz Bağımsız olan Milton tarafından, ona yanıt vermek üzere kaleme alınmıştı.

B. Her ikisini de biliyorum. Her ikisi de gayet akıcı bir Latinceyle yazılmış ve bu bakımdan hangisinin daha iyi olduğuna karar vermek kolay değil. Her ikisi de zayıf bir mantık yürütmüş ve bu bakımdan hangisinin daha berbat olduğuna da karar vermek kolay değil. Sanki aynı kişi, bir retorik okulunda, karşıt ve yandaş görüşlerin neler olduğunu ağdalı bir dille anlatıyor gibi. Söz konusu iki kitapta, bir Presbiteryen ile bir Bağımsız aynı şeyi yapmış.

A. O yıl içinde Rump, ta en başta çıkardıkları bir yasayla İngiltere'yi özgür bir devlet haline getirmelerini saymazsak, içeride pek bir şey yapmadı. Yasada şöyle deniyordu: "Bu mevcut Parlamento tarafından ve onun verdiği yetkiyle yasalaştırılmış ve ilan edilmiştir ki, İngiltere halkı ve onun

sahip olduğu tüm müstemlekeler ve bölgeler, tek bir toplum [commonwealth] ve özgür devlettir: Bundan sonra da öyle olacak ve dolayısıyla öyle kurumlaştırılacak, düzenlenecek ve ilan edilecektir.”

B. Özgür bir devlet ve toplum [commonwealth] derken neyi kast ediyorlardı? İnsanlar artık yasalara tâbi olmayacak mıydı? Bunu kastetmiş olamazlar; zira Parlamento çıkardığı yasalarla onları yönetmeyi ve yasaları çiğneyenleri cezalandırmayı amaçlıyordu. İngiltere’nin yabancı bir krallığa ya da devlete [commonwealth] tâbi olamayacağını mı kastetmişlerdi? Ortada onlara efendilik taslayacak ne bir kral ne de insanlar olduğu dikkate alınacak olursa, bu yasaya gerek yoktu. Öyleyse onların maksadı neydi?

A. Onların maksadı şuydu: Ne bu kral ne herhangi bir kral ne de tekil bir şahsiyet, yalnızca kendileri halkın efendisi olacaktı ve bunu da gayet açık bir biçimde böyle ifade etmişlerdi. Görüldüğü gibi, insanlar anlaşılmaz sözcüklerle nasıl aldatılabiliyorsa, gayet anlaşılır sözcüklerle de kolaylıkla aldatılabiliyor.

Bundan sonra, birbirlerine kraliyet taraftarlarının paraları ile mal ve mülklerini bağışladılar. Ayrıca bir yasa çıkararak herkesi şu sözcüklerle bir sadakat yemini etmek durumunda bıraktılar: *Şimdi, Kral ya da Lordlar Kamarası olmaksızın, kurulmuş İngiltere topluluğuna [commonwealth of England] karşı dürüst olacağına ve sadık kalacağına yemin edeceksin.*

Onlar aynı zamanda, kraliyet yanlılarının Londra'ya yirmi milden fazla yaklaşmasını ve ayrıca hepsinin ikamet-gâhlarından beş milden fazla uzaklaşmasını yasaklamışlardı.

B. Belki de hepsinin, gerek duyulması halinde, bir katliam için hazırda tutulmasını amaçlıyorlardı. Peki ama bu süre zarfında İskoçlar ne yapıyordu?

A. Onlar, Kral için toplamakta oldukları ordunun subaylarını elemekle meşguldüler. Bunu yaparken de, Kralın babasına sadakatle hizmet etmiş herkesi, bütün Bağımsızları ve Dük Hamilton'ın ordusunda komutanlık yapmış kim varsa hepsini dışlıyorlardı. O yıl önemli meseleleri bunlardı işte.

1645'te, çok az sayıda adamla ve kısa bir sürede, merhum Kralın düşmanlarına karşı İskoçya'da neredeyse inanılmaz şeyler yapmış olan Montrose Markisi, 1650 yılı başlarında, babasına hizmet ettiği kadar iyi hizmet edeceğini uman mevcut kraldan aldığı görevle şimdi bir kere daha İskoçya'nın kuzeyinde karaya ayak basıyordu. Ama durum artık değişmişti; çünkü İskoç güçleri o zaman Parlamentonun hizmetinde ve İngiltere'deydi. Halbuki o güçler şimdi İskoçya'daydı ve birçoğu da niyet ettikleri istila için yeni toplanmıştı. Ayrıca Markinin getirdiği askerler sayıca azdı ve yabancıydılar: Dağlılar [*Highlanders*], beklediğinin aksine ona katılmamıştı. Çok geçmeden yenilgiye uğrayacak ve yakalandıktan kısa bir süre sonra da, intikamın ötesinde gaddarca bir muameleye

tâbi tutularak, 2 Mayıs'ta Edinburgh Covenanter'ları⁵ tarafından öldürülecekti.

B. Kral, barış yıllarında en iyi hizmetkârlarından birinden bu kadar kötülük görmüşken, bu adamlarla bir araya gelmekten ne gibi bir fayda ummuştı acaba?

A. Kuşkusuz, o zaman etkili din adamlarını çevresinde toplamış olan bu grup, aptalca hayalini kurdukları ulusun hükümeti olmayı başarabilseydi, İngiltere Parlamentosunun babasına yaptığı şeyi bu Krala yapardı. Ben Bağımsızların Presbiteryenlerden daha kötü olduğuna inanmıyorum; ikisi de hırsla, arzuladıkları şeyin önünde ne varsa onu yok etmeye kararlıydı. Ne var ki, Kral, İngiltere tahtı üzerindeki hakkının, tümünden kaybolmamışsa da, iyice azalmasına yanmak yerine, onlardan gelen bu ve benzeri birçok onur kırıcı davranışı sineye çekmek zorunda kalmıştı.

B. Aslına bakarsanız, eğer bir krallık geçmişe saplanıp kalırsa, asla iflah olmaz. Ayrıca Kral, zaferin parıltısı her nerede yüzüne düşerse düşsün, savaşta düşmanlarından başka kaybedecek bir şeyi olmadığından emindi.

A. Montrose'un öldüğü günlerde, ki Mayıs ayıydı, Cromwell henüz İrlanda'daydı ve işini bitirmemişti. Ama o an İskoçla-

5. 17. yüzyıl boyunca etkili olan bir İskoç Presbiteryen hareketidir. İç Savaş boyunca, İskoçya'nın *de facto* yöneticileri konumunda olmuşlardır.

ra karşı sefer hazırlığında olan Cromwell, bu seferin gelecek planları için zorunluluğunun farkına vardığı ya da dostları tarafından bu yönde uyarıldığı için olsa gerek, Rump'a, dönüşünü nasıl hasretle beklediklerini bildiği haberini gönderdi. Ancak her ne olursa olsun, Cromwell onların cevabını beklemek zorunda olmadığını, aksine hemen yola koyulmanın daha iyi olacağını biliyor ya da düşünüyordu ve 6 Haziranda, Rump tarafından sıcak karşılandığı Londra'ya geldi. Gerçekten söylediği gibi iyi bir Presbiteryen olan General Fairfax, buradaki Presbiteryen papazlar tarafından öylesine canından bezdirilmişti ki, İskoçya'daki din kardeşlerine karşı savaştırmayı reddediyordu. Ne Rump ne de Cromwell, bu noktada onun bu vicdani kararını değiştirmek için bir şey yapmadı. Bunun üzerine Fairfax görevi bırakınca, Cromwell artık İngiltere ve İrlanda'daki bütün birliklerin komutanı olmuştu ve bu, ege-men güç olmaya giden yolda bir başka adımdı.

B. Kral neredeydi?

A. İskoçya'daydı ve oraya yeni gelmişti. Kral kuzeyde karaya çıkmış ve henüz İskoçlarla arasında her şey müzakere edilip karara bağlanmış olmasa da, büyük bir hürmet gösterilerek Edinburgh'a nakledilmişti. Her ne kadar merhum Kralın Isle of Wight'ta verdiği kadar taviz verip, ağır koşulları kabul etmiş olsa da, onlar bununla da yetinmemiş ve Kral artık tahammül edemez hale gelip yeniden kuzeye doğru yola çıkıncaya kadar yeni koşullar dayatmışlardı. Ne var ki, sonunda, Kralın arkasından haberciler gönderip ona dönmesi

için ricada bulundular; ama bu arada habercileri, eğer Kral reddedecek olursa, onu zorla geri getirecek kadar donatmayı da ihmal etmediler. Sonunda anlaştılar; ama ne Kral ne de herhangi bir Kralcı, ordunun komutasını üstlenme zahmetine katlanacaktı.

B. Bütün bunlardan çıkan bir sonuç varsa o da, Kralın orada hapis tutulduğudur.

A. Cromwell Berwick'ten İskoçlara bir bildiri göndererek, İskoçya halkıyla değil ama iki ulus arasındaki barışı bozan, Kralın getirdiği zararlı unsurlarla arasında bir husumet bulunduğunu ve ister bir araya gelerek karşılıklı ikna yoluyla ister bir çatışmayla adaleti sağlamaya hazır olduğunu bildirdi. Buna cevap olarak İskoçlar, kendisinin ve soyunun işlediği tüm günahları üstlenmedikçe ve her iki krallığın da Tanrı'ya inanan kullarını tatmin etmedikçe, Kralın çıkarlarını gözetmeyeceklerini ilan ettiler. Buradan, mevcut Kralın, babasının İngiltere'de Presbiteryenlerin elinde olduğundan daha kötü durumda olup olmadığını çıkarabiliriz.

B. Presbiteryenler her yerde aynı: Kendilerini konuştukları herkesin mutlak amiri olmaya mecbur hissediyorlar ve bunun için yalvarıp yakarma gereği de duymuyorlar; çünkü onlar nerede hüküm sürüyorsa, orada hüküm süren Tanrı'dır ve Tanrı yalnızca orada hüküm sürer. Ama benim dikkatimi garip bir talep, Kralın soyunun günahlarını kabul etmesi talebi çekti; çünkü düşündüm de, bütün ilahiyatçı-

lar kesinlikle, hiç kimsenin başkalarının günahlarından sorumlu tutulamayacağını kabul edecektir.

A. Kral Kilisenin talep ettiği her şeye olumlu yanıt verince, İskoçlar niyet ettikleri savaşı başlattılar. Cromwell Edinburgh üzerine yürüyerek, savaşabileceği kim varsa hepsini kışkırtmış oldu. Onları kaybedince ve İngiliz ordusunun erzak ve teçhizat kıtlığı da artınca, Cromwell bir başarı şansının kalmadığını düşünerek Dunbar'a çekildi; deniz yoluyla ya da karadan İngiltere'ye dönmeyi koymuştu kafasına. Emir ve komuta kabiliyeti göklere çıkarılan bu General Cromwell, ordusunu öyle bir hale sokmuştu ki, eğer talihi yâver gitmese ve düşmanların hataları onu kurtarmasa, bütün o görkemli zaferleri utanç ve cezayla son bulacaktı. Zira Cromwell çekilirken, İskoçlar Dunbar'a bir mil kalana dek adım adım onun peşinden gitmişti. Edinburgh'dan kıvrılarak denize kadar uzanan bir tepe silsilesinin, Dunbar ile Berwick arasındaki anayolla kesiştiği yerde, Copperspeith adında bir köy vardı ve burada öylesine zor bir geçit bulunuyordu ki, İngilizlerin eve dönmelerinin imkânı yoktu; fakat İskoçlar erken davranıp orayı tutmak için çok az sayıda asker göndermişti. İskoçlar tepeleri tutmuş ve savaşa bile girmeden, neredeyse ikiye bir olmak üzere büyük bir avantaj elde etmişlerdi. Cromwell'in ordusu bu tepelerin kuzeye bakan eteklerindeydi ve ordusu ile tepeler arasında boydan boya uzanan büyük bir hendek ya da kanal vardı; öyle ki, kara yoluyla evine dönemeyeceği gibi, büyük bir tahribatı göze almadan ordusunu gemiyle de nakledemezdi. Da-

hası, tedarik yokluğu yüzünden, bulunduğu konumda da kalamazdı. Şimdi artık Cromwell geçidin açıkta olduğunu bildiği ve onu tutabilecek iyi eğitilmiş bir grup süvari ile piyadeye sahip olduğu için, İskoçların böbürlenerek kapana kıştırdıklarını söyledikleri kuvvetlerin gitmesine izin vermeleri gerekiyordu; aksi halde savaşmak zorunda kalacaklardı. Bu yüzden, ellerindeki en iyi süvari birlikleriyle İngilizlere karşı saldırıya geçtiler ve ilk başta onların bir parça gerilemesine neden oldular. Ama İngiliz piyadeleri kısa sürede yetişip İskoçları geri püskürttü. Süvari birliğinin kaçışı, piyadelerin çatışmaya katılmasına da engel oldu ve bu yüzden onlar da süvariler gibi kaçmaya başladılar. Böylece İskoç komutanların basiretsizliği, iki küçük ve eşit taraf arasındaki berabere kalma olasılığını da ortadan kaldırmış oldu. Talih İngilizlerin yüzüne güldü ve sayıca onlardan çok da fazla olmadıkları İskoçları öldürdüler ve esir aldılar. Kili-se ise neredeyse bütün ordusuyla birlikte topunu, cephanesini, teçhizatını ve 10.000 silahını kaybetti. Ordudan geriye kalanlar, Lesley komutasında Stirling'e çekildi.

B. Bu zafer Kral için iyi oldu. Çünkü eğer İskoçlar galip gelseydi, hem oradaki hem de buradaki Presbiteryenler yeniden hâkimiyet kuracaktı ve Kral da, babasının Newcastle'da içinde bulunduğu koşullar neyse aynı koşullarda olacaktı: Yani İskoç ordusunun elinde rehin. Zira bu zaferin ardından, İngilizler en sonunda İskoçları yola getirerek, haklarına yeniden kavuştuğunda Krala itaat etmelerini sağlamış oldular.

A. Zaferin ardından İngiliz güçleri, İskoçların boşalttığı Edinburgh üzerine yürüdüler, Leith'i takviye ettiler ve şimdi artık iki ulus arasında sınır haline gelen Frith'in bu yakasında uygun buldukları bütün mevzileri ve kaleleri ele geçirdiler. Bu arada, İskoç din adamları da içinde bulundukları durumu daha iyi anlamaya başladılar ve toplamak niyetinde oldukları yeni ordularının başına bazı Kralcılarını geçirmeyi kabul ettiler. Cromwell, düşmanı savaşa kışkırtmak amacıyla, Edinburgh'dan Stirling'e doğru yola çıktı; ama bunu tehlikeli bularak Edinburgh'a geri döndü ve kaleyi kuşattı. Bu arada, yeni ordu için asker toplayan iki önemli Presbiteryeni, Strachan ve Kerr'i bastırmak için İskoçya'nın batısına bir askeri birlik gönderdi. Bu sırada İskoçlar Sco-ne'de Krala taç giydirdiler.

Yılın geri kalanı, Cromwell adına, İskoçya'da geçti: Edinburgh Kalesini aldı ve birkaç kez Frith'i geçme ya da başka yollarla İskoç güçlerini etkisiz hale getirme teşebbüsünde bulundu. İskoçlar adına ise, kuzeyde asker toplama işi hızla ilerliyordu.

B. Bu zaman zarfında Rump içerde neler yapıyordu?

A. Dini gruplara ibadet ve vicdan özgürlüğü tanındılar; yani halka zorla dine saygısız, garip fikirler dayatmaktan ibaret olan Presbytery lekesini temizlediler. Ne var ki, bu, Presbiteryen papazların gücünün artması sonucunu doğurmuştu. Ayrıca orduya yeni asker aldılar ve bu askerlerin komutasını, şimdi tümgeneral yapılan bir Beşinci Monarşist olan

Harrison'a verdiler. İki süvari ile bir piyade alayından oluşan bu askerler, kendilerini Presbiteryen tiranlıktan kurtardıkları için onlara minnet duyan Beşinci Monarşistlerden ve diğer hiziplerden seçilmişti. Ayrıca merhum Kralın Exchange'deki⁶ heykelini indirmişlerdi. Heykelin durduğu nişe şunlar yazılmıştı: *Exit tyrannus, Regum ultimus... vs.*⁷

B. Böyle bir şey onların ne işine yaradı ki ve neden bütün kralların heykellerini indirmediler?

A. Nefret ve benzeri hırslardan başka hiçbir mantığa dayanmayan eylemlere nasıl bir açıklama getirilebilir ki? Bunun dışında, onların iktidarını tanıyan Portekiz ve İspanya'dan elçiler kabul ettiler. Ve yıl sona ererken, dostluğunu kazanmak için Hollanda'ya elçiler yolladılar. Bütün bunların dışında, Kralcıları kovuşturup infaz etmeyi sürdürdüler.

1651 yılı başlarında, General Dean İskoçya'ya geldi ve 11 Nisanda, İskoç Parlamentosu toplandı. Hem daha sıkı bir birlik oluşturmak hem de artık sahip olduğu ve daha fazlasını da toplamayı umut ettiği İskoç birlikleriyle birlikte Stirling'de olan Krala daha iyi hizmet etmek için belli kararlar aldılar. Cromwell Edinburgh'dan ayrılarak, çeşitli zamanlarda, İskoçları savaşa kışkırtmak için Stirling üzerine

6. Royal Exchange: 1565 yılında, Londra'da şehrin ticaret merkezi olarak Thomas Gresham tarafından kurulan, 1571 yılında Kraliçe I. Elizabeth tarafından resmen açılarak başına Royal sıfatı eklenen borsa binasıdır.

7. Latince: Son Kral, Tiran öldü. Yazının tamamı şöyledir: *Exit Tyrannus Regum Ultimus Anno Libertatis Angliae Restitutae primo* (İngiltere'nin özgürlüğe kavuştuğu ilk yıl, son Kral, Tiran öldü).

yürümüştü. Orada, nehrin adamlarını geçirebileceği sığ bir yeri olmadığından, sonunda Londra ve Newcastle'dan tekneler getirilmişti. Nehir başlangıçta geniş olsa da, artık Temmuz ayı gelmiş, sular çekilmişti ve Albay Overton kendi imkânlarıyla, iki piyade alayı ile bir süvari birliğine ek olarak, 1400 piyadeyi nakletmiş ve kendisi de karşı yakadaki Northferry'de mevzilenmişti. Stirling'den herhangi bir yardım gelmeden önce, Tümgeneral Lambert de daha fazla askerle karşıya geçmişti. Bu sırada, Sir John Browne 4500 adamıyla onların karşısına dikilmişti; İngilizler 2000'ini öldürüp, 1600'ünü esir alarak, onları bozguna uğratmıştı. Bunlar olurken ve ne kadar gerekiyorsa o kadar asker nakledilirken, Cromwell St. Johnstone's⁸ önlerine kadar gelmiş (aynı gün, Frith'in geçildiği haberleri üzerine İskoç Parlamantosunu oradan Dundee'ye taşınmıştı) ve kasabaya teslim ol çağrısı yapmıştı. Aynı gün Cromwell'in kulağına, Kralın Stirling'den İngiltere'ye gitmek üzere ayrıldığı haberleri gelmişti; ki bu doğrudu. Ancak Kral üç gün ondan önde olmasına rağmen, Cromwell, Kralın peşine düşmeden önce kasabayı ele geçirmeye karar vermiş ve bu doğrultuda, ertesi gün kasabayı teslim almıştı.

B. Arkasında ve önünde düşmanlardan başka kimsesi, en azından silahlı kimsesi olmayan Kral İngiltere'ye gelirken ne umuyordu?

8. Günümüzdeki Perth.

A. Evet; Kralın önünde, Rump'tan nefret eden ve kolaylıkla 20.000 gayet iyi donanımlı askeri emrine verebileceği tahmin edilen City vardı. Çoğu kişi, onlar Kraldan yana olduğu için Kralın şehrin yakınlarına kadar geldiğine inanıyordu.

B. Böyle bir ihtimal var mıydı gerçekten? Rump'ın, gerek Belediye Başkanının gerek şehir [City] milisinin komutasını elinde bulunduranların sadakatinden kuşku duyduğunu düşünüyor musunuz? Ve şayet onlar gerçekten Kralın dostuysa, oturup onun Londra'ya gelmesini beklemelerine ne gerek vardı? İsteseler, kendisini savunma imkânına sahip olmayan Rump'ı ele geçirebilirlerdi; en azından onları Mec-listen çıkarabilirlerdi.

A. Bunu yapmadılar; ama tam tersine, Cromwell'in asker toplamasına, ülkenin Kralın eline geçmesini engelleyecek kadar insan yetiştirilmesine izin verdiler. Kral yürüyüşüne Temmuz sonunda Stirling'den başladı ve 22 Ağustosta, yaklaşık 13.000 kişilik bitap düşmüş bir orduyla Worcester'a geldi. Cromwell, orduya yeni yazılanların da katılımıyla, 40.000 kişilik bir kuvvetle Worcester'ı kuşattı ve 3 Eylülde, Kralın ordusunu kesin bir yenilgiye uğrattı. Burada Dük Hamilton, ki kardeşi de başı kesilerek öldürülmüştü, katledildi.

B. Krala ne oldu?

A. Karanlık bastırırken, düşmeden hemen önce şehri terk etti. Gece çökmüştü ve kasabadaki düşman süvari birliğin-

den kimse onu takip etmedi. Yağmaya dalmış piyadeler de, süvariler içeri girmesin ve ganimetten pay almasın diye kapıları kapatmıştı. Kral hava aydınlanmadan önce, Worcester'a yirmi beş mil uzaklıktaki Warwickshire'a geldi ve orada bir süre gizlendi. İlerleyen günlerde en sonunda, Sussex'teki Brighthelmstone'dan Fransa'ya geçinceye kadar, yakalanma tehlikesiyle bir yerden diğerine taşındı.

B. Cromwell gidince, İskoçya'da başka neler oldu?

A. Cromwell'in 7000 kişilik bir askeri kuvvetle orada bıraktığı Korgeneral Monk, 14 Ağustosta Stirling'i anlaşılarak teslim aldı. 3 Eylülde ise, Dundee'yi darmaduman ederek ele geçirdi; çünkü direnmişti. Askerler burayı yağmaladılar ve iyi bir ganimet elde ettiler; çünkü İskoçlar güvenli diye, Edinburgh ve St. Johnstone's'tan en kıymetli şeylerini buraya göndermişlerdi. Monk aynı şekilde görüşmeler yoluyla Aberdeen'i ve İskoç papazların ilk defa aptallığa vurmayı⁹ öğrendikleri yeri, St. Andrew's'u da ele geçirdi. Aynı şekilde, kuzeydeki dağlık bölgelerde [*Highlands*], Albay Alured bir sürü lord ve centilmeni, özetle dört kont, dört lord ile on ikiden fazla şövalye ve centilmeni yakalayıp İngiltere'ye hapse yollamıştı. Böylece İskoçya'da artık korkacak bir şey kalmamıştı; Rump'ın uğraşması gereken ne kadar sorun

9. İngilizcede *Fools for Christ* olarak bilinen ve din için bütün dünya nimetlerinden vazgeçen, bütün geleneklere, örf ve âdetlere burun kıvrıran ermiş kişilerdir. St. Andrews da Konstantinopolisli böyle bir azizdi ve İskoçya'daki şehir de adını ondan almıştı.

varsa çözülmüştü. Sonunda artık İngiltere ile İrlanda'yı birleştirecek tek bir devlet [*commonwealth*] çatısı altında toplanabileceklerdi. Ve yayınlacakları bir bildiriyle bu birliği halka sunmak için [Oliver] St. John, [Sir Henry] Vane ve başka görevlileri oraya göndermişler ve onlardan shire'lar ile kasabalardan temsilciler seçerek Westminster'a göndermelerini talep etmişlerdi.

B. Bu çok büyük bir cömertlik olmuş doğrusu.

A. Bence de. Ne var ki, bu teklif birçok İskoç, özellikle de papazlar ve diğer Presbiteryenler tarafından reddedildi. Papazlar, İngiliz askerlerin maaşları için para toplanmasına cevaz verdiler; ama İngiliz heyetinin duyurusuna riayet etmeyi kesinlikle yasakladılar.

B. Kanımca, fatihlerinin ödemelerini karşılamak bir tür kölelik işaretiydi; öte yandan, birliğe katılmak onları özgürleştirmiş ve onlara İngilizlerle ortak imtiyazlar kazandırmıştı.

A. Presbiteryenlerin kendi ifadelerine göre, birliği reddetmelerinin nedeni şuydu: Bu birlik beraberinde, Kilisenin İsa Mesih'e dair meselelerde sivil devletin hâkimiyeti altına girmesini de getirecekti.

B. Bu doğrudan doğruya bütün krallara ve devletlere, bir Presbiteryen papazın İsa Mesih'e dair meselelerde kimseye gerçek anlamda tâbi olamayacağını duyuran bir bildirgedir

ve bu meselelerin neler olacağına da kendileri karar verecektir. Eğer onun yerine, halka onları susturmak dışında hiçbir faydası dokunmayan bu küçük adamlar geçecekse, Papanın tiranlığından kurtulmamızın ne anlamı kalır ki? Zira onların bildikleri olsa olsa üstünkörü bir Yunanca ve Latince bilgisine ve Kutsal Kitap dilinde sonradan edinilmiş bir kıvraklık ile ona uygun el kol hareketi ve ses tonuna yeter; ama iş adalet ve hayra, dinin gereklerine gelince, daha önce anlattığım örneklerde de açıkça görüldüğü üzere, ne bilgileri ne de tecrübeleri var. Ayrıca aklı başında her insan ne yapıyorsa ona uygun davranmak ya da vaazlarında ayak-takımının söylediklerini tekrar etmek dışında, neyin imana dair olup neyin olmadığını da ayıramazlar.

A. Ama İskoçların bu ayak sürümesi nedensiz değildi. Zira onlar Westminster'da iki ulusun birleşmesini, İskoçya'da ise monarşinin ilgasını yasalaştırmış ve bu yasayı çiğneyenlerin cezalandırılmasını buyurmuşlardı.

B. Rump o yıl başka neler yaptı?

A. St. John ile Strickland'i, Birleşik Eyaletler'e¹⁰ bir birlik teklifi sunmak üzere Lahey'e elçi olarak gönderdi. Heyet

10. Hollanda Cumhuriyeti; resmi adı Yedi Birleşik Hollanda Cumhuriyeti (*Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden*), Birleşik Hollanda Cumhuriyeti ya da Birleşik Yedi İller Cumhuriyeti'dir (*Republiek der Zeven Verenigde Provinciën*). Avrupa'da 1581-1795 yılları arasında varlığını sürdüren bir cumhuriyet ve daha sonra sırasıyla Batavya Cumhuriyeti ile Hollanda Birleşik Krallığı, son olarak da modern Hollanda Krallığıdır.

3 Martta huzura kabul edildi. St. John bir konuşmasında, bu birliğin, İngiliz limanlarını ve barınaklarını kullanarak, ticaret ve gemicilikte katılımcı devletlere ne gibi avantajlar sağlayacağını anlatmıştı. Dutch [bugünkü Hollanda] tarafı, her ne kadar bu işe büyük bir hevesle sarılmıyor olsa da, bu konuyu müzakere etmek üzere görevliler tayin etmişti. Ama halk genel olarak buna karşıydı; elçilere ve yandaşlarına adeta hain ve katil muamelesi yapıyordu. Evlerinin etrafında öyle bir yaygara kopardılar ki, birlik taraftarları Eyaletler ortalığı sakinleştirmeye kadar dışarıya çıkmaya cesaret edemediler. Bu nedenle, tavsiye üzerine Rump onları hemen geri çağırdı. St. John'un ayrılırken heyet üyelerine söylediği övgü dolu sözler duyulmaya değer: *Sizin gözünüz İskoçya meselesindeki olaylar üzerinde ve bu yüzden size sunduğumuz teklifi reddediyorsunuz. Şimdi ben de sizi temin ediyorum ki, Parlamentodaki birçok kişi, siz onlar ile o kral arasındaki meseleleri birbirinden ayırınca kadar size herhangi bir elçi göndermemek ve sizden gelecek elçileri de kabul etmemek fikrindedir. Şimdi ben hatamızı ve o centilmenlerin haklı olduğunu anlıyorum. Kısa süre içinde bu meselenin çözüldüğünü göreceksiniz; o zaman size hiçbir karşılık beklemeden teklif ettiğimiz şeyin kıymetini anlayacak ve teklifimizi reddettiğiniz için pişman olacaksınız.*

B. St. John, İskoçya meselesinin bu şekilde sonuçlanacağından emin değilmiş. Her ne kadar İskoçlar Dunbar'da fena halde yenilmiş olsalar da, kısa bir süre sonra İngiltere'ye girme olayından emin olamıyor.

A. Ama tahminleri de doğru çıktı: Worcester'daki savaştan sonraki birkaç ay içinde, ticari malların ithalatının İngiliz gemileri dışında gemilerle yapılmasını yasaklayan bir yasa kabul edilmişti. İngilizler ayrıca, kıyılarımızda onların yaptığı balıkçılığa da göz dikmişti. Ayrıca birçok kez (Fransa ile aramızdaki savaşı fırsat bilip) onların gemilerini aramış ve bazılarını ganimet olarak el koymuşlardı. Ve ardından Dutch tarafı buraya elçiler göndermiş; daha önce reddettikleri şeyi istediklerini iletmışti; ama bununla kısmen de, İngilizlerin elindeki hazır donanma gücünün durumunu ve halkın yönetimden ne kadar memnun olduğunu öğrenmek istemişlerdi.

B. Bu ne hız?

A. Rump artık Dutch tarafıyla bir anlaşma yapmaya eskisi gibi hevesli değildi; bu yüzden kabul edilme ihtimali bulunmayan şartlar dayatmışlardı. İlk olarak, İngiliz kıyılarında yapılan balıkçılık meselesinde, ödeme yapmadan balıkçılık da yapamayacaklardı. İkinci olarak, İngilizler onların İspanya Kralına karşı başlattıkları isyandan önce olduğu gibi, Middleburgh'ten Antwerp'e kadar serbest ticaret hakkına sahip olacaktı. Üçüncü olarak, eski ama hiçbir zaman unutulmayan bir mesele olan Amboyna olayı¹¹ için tazminat talep etmişlerdi. Savaş neredeyse kesindi; ama mevsim

11. 1623 yılında, Hollandalıların aslen ticari rekabet nedeniyle, Doğu Endonezya'daki Amboyna adasında on İngiliz, dokuz Japon ve bir Portekizliyi idam etmesi olayı.

yüzünden gelecek bahara kadar beklemeleri gerekiyordu. İngiliz tarafında gerçek kavga nedeni, uzattıkları dostluk elinin horlanarak geri çevrilmesi ve elçilerine hakaret edilmiş olmasıydı. Dutch tarafı ise hem açgözlülük edip bütün trafiği ele geçirmek istemiş, hem de gerek kendi güçlerini gerek bizim gücümüzü yanlış hesaplamıştı.

Bütün bunlar olurken, üzerinden iki yıl geçmiş olmasına rağmen henüz tam anlamıyla sindirilemeyen İrlanda'da ve İskoçya'da savaşın izleri silinmiş değildi. Kralcılar da infazları sürüyordu: Örneğin Kralla mektuplaşmayı sürdüren Mr. Love'ın başı kesilmişti.

B. Ben, bir Presbiteryen papazın, öyle kaldığı sürece, bir Kralcı olamayacağını düşünüyordum; çünkü onlar kendi meclislerinin, İsa Mesih ile ilgili konularda en yüksek makam olduğunu düşünmektedir. Sonuç olarak onlar İngiltere'de, bir yasaya göre, haindir.

A. Yine öyle düşünebilirsiniz; zira her ne kadar ben Mr. Love'a Kralcı desem de, bununla yalnızca, mahkûmiyetine neden olan fiili kastetmiştim. Yoksa anlaşma döneminde, Uxbridge'te, heyet üyelerinin bulunduğu bir âyinde vaaz verirken, cennet ile cehennemin bir araya gelme ihtimali neyse, Kral ile Parlamantonun bir araya gelme ihtimali de odur diyen de kendisidir. Hem o hem de Presbiteryenlerin geri kalanı, Kralın düşmanlarının, Cromwell ile yandaşlarının düşmanıydı ve hâlâ da öyledir; ama Kral için değil, kendileri içindir bu düşmanlık. Onların sadakati, Kralı Hull

dışında tutan, sonra da aynı şekilde Newcastle Markisi'ne de ihanet etmeye niyetlenen Sir John Hotham'ın sadakatine benziyor. Bu yüzden bu Presbiteryenlere, eğer iki olumsuz bir olumlu yaptığı ve dolayısıyla iki ihanetin bir sadakat ettiği fikrinde değilseniz, sadık değil ancak çifte kalles denir.

O yıl ayrıca Scilly, Man, Barbados ve St. Christopher adaları da Rump'a itaat ettirilmişti. Ama yine o yıl, hoşlarına gitmeyen bir şey oldu: Cromwell onlara, Parlamento oturumlarını Triennial Act'e göre belirlemeleri uyarısında bulunmuştu.

B. Bu bence gerçekten haşin bir davranış olmuş.

A. 14 Mayıs 1652'de, Dutch Savaşı böyle çıkmıştı. Birkaç İngiliz firkateynine komuta eden Kaptan Young diye biri, çeşitli tüccar gemilerine refakat eden üç Hollanda savaş gemisinin rotalarının dışına çıktığını fark etmiş ve bu gemilerin amirallerine haber göndererek bayraklarını indirmelerini talep etmişti. Bu, Manş Denizi ile İrlanda Denizinde İngiliz hâkimiyetinin kabul edilmesi anlamına gelen bir şeydi ve amiral de söylenen şeyi yapmıştı. Ardından koramiral ortaya çıkmış ve ondan da aynı talepte bulunulmuştu. O açıkça, böyle bir şey yapmayacağını bildirmişti; ancak karşılıklı dört ya da beş borda ateşinin ve her iki tarafın da hasar görmesinin ardından, koramiral de bayrağı indirmişti. Ne var ki, Kaptan Young, koramiralin ya da gemisinin vermiş olduğu zararın tazmin edilmesini de talep etmişti. Korami-

ral de buna cevaben, bayrağını indirdiğini ama gemisini ve kendisini savunacağını bildirmişti. Bunun üzerine, bu barış zamanında savaş başlatma suçu üzerine kalmasın diye, diğer gemilerinin kaptanlarına da danışan Kaptan Young, gecenin de çöktüğünü görerek, işi daha fazla uzatmanın gereği olmadığını düşünmüştü.

B. Savaş kesinlikle bu defa başlamıştı. Ama kim başlatmıştı bu savaşı?

A. Denizlerin hâkimiyetinin İngilizlere ait olduğu kabul edilecek olursa, savaşı kesin olarak Dutch tarafı başlatmıştı. Bu hâkimiyetin İngilizlere ait olduğunu önce amiral barışçı bir biçimde itiraf etmiş, sonra da koramiral bayraklarını indirerek kabul etmişti.

Bu olaydan iki hafta sonra, benzer bir olay üzerine başka bir kavga çıkmıştı. Kırk iki savaş gemisiyle Van Tromp, Goodwin Sands açıklarına geldiği sırada, Binbaşı Bourne birkaç Parlamento gemisiyle Downs'ta, Blake ise geri kalan gemilerle batıda bulunuyordu. Van Tromp, oraya gelmiş olmasından ötürü özür dilemek için iki kaptanını Bourne'e yollamıştı. Bourne ise, ona gönderdiği mesajın nazik olduğunu ancak sahici olabilmesi için oradan çekip gitmesi gerektiğini söyleyerek karşılık vermişti. Bunun üzerine Van Tromp da oradan ayrılmıştı: Yani, Bourne ikna olduğundan, Blake'e doğru gidebilecekti ve öyle de yapmıştı. Ne var ki, en kötü ihtimali düşünerek endişeye kapılan Bourne da batıya yönelmişti. Van Tromp ile Blake birbirine

yaklaşırken, Blake bayrağını indirmesi için uyarmak maksadıyla Van Tromp'ın gemisine doğru bir uyarı atışı yapmıştı. Blake bunu üç kez yinelemiş ve ardından Van Tromp onun gemisini yaylın ateşine tutmuştu; böylece savaşa tutuşmuşlar (daha başlangıçta Bourne da oraya gelmişti) ve çatışma saat ikiden gece yarısına kadar sürmüştü. İngiliz tarafı ağır basmış ve daha önce olduğu gibi, kavgaya bayrak neden olmuştu.

B. İki ulusun büyük bir arzuyla savaşmaya kararlı olduğu yerde, bu şekilde kimin önden buyuracağına dair iltifatlarda bulunmaya ne gerek var ki? Böyle dost ya da ortak kazanmak istenmişse, bu nafiye bir çabaydı; çünkü hükümdarlar ve devletler böylesi durumlarda komşularıyla ilişkilerinde hakkaniyete değil de, o olayda neyin kendi çıkarına olacağına bakar.

A. Genel olarak öyle; ama bu olayda, yakın denizlerdeki hâkimiyetin çok gösterişli ve kıyısı bulunan bütün ulusları kışkındıracak bir unvan olduğunu bilen ve sonuçta bu hâkimiyete karşı çıkma ihtimali yüksek olan Dutch tarafı, bu durumu bir savaş sebebi olarak görecektik kadar uyanıktı. Bu savaşın ardından, İngiltere'de ikamet eden Dutch elçiler devlet konseyine bir bildiri gönderdiler ve orada, bu son karşılaşmanın düşünülmenden yapılmış bir fiil olduğunu, Eyaletler Genel Meclisi lordlarının bilgisi ve iradesi dışında gerçekleştiğini beyan edip, onlardan olayların etkisinde kalarak telafisi imkânsız adımlar atılmamasını talep etti-

ler. Parlamento bunun üzerine oylayarak şu kararları aldı: 1. Eyaletler Genel Meclisi, bu olay yüzünden harcadıkları meblağ ile uğradıkları zararı tazmin edecektir. 2. Bu meblağ ödendikten sonra, her türlü düşmanca eyleme son verilecek ve karşılıklı olarak, el konulan bütün gemiler ve mallar iade edilecektir. 3. İki tarafın da üzerinde anlaşması neticesinde, iki devlet [*commonwealth*] arasında bir birlik oluşturulacaktır. Alınan bu kararlar, söz konusu bildiriye cevaben Dutch elçilere gönderildi; ama İngiltere'nin Aşağı Ülkeler'e [*Low Lands*] yaptığı eski iyilikleri sıraladıktan sonra, 150 gemilik yeni İngiliz donanmasına ve o donanmayı tahrip etmeden herhangi bir başka düzenlemenin imkânsız olduğuna dikkat çeken bir girizgâh eklemeyi de ihmal etmediler.

B. Dutch tarafının buna cevabı ne oldu?

A. Hiçbir şey. Van Tromp vakit geçirmeden Zealand'e, Blake ise yetmiş gemiyle birlikte, onların silahlarına el koymak ve Doğu Hint Adalarından gelecek beş Dutch gemisini karşılamak üzere Orkney Adalarına doğru yelken açmıştı. Barbados'tan yeni dönmüş olan Sir George Askew da, on beş savaş gemisiyle Downs'a gelmiş ve orada, Thames yoluyla kendisine katılacak yeni gemileri beklemesi yönünde emir almıştı.

Şimdi filosuna 120 yelkenli eklenen Van Tromp, Sir George Askew ile nehrin ağzı arasına girme planı yapmış; ancak ters rüzgârlar tarafından o kadar uzun bir süre engellenmişti ki, konvoyuna ihtiyaç duyan tüccarlar yüzünden artık beklemesi imkânsız hale gelmişti. Böylece Holland'a

geri dönmüş ve oradan da, eve yollamak üzere, bahsi geçen beş Doğu Hindistan gemisiyle buluşacağı Orkney'e geçmişti. Ardından Blake'le uğraşmaya girişmişti; ancak ani bir fırtına onu denize açılmaya mecbur bırakmış ve filosunu öylesine dağıtmıştı ki, ancak kırk iki gemisi eve birlikte dönebilmişti. Geriye kalanlar kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kalmıştı. Blake de eve dönmüştü (ama önce Holland sahillerine uğramıştı); yanında 900 esir ve altı savaş gemisi daha vardı: Bu gemiler, bulduğu ve toplarına el koyduğu on iki geminin altısıydı. Bu, savaş ilanından sonraki ilk ganimetti.

Ağustos ayında, elli savaş gemisine sahip, Zealand'in amirali De Ruyter ile kırk gemiye sahip Sir George Askew arasında Plymouth yakınlarında bir deniz savaşı cereyan etmiş ve burada Sir George belli bir üstünlük sağlamıştı. Eğer bütün filo çatışmaya katılmış olsaydı, kesin bir zafer kazanabilecekti. Ne olduysa, Rump onu ödüllendirmiş ama denizdeki görevinden döndükten sonra ona bir daha iş vermemişti; ama ertesi yıl üç generalin görevlendirilmesi kararı alınmıştı ve bunlardan biri, zaten ismi belli olan Blake'ti. Diğer ikisi de Dean ve Monk'tu.

Bu sırada, Arşidük Leopold, Dunkirk'ü kuşatmıştı ve Fransızlar da orayı kurtarmak için bir filo göndermişti. General Blake Calais'de Fransızlara ani bir baskın düzenlemiş ve gemilerinin yedisini ele geçirmişti; bu aynı zamanda, kasabanın teslim olmasını da sağlamıştı.

Eylül ayında yine savaşa tutuşmuşlardı: Dutch kuvvetlerine De Witt ile De Ruyter komuta ediyordu; İngiliz

kuvvetlerine ise Blake. Ve Dutch tarafı yine hezimete uğramıştı.

Kasım ayı sonunda, Van Tromp yine, seksen savaş gemisiyle Goodwin Sands açıklarında görünmüştü. Burada Blake, yalnızca kırk gemisi olmasına rağmen, bir maceraya girerek onunla savaşa tutuşmuş ve ağır hasar aldığı muharebeyi gece bölünce Thames Nehrine sığınmıştı. Denizi tutan Van Tromp, İngiliz donanmasının ehemmiyetsiz bazı teknelerini ele geçirince, anlatılanlara göre, çocuklar gibi havalara uçmuş ve bütün İngiliz gemilerini denizlerden süpürdüğü anlamına gelmek üzere, seren direğine bir çalı süpürgesi asmıştı.

Bundan sonra, Şubat ayında, Van Tromp komutasındaki Dutch kuvvetleri ile Blake ve Dean komutasındaki İngilizler Portsmouth yakınlarında karşılaşmış ve Dutch tarafı yenilgiye uğramıştı. Ve iki tarafın o yıl yakın denizlerdeki tüm karşılaşmaları bunlardan ibaretti. Leghorn'da da bir kere çatışmaya girmişler ve orada Dutch tarafı üstün gelmişti.

B. Gördüğüm kadarıyla, iki taraf da birbirine karşı belirgin bir üstünlük sağlayamamış. Ama yine de üstün bir taraftan söz edilecekse, o İngiliz tarafıymış.

A. İki tarafın da barışa gönlü yokmuş. Zira Hollandlılar savaş ilan ettiklerini duyurmak ve onları kendi taraflarına çekmek için Danimarka, İsveç ve Polonya ile genel olarak zift ve halat takımlarını aldıkları Hansa kasabalarına elçiler yolladıktan sonra, İngiltere'deki elçilerini geri çektiler. Rump da hiç va-

kit geçirirmeden, daha önceki sert önerilerinin virgölüne bile dokunmaksızın, kendi şartlarını ilettiler ve hemen, gelecek yılın savaşı için, halka aylık 120.000 poundluk vergi koydu.

B. Bu sırada ülke içinde neler olup bitiyordu?

A. Cromwell artık, planlarının önündeki en son ve en büyük engelle, Rump ile boğuşuyordu. Bu maksatla ordudan her gün dilekçeler, bildiriler, şikâyetler ve bunun gibi başka birtakım evrak gelmeye başlamıştı. Bunlardan bazıları Rump'tan kendini lağvetmesini ve yeni bir Parlamantonun önünü açmasını talep ediyordu. Bunlara karşılık olarak, teslim bayrağı çekmeyi kendine yediremeyen ve talebi reddetmeye de cüret edemeyen Rump, 5 Kasım 1654'te oturumlarına son verme kararı aldı. Ne var ki, Cromwell uzun süre beklemek niyetinde değildi.

Bu sırada, İrlanda'daki ordu bu ülkeyi teslim alıyor, İrlandalıları sürgüne gönderiyor ve bu maksatla kurulmuş olan High Court of Justice'te canının istediğini mahkûm ediyordu. Bunlar arasında, asılarak infaz edilen ve isyanı başlatan Sir Phelim O'Neale de bulunuyordu. İskoçya'da, İngilizler bu inatçı ulusu dizginlemek için bazı kaleler inşa ediyordu. Ve 1652 yılı da böylece son buldu.

B. Demek ki 1653 yılına geldik.

A. Cromwell artık tutkularının gerçekleşmesi için bir adım daha atmak istiyordu ve o adım, bu Uzun Parlamantonun

defterini dürmekti. Bunun için en uygun zamanı kollayarak, 1653 yılının 23 Nisanında harekete geçti. Dutch tarafı henüz tam olarak boyun eğdirilememiş olmakla birlikte, büyük oranda güçten düşürülmüştü ve düşmandan elde edilen ganimetler ile kraliyet yanlılarının gırtlığını sıkarak elde edilenler sayesinde hazine oldukça doluydu ve aylık 120.000 poundluk vergi de gelmeye devam ediyordu. Bütün bunlar içinde, ordunun payı ona düşüyordu.

Bu yüzden Cromwell, ortalıkta fazla lafını etmeden, yanına aldığı Korgeneral Lambert, Harrison, başka bazı subaylar ve uygun bulduğu sayıda askerle birlikte Parlamento binasına gitti ve içeride kim varsa dışarıya çıkarıp kapıları da kilitledi. Bu eyleminden ötürü, halk tarafından, savaşta kazandığı bütün zaferlerden sonra alkışlandığından daha fazla alkışlandı ve Parlamento üyeleri de bir o kadar horlandı ve alaya alındı.

B. Şimdi artık Parlamento da olmadığına göre, en yüce iktidar makamı kimdi?

A. Eğer iktidar derken yönetme hakkını kastediyorsanız, kimse iktidara sahip değildi. Eğer en üstün fiziki kuvveti kastediyorsanız, bu kuvvet, İngiltere, İskoçya ve İrlanda'daki bütün askeri güçlerin komutanı olarak itaat edilen Cromwell'in elindeydi.

B. O bu gücü bir dava için mi istiyordu?

A. Hayır; ama kendisine bir dava icat eder etmez, o gücü kullanmak için o davayı bahane etti; Cromwell kendisini, uğruna başta Parlamentonun silahlandığı, yani isyan ettiği o davayı savunmak için olağanüstü önlemlere başvurmak mecburiyetinde hissetmişti. Biliyorsunuz, Uzun Parlamen-tonun isyanının gerekçesi *salus populi* idi. Yani içeride, Papa-cılar ile hain bir grubun tehlikeli komplosuna karşı ulusun güvenliğini sağlamaktı. Herkes, gücü yettiğinde, bütün ulu-sun güvenliğini sağlamakla yükümlüdür ve Parlamen-tonun bu zamana kadar ihmal ettiği bu görevi ordudan başkası ya-pamazdı. O zaman bu, Generalin görevi değil miydi? O hal-de haklı değil miydi General? Zira *salus populi* yasası yalnız-ca, halkı korumak için yeterli gücü olanlara, yani en büyük güce sahip olan kimse ona hitap etmektedir.

B. Evet, kesinlikle, o da Uzun Parlamento kadar yetkiliydi. Ama Uzun Parlamento halkı temsil ediyordu ve bana öyle geliyor ki, egemen iktidar özünde, halkın temsilinin eklen-tesi olan bir şeydir.

A. Evet; şayet temsilci, bu durumda Kralın temsilcisi sıfa-tıyla Cromwell şayet onları egemen iktidarı tanımaya davet ederse, kendisini boşa çıkarmış olur; aksi halde temsilci olmaz. Parlamen-tonun Avam Kamarası da bütün ulusun temsilcisi değil, yalnızca avamın temsilcisidir. Meclis bu yüzden herhangi bir lordu ya da rahibi yasalarına ve emirle-rine uymaya mecbur edemez.

B. Cromwell yalnızca *salus populi* davası uğruna mı iktidarı ele geçirdi?

A. Bu, çok az insanın anladığı bir davadır. Onun tuttuğu yol, Parlamento tarafından kendisine verilen en yüksek iktidar makamına [*supreme power*] oturmaktı. Bu yüzden o bir Parlamento toplamış ve ona, sonunda tekrar kendisine versin diye, en yüksek iktidar gücünü vermişti. Çok akıllıca, değil mi? Cromwell ilk önce, bu nedenle, Parlamentoyu dağıtmasının nedenlerini anlattığı bir bildiri yayınladı. Bu bildiride özetle, Tanrı'nın kullarının hakkını ve hukukunu savunmaya çabalamak yerine, onlar, o sırada mecliste görüşülmekte olan bir yasayla, meclise yeni üyeler alma ve kendi güçlerini daim kılma çabası içindeydiler. Ardından, Cromwell İngiltere'deki en yetkili makam olacak şekilde, kendi adamlarından oluşan bir devlet konseyi oluşturdu. Bu konsey sadece, bir sonraki Parlamento toplantıya çağrılıp açılincaya kadar görev başında olacaktı. Üçüncü olarak, Cromwell bizzat kendisinin ya da güvendiği subayların seçtiği 142 kişiyi topladı. Bunların çok büyük bir bölümüne ne yapacakları bir talimatla bildirilmişti. Pek tanınmayan bu kişiler, Cromwell'in sadık ve dürüst adamları olarak anılıyor olsalar da, çoğunlukla fanatikti. İşte en büyük iktidar gücü bu devlet konseyine teslim edilmişti ve kısa bir süre sonra da bu adamlar o yetkiyi Cromwell'e teslim ettiler. 4 Temmuzda bu Parlamento toplandı ve başkan olarak da Mr. Rous adında biri seçildi. O tarihten itibaren kendilerine İngiltere Parlamentosu adını verdiler. Ama Cromwell, işi

daha da sağlama almak için, bir devlet konseyi de oluşturdu. Bu konsey öyle olur olmaz kişilerden değil, kendisi ile belli başlı subaylardan oluşuyordu. Bütün işleri, hem kamusal hem de özel, bu kişiler yürütüyordu; kararnameleri onlar çıkarıyor, yabancı elçileri onlar kabul ediyordu. Öte yandan, Cromwell'in şimdi eskisinden daha çok düşmanı vardı. Beşinci Monarşistlerin [*Fifth Monarchists*] başı olan Harrison, kendisine verilen işi yapmak yerine, taraftarlarını onun aleyhine harekete geçirmişti; bu yüzden daha sonra hapse atıldı. Bu küçük Parlamento bu arada o kadar komik ve halkın canını sıkan kararlar alıyordu ki, Cromwell sanki bu adamları bütün egemen parlamentoları gözden düşürmek ve monarşiye yeniden prim kazandırmak için seçmişti.

B. Neydi aldıkları bu kararlar?

A. Bu kararlardan biri, bütün nikâhların bir sulh hâkimi tarafından kıyılmasını ve evlilik ilanlarının en yakın pazaryerinde üç gün asılı kalmasını öngörüyordu. Bir papaza nikâh kıydırmak yasaklanmış değildi; ama bir sulh hâkimi olmaksızın, nikâh geçersizdi. Bu yüzden çok fazla sayıda çift, olur da daha sonra pişman oluruz diye, iki şekilde de nikâh kıydırıyordu. Ayrıca sadakat yeminini de kaldırdılar. Eskiden bu yemini etmemiş, yani merhum Rump'ı tanımamış hiç kimse, bir hukuk mahkemesinde dava açamaz hale gelmişti.

B. Bunların hiçbiri Cromwell'i rahatsız etmedi mi?

A. Onlar ayrıca mevcut bütün yasaları ve hukuk kitaplarını ortadan kaldıracak ve Beşinci Monarşistlerin, ki Parlametoda onlardan çok vardı, mizacına daha uygun yeni bir hukuk oluşturmak için de çalışıyordu. Onların düsturu, Kral Mesih'ten başka kimsenin hükümran olamayacağıydı ve azizlerden başka kimse de onun altında yöneticilik yapamazdı. Ne var ki, onların otoritesi bu yasa kabul edilmeden son buldu.

B. Bundan Cromwell'e ne ki?

A. Şimdilik hiçbir şey. Ne var ki, onlar aynı şekilde, neredeyse önermeye hazır oldukları bir yasa üzerinde çalışıyorlardı. Bu yasaya göre, bundan böyle parlamentolar sürekli olmalı ve biri kapanınca yerine diğeri geçmeliydi.

B. Bundan bir şey anlamadım: Parlamentolar tıpkı hayvanlar gibi biri diğeri doğurmadıkça ya da Zümrüdüanka Kuşu gibi küllerinden doğmadıkça, bu nasıl olacak?

A. Anka Kuşu gibi neden olmasın? Bir parlamento görev süresinin bittiği gün, yeni bir parlamento için karar çıkaramaz mı?

B. Yeniden toplanmayacaklarını ve Westminster'a yeniden gelme zahmetine katlanmak yerine, zaten oturdukları yerde kalacaklarını mı sanıyorsunuz? Ya da onlar yeniden seçim yapmak için ülkeye çağrı yapacak, sonra da kendilerini

lağvedecek olurlarsa, en yüksek iktidar makamının yokluğunda, seçim bölgelerinde hangi otorite insanları toplantı salonlarında bir araya getirecek?

A. Bütün yaptıkları saçmaydı; ama onlar bunu bilmiyordu. Bu yasayı akıl eden kimse, görünüşe bakılırsa, tasarılarının egemenlik hakkı üzerine olduğunu da anlamış değildi; ama Meclisteki Cromwell yandaşları durumun yeteri kadar farkındaydı. Bu yüzden, yasa tasarısı teklif edildiğinde, orada bulunan üyelerden biri ayağa kalktı ve bir önerge sunarak, topluma [*commonwealth*] oturumlarından pek bir fayda gelmeyeceği belliyse, kendilerini lağvedip dağılmaları gerektiğini söyledi. Harrison ve hizbi zor durumda kalmıştı ve önerge aleyhine konuşmalar yaptılar; ama içlerinde başkanın da bulunduğu Cromwell'in taraftarları Meclisi terk ettiler ve ellerinde asalarıyla Whitehall'a gidip, zaten kendisinden aldıkları iktidarı yine Cromwell'e teslim ettiler. Böylelikle bir Parlamento Kararıyla Cromwell hükümrân olmuştu ve bundan dört gün sonra, 16 Aralıkta, parşömen üzerine resmi dille kaleme alınmış ve daha önce kendisine okunmuş olan, yönettiği sürece gözeteceği kuralların yazılı olduğu metni okuyarak yemin edip üç ulusun *Protector*'ı [Koruyucu] ilan edildi. Bu resmi belge *Instrument*¹² olarak bilinir.

12. *Instrument of Government*, 1653 güzünde General John Lambert tarafından hazırlanan ve Subaylar Meclisi tarafından kabul edilen, iktidarı Oliver Cromwell'e devreden anayasa metnidir.

B. Cromwell hangi kurallara uyacağına yemin etti?

A. Biri, ilki gelecek 3 Eylülde olmak üzere, her üç yılda bir Parlamento'yu toplantıya çağırmaktı.

B. Sanırım, 3 Eylülü seçmiş olması belli bir batıl inancın sonucuydu; çünkü bu tarih, 1650 ve 1651 yıllarında Dunbar ve Worcester'da kendisine şans getirmişti. Öte yandan, 1658 yılında Whitehall'da aynı tarihin bütün bir ulus için ne kadar şanslı bir gün olacağını nereden bilebilirdi ki?¹³

A. Bir diğeri, hiçbir parlamento beş ay açık kalmadan dağılmayacaktı ve kendisine sunulan yasa tasarıları yirmi gün içinde ondan geçmeliydi; aksi halde tasarılar onsuz yasalaşacaktı.

Üçüncü olarak, üye sayısı yirmi bir kişiyi geçmeyecek, on üçün altına da inmeyecek bir devlet konseyine sahip olacaktı. Protector'ın ölümü halinde bu konsey toplanacak ve dağılmadan yeni bir Protector seçecekti. Daha birçok şey var, ama burada bahsetmek gerekmiyor.

B. Dutch savaşı nasıl devam etti?

A. İngiliz kuvvetlerinin generalleri Blake, Dean ve Monk'tu; Dutch tarafının ise Van Tromp. Bu komutanlar arasında 2 Haziranda, bu küçük Parlamentonun göreve başlamasından

¹³. Oliver Cromwell 3 Eylül 1658'de ölmüştür.

bir ay önce, bir muharebe olmuş ve bu kapışmada İngilizler zafer kazanarak düşmanlarını limanlarına kadar sürmüştü; ancak bir top atışı neticesinde General Dean'ı kaybetmişlerdi. Bu zafer, Dutch tarafının İngiltere'ye bir barış anlaşması arayışıyla elçiler göndermesine yetecek kadar büyüktü; ama bu arada, başka bir filo hazırlayıp denize açılmayı da ihmal etmemişlerdi. Ne var ki, o filo da, Temmuz ayı sonunda, eskisinden de büyük bir zafer kazanmış olan General Monk tarafından yenilgiye uğratılmıştı. Bu zafer, Dutch tarafını savaş tazminatı ödeyerek barışı satın alacak ve başka birçok şartın yanında, İngilizlerin bayrak hakkını tanıyacak kadar düşkün hale getirmişti.

O yılın sonunda sağlanan barışın anlaşması Mart ayında sonuçlandırıldı ama Nisana kadar ilan edilmedi; görünüşe bakılırsa, para o tarihte ödenmişti.

Dutch savaşı artık sona ermiş olduğundan, Protector en küçük oğlu Henry'yi İrlanda'ya gönderdi ve bir süre sonra da teğmen yaptı. Korgeneral Monk'u da, bu ulusun itaatkâr kalmasını sağlasın diye İskoçya'ya gönderdi. İçeride o yıl, hatırlanmaya değer başka bir şey olmadı. Bir tek, söylentilere bakılırsa, Kralcıların Protector'ın hayatına kasteden bir suikast planı ortaya çıkarılmıştı. Protector, sarayındaki bir hainden Kralın bu planının istihbaratını almıştı; bu hain daha sonra usulünce etkisiz hale getirilip öldürüldü.

B. Bu şahıs Kralın güvenini bu denli nasıl kazanmıştı?

A. Merhum Kralın saflarında girdiği savaşların birinde öldürülmüş bir albayın oğluydu bu şahıs. Ayrıca, Kralın buradaki sadık ve sevgili kullarından iş almış ve onların Majestelerine zaman zaman iletmeleri gereken parayı taşımıştı. İş sağlama almak için, Cromwell'in kendisi Krala para götürülmesine ön ayak olmuştu.

Savaş bitmişti; ama bir sonraki yıl, 1654, sivil düzenin sağlanması, yargıçların atanması, komploların önlenmesi (zira gaspçılar kıskançtı), Kralın dostlarının infaz edilmesi ve mülklerinin satılmasıyla geçti. 3 Eylülde, edilen yemine sadık kalınarak, Parlamento toplanmıştı; ama bu defa Lordlar Kamarası yoktu ve Avam Kamarası da eskiden olduğu gibi şövalyelerden ve burgesslerden oluşuyordu. Ne var ki, eskiden olduğu gibi her borough için iki burgess ve her county için iki şövalye şeklinde değil, borough'lar için çoğu kez bir ve bazı county'ler için altı ya da yedi şövalye seçiliyordu. Artık Cromwell'in, kendisine yeni tahsis edilen altı atlı faytonunu idare etme maharetini göstermekten başka yapacak bir şeyi kalmamıştı; ama kendisi kadar asi atları onu arabadan atmıştı ve neredeyse öldürüyordu.

B. Cromwell'in kendisinden önceki ikisiyle, uzun ve kısa olanıyla, nasıl baş ettiğini görmüş olan bu Parlamento elbette onların yaptığı hataları yapmayacak kadar akıllı davranmıştı, öyle değil mi?

A. Evet, özellikle de Cromwell'in ilk toplantıda yaptığı ve açıkça onların tek bir kişinin ve Parlamentonun hüküme-

tine ya da orduya karışmalarını ya da parlamentoları ebedileştirmelerini ya da din ve inanç özgürlüğüne dokunmalarını yasaklayan konuşmasından sonra. Cromwell ayrıca onlara, Meclisin her üyesinin, koltuğuna oturmadan önce, çeşitli konularda onun iktidarını tanıması gerektiğini de söylemişti. Bunun üzerine, 400'ün üzerindeki üyeden ilk başta yalnızca 200'ün üzerinde üye toplantılara katılmıştı; ama sonrasında bazıları yumuşamış ve oturumlara katılan üye sayısı yaklaşık 300'ü bulmuştu. Yine üyeler bir oturumu başlatmadan önce, Cromwell toplantı öncesinin tarihini taşıyan bazı kararnameleri kendi başına yayınlamıştı. Buna bakarak, onun kendi yasalarını onlarınki kadar geçerli gördüğünü anlayabilirlerdi; ama anlamamış olacaklar ki, her yasa maddesini görüşüp, onaylayıp onaylamama konusunda tartışmaya devam etmişlerdi.

B. Onu kabul etmeden önce tartışmaları gerekiyordu.

A. Ama onlar mecliste oturup uzun tartışmalardan asla şikâyetçi olmamışlardı. Bu sonu gelmeyen oturumların bilgisini alan ve onlardan gelecek bir katkıdan umudunu kesen Cromwell, Parlamentoyu dağıttı.

Bütün bunlara ek olarak o yıl, High Court of Justice'in bazı Kralcıları komplolar kurma suçlamasıyla sorguladığına da tanık olduk.

1655 yılında, 10.000'e yakın İngiliz, Santa Domingo kasabasında bol olduğunu düşündükleri altın ve gümü-

şü yağmalamak umuduyla Hispaniola'ya¹⁴ çıkartma yaptı; ama burada, az sayıdaki İspanyol'a mağlup olup, 1000 civarında kayıp verdikten sonra Jamaika'ya yöneldiler ve orayı ele geçirdiler.

Aynı yıl batıda, Kralcılar yeni bir teşebbüste bulundular ve orada, Kral II. Charles'ın hükümranlığını ilan ettiler. Ne var ki, onlara çok az kişi katıldı, bazıları da çekilince, kısa bir sürede bastırıldılar ve isyanın önde gelen failleri infaz edildi.

B. Çok sayıdaki bu ayaklanmalarla, ne kadar iyi niyetli olurlarsa olsunlar, Kralcılar sabırsızlıklarıyla Krala faydadan çok zarar verdiler. Ne ummuşlardı? Protector'ın emrinde teyakkuzda bekleyen o denli güçlü bir orduya karşı üstünlük sağlayacaklarını mı? Niye umutsuzluğa kapılmışlardı? Ordu içinde, Cromwell'in kendisi de dahil pek çok kişinin saygısını ve teveccühünü kazanmış büyük komutanların ihtilafı ve hırsının Kralın işine yaradığını görmüyorlar mıydı?

A. Orasını kimse bilmiyor. Santo Domingo'dan para bulma umudu suya düşen Protector, Kralcıların mülklerinden yıllık onda birlik bir vergi almaya karar verdi. Ve asıl olarak bu nedenle, İngiltere'yi on bir korgenerallik bölgesine ayırdı ve her korgeneral sorumlu olduğu bölgede, Kral taraf-tarı olduğundan şüphe duyulanların listesini çıkarmak ve mülklerinin onda birini almakla görevlendirildi; ayrıca bu

14. Bugünkü Haiti Adası.

generaller, onların devlete karşı faaliyetlerini gözetlemekle, kulaklarına çalınabilecek her türlü komployu açığa çıkarmakla ve onlara hizmetçilerine nasıl davranıyorlarsa öyle davranmakla da yükümlüydü. Dahası, hem at yarışlarını hem insanların toplanmalarını önleme ve bu onda birlikleri kabul edip hesabını tutma görevini de üstlenmişlerdi.

B. Bu sayede, gasp eden, İngiltere'deki bütün mülklerin değerini, mal mülk ve mevki sahibi herkesin davranışını ve tepkilerini kolaylıkla öğrenebilirdi; ki böyle bir şey o zamana kadar büyük bir tiranlık sayılıyordu.

A. 1656, Instrument gereği Parlamentonun olağan toplanma yılıydı. Bu yılın başlangıcı ile Parlamentonun toplanma günü, yani 17 Eylül arasında, bu korgeneraller bölgelerinde bulunuyordu ve büyük birer zorba gibi davrandılar. Zorbalıkları arasında, seçmenlerin gözünü korkutmak ve kendilerini ya da istedikleri kişiyi, yenilenecek Parlamenteoya seçtirmek de vardı. Bunun, yaptıkları anayasada Cromwell'in planının bir parçası olduğu da belliydi; zira Fransızlarla barış yapıldığı ve İspanya'yla bir savaşa doğru sürüklendiği günlerde, Cromwell'in cömert bir Parlamenteoya ihtiyacı vardı.

O yıl Kaptan Stainer, Cadiz yakınlarında, hazine taşıyan sekiz gemilik İspanyol filosuna baskın düzenlemişti; ikisini batırmış, ikisini ele geçirmişti ve gemilerin birinde iki milyon gümüş para vardı ve değeri yaklaşık 400.000 sterlin ediyordu.

Yine aynı yıl Bristol'de, İsa Mesih yerine konan, James Naylor adında biri peyda olmuştu. Adamın çatallı, koca bir sakalı vardı ve saçları tıpkı Volto Santo'daki¹⁵ gibi ayrılmıştı; kendisine bir şey sorulduğunda, bazen *Thou sayest it*¹⁶ diye yanıt veriyordu. Atının yanı sıra yürüyen, dizlerine kadar çamur içinde müritleri de vardı. Parlamentoya çağrılan bu adama boyunduruğa vurulma cezası verilmişti. Ayrıca adamın dili delinip, alnına kızgın demirle *blasphemy* [dine küfretme] için B damgası vurulmuş ve adam hapse atılmıştı. Ordunun büyük değer verdiği biri olan Lambert, kısmen kendi askeri olduğu ve kısmen de ordudaki hiziplerin gözüne girmek için bu adamı kurtarmaya çalışmıştı. Zira şimdi artık Protector'ın gözdelelerinden biri değildi; ama onu iktidarda nasıl başarılı kılabileceği üzerine kafa yoruyordu.

Bundan iki yıl önce Cornwall'da, rüyaları ve hayalleriyle nam salmış bir kadın peygamber ortaya çıkmış ve anlattıklarıyla, içlerinde yüksek rütbeli subayların da bulunduğu birçok insanı etkisi altına almıştı. Ama o ve bazı işbirlikçileri hapse atılmış ve bir daha da ondan haber alan çıkmamıştı.

B. Ben bir başkasını, sabah akşam ara vermeden Uzun Parlamentoya ilişkin kehanette bulunan, Lilly adında birini duymuştum. Ona ne yaptılar?

15. Kelime anlamı Kutsal Yüz olan ve İtalya, Lucca'da bulunan, ağaç oyma, çarpmıha gerilmiş İsa yontusundaki yüz kastediliyor.

16. Markos 15:2'de İsa Mesih'in cevabı: Söylediğin gibidir.

A. Onun kehanetleri başka türlüydü: O bir almanak yazarıydı ve olduğunu iddia ettiği bir adli astroloji sanatının üstadı, geçimini cahil halk üzerinden sağlayan basit biriydi ve kuşkusuz, o da, kehanetlerinde Parlamantonun zararına olabilecek bir şey bulunup bulunmadığına ilişkin sorgulanmıştı.

B. Akli melekesini yitirmiş kimselerin (gelecekteki olasılıklar hakkında kehanette bulunan herkesin öyle olduğunu düşünüyorum ben) rüyaları ve tahminleri nasıl olur da topluma [*commonwealth*] zarar verebilir, anlayabilmiş değilim.

A. Evet, öyle tabii; ama biliyor musunuz, tavsiye verenleri, gelecek zamanın belirsizliği kadar zora sokan bir şey yoktur. Eylemlerinin sonuçlarına ilişkin öngörü kadar da hiçbir şey insanların düşüncelerine yön veremez. Kehanet çoğu zaman, olacağı söylenen olayın ana nedeni olmuştur. Eğer belli bir tahmin üzerine, insanlar Oliver Cromwell'in ve ordusunun ertesi gün çıkacak savaşta fena halde yenileceğine kesin bir biçimde ikna edilebilse, herkes onu yenilgiye uğratabilecek tarafa yardım etmeye çalışmaz mı ve o taraf da bunu hak etmez mi? İşte bu düşünceyle, falcılar ve astrologlar sık sık Roma'dan sürülmüştür.

O yılın hatırdaki kalan son olayı, Londra şehir meclisinin de üyesi olan Meclis üyesinin bir önerisiydi; buna göre Meclis Protector'a Protector unvanını bırakması ve kendisini Kral ilan etmesi yönünde bir dilekçe verebilir ve tavsiyede bulunabilirdi.

B. Bu gerçekten cüretkâr bir öneriymiş ve eğer başarılı olsaymış, birçok insanın arzusuna ve bütün ordunun ahlak-sızlığına bir son verebilirmiş. Bana kalırsa, bu öneri hem Protector'ın hem de hırslı subaylarının ipliğini pazara çıkarma maksadıyla verilmiş.

A. Öyle de olabilir. 1657 yılında Parlamentonun yaptığı ilk şey, Kral sıfatıyla üç ulusun yönetimini üstlenmesi amacıyla Protector için bu dilekçeyi kaleme almak olmuştu. Başka parlamentolarda ne olmuşsa burada da olmuş, çoğunluk ya zor yoluyla Meclisten kovulmuş ya da sabredip oturmuş ve bu Kral, Oliver'ı tahta geçirme tezgâhına alet olmuştu. Ama oturan az sayıda üye, dilekçelerini 9 Nisanda Whitehall, Banqueting House'ta Protector'a sunmuştu. Sir Thomas Widdrington, Başkan, orada ilk değerlendirmeyi yapmıştı. Protector ise işinin ağırlığından ötürü bir süre için Tanrı'ya sığınmayı arzulamıştı. Ertesi gün bu üyeler, cevabını bildir-mesi için ona bir heyet göndermişti; ancak alınan yanıt açık olmadığından, bir karar almak için onu bir daha sıkıştırmışlardı. Bu defa verdiği yanıt uzun bir konuşmaydı ve kati bir "hayır"la son bulmuştu. Ve böylece Protector unvanını taşımayı sürdüren Cromwell, söz konusu dilekçede bulunan bazı maddeler uyarınca yönetimin başına geçti.

B. Kral unvanını almayı reddetmesinin nedeni neydi?

A. Çünkü o unvanı o zaman almaya cüret edememişti. Ordu anlı şanlı subaylarına alışmıştı ve bu subaylar arasında bir-

çoğu onun yerine geçmeyi umut ediyordu ama Korgeneral Lambert'e söz verilmişti; bu da ona karşı bir isyana neden olabilirdi. Cromwell bu yüzden mecburen daha elverişli bir konumda kaldı.

B. Dilekçedeki maddeler nelerdi?

A. İçlerinden en önemlilerini şöyle sayabilirim: 1. Protector unvanıyla İngiltere, İskoçya ve İrlanda'nın chief-magistrate'i¹⁷ görevini üstlenecekti ve aynı şekilde, sözü edilen dilekçeye ve tavsiyeye göre yönetecekti. Hayattayken, kendisinden sonra kimin bu görevi yürüteceğini tayin edecekti.

B. Sanırım, ilk kez isyan ettiklerinde İskoçlar, şimdi olduğu gibi, mutlak anlamda Oliver Cromwell tarafından yönetileceklerini akıllarının köşesinden geçirmemişlerdi.

A. 2. En az üç yılda bir Parlamentoyu toplantıya çağıracaktı. 3. Yasal olarak üye seçilen kişiler, Meclisin rızası olmaksızın bir engellemeye maruz bırakılmayacaktı. Bu maddeye cevaz verirken Protector, söz konusu Parlamentonun yasaklı üyelerini dikkate almamıştı; bu yüzden onlar yeniden kabul edilmişti. 4. Üyeler belli niteliklere haiz olacaktı. 5. Diğer Kamaranın gücü sınırlanmıştı. 6. Parlamentonun kararı olmaksızın hiçbir yasa çıkarılamazdı. 7. Ordunun ve donanmanın masrafları için yılda bir milyon poundluk sabit

17. Yasamanın ve yürütmenin başkanı.

bir meblağ, hükümet giderleri için ise 300.000 pound ayrılmalıydı ve ayrıca Avam Kamarasının uygun göreceği bir miktar da geçici giderler için ayrılacaktı. 8. Devletin bütün görevlileri Parlamento tarafından seçilecekti. 9. Protector, piskoposluğu cesaretlendirecekti. Son olarak, dini görevler üstlenecekler için, üzerinde anlaşmaya varılan bir yemin metni hazırlayacak ve halka duyuracaktı. Büyük bir önem arz etmeyen birçok başka madde de bulunuyor. Bu maddeleri imzalayan Cromwell hiç vakit geçirmeden büyük bir törenle bu yeni görevine başladı.

B. Buna ne gerek vardı? O zaten Protector değil miydi?

A. İyi de, bu dilekçenin maddeleri, onun eski hukuki dayanaklarıyla aynı değildi. Şimdi başka bir Meclis olacaktı ve önceden halefini konseyi seçerken, şimdi onu kendisinin tayin etme gücü vardı. O artık mutlak bir monark olduğundan, eğer isterse yerine oğlunu da bırakabilir ve böylece yönetim nesilden nesile geçebilirdi ya da istediğini halef seçebilirdi.

Törenin sona ermesiyle, Parlamento gelecek Ocak ayının 20'sine kadar oturuma ara verdi. Sonra, diğer Meclis de [Lordlar Kamarası] onlarla birlikte toplanacaktı.

Artık dolu olan Avam Kamarası, altmış kişiden ancak dokuzunun lord unvanına sahip olduğu diğer Kamarayı [Meclis] pek umursamadı. Ama onlar kapalı oldukları süre boyunca, öncekilerin yaptığı ne varsa sorgulamaya başlamıştı. Ardından, Protector'ın eline geçirdiği yeni gücün fes-

hi gelmişti. Bu yüzden, öfkeyle Meclise giden Cromwell bir konuşma yaptı ve yüzlerine karşı söylediği son sözler şunlardı: *Yaşayan Tanrı hakkı için, yapmam gerekeni yapıyor ve sizi lağvediyorum.*

Bu yıl içinde, İngilizler Santa Cruz'da İspanyollara, bir yıl önce Cadiz'de en az onların vurduğu kadar ağır bir başka darbe vurmuştu.

Parlamentonun lağvedildiği zaman zarfında, Kralcılar Protector'a karşı bir başka tertip içine girmişlerdi. Buna göre, İngiltere'de bir ayaklanma çıkarılacak ve bir orduyla Flanders'te bekleyen Kral onların ardı sıra harekete geçecekti. Ama bu da ihanet yüzünden açığa çıktı ve bu işe bulaşanların yıkımı dışında hiçbir sonuç doğurmadı; bu yüzden ertesi yılın başında, birçok kişi High Court of Justice tarafından hapse atıldı ve içlerinden bazıları da idam edildi.

Aynı yıl yine, Cromwell'den sonra ordunun en sevdiği ikinci kişi olan Korgeneral Lambert bütün görevlerinden azledildi. Zira ordunun teveccühü ya da Protector'ın vaatleri sebebiyle Lambert'in Cromwell'den sonra iktidara kendisinin geçeceği beklentisi içinde olması yüzünden, ordunun komutasını ona bırakmak tehlikeli olabilirdi; çünkü Protector kendi yerine en büyük oğlu Richard'ı geçirmeyi düşünüyordu.

3 Eylül 1658'de, Protector Whitehall'da öldü. Son düzenlemesini yaptığından bu yana, Kralcıların çaresizce girişeceği bir suikast sonucunda öldürüleceği korkusuyla yaşamıştı.

Hastalığı sırasında, halefini tayin etmesi için privy-council tarafından sıkıştırılan Cromwell, sonunda oğlu Richard'ın adını vermişti. Richard ise, kendi hırslından ziyade, Fleetwood, Desborough, Thurlow ve konseyindeki diğer şahısların cesaretlendirmesi sonucunda görevi memnuniyetle kabul etti. Hemen ardından İngiltere, İskoçya ve İrlanda'daki ordu birliklerinden destek mesajları geldi. Richard'ın ilk işi, babası için masraflı ve görkemli bir cenaze töreni düzenlemek oldu.

Richard Cromwell böylece, babasının ardından İngiltere, İrlanda ve İskoçya imparatorluk tahtına oturdu. O tarihte şehirde bulunan subaylar tarafından tahta oturtulmuş ve üç ulusun tamamına yayılmış ordunun her kesiminden tebrik mesajları almıştı; çok az birlik ona özel olarak hürmetlerini sunmaktan imtina etmişti.

B. Ordunun onu benimsediği düşünülürse, bu kadar kısa bir sürede nasıl olup da ortada bırakıldı?

A. Ordu güvenilmezdi; Richard'ın kendisi de kararsızdı ve herhangi bir askeri başarısı da yoktu. Ve her ne kadar önde gelen iki subay onunla yakın ilişki içinde olsa da, ordunun en gözde subayı onlardan hiçbiri değil, Lambert'ti. Fleetwood'a Protector'luğu üzerine alması yönünde yaltaklanarak ve askerleri etkileyerek yeniden albay olarak göreve dönmüştü. O ve geri kalan subaylar, Fleetwood'un ikamet ettiği Wallingford House'ta, Richard'ı indirmek üzere bir konsey topladılar; ne var ki, daha sonra ulusların nasıl yönetileceği

üzerine hiç düşünmemişlerdi. Zira hırsla yürütölen isyanın başından beri yöntem hep aynı olmuştu: Önce tahrip et ve ardından, nasıl bir şey kuracağını düşün.

B. Sarayını Whitehall'da kuran Richard, Wallington House'taki, kendisine çok yakın subayların çevirdiğı işlerin farkında değil miydi?

A. Evet, farkındaydı; çeşitli dostları bu konuda kendisini bilgilendirmiş, elebaşlarını öldürmesini önermiş, hatta bu işi bizzat yapmayı da teklif etmişti. Ancak Richard'ın onlara böylesi bir görevi verecek kadar cesareti yoktu. Bu yüzden Richard, daha ılımlı bazı kişilerin tavsiyelerine uyarak, Parlamento'yu toplantıya çağırmaya karar verdi. Böylece, gelecek 27 Ocakta toplanmak üzere, son Parlamenteonun üyelerine, diğer Meclisin üyelerine ve ayrıca şövalyelerin ve burgess'lerin seçimi için de şeriflere yazılı emir gönderildi. Seçimler eskiden nasıl yapılıyorsa öyle yapıldı ve yirmi üyeyi İskoçya'nın ve bir o kadarını da İrlanda'nın vereceğı, dört yüz kişilik bir Avam Kamarası, şu an için İngilizlerin içinde bulunduğı haleti ruhiyeyi doğru bir biçimde temsil ediyordu. Toplandıklarında, Protector ve diğer Meclis olmaksızın, kendilerini Parlamento olarak kabul edip, üç ulusun en yüksek makamı ilan ettiler.

İlk iş olarak bu üyeler, diğer Meclisin gücünü de ele geçirmek niyetindeydiler; ancak Protector onların görüşecekleri ilk yasanın, Protector'ın gücünün tanınmasına ilişkin olması gerektiğı tavsiyesinde bulunmuş, hatta yasayı

kaleme de almış olduğundan, onlar da işe bununla başladılar. İki haftalık bir müzakerenin ardından, bu tanınma yasasının da bir kısmını oluşturduğu bir yasayı oya sundular. Yasanın diğer kısmı, Protector'ın gücünün sınırlandırılmasına ve Parlamantonun imtiyazları ile tebaanın özgürlüklerinin güvence altına alınmasına ilişkin olacaktı ve hepsi birlikte geçecekti.

B. Bu insanlar her şeyden önce neden Protector'a itaat ettiler; onun çağrısıyla toplandıkları için mi? Onun iktidarının tanınması, gerektiği gibi, tam bir tanıma değil miydi? Sergiledikleri bu tutumla insanlara ona itaat edeceklerini öğrettikten sonra, neden tersini öğretmeye, onlara onu kısıtlayan yasalar koymaları gerektiğini anlatmaya çalıştılar? Parlamantoyu yaratan Protector değil miydi? Onlar kendi kurucularını neden tanımıyorlardı?

A. Çoğunun, kural neyse ona uyma arzusu taşıdığına inanıyorum. Ne var ki, içlerinden çok azı, hangi yetkiyle donatılırsa donatılsın, kılıç hakkı olmadıktan sonra bir anlamı olmayacağını biliyordu.

B. Kılıç hakkını tanıdıktan sonra, üç krallığın bütün güçleri tarafından kurulmuş ve onaylanmış şimdiki hükümete karşı çıkmak haklı olmadığı gibi akıllıca bir tutum da olmazdı. Avam Kamarasının ilkeleri, kuşkusuz, isyana başlayanların ilkeleriyle tamamen aynıydı ve şayet yeterli bir ordu toplayabilmiş olsalardı, Protector'a da aynısını yapacaklardı;

ordularının generali de aynı şekilde, onları Rump konumu-na düşürecekti. Orduyu besleyemedikleri ve ona kumanda edemedikleri için, tıpkı evinde aslan besleyen biri gibi, o orduya tâbi olmak durumunda kalmışlardır. Kraliçe Elizabeth'ten beri bütün parlamentoların tavrı bu Parlamento-nunkiyle aynı olmuştur ve gerek Presbiteryenler gerek de-mokratik ilkelere sahip insanlar, seçimler üzerinde benzer bir etkide bulunduğu müddetçe de böyle olacaktır.

A. Ardından, diğer Meclisle ilgili olarak, bu Parlamento-nun faaliyetinde bulunduğu süre zarfında onunla birlikte çalışmaya karar verdiler; ancak lordlara, bütün gelecek parlamentolarda onlar üzerinde herhangi bir yetkiye sa-hip olma hakkı tanımadılar. Bu kararları aldıktan sonra, başka kararlar almaya giriştiler ve bu sırada, milis güçleri-nin onların kontrolü altında olduğunu varsaydılar. Ayrıca en yüksek makamın kendileri olduğunu göstermek için, geçmiş Protector tarafından yasadışı bir biçimde cezalan-dırılmış bazı mahkûmları hapisneden çıkardılar. Halkı en çok memnun eden şey, dinle ve medenî haklarla ilgili diğer meselelerin de müzakere masasına yatırılmasıydı. Bu yüzden o yılın sonunda, Protector en az Wallington House'taki subaylar konseyi kadar Parlamento-yu kıskanı-yordu.

B. Demek oluyor ki, bu dönem, cahil insanların reform hareketine kalkışacakları bir dönemmiş. İşte size taraflar: Protector, Parlamento ve Ordu. Protector, Parlamento ile

orduya karşı; Parlamento, ordu ile Protector'a karşı ve ordu da Protector ile Parlamenteoya karşı.

A. 1659 yılı başlarında, Parlamento birçok başka yasayı kabul etti. Bunlardan biri, iki kamaranın emri olmaksızın Protector ile subayların konsey biçiminde toplanmalarını yasaklıyordu. Bir diğer yasaya göre, ordu içinde, üyelere herhangi birinin Mecliste özgürce toplanmasını ve tartışabilmesini engelleyecek, açık ya da gizli, herhangi bir teşebbüste bulunmuş olan hiç kimse komutan olamaz ya da mesuliyet alamazdı. Askerlerin gönlünü almak adına, onların geçmiş döneme ait ödemelerini gerçekleştirmenin yollarını araştırmayı hemen müzakere etmeyi kabul ettiler. Ancak bunu müzakere ederken, öte yandan da Protector, kabul edilen bu kararların ilkinde dayanarak, subayların Wallingford House'ta toplanmasını yasaklıyordu. Bu, Protector ile ordu arasındaki görüş ayrılıkları yüzünden zaten ipin ucunu kaçırmış olan hükümeti darmadağın etmişti. Bunun üzerine, yanlarında yeterli sayıda askerle birlikte, subaylar Wallington House'tan Whitehall'a gittiler ve ellerinde, Protector'ın imzalaması için, Parlamantonun dağıtılarak yetkilerin Desborough'ya verilmesi talebini içeren, hazır bir atama emri vardı. Kalbinin ve taraftarlarının yalnız bıraktığı Protector emri imzaladı. Parlamento buna rağmen oturumlarını sürdürdü; ancak o hafta sonu, Meclis gelecek Pazartesiye, yani 25 Nisana kadar tatil kararı aldı. O Pazartesi sabahı geldiklerinde, Meclisin kapılarının kilitli olduğunu ve koridorların, kendilerine açıkça artık toplanmalarına gerek olmadığını

söyleyen askerler tarafından tutulduğunu gördüler. Şehirde otoritesi ve işi artık son bulmuş olan Richard taşraya çekildi ve çekildikten birkaç gün sonra, babasının cenazesi nedeniyle girdiği büyük borçların ödeneceği sözü üzerine, Protector'luktan çekilme kararını imzaladı.

B. Kim için?

A. Hiç kimse. Ama hükümran gücün kesintiye uğramasının üzerinden on gün geçmişti ki, şehirdeki bazı Rumpçılar, eski Başkan Mr. William Lenthall ile birlikte, aralarında kararlaştırarak ve kendileri de birer Rumpçı olan Lambert, Hazlerig ve diğer subayları da yanlarına alarak, toplamda kırk iki kişi, Meclis binasına girdi; onların oluşturduğu ve ordunun ilan ettiği Parlamento kurulmuş oldu.

O zaman ayrıca Westminster Hall'da, ordunun özel nedenlerle 1648'de men ettiği ve yasaklı üyeler denen az sayıda bazı şahıslar da bulunuyordu. Kendilerinin de aynı otorite tarafından seçildiğini ve onlar gibi oturuma katılma hakkı olduğunu bilen bu şahıslar Meclise girme girişiminde bulundular ve askerler tarafından engellendiler. Yeniden oturum yapan Rump'ın aldığı ilk karar, bu şahıslar gibi, bundan böyle bu Parlamentonun üyesi olan fakat 1648'den beri bu Parlametoda bulunmamış üyelerin, Parlamentonun yeni bir kararına kadar bu Mecliste oturamayacağı yönünde olmuştu. Böylelikle Rump, Nisan 1653'te kaybettikleri otoriteyi, 7 Mayıs 1659'da yeniden tesis etmiş oldu.

B. En yüksek otoritenin bu kadar sık el değiştirdiğine bakacak olursak, ne olursunuz, hatırlatma babından, bu değişikliklerin zaman içinde sıralanışını kısaca tekrar eder misiniz?

A. İlk olarak, 1640 yılından Kralın öldürüldüğü 1648 yılına kadar, egemenlik Kral I. Charles ile Presbiteryen Parlamento arasında tartışma konusuydu. İkinci olarak, 1648'den 1653'e kadar, iktidar, Parlamento içindeki, Kralın yargılanmasından yana olan ve kendilerini, Kral ve Lordlar Kamarası olmaksızın, İngiltere ile İrlanda'nın en yüksek iktidar makamı olarak gören grubun elindeydi. Bu Uzun Parlamentoda, Presbiteryen ve Bağımsız olmak üzere iki hizip vardı: İlk grup, Kralın doğrudan yok edilmesini değil, yalnızca ona boyun eğdirilmesini istiyordu; ikinci grup ise onun doğrudan ortadan kaldırılmasından yanaydı ve Rump diye anılan işte bu gruptu. Üçüncü olarak, 20 Nisandan 4 Temmuz'a kadar, yüce iktidar, Cromwell tarafından oluşturulan bir devlet konseyinin elindeydi. Dördüncü olarak, 4 Temmuzdan aynı yılın 12 Aralık gününe kadar, iktidar, Cromwell tarafından çağrılan, onun sadık ve haysiyetli bulduğu adamlardan oluşan ve üyelerinden birinin adından dolayı, küçümseyici bir şekilde, Barebone'un Parlamentosu denen bir Parlamentonun elindeydi. Beşinci olarak, 12 Aralık 1653'ten 3 Eylül 1658 tarihine kadar, iktidar Protector unvanı alan Oliver Cromwell'in elindeydi. Altıncı olarak, 3 Eylül 1658'den 25 Nisan 1659'a kadar, Richard Cromwell babasının veliahdı olarak iktidara geçmişti. Yedinci olarak, 25 Nisan 1659'dan

aynı yılın 7 Mayısına kadar, iktidar hiçbir kişi ya da kurumda değildi. Sekizinci olarak, 7 Mayıs 1659'dan itibaren, 1659'da kapılardan dönen Rump yeniden iktidara gelmişti. O da iktidarı tekrar, güvenlik komitesi karşısında kaybedecek, sonra yeniden ele alacak ve tekrar, hak eden sahibi karşısında kaybedecekti.

B. Kimin sayesinde ve nasıl bir ustalıkla, Rump ikinci kez iktidarı ele geçirmişti?

A. Biri onların yeterince tehlikesiz olduğunu düşünmüş olmalı. Londra'da bulundukları sırada, Rump'ı etkisiz hale getirmek için Oliver'a yardım etmiş olan İskoçya'daki ordu şimdi boyun eğmiş, af dilemiş ve itaat sözü vermişti. Şehirdeki askerlerin maaşları iyileştirilmişti ve komutanlar her yerde eski konumlarını elde etmiş, bu yüzden de, o tarihten itibaren onların otoritesini tanımışlardı. Ayrıca görevlerini, Mecliste generalissimo olan Başkandan almışlardı. Fleetwood, Generalin, Oliver'ın kendilerine nasıl davrandığını hatırlayan Rump'ın zorunlu olduğunu düşündüğü birçok sınırlamayla birlikte korgeneral yapılmıştı. Ayrıca verilen bir emirle, görevinden alınmış olan İrlanda Genel Valisi Henry Cromwell de İngiltere'ye dönmüştü.

Ne var ki, Oliver'ın yerine geçireceğine dair söz verdiği ve onun hangi adımları atarak Protector'luğa eriştiğini Rump kadar iyi bilen Lambert, ilk fırsatta o yoldan yürümeye kararlıydı. Çok geçmeden bunu da gösterecekti. Sonunda, mutat olduğu üzere infaz edilen Kralcıların bazı

komplolarının yanında, Cheshire’da, başını yasaklı üyelerden biri olan Sir George Booth’un çektiği, Presbiteryenlerin bir ayaklanmasıyla karşı karşıya kalmışlardı. İsyancıların sayısı 3000 kişiyi buluyordu ve talepleri de özgür bir Parlamento’ydu. Devonshire’da ve Cornwall’da aynı anda bir başka ayaklanmanın ya da isyan girişiminin olduğuna dair söylentiler vardı. Sir George Booth’u bastırmak için, Rump, Lambert komutasında lüzumundan fazla sayıda asker göndermiş ve onlar da Cheshire topluluğunu kolayca yenilgiye uğratarak, ele geçirdikleri Chester, Liverpool ve bütün diğer yerleri kurtarmışlardı Çatışmalar sırasında ve sonrasında, Sir George Booth da dahil olmak üzere, birçok komutan esir alınmıştı.

Böylesi bir kahramanlığı gösteren Lambert, dönmeden önce, Yorkshire’daki kendi evinde düzenlediği bir eğlenceyle askerlerinin sırtını sıvazlamış ve orada, Meclise verilmek üzere bir dilekçe hazırlanması yönünde onların rızasını almıştı. Bu dilekçede, ordunun kendi içinde bir general tayin edebileceği beyan ediliyordu; çünkü ordu hakkında kendi dışından bir gücün karar vermesi doğru değildi.

B. Ben bunda uygunsuz bir durum görmüyorum.

A. Ben de. Ama bu, duyduğum kadarıyla, Sir Henry Vane’in bir teziydi. Ne var ki, bu, Rump’ı öyle rahatsız etti ki, orduda şu anki mevcut sayıdan daha fazla general bulunmasının lüzumsuz, külfetli ve toplum [*commonwealth*] için

tehlikeli olduğunu karara bağlayan bir öneriyi oylayarak kabul ettiler.

B. Bu, Oliver'ın yöntemi değildi; zira her ne kadar Cheshire zaferi, Oliver'ın Dunbar'daki zaferi kadar görkemli olsa da, Oliver'ı ordunun komutanı yapan zafer değil, Fairfax'ın çekilmesi ve bu payenin Parlamento tarafından Cromwell'e sunulmasıydı.

A. Halbuki Lambert, kendisinin böyle bir beklentiye girebilecek kadar iyi olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden, Londra'ya dönünce, o ve Wallingford House'ta toplanan diğer subaylar dilekçelerine biçim verdiler ve onun bir tasarı olduğunu söylediler. Dilekçede ana konu, bir general tayiniydi; ama daha az öneme haiz birçok başka konu da eklenmişti. Bu dilekçeyi 4 Ekimde Tümgeneral Desborough eliyle Meclise sundular. Ve bu onları dilekçeyi tartışmaya açma sözü verecek ve onlara terbiyeli olmayı öğretecek kadar korkutmuştu. Nitekim tartışmaya açtılar da. 12 Ekimde, akılları başlarına gelmişti ve "Lambert, Desborough ve Wallingford House'taki konseyin diğer üyelerinin görevleri askıya alınmıştır. Buna ek olarak, ordu gelecek 12 Şubata kadar Fleetwood, Monk, Hazlerig, Walton, Morley ve Overton'dan oluşan bir komisyon tarafından yönetilecektir" kararını aldılar. Ve Lambert'ten gelecek muhtemel bir güç kullanımına karşı bu maddeyi sağlama almak için, Hazlerig ve Morley'e, güvenilebildikleri subaylara askerlerini ertesi sabah Westminster'a getirmeleri talimatını vermelerini em-

rettirler. Bu yapıldı; ama biraz geç kalınmıştı. Zira Lambert askerlerini oraya daha önce getirmiş, Meclisi ablukaya almış ve oraya gelmekte olan Başkanı geri çevirmişti; ne var ki, St. James's Park'ın yakınına kadar gelmiş olan Hazlerg'in kuvvetleri, St. Margaret Kilisesinin avlusuna girmişti. Her iki tarafın askerleri de gün boyu sanki düşmanmış gibi birbirlerine bakıp durmuş ama savaşa tutuşmaya kalkışmamıştı. Böylelikle Rump, Meclisin kontrolünü kaybetmiş oldu ve subaylar da eskiden olduğu gibi Wallingford House'ta toplanmayı sürdürdü.

Orada, kendi içlerinden seçtiklerine City'den de az sayıda kişiyi katarak, güvenlik komitesi dedikleri bir komite seçtiler. Komitenin başında Lambert ve Vane vardı; subaylardan oluşan bir genel konseyin tavsiyesiyle, bu ikisi bozguncuları yargılama, ayaklanmaları bastırma, yabancı devletlerle görüşmeler yapma ve benzeri yetkileri kuşandı. Gördüğünüz üzere, artık Rump berhava edilmişti ve *salus populi*'den sorumlu en yüksek iktidar makamı, subaylardan oluşan bir konseye devredilmişti. Nihayetinde, Lambert'in umut ettiği de buydu. Öte yandan onların elini kolunu bağlayan şeylerden biri, altı hafta içinde orduyu yeni model bir hükümetin eline teslim etmek mecburiyetinde olmalarıydı. Bunu yapmış olsalardı, düşünebiliyor musunuz, bu makam için kendileri yerine Lambert ya da başka birini tercih etmiş olacaktı?

B. Düşünemiyorum. Rump, ordunun idaresi, yani üç ulusun yönetimi için kurulacak komisyona, az sayıda başkala-

rıyla birlikte, halihazırda zaten İskoçya'daki orduya komuta eden ve savaşta Lambert'ten daha büyük işler başarmış olan General Monk'u dahil ettiğinden, onlar bu güvenlik komitesinden onu dışlamaya nasıl cesaret edebilirlerdi ki? Ya da Lambert, General Monk'un böyle bir şeyi bağışlayacağını ve Rump'ın kapısına yeniden kilit vurmaya kalkışmayacağını düşünebilir miydi?

A. Düşünmüyorlardı elbette. General Monk ne kadar cesur olduğunu İrlanda ve İskoçya gibi uzak sahnelerde göstermişti. Burada, onların yönetimi ele geçirmek için girdikleri mücadelede herhangi bir iddiası olmamıştı; aksine o hem Richard hem de Rump ile uyum içinde çalışmış biriydi. General Monk, Lambert ve arkadaşlarının toplantılarından hoşlanmadığını bir mektupla bildirdikten sonra, çok şaşırdılar ve onu eskisinden daha çok düşünmeye başladılar; ama artık çok geçti.

B. Neden? Onun ordusu bu kadar büyük bir girişim için fazla küçüktü.

A. General kendi gücünü de onlarınkini de çok iyi biliyordu: Halihazırda ne durumda olduklarını, güçlerini nasıl artırılabilirceğini ve genel olarak hem City'nin hem de ülkenin ne istediğini biliyordu. Onlar ise Kralın dönmesini istiyorlardı ve bunun gerçekleşmesi için, Kralın, çok büyük olmasa da, onun ordusuyla birlikte Londra'ya gelmesi yeterliydi; ki bunun gerçekleşmesinin önünde, Lambert'in ordusun-

dan başka engel yoktu. Peki, o bu durumda ne yapabiliirdi? Eğer hemen Kraldan ya da özgür bir Parlamentodan yana bir tutum sergileyecek olursa, İngiltere'deki bütün ordular ona karşı birleşir ve Parlamentonun yetkisini kullanarak kendileri için para tahsis ederlerdi.

General Monk, bu mektubu neticesinde konsey subaylarıyla bozuştuktan sonra, ordusundaki Anabaptist olan ve bu yüzden güven telkin etmeyen subayları güvence altına alıp, yerlerine başka subayları yerleştirdi; ardından güçlerini toparlayarak Berwick'e doğru yürüyüşe geçti. Oraya vardığında, yokluğunda ulusun güvenliği için düzeni sağlamalarını ve yürüyüşe geçtiklerinde ordusunun bazı ihtiyaçlarını karşılamalarını beklediği bir İskoç komisyonunu suçladı. Bu komisyon, ulusun güvenliği için elinden geleni yapacağına söz verdi ve kendilerini affettirmek adına, çok fazla olmasa da, şimdiki amacı için yeterli bir miktar para topladılar. Öte yandan, güvenlik komitesi onun karşısına, ordusunun en büyük ve en iyi unsurlarıyla birlikte Lambert'i gönderdi; ama aynı zamanda, çeşitli mesajlar ve arabulucular onu bir anlaşma yapmaya zorluyordu. Bunu kabul etti ve Londra'ya, kendi şartlarını sunmak üzere üç subay gönderdi. Bir araya gelen altı kişi, Generalin yetkisi dışında, şu maddeler üzerinde anlaştı: Kral dışlanacak; özgür bir devlet kurulacak; piskoposluk ve üniversiteler desteklenecek ve benzeri birtakım maddeler... General bu anlaşmadan hiç hoşlanmadı ve heyetteki bir subayını yetkilerini aştığı için hapse attı. Bunun üzerine, beşe beş, başka bir anlaşma üzerinde mutabık kalındı. Ancak bu anlaşma-

lar görüşülüyorken, Rump'ın bir üyesi olan Hazlerig, Portsmouth'u ele geçirdi. Onu bastırmak için güvenlik komitesi tarafından gönderilen askerler kendilerine verilen görevi yapmak yerine, kasabaya girip Hazlerig'e katılmıştı. İkinci olarak, City özgür bir Parlamento için yeniden ayaklanmıştı. Üçüncü olarak, yine Rump'ın bir üyesi olan ve Yorkshire'dan büyük destek bulan Lord Fairfax, artık iki ordu arasında yer alan Lambert'in ardından asker topluyordu; Lambert'in düşmanları seve seve Generalin yanında savaşacaktı. Son olarak, parasız kalan ve ne otoritesi ne de para toplama gücü olan subaylar konseyi tarafından donatılmayacağı da kesin olan Lambert'in ordusunda huzursuzluk baş göstermişti ve onların başıboş birlikleri, kuzey ülkelelerinde büyük bir nefret uyandırıyordu.

B. Merak ediyorum: İskoçlar General Monk'a para sağlamaya neden bu kadar hevesliydi; zira onlar Rump'ın dostu değildi.

A. Nedenini bilmiyorum; ama İngilizler kendi aralarında zıtlaşmasalardı, İskoçların daha fazla para ayıracak olduklarına inanıyorum. An itibariyle bu kadar çok düşmanla kuşatılmış olan subaylar konseyi, hızla kendi hükümet modelini icat etti. Özgür bir Parlamento olacak ve bu Parlamento 15 Aralıkta toplanacaktı; ama ne Kral ne Lordlar Kamarası bulunacaktı. Bu da City'yi eskisinden daha çok kızdırmıştı. City'den korkularına, oradaki ayaklanmaları bastırmak üzere orduyu batıya göndermeye cesaret ede-

medikleri gibi, ihtiyaçlarını karşılamak için artık para da toplayamıyorlardı. Geriye, dağılmaktan ve Wallingford House'u boşaltmaktan başka yapacak bir şey kalmamıştı. Bu haber kuzeydeki ordunun kulağına gidince, askerler Lambert'i terk etti ve Rump, Meclisi 26 Aralıkta yeniden ele geçirdi.

B. Rump artık yeniden dizginleri ele aldığına göre, General Monk'un Londra'ya yürüme bahanesi de ortadan kalkmış oluyordu.

A. Rump işe başlamıştı başlamasına; ama zgr bir Parlamento için fazla sayıda ayaklanmanın ortasında kaldığından, Generale duyulan ihtiyaç şimdi eskiye göre daha fazlaydı. Bu yüzden General onlara haber göndererek, yeteri kadar güvende olmadıklarını düşündüğünden, ordusuyla Londra'ya geleceğini bildirdi. Onlar ise bunu kabul etmekle kalmamış, hizmetleri için kendisine yılda 1000 pound ödenmesini de karara başlamıştı.

General Londra'ya doğru ilerlerken, ülkenin dört bir yanından, zgr bir Parlamento için ona dilekçe yağıyordu. Londra'da onun ordusuna bir yer açmak için Rump kendi yerini boşalttı. Bütün bu gelişmeler karşısında General, bu süre zarfında, nihai planının duyurusu olarak algınabileceğinden, tek kelime bile etmedi.

B. Rump, Lambert'ten kendi intikamını nasıl aldı?

A. Bunu hiç sorun etmediler. Ona bu kadar nazik davranmaları için de herhangi bir neden göremiyorum. Ne var ki, Lambert kesinlikle, onlara hizmet etmek zorunda olan subaylar içinde, onu çalıştırma ihtiyacı duyar ve çalıştıracak imkânları olursa, en iyisiydi. General Londra'ya geldikten sonra, Rump, güvenlik komitesi tarafından haklarına el konulmadan önce çıkardıkları bir yasaya göre, altı ay için City'den aylık 100.000 poundluk vergi payının ödenmesini istedi. Ancak Rump'la ters düşen ve özgür bir Parlamento için can atan City, kendininkilerle taban tabana zıt amaçlar güden düşmanlarına para veremezdi. Bunun üzerine Rump, Generale City'nin ve içerideki kalelerin kapılarını kırması ve ayak direyen yurttaşların bazılarını hapse atması emrini verdi. O da bu emri yerine getirdi ve bu, onlara verdiği son hizmet oldu.

Bu sırada, subaylar konseyini dağıtmadan önce, Rump'ın ordu yönetimini başkalarıyla birlikte General Monk'un ellerine teslim etmesini sağlayan komisyonun yetki süresi dolmuştu; mevcut Rump yetkiyi yeniledi.

B. Demek oluyor ki Monk, devletin [*commonwealth*] bütün güçlerinin altı generalinden biri oluyordu. Rump'ın yerinde ben olsam, tek general o olurdu. Bu gibi durumlarda, elini sıkı tutmaktan daha beter bir kusur olamaz. İhtirasa gem vurulmamalıdır.

A. City'nin kapılarını kırıp açtıktan sonra, General, Rump'a bir mektup göndererek, bu yaptığı işin doğasıyla uyuşmadı-

ğını bildirdi ve onlara City'nin bütün savaş boyunca Parlamento'ya nasıl iyi hizmetlerde bulunduğunu hatırlattı.

B. Tamam ama, City'ye kalırsa, Parlamento savaşa hiç girmemeli, Rump da Kralı asla öldürmemeliydi.

A. Rump, City'nin hizmetlerini de Generalin iyi niyetini de kale almadı. Onların işi başından aşkındı. Görevler dağıtırken, bir yandan da, Kral ve soyunun tahttan feragat etmesine ve eski yemin metnine ilişkin yasalar çıkarma ve City ile para için pazarlık etme derdine düşmüşlerdi. General ayrıca, Rump'ın bazı üyeleri ile ordudaki yasaklı üyeler arasında, yasaklanmanın yarattığı haksızlığın ve yeniden orduya alınmamanın getirdiği mağduriyetin görüülmesi arzusunu taşıyordu. Uzun bir görüşme neticesinde bu mağduriyet giderilmişti. Rump'ın iddialarını mesnetsiz ve muhteris bulan General, özgür bir Parlamento için City'i desteklediğini bildirdi ve (Whitehall'da toplanmaları ve onu beklemeleri için kendi tespit ettiği) yasaklı üyelerle Westminster'a gidip, onları Rumpçılar arasına Meclise yerleştirdi. Böylelikle artık, ölenler ile onlardan ayrılıp merhum Kralla Oxford'a gidenler dışında, 1640 yılında Avam Kamarasında bulunan sürünün hepsi yine orada toplanmış oldu.

B. Ama bu, bana kalırsa, daha ilkeli davranmayı öğrenmedikleri sürece, Kralın işine yarayan bir şey değildi.

A. Onların bir şey öğrendiği yoktu. Büyük kısmı artık yine Presbiteryendi. Onu üç ulusun bütün kuvvetlerinin komutanı yapacak kadar General Monk'a müteşekkire oldukları doğrudur. Ayrıca bağıllık yemininin içini boşaltmak için de ellerinden geleni yaptılar; ama bunun nedeni, söz konusu yasaları kendi yandaşlarının takıntı haline getirmesiydi. Öte yandan, kendi isyancı kararnamelerini hatırlamadıkları gibi, mevcut Kralın iyiliği için hiçbir şey yapmadıklarını da unuttular; fakat bu arada tam tersine, aldıkları bir kararla, merhum Kralın iki Meclise de savaş açtığını ilan etmişlerdi.

B. İki Meclisi iki kişi olarak telakki edecek olursak, onlar Kralın iki tebaası değil miydi? Eğer bir kral, bu örnekte olduğu gibi, itaat edeceğine dair anlaşıp barış yapmışken, kendi tebaasına karşı orduyu harekete geçirmişse, o tebaanın güç kullanarak direnmesi yasal mıdır?

A. Onlar alçakça ve ahmakça davrandıklarını biliyorlardı; ama her zaman, sıradan akıl ve inançtan daha büyük olduklarını sandıkları için, bunu itiraf etmekte isteksizdiler. Presbiteryenler artık kendilerinin resmi bir Confession of Faith¹⁸ hazırlama vaktinin geldiğini düşündüler ve ilkelerini değiştirmediklerini göstermek için de bunu Avam Kamarasına sundular. Meclisin altı oturumu sonrasında, bu metnin basılması kabul edildi ve bir yıl içinde de ülkedeki her kilisede okunarak ilan edildi.

18. İnanç Beyanı.

B. Tekrar söylüyorum, Uzun Parlamentonun yeniden tesisi Kralın hiçbir işine yaramıyordu.

A. Biraz sabırlı olun. Onlar iki koşulda yeniden bir araya geldiler: Bunlardan ilki, Martın sonundan önce oturum süresini belirlemektir; diğeri ise, yeni seçimler için onlar başkaldırmadan önce kararları göndermektir.

B. Bu yeterli gelir.

A. Bu, Krala sunuldu: Ülke onların eskiden iyi işler yaptığının farkında olduğu için, Uzun Parlamentonun az sayıda üyesi tekrar seçilebilecekti. Bu yeni Parlamento 25 Nisan 1660'ta oturumlarına başladı. Onların Kralı ne kadar çabuk çağırdığını; Kralın nasıl bir neşeye ve zafer edasıyla bu çağırışı kabul ettiğini; Majestelerinin Parlamentoyu genel af için nasıl şevkle sıkıştırdığını ve ne kadar az kişinin bu affın dışında tutulduğunu, benim kadar siz de biliyorsunuz.

B. Ama ben Presbiteryenlerde eski ilkelerini unuttuklarına dair bir emareye rastlamadım. Biz, nifak tohumlarının ekilmeye başladığı zamanki duruma geri dönmekten başka bir şey yapmadık.

A. Pek öyle değil; zira o tarihten önce, İngiltere Kralının hükümlerliği dolayısıyla tartışmasız ve Parlamentonun doğrudan bu amaçla özel bir yasa çıkarmasına gerek olmaksızın asker toplama hakkı olmakla birlikte, şimdi, bu kanlı

münakaşanın ardından, sonraki, yani mevcut Parlamento uygun bir biçimde ve açık ifadelerle bu aynı haklara, ancak şimdi Parlamentonun her iki meclisinden bağımsız olarak, bu Kralın da sahip olduğunu ilan etmiştir. Bu yasa, halk için hükümlerlilik hakkındaki her türlü tartışmadan daha fazla öğreticidir ve sonuç olarak da, gelecekte nifak tohumları eken bütün bozguncuların heveslerini kursağında bırakmaya daha uygundur.

B. Tanrı'ya öyle olsun diye dua ediyorum. Her halükârda, itiraf etmeliyim ki, bu Parlamento iç huzurun ve güvenliğin sağlanması için bir parlamentonun yapabileceği ne varsa yaptı. Ayrıca vaizler haince ilkelerini cemaatlerine aşılama-ya gayret etseler de, bu yapılanların kâfi geleceğine inanıyorum. Ben bu devrimde, hükümlerlilik hakkının iki gasp aracılığıyla, merhum Kraldan oğlu bu Krala olmak üzere, döngüsel bir hareketini görüyorum. Zira (geçici olan ve sahip olmaktan ziyade yalnızca denetimine alan subaylar konseyinin iktidarını hariç tutarak) iktidar Kral I. Charles'tan Uzun Parlamenta, oradan Rump'a, Rump'tan Oliver Cromwell'e ve ardından, Richard Cromwell'den yeniden Rump'a, ondan sonra Uzun Parlamenta ve oradan da Kral II. Charles'a geçmiştir ve dua edelim de orada uzun süre kalsın.

A. Amin. Ve ihtiyaç duyar duymaz, böylesi bir generali yanında bulsun.

B. Sonuna geldik ve siz bana şimdiye kadar General hakkında çok az şey anlattınız. Öte yandan, gerçek şu ki, küçük ordusunu ta İskoçya'dan Londra'ya kadar getirmesi, bence tarihte şimdiye kadar görülmüş en büyük taktik hamledir.

İÇ SAVAŞIN ZAMAN ÇİZELGESİ¹

1. Bu çizelge başta Wikipedia (<https://www.historyonthenet.com> ve <http://bcw-project.org/timelines/the-english-civil-war>) olmak üzere birçok kaynaktan derlenerek hazırlanmıştır –çn.

İÇ SAVAŞ ÖNCESİ

- 1625: I. Charles İngiliz tahtına çıkar. Kısa bir süre sonra Fransız Burbon hanedanından Henrietta Maria ile evlenir.
- 1626: Parlamento Avrupa'da Fransa tarafından Protestan Huguenotlara karşı askeri sefer düzenlemeye kalkan Buckingham Dükü George Villiers'i görevden alır. Kral I. Charles bunun üzerine sinirlenerek Parlamentoyu fesheder.
- 1628: Parlamento Kral tarafından yeniden göreve çağrılır. Parlamento Petition of Rights'ı düzenler. Charles onaylamak zorunda kalır.
- 1629: Charles Parlamentoyu lağveder ve 1640 yılına kadar da yeniden toplanma çağrısı yapmaz. Kişisel yönetimi başlamış olur.
- 1633: William Laud, Canterbury başpiskoposu olarak atanır.
- 1637: Charles, İskoçya Presbiteryen Kilisesine Anglikan Kilisesi usullerini dayatır. Jenny Geddes öncülüğünde başlayan direniş National Covenant'a evrilecektir.
- 1639-1640: İskoçya'da Piskoposlar Savaşı başlar.

1640

- 13 Nisan: Kısa Parlamentonun ilk toplantısı yapılır.
- 5 Mayıs: Parlamento üç hafta görev yaptıktan sonra Kral tarafından kapatılır.
- 26 Ekim: Charles, İskoçların oldukça kazançlı çıktığı Ripon Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalır.
- 3 Kasım: Uzun Parlamentonun ilk toplantısı yapılır.
- 11 Aralık: 15.000 Londralı tarafından imzalanan Root and Branch Petition metni meclise sunulur.

1641

- Ağustos: Root and Branch yasa tasarısı Parlamentoda reddedilir.
- Ekim: İrlanda'da isyan patlak verir.
- 1 Aralık: Grand Remonstrance adlı metin Krala sunulur.
- Aralık: Uzun Parlamento, Bishops Exclusion adlı yasa-yı kabul eder.

1642

- 4 Ocak: Charles bizzat Avam Kamarasına giderek beş muhalif milletvekilini (John Pym, John Hampden, Denzil Holles, Sir Arthur Haselrig ve William Strode) tutuklamak ister ancak başarısız olur.

- Yine Ocak ayı içinde, Uzun Parlamentonun talimatıyla hareket eden Sir John Hotham, Kingston upon Hull'daki kraliyet cephaneliğine el koyar.
- 5 Şubat: Yasa gereği, İngiltere Kilisesine bağlı piskoposlar Lordlar Kamarasından uzaklaştırılır.
- 23 Şubat: Kraliçe Henrietta Maria, kızı Mary ve tüm mücevheratıyla beraber Hollanda'ya geçer.
- 5 Mart: Uzun Parlamento Militia Ordinance adı verilen yasa uyarınca, düzeni sağlama gereği duyulan yerlerde milis birlikler toplayabilme kararı alır. Böylece ülke içindeki tek silahlı güç Parlamentonun kontrolüne girer.
- 15 Mart: Uzun Parlamento, milis yasasının Kralın onayı olmamasına rağmen yürürlükte olduğuna hükmeder.
- Nisan: Sir John Hotham, Kral I. Charles'ın Kingston upon Hull'daki cephaneliğe girişine engel olur.
- 2 Haziran: Parlamento tarafından Krala önerilen On Dokuz Öneri reddedilir.
- 3 Haziran: York'taki Hewort Moor civarında yapılan geniş katılımlı toplantıyla Charles kendi davası için taraftar toplamaya başlar.
- Temmuz: Charles, cephane sağlayabilmek için Kingston upon Hull'u kuşatsa da başarılı olamaz. Parlamento, Güvenlik Komitesi belirleyerek iç savaşın idaresini bu komiteye bırakır.

BİRİNCİ İÇ SAVAŞ

1642

- 22 Ağustos: Kral I. Charles, Nottingham'da sembolik olarak sancağını dalgalandırır ve İç Savaş resmi olarak başlar.
- 23 Ağustos: Southam Muharebesi; iki taraf arasındaki ilk silahlı karşılaşma olur.
- 19 Eylül: Charles, Wellington Deklarasyonunu ilan eder.
- 23 Eylül: Powick Köprüsü Muharebesi monarşi yanlılarının zaferiyle sonuçlanır.
- 29 Eylül: Yorkshire Tarafsızlık Antlaşması imzalanır; ancak 4 Ekim günü Parlamento tarafından reddedilir
- 17 Ekim: Kral I. Charles, Birmingham'dan geçerken saltanat eşyalarını taşıyan at arabaları yerli halk tarafından yağmalanır. Ele geçirilen malzemeler, Parlamento yanlılarının müstahkem mevkiisi olan Warwick Kalesine götürülür. Aynı gün Kings Norton'da küçük çaplı bir silahlı çarpışma yaşanır.
- 23 Ekim: Edgehill Muharebesi; iki tarafta da zafer kazanamaz.

- 23 Aralık: Chesire kentinin İç Savaş boyunca tarafsız kalmasına dair Bunbury Antlaşması imzalanır. Antlaşma başarısız olacaktır.

1643

- 19 Ocak: Braddock Down Muharebesi, Kralcıların zaferiyle sonuçlanır.
- 28 Ocak: Uzun Parlamento yetkilileri Oxford Antlaşması için aracılar gönderir.
- Hopton Heath, Seacroft Moor, Camp Hill, Sourton Down ve Stratton Muharebeleri yapılır.
- 18 Haziran: Chalgrove Field Muharebesi; John Hampden muharebe sırasında öldürülür.
- 30 Haziran: Adwalton Moor Muharebesini Kralcılar kazanır.
- Burton Bridge ve Lansdowne Muharebeleri yapılır.
- 13 Temmuz: Roundway Down Muharebesi Kralcıların zaferiyle sonuçlanır.
- 20 Temmuz: Gainsborough Muharebesi yapılır.
- 26 Temmuz: Bristol düşer.
- 2 Eylül: Hull kuşatması başlar.
- 20 Eylül: Birinci Newbury Muharebesini Parlamento yanlıları kazanır.
- 25 Eylül: Uzun Parlamento ve Westminster Meclisi İskoçya ile antlaşma imzalar. Buna göre Güvenlik Komitesi, İki Krallık Komitesi adını alır.

- 11 Ekim: Winceby Muharebesi yapılır.

1644

- 1644 yılında, İskoçlar güneye inerek York önlerindeki Parlamento birliklerine katılır.
- 3 Şubat: Newcastle kuşatılır; şehir İskoçlara teslim olmak ister.
- 29 Mart: Cheriton Muharebesi Parlamento yanlılarının kesin zaferiyle sonuçlanır.
- 28 Mayıs: Bolton düşer ve kent ahalisi katledilir.
- Cropredy Bridge, Marston Moor, Aberdeen Muharebeleri yapılır.
- 19 Ekim: Newcastle kuşatması, şehrin düşmesi ve İskoçlar tarafından yağmalanmasıyla sona erer.
- 27 Ekim: İkinci Newbury Muharebesinde, Parlamento birliklerinin komutanları birbirine düşer.

1645

- 6 Ocak: İki Krallık Komitesi, Yeni Model Ordunun kurulmasına karar verir.
- 22 Şubat: Uxbridge’te Kralın temsilcileriyle yapılan barış görüşmeleri sonuçsuz kalır.
- 14 Haziran: Naseby Muharebesinde Yeni Model Ordu Kralcı güçleri yenilgiye uğratır.

- Alford, Langport ve Kilsyth Muharebeleri Parlamento güçlerinin zaferiyle sonuçlanır.
- Eylül: Leicester teslim olur.
- 17 Aralık: Monarşi yanlısı garnizon olan Hereford kuşatma sonucu alınır.

1646

- 18 Ocak: Dartmouth kuşatması, şehirdeki monarşi yanlısı garnizonun teslim olmasıyla sona erer.
- 3 Şubat: 136 gün süren Chester kuşatması, şehirdeki monarşi yanlısı garnizonun teslim olmasıyla sona erer.
- 16 Şubat: Torrington Muharebesi Yeni Model Ordunun zaferiyle sonuçlanır.
- 10 Mart: Cornwall yakınlarındaki Tresillian Köprüsünde, Ralph Hopton komutasındaki monarşi ordusu teslim olur.
- 21 Mart: Birinci İç Savaşın son muharebesi olan Stow-on-the-Wold Muharebesinde Parlamento yanlıları zafer kazanır.
- 13 Nisan: Exeter kuşatması, monarşi yanlılarının teslim olmasıyla sona erer.
- 5 Mayıs: Kral I. Charles, Nottinghamshire yakınlarındaki Southwell'de İskoç birliklerine teslim olur.
- 6 Mayıs: Newark düşer.
- 24 Haziran: Oxford kuşatması, şehirdeki monarşi yanlısı garnizonun teslim olmasıyla sona erer.

- 22 Temmuz: Worcester kuşatması, şehirdeki monarşi yanlısı garnizonun teslim olmasıyla sona erer.
- 27 Temmuz: 65 gün süren kuşatmadan sonra, Wallingford Kalesi Sir Thomas Fairfax'a teslim olur.
- 19 Ağustos: Galler'deki monarşi yanlılarının güçlü olduğu Raglan Kalesi teslim olur.
- 9 Ekim: Uzun Parlamento, İngiltere ve Galler'de piskopos ve başpiskoposluk kurumunu lağveder. Toprakları ve malvarlıkları devlete devredilir.

1647

- 13 Mart: Galler'deki son monarşi yanlısı kale olan Harlech Kalesi teslim olur.
- 3 Haziran: Süvari Subayı George Joyce ve ona bağlı süvari birliği, Kralı bulunduğu Holdenby House'tan alarak Yeni Model Ordu denetimindeki bölgeye götürür.
- 4-5 Haziran: Newmarket yakınlarındaki Kentford Heath'te yapılan toplantıda, Yeni Model Ordu subayları ve askerleri *Solemn Engagement* adlı metne onay verir.
- 8 Haziran: General Fairfax, ordu birliklerinin üzerinde uzlaştığı metni Parlamente'ye gönderir. Kralın kendi denetimlerinde olduğunu vurgulayarak, görüşmelerin onların bilgisi dahilinde olması gerektiğini hatırlatır.
- 31 Ağustos: Montrose kaçar.

- Ekim: Ünlü bir Leveller metni ve anayasa taslağı olan *An Agreement of the People for a firm and present peace upon grounds of common right* ordu kadrolarına sunulur.
- 28 Ekim: Putney görüşmeleri başlar.
- Kral I. Charles, Isle of Wight'taki Carisbrooke Kalesine kaçır.
- 26 Aralık: Bir grup İskoç asilzade Kralla gizli antlaşma imzalar.

İKİNCİ İÇ SAVAŞ

1648

- 8 Mayıs: St. Fagans Muharebesinde Parlamento yanlısı eski askerler yenilgiye uğratılır.
- 16 Mayıs-21 Haziran: Pembroke kuşatması yapılır ve kale teslim alınır.
- 24 Haziran: Maidstone Muharebesi, Parlamento güçlerinin zaferiyle sonuçlanır.
- 13 Haziran-28 Ağustos: Colchester kuşatması sonucu Kralcı güçler yenilgiye uğratılır.
- 17-19 Ağustos: Preston Muharebesi Parlamento yanlılarının zaferiyle sonuçlanır.
- 15 Eylül: Newport Antlaşması imzalanır.
- Kral yeniden yakalanarak Windsor Kalesine hapsedilir.
- 6 Aralık: Pride Darbesi gerçekleşir. Albay Thomas Pride komutasındaki askerler Parlamenteoya müdahale ederek, Oliver Cromwell karşıtlarını uzaklaştırır. Parlamento sonraki dönemde Rump olarak devam eder.

- 15 Ocak: Ünlü Leveller metni ve anayasa tasarısı olan *An Agreement of the People of England* Rump'a sunulur.
- 20 Ocak: Kral I. Charles'ın mahkemesi başlar.
- 27 Ocak: Kral idam cezasına çarptırılır.
- 30 Ocak: Kral I. Charles kafası kesilerek idam edilir. Rump, herhangi bir kimsenin kendisini İngiltere, İrlanda veya bağlı ülkelerin kralı ilan etmesini yasaklar.
- 5 Şubat: Edinburgh'daki İskoç Parlamentosu I. Charles'ın en büyük oğlu Galler Prensi Charles'ı II. Charles olarak Britanya, Fransa ve İrlanda kralı ilan eder.
- 7 Şubat: Rump, İngiltere'de monarşiyi kaldırır.
- 14 Şubat: Rump, İngiltere Devlet Konseyinin kuruluşunu ilan eder.

ÜÇÜNCÜ İÇ SAVAŞ

1650

- 1 Mayıs: II. Charles ile İskoçlar arasında Breda Antlaşması imzalanır.
- 23 Haziran: II. Charles, İskoçlara çeşitli haklar tanıyan antlaşmayı imzalar.
- 3 Eylül: Dunbar Muharebesinde, Oliver Cromwell komutasındaki Parlamento birlikleri David Leslie komutasındaki İskoç birliklerini kesin olarak mağlup eder.

1651

- 1 Ocak: II. Charles İskoçların kralı olarak Scone'de taç giyer.
- 20 Temmuz: Inverkeithing Muharebesinde Parlamento güçleri İskoçları mağlup eder.
- 25 Ağustos: Wigan Lane Muharebesinde Parlamento güçleri İskoçları mağlup eder.
- 3 Eylül: Worcester Muharebesi, İç Savaşın son muharebesidir. Oliver Cromwell kesin zaferini ilan eder.

- 3 Eylül: II. Charles'ın kaçışı başlar.
- 6 Eylül: II. Charles, Royal Oak adlı ağaçta saklanır.
- 16 Ekim: II. Charles İngiltere'den kaçmayı başararak Fransa'ya geçer.

İÇ SAVAŞ SONRASI DÖNEM

1650-1660 INTERREGNUM

- 1649-1653: Commonwealth [İngiltere Topluluğu] dönemidir.
- 20 Nisan 1653: Rump, Oliver Cromwell tarafından lağvedilir.

1653-1658, PROTECTORATE

- 13 Nisan 1657: Oliver Cromwell kral olmayı reddeder.
- 3 Eylül 1658: Oliver Cromwell ölür.
- 1658-1659: Richard Cromwell hükümdarlığında Protectorate dönemi başlar.
- 7 Mayıs 1659: Rump yeniden toplanır.
- 25 Mayıs 1659: Richard Cromwell *Lord Protector* makamından ayrıldığını bildirir.
- 13 Ekim 1659: Rump yeniden feshedilir.

- 30 Ocak 1660: II. Charles İngiltere kralı ilan edilir.
- Mart 1660: Konvansiyon Parlamentosu seçilir.
- 4 Nisan 1660: Breda açıklaması yapılır.
- 25 Nisan 1660: Konvansiyon Parlamentosu toplanır.
- 29 Mayıs 1660: II. Charles, Londra'ya gelerek kral olduğunu ilan eder.
- Temmuz 1660: Richard Cromwell İngiltere'den Fransa'ya kaçır.
- 29 Aralık 1660: Parlamento Kral tarafından feshedilir.
- 23 Nisan 1661: II. Charles Westminster Abbey'de taç giyer.
- 1660-1662: I. Charles'ın mahkemesinde görev almış hâkimler yargılanır ve çoğu idam edilir.
- 30 Ocak 1661: Kral I. Charles'ın idamının 12. yıldönümünde, Oliver Cromwell'in ölüsü mezarından çıkarılarak asılır ve Cromwell'in kesik başı, 1685 yılına kadar Westminster'da bir mızrağın ucunda asılı kalır.

Avrupa düşünce tarihinin en etkili toplumsal sözleşme kuramcılarından olan İngiliz filozof Thomas Hobbes'un büyük eseri *Behemoth*, VakıfBank Kültür Yayınları aracılığıyla ilk defa Türkçeye kazandırılıyor.

Günümüz dünyasının ekonomik, siyasi ve felsefi görüşlerinin büyük bir kısmının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan İngiliz İç Savaşı, Cromwell iktidarı ve Restorasyon Çağına yakından tanıklık eden Hobbes, modern siyaset felsefesinin temellerini iki büyük eserle atmıştır. Hobbes, *Leviathan*'da muhafazakâr bir devlet teorisi geliştirirken, *Behemoth*'ta bütün taraflara eşit mesafede duran, bireysel düşünce ve vicdan özgürlüğünü her şeyin üzerinde tutan liberal bir tutum takınır.

Abdullah Yılmaz'ın kapsamlı önsözü ve güzel Türkçesiyle adeta tarihsel bir roman akıcılığıyla ilerleyen *Behemoth*, Thomas Hobbes'un kişiliğini ve felsefesini anlamak için okurlara bulunmaz bir fırsat sunuyor.

